بەناوی ((ژیان))ەوە

ئەریك فرۆم

بەناوی ((ژیان))دوە

وەرگێڕانی

ئازاد بەرزنجی

چاپی دووەم

سلێمانی ٢٠٠٣

بەناوی ((ژیان))ەوە

بابەت: فەلسەفی
نوسینی: ئەریك فرۆم
وەرگێڕانی: ئازاد بەرزنجی
تیراژ: دانە
ژمارەی سپاردن: ی ٢٠٠٣
چاپی: دووەم

پێڕست

پێشەکی

کاتێك (پۆڵ ڕۆبنسۆن) کتێبی (چەپی فرۆیدی) ی بڵاوکردەوە خوێنەرانی تووشی سەرسوڕمان کردبوو، چونکە لەناو لیستەی چەپو رادیکالیەتی فرۆیدیدا ناوی بیریارێکی بەناوبانگی فەرامۆش کردبوو کە ئەستەمە بتوانین نکووڵی لە قووڵی ئەندێشەو تێڕوانینی ڕخنەگرانەی بۆ دنیا بکەین... ئەو بیریارەش ((ئەریك فرۆم)) ە.

((ئەریك فرۆم)) یەکێکە لەو بیریارانەی لە دەیەکانی ((١٩٣٠)) دا لە زانکۆی فرانکفۆرت وانەیان دەوتەوەو پێکەوە بڵاوکراوەیەکیان دەردەکرد کە تایبەت بوو بە لێکۆڵینەوەی فەلسەفیو کۆمەڵایەتی.. ئەم گروپە ئەمڕۆ بە بیریارانی ((قوتابخانەی فرانکفۆرت)) دەناسرێن. گروپێك کە دەیانویست لە دوای ئەزمونی ستالینەوە و بە هۆی دەستکەوتەکانی فکری مۆدێرنەوە جارێکی دی بگەڕێنەوە بۆ مارکسو (مارکس) لەو خوێندنەوە دەقیە ڕزگار بکەن کە چەند بووە هۆی لەدایکبوونی ستالین، هێندەش بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەر بووە هۆی مردنی هەموو ئەو خەونانەی مارکس مژدەی سەرهەڵدانی دابوون. لەم ئاستەدا فرۆم ڕووی کردە ئەو ئاسۆ تازانەی میتۆدەکانی ((فرۆید)) کردبوویانەوەو هەوڵی دا شیکردنەوەی دەروونی کە دامەزرێنەرەکەی لە بنەڕەتدا بۆ تێگەیشتن لە تاك دایمەزراندبوو، دەوڵەمەند بکات بەو تێڕوانینە سۆسیۆلۆجیەی لە جەوهەرو ناوەرۆکدا لە ژێر کاریگەریی ((مارکس)) دایە. ((فرۆم)) لە چاوپێکەوتنێکدا (کە وەرگێڕانە کوردیەکەی لەم کتێبەدا دەخوێننەوە) دەڵێت کە پرۆژەکەی بریتیە لە دۆزینەوەی ئەو پەیوەندیە شاراوەیەی لە نێوان بوداو مەسیحو باخۆفنو فرۆیدو مارکسدا هەیە. بەڵام ئەم ڕستەیە هەڵخەڵەتێنەرە گەر وا تێبگەین کاری فرۆم

تـەنها وتنـەوەی بـیرو ڕا هاوبەشـەکانی ئـەو پیـاوە دیذیـو بیریارانەیـە، بـەڵکو ڕاسـتتروایە بڵـێین فـرۆم لـە ڕێگـەو بـە هـۆی ئـەو بیریارانـەوە تێزێکـی تـازە بەرهـەم دێنێـت کـە تایبەتـە بـەخۆی. تێزێـك کـە ڕخنـەگرە لەئاسـتی دنیـادا و هیومانیستانەیە لـە ڕووی ئەخلاقیـەوەو گۆڕانخـوازە لـە ئاسـتی سیاسیدا. لێـرەوە ئەو چەند ڕستە کورتەی ((پۆڵ ڕوبنسون)) لە پێشەکەی کتێبەکەیدا کردویەتی بە بەهانـە بـۆ فـەرامۆش کردنـی نـاوی فـرۆم، تـا ڕادەیـەکی زۆر بـێ ویژدانیـە. ((ڕوبنسـون)) دەڵێـت: ((چـەند جارێـك پرسـیارم لێ کـرا بۆچـی ئـەم لێکۆڵینەوەیـە ((ئـەریك فـرۆم)) ی فـەرامۆش کـرد کـە وەك یـەکێك لـە شۆڕشـگێڕانی قوتابخانـەی شیکردنەوەی دەروونـی، ناوبـانگێکی گـەورەی بـۆ خـۆی پێکـەوە نـا. وەڵامـی ئەمـە ئاسـانە: بـێ گومـان فـرۆم لـەڕووی سیاسـیەوە لایـەنگری چـەپی فرۆیدیـە، بـەڵام پارێزگـارێکی دەمـارگیرە سـەبارەت بـە مەسـەلەی ((جـنس)) و نکـوڵی لـەو گرنگیـە دەکـات کـە فرۆیـد بـۆ جنسـی دانـاوەو ئـەو نرخـەش کـە ((ڕایـش)) و ((ڕوهـایم)) و ((مارکوزە)) بە جنسیان بەخشیوە(١) ئەگەر چی ڕاستە فرۆم وەك فرۆید گرنگی بە مەسەلەی جنس نەداوە بەڵام کورتکردنەوەی جیاوازیی نێوان ئەم دوو بیریـارە بـۆ مەسەلەی جنسی تا ڕادەیەك کارێکی نازانستیانەیە. لە بنەڕەتدا جیاوازیی نێوان فـرۆمو ئـەو بیریارانـە لەسـەر دژ بـوون یـان لایـەنگیری و گرنگـی دان بـە مەسـەلەی جنسی نیە (وەك ((ڕوبنسون)) دەیەوێت دەری بخات) بەڵکو جیاوازیەکی سـەرەکی هەیـە لـە تێڕوانینـی هـەر یەکێکیانـدا بـۆ مـرۆڤ. ((فـرۆم)) هـەرگیز ئـەو بڕوایـەی فرۆیـدی قبـوڵ نـەدەکرد کـە پێـی وایـە ئـەزمونو پێویسـتیەی جنسـی بزوێنـەرو دروسـت کـەری سـەرەکیی کەسـێتیی مرۆڤـە. ئـەو بەریانـە سۆسـیۆلۆجیە مارکسـیەی فـرۆم ایـێ هـاتبووە دەرێ، ڕێگـەی لێ دەگـرت ((جـنس)) بەتاکـە بزوێنـەری سـەرەکی مـرۆڤ دابنێـت. لێـرەوە چـەند جارێـك لـە نوسـینەکانیدا ئـەو ڕەخنەیەی دوو بارە کردەوە کە لە نمونەی مرۆڤی فرۆیدی دەگرت. بەبڕوای فرۆم نمونەی ئەو مرۆڤەی فرۆید (لە کارەکانی سەرەتایدا) لـە بـەردەم خۆیـدا دایـنابوو، دەربڕینێکـی سـایکۆلۆژیی ئـەو مرۆڤـەبوو کـە بـازاڕی سـەرمایەداری بەرهـەمی

هێنابوو: وەك چۆن هەموو كەسێك لەبازاڕدا تەنها بە دوای سودو قازانجی خۆیدا دەگەڕێتو لەو پێناوەشدا پەیوەندی بەكەسانی دیەوە دەكات، هەروەها فرۆید (بە بڕوای فرۆم) مرۆڤی وەك كەسێك دەبینی كە بەدوای تێركردنی ئارەزووە جنسیەكانیدا دەگەڕێتو تەنهاش لەو پێناوەدا پەیوەندی بەكەسانی دیەوە دەكات، واتە پەیوەندی نێوان مرۆڤەكان پتر لە سەر بناغەی تێركردنی ئارەزووە سەركوت كراوەكانە. لەم تیۆرەیەدا مرۆڤ وەك بوونەوەرێكی خود پەرستو تەنیاو جیا لە كۆمەڵ دەردەكەوێت كە تاكە خەمی سەرەكی تێركردنی ئارەزووە جنسیەكانیەتی... خاڵێك كە فرۆم ئامادە نەبوو قبوڵی بكات، ئەو بە زمانێك كە بیری ماركسمان دەخاتەوە دەڵێت: ((پەیوەندیی مرۆڤو كۆمەڵگا وەستاو نیە. ناتوانین بڵێن تاكە كەس بە كۆمەڵێك غەریزەوە لە شوێنێكدا ڕاوەستاوەو كۆمەڵیش وەك شتێكای جیا كە ئارەزووەكانی تێریان سەركوت دەكات، لە شوێنێكا دی! گەرچی هەندێك پێداویستی وەك برسێتی و تینوێتی و غەریزەی جنسی لە هەموو مرۆڤێكدا هەیە، بەڵام ئەو ئارەزوانەی سروشتی مرۆڤ دیاری دەكەن وەك عەشق، نەفرەت، شەهوەتی دەسەڵاتو ئارەزوی تەسلیم، هەموو ئەمانە بەرهەمی پرۆسەیەكی كۆمەڵایەتین... جوانترین یان ناشرینترین ئارەزوەكانی مرۆڤ بەشێك نین لە سروشتێكی نەگۆڕو بایۆلۆجی، بەڵكو لەو ڕەوتو پرۆسەی كۆمەڵایەتیەوە سەرهەڵدەدەنی كە دروستكەری مرۆڤە))(٢)، واتە فرۆم هەرگیز ئەوە قبوڵ ناكات بڵێین مرۆڤ بە درێژایی قۆناغە مێژوییەكان دەتوانێت یەك شوناسو ماهیەتی هەبێت بەڵكو هەر قۆناغێكی كۆمەڵایەتی . ئابووریی دیاریكراواو سایكۆلۆجیای دیاریكراوی خۆی بەرهەم دێنیٚ.. لێرەوە فرۆم بڕوای وایە ئەو مرۆڤەی فرۆید سیماكانی دیاری دەكات تا ئەو شوێنە ڕاستە كە بڵێین بەرهەمی سیستمێكی كۆمەڵایەتی – ئابووریی دیاریكراوە كە ئەویش سەرمایەداریە. بەم مانایەش فرۆم بڕوای وایە فرۆید لەگشت كەسێك زیاترتوانیویەتی بە وردی سایكۆلۆژیای ئەو مرۆڤە بخوێنێتەوە كە بەرهەمی سەرمایەداریە.. مرۆڤێك كە تەنها بیر لە ئارەزوەكانی خۆی دەكاتەوە و بەردەوام لە ململانێدایە لەگەڵ

کۆمەڵدا. بەڵام گرفتی فرۆید (بەبڕوای فرۆم) لە ویّوە دەست پێدەکات کە بڕوای وایە ئەو پێناسەیەی بۆ مرۆڤ کردویەتی بۆ هەموو سەردەمو قۆناغەکان دەگونجێتو سەرنجی ئەوەنادات هەر قۆناغێکی دیاریکراو سایکۆلۆژیای مرۆڤەکان بە شێوەیەکی دیاریکراوو جیاواز دەکێشێت. بە مانەیەکی دی وەك چۆن لای مارکس ئەوە بوونی کۆمەڵایەتیە، هۆشیاری کۆمەڵایەتی دەست نیشان دەکات، هەرواش لای فرۆم ((ئەوە شێوەی ژیانی مرۆڤە، کەسێتی مرۆڤ دەست نیشان دەکات... شێوەیەك کە لە منالیدا بە هۆی خێزانەوە (کەنوێنەری هەموو چۆنایەتیەکانی کۆمەڵە) بەرەو رووی بۆتەوە)) (٣) بەبڕوای فرۆم تەنانەت فرۆیدیش لە دواکاریەکانیدا پاشە کشەی لەو تێڕوانینە کردبوو کە پەیوەندی مرۆڤوکۆمەڵگا وەك ڕوو بەرێکی پێك دادان تەماشا دەکات کە هەرکەس تیایدا بە دوای قازانجی خۆیدا دەگەرێت، چونکە فرۆید لە دواکاریەکانیدا دەیگوت ((ئامانجی ئیرۆس یەکگرتنو یەکپارچەیی خانەکانەولە مەش گرنگتر ئامانجی ژیاری بەوە دانا کە دەیەوێت پارچەکانی مرۆڤایەتی لە یەکە یەکی گەورەدا پێکەوە گرێ بدات))(٤) بەبڕوای فرۆم تیۆرەی غەریزەی ئیرۆس کە فرۆید لە دواکارەکانیدا کردی بە بزوێنەری سەرەکی مرۆڤ، کۆڕانێکی بنەڕەتی بەسەر سیماکانی ئەو مرۆڤەدا هێناوە کە فرۆید لە کارەکانی سەرەتایدا کێشابووی.. چونکە لەم تیۆرەدا ((چیدی مرۆڤ وەك ئامێرێکی تەنیاو خود پەرست دەرناکەوێت، بەڵکو زیاد لەهەموو کاتێك لە پەیوەندیدایە بەکەسانی دیەوە و بە هۆی غەریزەکانی ژیانەوە دەجولێت، کەوای لێ دەکەن پێویستی بە یەکێتی لەگەڵ کەسانی دیدا هەبێ، ژیانو عەشقو پەرەسەندن، یەك شتنو زۆر قوڵترو بونیادی ترن لەشادیو مەیلی جنسی))(٥).

فرۆم لەو تێڕوانینەوە کە مرۆڤ بەر لە هەرشتێك بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتیە، بڕوای وایە گەورەترین گرفتی مرۆڤ بریتیە لە دۆزینەوەی جۆرێك لە پەیوەندی بە دنیاوە. ((وەك چۆن برسیەتی دەبێتە هۆی مردن هەرواش ئەنجامی تەنیاییو جیا بوونەوەی تەواو نەخۆشی دەروونیە))... ((هیچ مرۆڤێك ناتوانێت بێ هاوکاریی

کەسانی دی بژی. لە هەر کلتورو کۆمەڵێکدا کە بەخەیاڵدا دێت، مرۆڤ بۆ مانەوەی خۆی پێویستی بە کەسانی دی هەیە.. تەنانەت ((ڕۆبنسۆن کرۆزۆ)) ش کەسێکی وەك ((جمعە))ی لەگەڵدا بوو... بێ ئەو نەك هەر ڕەنگە ڕۆبنسۆن شێت بوایە، بەڵکو بشمردایە)) (٦). بەڵام لە تێڕوانینی فرۆمدا چیرۆکی پەیوەندی یان جیا بوونەوەی مرۆڤ لە دنیاو کۆمەڵ، لە هەمان کاتدا چیرۆکی گێڕانەوەی ئازادیە، چونکە مرۆڤ چەند پێویستی بە پەیوەندی کردن بە دنیای دەرەوە هەیە، هێندەش پێویستی بە فەردیەتو خود بوون.. واتە بە ئازادی)) هەیە. لێرەوە بەبڕوای فرۆم کێشەی سەرەکیی مرۆڤ لەو پرسیارەدا خۆی ئاشکرا دەکات: چۆن پەیوەندی لەگەڵ کەسانی دیدا بکەین، بێ ئەوەی ئازادی یان تاك بوونی (فەردیەت) خۆمان لەدەست بدەین؟ ... پرسیارێك کە بووە خەمی سەرەکی یەکەمو گرنگترین کتێبی ((ئەریك فرۆم)): (ڕاکردن لەئازادی) .. کتێبێك کە خوێندنەوەی بۆ هەموو ئەو کەسانە پێویستە کە دەیانەوێت قوڵتر لەو مرۆڤانە تێبگەن کە بڕیار بوو لە دوای ڕۆشنگەریەوە دەرگاکانی ئازادی بکەنەوە، بەڵام نەك هەر تەسلیمی هێزە تاریکەکان بوونەوە، بەڵکو لەسەر شانی خۆیان هەڵیان گرتنو لەسەر تەختی دەسەڵات دایان نان. کێ وێنەی ئەو چەند ملیۆن مرۆڤەی لە یاد دەچێت کە لەبەردەم وتارەکانی ((فوهەرەر)) دا شەیدایانە هوتافیان دەکێشاو بە بڕیارێکی ئەو ئامادە بوون بە دنیایەك باوەڕەوە بۆ کۆمەڵکوشتنی ئەو مرۆڤە نە ناسراوانە بچن کە هەرگیز خراپەیان بەرامبەر نەکردبوون. هەمیشە لە پشت ئەو هەزاران مرۆڤانەی لە ڕێکخستنێکی ئاسنیندا ڕیز دەبنو بە ئاسانی ئامادەی کوشتن دەبن، شتێکی کوشندەتر لە ترس هەیە. فرۆم لە پێشەکەی ((ڕاکردن لە ئازادی)) دا دەڵێت: ((ئێستا بە ناچاری ئەو ڕاستیە دەزانین کە ملیۆنەها مرۆڤی ئەڵمانی بە هەمان شەوقەوە ئازادیی خۆیان دۆڕاند کە باوانیان جەنگیان لە پێناودا کردبوو.

(ملیۆنەها مرۆڤ) لە جێی ئەوەی داوای ئازادی بکەن، بە دوای ڕێگاکانی ڕاکردن لەئازادی دەگەڕان.. ملیۆنەهای تریش هیچ گرنگیەکیان پێ نەداو بڕوایان وابوو بەرگری لە ئازادی نرخی شەڕکردنو گیان بە خت کردن نیە))(٧). ئەم کتێبە

شۆڕ بوونەوەیە بەناو ئەو هەلو مەرجە سایکۆلۆژیانەی ڕێگا بۆ دەسەلأت گرتنی فاشیەت هەموار دەکەن.. لەم ئاستەشدا کاری فرۆم تەواو کردنی کاری مارکسە. لە کاتێکدا مارکس ئەو هەلو مەرجە ئابوریانەی دەپشکنی کە دەبوونە هۆی بالأ دەستی چینێك ئەوا فرۆم هەلو مەرجە سایکۆلۆژیەکانی دەپشکنیٚ و بڕوای وایە بیٚ ئەو هەلەو مەرجە سایکۆلۆژیە سەرمایەداری نەیدەتوانی بناغەکانی خۆی پتەو بکات.., بە مانایەکی دی بۆ سەرمایەداری تەنها شێوەیەکی ڕێکخستنی ئابووری پێویست نیە بەلْکو لەوەش گرنگتر سایکۆلۆژیایەکی مەسرەفکەرو ئارەزووی ناوبانگ دەرکردنو کارکردن پێویستە بۆ ئەوەی سەرمایەداری بتوانێت خۆی سەقامگیر بکات. فرۆم بۆ دروست بونی ئەم سایکۆلۆژیایەش ئەو ئاینزا ڕۆژئاوایانە ئەپشکنیٚ کە ڕۆلێکی گرنگیان بینی لە دروست بوونی کەسایەتی تاکی ڕۆژ ئاواییدا... بە تایبەتی ئاینزای ((مارتین لوٚثەر)) و ((کالون)) لێرەشدا پرۆژەی فرۆم لە پرۆژەی ((ماکس ڤیبەر)) نزیك دەبێتەوە. بەو جیاوازیەوە کە گەر خەمی ((ڤیبەر)) گەڕان بێت بەدوای ئەو ئاینزایانەدا کە ڕێگەیان بۆ ئەو شێوازە لە عەق لأنیەت کردەوە کە بە بڕوای ((ڤیبەر)) تایبەتمەندی سەرمایەداری ڕۆژئاواییە، ئەوا فرۆم لەو ئاینزایانەدا بە دوای ئەو خۆ گونجاندن و ئارەزووی کارو ئیرادەی تەسلیمەدا گەڕا کە مەرجی سایکۆلۆژی سەرمایەداری بوون. بۆ ((ڤیبەر)) ئەوە گرنگ بوو تیٚبگا چی بووە هۆی ئەوەی ((شتە پیرۆزەکان لەگەلْ شتە دنیاییەکانو ئیمان لەگەلْ ساماندا ڕێك بکەون))(٨). لە کاتێکدا بۆ فرۆم گرنگ ئەوە بوو تیٚبگا چی بوو وای لیٚکرد جارێکی دی مرۆڤ ئامادەی تەسلیم کردنەوەی ئەو ئازادیە بێت کە لەدوای ڕێنسانسو ڕۆشنگەریەوە وا دەزانرا بە دەستی هێناوە. بەلأم ئەبیٚ ئەوە بلێین لە تێڕوانینی فرۆمدا هیچ تەسلیم بوونێك بیٚ هەست کردن بە وەڕسیو بیٚ هوودەیی ناتوانیٚ ڕوو بدات. تەسلیم بوون نەك هەر کۆتاییەك بۆ پرسیارو گەڕانەکانی مرۆڤ دانانێت بەلْکو سەرەڕای ئەوەش دەبێتە هۆی پەشێویی دەروونی. چونکە وەك چۆن مرۆڤ ناتوانیٚ بیٚ پەیوەندی کردن بە دنیاو کەسانی دیەوە بژی، هەرواش ناتوانێت بیٚ پەشێویو نەخۆشی

دەروونـی تەسـلیمی هێـزە دەرەکیـەکان بێـت. دوا جـار چـونکە خواسـتی ئـازادیو خـود بـون هێنـدەی پەیوەنـدی کـردن بـە کەسـانی دیـەوە، بـۆ مـرۆڤ پێویسـتە. بـەم مانایـەش فـرۆم بـڕوای بـە دیالـەکتیکی دەروونـی هەیـە: لـە لایـەك پێویسـتی بـە پەیوەندی کردنو لە لایەکیش پێویستی بە ئازادیيە. گەر پەیوەندیەکان ئازادی زەوت بکـەن دەبنـە هـۆی پەشـێوی دەروونـی... بـە شـێوەیەك کـە لـە دوا جـاردا مرۆڤـەکان ناچـار دەکـات بـە دوای شـێوازێکی تـری پەیوەنـدیـدا بگـەڕێن کـە زیـاتر دەرفەت بۆ ئازادیان بهێڵێتەوە. بە مانایەکی دی خواستو ئارەزوی ئازادیو خود بوون لە تێڕوانینـی فرۆمـدا هـەمان حوکمی غـەریزەی هەیـە لـە تێڕوانینـی فرۆیـدا. لای فرۆیـد غـەریزە بنەڕەتیـەکان لـەلای کۆمەڵـەوە سـەرکوت دەکـرێن. بـەڵام بـەم سەرکوت کردنە فشاری غەریزەکان تەواو نابێ، بەڵکو مرۆڤ ناچار

دەکـات (ئەگـەر ڕێگـەمان بێـت ئـەم دەبرینـە بـەکار بهێـنین) بـە شـێوەیەکی دیبلۆماسـی ڕێگەیـەکی دی بدۆزنـەو.. پرۆسـەیك کـە لـەدوا شـیکردنەوەدا دەبێتـە هۆی بنیاد نانی ژیار. لای فرۆم هەمان هاوکێشە بەڵام بە زمانێکی جیاواز خـۆی ئاشکرا دەکات: مرۆڤ ناچارە بە پەیوەندی. بەڵام پەیوەندیە مێژوییەکان دەبنـە هـۆی لـە دەسـتدانی یـەکێك لـە بنـەڕەتی تـرین خواسـتەکانی مـرۆڤ کـە ئـەویش خواسـتی ئـازادیو خـود بوونـە.. ئەمـەش لـە دوا جـاردا دەبێتـە هـۆی ئـەوەی مرۆڤەکان بە دوای پەیوەندیی نوێدا بگەڕێن و پەیوەندیە کۆنەکان جێ بهێڵن.. پرۆسەیەك کە لەدوا جاردا دەبێت بگات بە دۆزینـەوەی پەیوەندیـەکی تەندروست کـە پارێزگـاریی ئـازادیی مرۆڤەکان دەکـات. ئەگـەر چـی ئەمـە شـتێك نیـە فـرۆم بـە ڕاشکاوی درکاندبێتی بەڵام دەتوانین لە ژێر نوسینەکانیەوە بیخوێنینەوە.

فرۆم لە کتێبی دووهەمیدا بە ناوی ((مرۆڤ بۆ خودی خۆی)) هـەر لـە سـەرەتاوە دەست دەکات بەباسکردنی پەشێویە دەرونیەکانی مرۆڤی ئەم سـەردەمە: مرۆڤی ئەمڕۆ هەست بە ئاسایش ناکات و زیاتر توشی سەرلێشێوان بووە. کارو کۆشش دەکـات بـەڵام لـە چالاکیەکانیدا هەسـت بـەبێ هـوودەیی دەکـات لـە کاتێکـدا هێـزو توانای بەسەر مادەدا زیادی کردووە بەڵام لە ژیانی تایبـەتی خۆیـدا، خـۆی بـەبێ

توانا دەبینێت))(٩). فرۆم لەم کتێبەدا هەوڵ دەدات ئەخلاق لەسەر بناغەیەکی هیومانیستانە دابمەزرێنێو بڕوای وایە لە هەموو مرۆڤێکدا جگە لەو ویژدانەی ناوی دەنێ ((ویـژدانی دەسـەڵاتخواز)) (ئەوەی فرۆید ناوی نا ((بەرزەمن)))، ویژدانێکی هیومانیستانە هەیە کە بریتیە لە ((دەنگی خودی ڕاستی خۆمانو بانگهێشتمان دەکات بۆ گەڕانەوە بۆ خود.. بۆ ژیانێکی پڕ بەرهەمو بۆ پەرەسەندنێکی هاوئاهەنگ.. واتە بانگهێشتمان دەکات بۆ ئەوەی ببین بەوەی بە زەبر (بالقوە) هەین))(١٠). بەبڕوای فرۆم ئەخلاق کۆمەڵێك ڕێسای دیاری کراو نیە کە لەدەرەوە بەسەر مرۆڤدا سەپێنرابێت، بەڵکو ئەخلاق بریتیە لە هەوڵدانی مرۆڤ بۆ ئەوەی خودی خۆی بێتوتەسلیمی ئەو پەیوەندیانە نەبێت کە ئازادیی زەوت دەکات. خود بوون لە تێڕوانینی فرۆمدا بریتیە لە تەقاندنەوەی توانا بەزەبریەکانی مرۆڤ لەڕێگەی کاراییو بەرهەمهێنانەوە. لێرەوە بڕوای وایە ((گرفتی ئەخلاقیی ئەم سەردەمە گرنگی نەدانو بێ هودەیی مرۆڤەبەرامبەر بەخودی خۆی))(١١) ئەو مرۆڤەش کە خودی خۆی لەدەست دەدات دەبێتە هۆی پەشێویی دەرونی (وەك لەسەرەوە باسمان کرد) ئالێرەدایە مەسەلەی ئەخلاقو مەسەلەی ئازادی بەیەك دەگەن... لێرەوە فرۆم لە پێشەکیی ئەمەکتێبەدا دەڵێت: ((مرۆڤ بۆ خودی خۆی)) بەردەوامی پرۆژەی ڕاکردن لە ئازادیە. لە نەسکی یەکەمی ئەم کتێبەدا دەڵێت: ((مرۆڤ بە هۆی عەقڵەوە جیهانێکی مادیی وای دروست کردووە کە لە خەونو ئەفسانەی پەریەکانو یۆتۆپیای تێپەڕاندووە. هێزە فیزیکیەکان بەشێوەیەك کۆنترۆڵ کراون کە مرۆڤ دەتوانێت هەلو مەرجێکی پێویست بۆ ژیانی شایستە بە مرۆڤو پڕ بەرهەم بۆ خۆی دەستەبەر بکات. ئەگەر چی مرۆڤ بە هەندێك لە ئامانجەکانینەگەیشتوە بەڵام گومانی تێدا نیە ئەم ئامانجانە ئێستا لەبەر دەستدان. ئێستا بۆ یەکەم جار مرۆڤ دەتوانێت بزانێت کە یەکیەتی ڕەگەزی مرۆڤ چی دی خەونو خەیاڵ نیە، بەڵکو ئەگەرێکی واقعیە. کەوابوو ئایا مرۆڤ مافی ئەوەی نیە کە شانازی بەخۆیەوە بکاتو بڕواو هیوای بە ئایندەی مرۆڤ هەبێت؟))(١٢) لە دوا نەسکی ئەم کتێبەدا وەڵامی ئەم پرسیارانە بە

ئیجابی دەداتەوەو بڕوای وایە ((قۆناغی ئێستا قۆناغێکی گواستنەوەیە. سەردەمی ئێمە دەرەنجامو سەرەتایەو لە هەناوی خۆیدا هەڵگری گەلێك توانایە)). بەم مانایەش ئەگەر چی فرۆم ڕەخنە لە هەندێك لە تێزەکانی ڕۆشنگەری دەگرێت، بەڵام بڕێکی زۆر لەو خۆشبینیو ئومێدەوارییە سەردەمیڕۆشنگەری لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتوون، لە ڕاستیدا ئەو خۆشباوەڕیو خۆشبینیەی ڕۆشنگەری بەرامبەر بە عەقڵ هەیبوو، فرۆم بەو ناکۆکیە دەرونیانەی هەیە کە پاڵنەری مرۆڤن بۆ دۆخێکی تەندروستتر. بە ڕاستیش مەسەلەی ئومێد یەکێکە لەو مەسەلانەی فرۆم کتێبێکی تایبەتیی بۆ تەرخان کردووە بە ناوی ((شۆڕشی ئومێد)) ەوە. لای ئەم بیریارە ئومێد چاوەڕوانکردنی ئایندە نیە بەو مانایەی ((چاوەڕوانکردنی ڕوداوێك بێت کە سبەینێ یان ساڵێکی دی یان سەردەمێکی دی دێتەدی))(١٣) . چونکە بەبڕوای فرۆم لەپشت ئەم جۆرە ئومێدەوە ((بت پەرستیی ئایندەومێژوو و باوان ڕادەوەستێت. بت پەرستیەك کە لەشۆڕشی فەرەنسیو خەڵکانی وەك روبسپیرەوە دروست بوو. کە ئایندەی وەك بتێك دەپەرست))(١٤). بەبڕوای فرۆم ئومێدواری واتە: ((هەموو کاتێك ئامادە بوون بۆ ئەو شتەی کە لە دایك نەبووە))(١٥). ((ئومێدواری حاڵەتێكو چۆنایەتیەکی بوونە.. ئامادەییەکی دەروونیە.. ئامادەییەکی کۆبۆوەو هێشتا مەسرەف نەکراو بۆ کارایی)). بەم مانایەش ((کاتێك ئومێد لەناو دەچێت ژیان بە زەبر یان بەکردەگی لە ناو دەچێت)). لێرەوە فرۆم ئومێدەواری بەیەکێك لە هەرە پێویستیە زیندوەکانی مرۆڤ دادەنێتو لەم کتێبەدا هەموو ئەو دەرەنجامە وێرانکاریانە دەخوێنێتەوە کە نائومێدی بۆ مرۆڤی دروست دەکات، بەڵام لێرەشدا فرۆم لەوە ئاگادارمان دەکاتەوە کە ئومێدواری یان نائومێدیی تاکە کەس دەرەنجامی ئومێدواری یان نائومێدیی ئەو کۆمەڵە یان چینەیە کە مرۆڤ تیایدا گەورە دەبێت ((کەسێك کە لەرێی ئەزموونی خۆیەوە ئومێدەوار دەبێ کاتێ دەبینێ کۆمەڵ یان چینەکەی ئومێدی خۆی لە دەست داوە، ئەوا ئەویش نائومێد دەبێت))(١٦).

لە ڕاستیدا فرۆم هەمیشە لە نوسینەکانیدا لە تاکەوە بۆ کۆمەڵو لە کۆمەڵەوە بۆ تاك دەگوێزێتەوە... بە شێوەیەك ناتوانین بە وردی تێبگەین فرۆم چ لایەکیان تاوانبار دەکات: تاکە کەس کە توانا بەزەبریەکان ناخاتە گەڕ یان ئەو سیستەمە کۆمەڵایەتیە- ئابوریەی تاکە کەس لە ژێر کارتێکردنیدایە؟ بە بڕوای ((هربرت مارکوز)) ئەگەر چی فرۆم ئاماژەی خێرا بۆ هەلو مەرجە کۆمەڵایەتیەکان دەکات بەڵام پتر ئەو تاکە کەسە تاوانبار دەکات کە فرۆم خۆی ئاشکرای کردووە چۆن سیستەمەکە ناچار بە تەسلیم بوونی کەسایەتی خۆی کردووە. لێرەدا ((مارکۆز)) هێرشێکی توند دەکاتە سەر فرۆمو لە خانەی لادەرەکان (تحریفیەت) دا دایدەنێت. لادەرێك کە ئەگەر چی خۆی وەك ڕەخنەگرێك دەردەخات بەڵام ئەمە جگە لە هەڵخەڵەتاندن هیچی دی نیە. چونکە فرۆم ((ئەگەر چی بەشێکی زۆری کتێبەکانی تەرخان کردووەبۆ ڕەخنە لە ((ئابوری بازاڕ)) و ئایدۆلۆژیاکەی کە دەبن بەبەربەست لەبەردەم پەرەسەندنی بەرهەمهێناندا، بەڵام لێرەدا ڕادەوەستێتو ئەم ڕەخنەیە ناگەیەنێتە ئەو جێگەیەی مامەڵەیەکی ڕەخنەگرانە بکات لەگەڵ بەهای بەرهەمهێنانو بەهای کەسایەتیدا کە ڕاستەوخۆی بەهای ئەو کۆمەڵگایان کە لەسەرەتاوە ڕەخنەیان لێگیراوە))(١٧) لێرەوە مارکۆز بڕوای وایە نوسینەکانی فرۆم ((وا لەخوێنەر دەگەیەنن دەکرێت ((بەها بەنرخەکان)) لەو هەلو مەرجەدا پراکتیك بکرێت کەلەسەرەتاوە غەدری لەو بەهایانە کردووە))(١٨). لە ڕاستیشدا تێڕوانینی فرۆم بۆ مرۆڤ گرفتی گەورە دەخولقێنێ. ئەو لە پێشەکیی کتێبی ((ڕاکردن لەئازادی)) دا دەڵێت: ((وەك چۆن مرۆڤ خوڵقاوی مێژووە، هەرواش مێژوو خوڵقاوی مرۆڤە)). بەڵام گومانی تێدانییە گرفتەکان لەوە گەورەترن بەم ڕستە شیعریانە چارە سەر بکرێن. چونکە لەلایەك مێژوو وەك خوڵقاوی مرۆڤێك تەماشا دەکرێت کە بڕیارە خواستی ئازادیو عەشقو (هەموو ئەو ئارەزوانەی فرۆم ناویان دەهێنێت) ئارەزووی ڕیشەیی بن لە دەرونیدا.. لە لایەکیش لەناوسیستمێکی کۆمەڵایەتیو ئابوریدا دەژی کە فرۆم لەهەر کەسێك زیاترو ورد تر دەرەنجامە وێرانکارەکانی لەئاستی سایکۆلۆژیدا باس کردووە. ئایا لێرەدا

دژایەتیەكی قوڵ لە تێڕوانینی فرۆمدا خۆی ئاشكرا ناكات؟ گومانی تێدا نیە تا ئەو دەمەی لە چوارچێوەی تێڕوانینی فرۆمەوە سەرنج بدەین، هیچ دژایەتیەك لە گۆڕیٚ نیە، چونكە فرۆم سیستمی دیمۆكراتی كۆمەڵگای سەرمایەداری وەك قۆناغێكی پێشكەوتو كراوەدەنرخێنیٚو ((بڕوای وایە ژیاری تەكنۆلۆژی بەرەو ئەوە دەڕوات پەیوەندیەكانی دایك سالاری كە لەسەر بناغەی لێبوردنو خۆشەویستی دامەزراوە، بخاتە جیٚی پەیوەندیەكانی ئەو كۆمەڵگا باوك سالاریەی پێش سەرهەڵدانی دیمۆكراتی لەئارادا بووە.... چونكە ژیاری تەكنۆلۆژی پێویستی بە كاری كوێی‌و ڕێكخراو هەیە)) واتە مرۆڤەكان ناچار دەكات بەردەوام لە پەیوەندیدا بن بەیەكەوە.

بەگشتی فرۆم گەرچی ڕەخنەگرێكی كۆمەڵگای سەرمایەداریە بەڵام خۆشبینە بەرامبەر بەو دەستكەوتانەی دیمۆكراتیی ڕۆژئاوایی هێناویەتە ئاراوەو بڕوای بە ئایندەیەكی باشترو ئینسانی تر لە ناو هەمان ئەو هەلو مەرجە كۆمەڵایەتیە ئابوریەدا هەیە... كە لەسەرەتاوە خوڵقێنەری كەسایەتیەكی بیٚ هودەو سامان پەرستو نامۆیە (وەك فرۆم خۆی ئاشكرای كردووە) لە ڕاستیدا فرۆم بیٚویستی خۆی لە ناو هەمان چوارچێوەی سیستمی سەرمایەداریدا پێشنیار دەكاتو ڕەخنە دەگرێت... كارێك لە دوا دەرنجامدادەبێتە هۆی زیاتر سەقامگیر بوونی سیستمەكە نەك گۆڕینی... ئەمەش ڕەنگە گەورەترین ڕەخنە بێت كە بتوانین لە پرۆژەی ئەم بیریارە بەناوبانگەی بگرین. بەڵام بەهیچ شێوەیەك ئەم ڕەخنەیە لە گرنگی‌و بەهای فرۆم كەم ناكاتەوە، چونكە كەم كەس هەیە هێندەی ئەو وردبینی‌وقووڵی پیشان دابێت لە شیكرنەوەی دەروونناسی كۆمەڵایەتیدا. لە ڕاستیدا تێگەیشتنمان بۆ ئەم سەردەمەو بۆ گریٚ سایكۆلۆژیەكانی مرۆڤی ئەم سەردەمە، بیٚ خوێندنەوەی ئەریك فرۆم، تێگەیشتنێكی فەقیرە، لێرەوە وەرگێڕی كوردی بەهەڵبژاردنی بۆ كتێبێكی ئەم بیریارە بەناوبانگە، خزمەتێكی گەورەی خوێنەری كورد دەكات كە تا ئێستاش هیچ سەرچاوەیەكی كوردی لەسەر ئەم بیریارە لەبەر دەستدا نیە، بە تایبەتیش كتێبێكی هەڵبژاردووە كە دەتوانین بڵێین

کورتەی هەموو ئەو بۆ چوونو تێڕوانینانەیە کە فرۆم لە کتێبەکانی تریدا بە درێژی لەسەریان ڕاوەستاوە. ((بەناوی ژیانەوە)) دەکرێت باشترین دەروازە بێت بۆ تێگەیشتن لە زۆربەی تێزەکانی ئەم بیریارە کە یەکجار ترسناکە گەر سەدەی بیست جێبهێڵێنو هێشتا هیچی لەبارەوە نەزانین.

پەراوێزەکان:

١) اليسار الفرويدى – پول روبنسون ت: لطفى فطيم ، شوقى جلال . دار الطليعة للطباعة والنشر . بيروت. الطبعة الاولى ١٩٧٤. ص ,١٩

٢) گريز أز آزادي اريك فروم. ت: عزت ا لـله فولادوند. انتشارات مرواريد . چاپ ششم ١٣٧٠. ص ٣٢و ,٣٣

٣) هـ . س. پ

٤،٥) انا تومى ويرانسازى انسان، اريك فروم – ت: أ. صبورى. نشر فرهنگ . چاپ دوم ١٣٦٤ . ص ,٦٧٣

٦،٧) گريز از آزادي

٨) مدر نيته وانديشه انتقادى . بابك احمدى . نشر مركز . چاپ اول ١٣٧٣ . ص ,٣١

٩،١٠،١١،١٢) انسان براى خويشتن . اريك فروم. ت: اكبر تبريزى . انتشارات كتابخانه بهجت.

١٣،١٤،١٥،١٦) انقلاب أميد . اريك فروم. ت مجيد روشنگر . انتشارات مرواريد . چاپ اول ١٣٢٧

١٧،١٨) ايروس والحضارة . هربرت ماركوز . ت: مطاع صفدى . دار الآداب .١٩٧٠

خۆشگوزەرانی و بێزاری لە کۆمەڵگای ئێمەدا

- کەسێتی کارلێکراو

باسەکەمان دەربارەی ((خۆشگوزەرانیو بێزاری))یە، سەرەتا دەبێ بزانین مانای ئەم دوو وشەیە چییە. لەهەر لێکۆڵینەوەیەکدا، بەم لێکۆڵینەوەیەی ئێمەشەوە روونکردنەوەی ماناکان شتێکی زۆر پێویستە، کاتێ لەتەواوی لق و چەمکە ناوەکیو لاوەکیەکانی مانای وشەیەك گەیشتین، باشتر لە بابەتێکی دیاریکراو پەی بەمەبەستەکانی دەبەین. مێژووی ناسینی وشە لە تێگەیشتندا یارمەتیمان دەدات.

دەستەواژەی ((کۆمەڵگای خۆشگوزەران- یان کۆمەڵگای رەفاه)) لەساڵی ١٩٥٨ ەوە کاتێ (جۆن کینیپ گالبرایت) کتێبێکی بەهەمان ناونیشانەوە بڵاوکردەوە" هاتە نێو زەین و رۆشنبیریی ئێمە (ئەمریکا)وە، وشەی affluence (خۆشگوزەرانی - یا فرەیی) لە کرداری fluere ی لاتینییەوە کەمانای toflow (رشتن)ە هاتووەو لەگەڵ وشەی fluid (شل یا رەوان)دا یەك رەگیان هەیە. مانای ژێرەوەیی ئەم وشەیە overflow واتە پڕبوون تا سنووری لێ رژان یان تێپەڕاندن (تجاوز)ە. هەموو دەزانین ئەم شێوە پڕبوونەش دەشێ سوودمەند یان زیانبەخش بێت. ئەگەر رووباری میسیسیپی لێی بڕژێ کارەساتی لێ دەکەوێتەوە. بەڵام ئەگەر چاڵەگەنمی جووتیار پڕبێت و گەنمی لێ بڕژێ دەبێتە مایەی خۆشیو

بەرەکەت. بۆیە فرەیی زاراوەیەکی روون نییە. دەشێ نیشانەی زۆریەك بێت کە ژیان خۆش دەکات، بە پێچەوانەی ئەو ژیانەوە کە تەنها بریتییە لە ململانێ لە پێناوی مانەوەدا، هەروەها دەشێ نیشانەی زۆریەك بێت کە ئەنجامەکەی ویرانکەرو تەنانەت مەرگباریشە. بەکورتی فرەیی باش هەیەو فرەیی خراپ.

دەربارەی وشەی abundance (فرەیی)و superfluity (زۆری)ش ئالۆزییەك لە ئارادا نییە. گەرچی مانای رەگەکانیان کەمێك لێك جیاوازن.

abundance لەوشەی unda لاتینییەوە هاتووە کە مانای wave (شەپۆل)ەو زمانی ئینگلیزی مانای ئەسڵی لەهەردوو وشەی undulatio و undulant دا پاراستووە. abundanceیش بەمانای overflowing (لێ رژان و تێپەراندن) دێ، بەم پێیە مانایەکی پۆزەتیڤی هەمەلایەنەی لە زمانی ئێمەدا بەدەست هێناوە. زەویەکی بە پیتوفەڕ (Abundant) زیاد لە ئەندازەی ئاسایی بەروبوومی هەیە. ئەم زەوییە (زەویی فرەیی)یەو ((تەورات)) وا باسی دەکات کە وەك ئاوی رەوان شیرو هەنگوینی لێیە. یان وادابنێ لە دەعوەتێك بوویت کە مەیو بادەکانی بە لاتەوە خۆش بوون. تۆیش بەمجۆرە وەسفی دەکەیت: ((بادەکەی دەتوت ئاوی رەوانە)) لەم دووبارەدا مانای رەوان حاڵەتێکی پۆزەتیڤانە بە خۆوە دەگرێ. واتە لەم دوو حاڵەتەدا کەمو کورتی نەبووە، سك هەڵگوشین نەبووە، مرۆڤ پێویستی بەوە نەبووە لە پێناوی دابین کردنی گوزەرانیدا ئەمڕۆ زۆر ئیش بکات و سبەینێش هیچی نەبێ بیخوات.

بەڵام ئەگەر بمانەوێ لایەنە نەگەتیڤەکەی وشەی ((لێ رژان)) ovrerflowing پیشان بدەین" وشەی superfluous (زیاد یان زۆری) بەزەینماندا ختوورە دەکات. ئەم وشەیەش وەکو وشەی affluent لەکرداری fluereی لاتینییەوە ریشە دەگرێ‌و ((superfluity)) هەر ((superflowing))ە. بەڵام لێرەدا over flow بارێکی تەواو نەگەتیڤانەی هەیەو بەمانای زێدەڕۆیی (افراط) و بەفیڕۆدان دێ. ئەگەر بەکەسێك بڵێیت ((ئامادەبوونی تۆ لێرە زیاد (overflous)ە)) مەبەستت ئەوەیە کە پێی بڵێیت ((بۆچی ناڕۆیت؟)). بەم پێیە هەر کاتێك باس لە فرەیی (affluence) بێت دەبێ

لەخۆمان بپرسین کە ئایا مەبەست لـیٚ مانا پۆزەتیڤەتی –پیت وفەڕ– یان مانا نەگەتیڤەکەی –زیادی–.

ئێستاش بگەڕێینەوە سەر وشەی بێزاری (ennui) (ملل، سأم –و–).

مانای ئەسڵیی ئەم وشەیە لەمانا باوەکەی کە وەڕسی و دڵتەنگیو مەلەلە قووڵترە. ڕەگی هەردوو وشەی ennui (فەرەنسایی)و annoyی ئینگلیزی کرداری Inodiareی لاتینییە کەبەمانای ((بزواندنی هەستی دڵهەڵکەندن)) دێ.

ئێستا کە ماناو مەبەستی ئەم وشەیەمان زانی دەبێ بپرسین ئایا ((زیادی)) superfluity لەئەنجامدا وەڕسیو بێزاریو دڵهەڵکەندنی لێ ناکەوێتەوە؟ ئەگەر واش بێت ئەوا دەبێ ئێمە ڕووبەڕووی کۆمەڵێك پرسیاری دژوار سەبارەت ((کۆمەڵگای خۆشگوزەران– یا کۆمەڵگای ڕەفاه)) ببینەوە. مەبەستیشم لە ((ئێمە)) کۆمەڵگای پیشەسازیی نوێ (مۆدێرن)ە کە لە ولاتەیەکگرتووەکانی ئەمریکاو کەنەداو ئەوروپای خۆرئاوادا پەیدابووە، ئایا ئێمە ژیانمان لە خۆشگوزەرانیدایە؟ چ کەسێك لەکۆمەڵگای ئێمەدا ژیانێکی خۆشگوزەرانی هەیە؟ ئەو خۆشگوزەرانیییە چ جۆرێکە؟ فرەییە یان زیادی. بەمانایەکی دی، خۆشگوزەرانییەکی باشە یان خراپ ؟ ئایا ئەو خۆشگوزەرانیەی ئێمە بێزاریی لێناکەوێتەوە؟ ئایا هەمیشە فرەیی دواجار دەبێتە هۆی بێزاری؟ ئایا خۆشگوزەرانییەکی باشو بزوێن کە فرەیی لەگەڵدابێتو نەبێتە مایەی بێزاری چۆنە؟ ئەمانە کۆمەڵێك پرسیارن کەدەمەوێ لێرەدا بیانخەمە بەرباسو لێکۆڵینەوە.

بەلام سەرەتا با سەرنج لەلایەنی سایکۆلۆژیی مەسەلەکە بدەین. بەو پێیەی کە من خۆم دەروونشیکارم" لەم باسەدا چەند جارێك ئاماژە بۆ لایەنە سایکۆلۆژییەکان دەکەم. بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی باشتریش لە بابەتەکە بگەن پێویستە سەرنجی ئەوە بدەن کە ڕوانگەی من بۆ مەسەلەکە سایکۆلۆژیای قووڵ (Depth Psychology)، یان هەمان دەروونشیکاریو توێتوێ کردنی دەروونیە. شتێکیشتان بیر دەخەمەوە کە ڕەنگە زۆربەتان پێی ئاشنا بن. بۆ توێژینەوەی سایکۆلۆژیانەی ڕۆحی مرۆڤ دوو ئیمکانو دوو دەروازە لە ئارادایە. هەنووکە

سـایکۆلۆژیای ئەکادیمیانـە بـە شـێوەیەکی سـەرەکی لـە ڕوانگـەی قوتابخانـەی ڕەفتارگـەرایی (السـلوکیە– Behavorsim)ەوە لـە ڕەگـەزی مـرۆڤ دەکۆڵێتـەوە، بـە واتایـەکی دی ئـەم جـۆرە لێکۆڵینەوەیـە بەتـەنها بایـەخ بـەوە دەدات کـە دەکـرێ ڕاسـتەوخۆ ببینـرێو جـێی سـەرنجدان بێـت، هـەر بۆیـە توانـای ئەندازەگیری ـەو هەڵسـەنگاندنی سـنووردارە، لەبـەر ئـەوەی شـتێك ڕاسـتەوخۆ نـەبینرێ قـابیلی هەڵسەنگاندن نییە – یان لانی کەم بەوردی هەڵناسەنگێنرێ.

سایکۆلۆژیای قووڵ یان دەروون شیکاری (شیکاریی دەروونی) ڕێگایـەکی تـر دەگرێتە بەرو ئامانجی تری هەیە. ئەم ڕێبازە بەتـەنها بایـەخ بە کردەوەو ڕەفتاری بینـراوی مـرۆڤ نـادات، بـەڵکو دەگـەڕێ بـەدوا ماهیـەتی ڕەفتـارو ئـەنگێزە شاراوەکانیدا.

بـا بـۆ ڕوونکردنـەوەی مەبەسـتم چـەند نموونەیـەك بهێنمـەوە: بـۆ نموونـە دەتوانیـت وەسـفی زەردەخەنـەی کەسـێك بکـەیت، دەتوانیـت وێنـەی فۆتـۆگرافی ئـەو زەردەخەنەیـە بگریـت، یـان لـەڕێی زاراوەکـانی کۆئەنـدامی ماسـولکەوە دەموچاوەکە تویّتویّ بکـەیت و شـتی لـەم بابەتـە" بـەڵام زۆر بـاش دەزانیـت کـە جیاوازی هەیە لەنێوان زەردەخەنەی کەسێك کە ڕقی لێتـە بەڵام وا پیشـان دەدا کە خۆشـی دەوێیـت و زەردەخەنـەی هاوڕێیەکـدا کەبەدیـدارتان شـادمان دەبـێ، دەتوانیـت سـەدان زەردەخەنـە بـژمێریت کـە لەحاڵـەتی دەروونی ـی جیاجیـاوە سـەرهەڵدەدەن. هـەموویان زەردەخەنـەن" بـەڵام هەریـەکێکیان لەگـەڵ ئـەوی تـردا جیاوازە، جیاوازییەك کە لەتوانای هیچ ئامێرێکدا نیە ئەندازەی بگـرێو پـەی پـێ بەرێت، ئەم کارە تەنها لە مرۆڤ دەوەشێتەوە کە ئامێر نییە– بۆنموونە تۆ، تۆ نـەك تەنها بەهۆی مێشکتەوە بەڵکو– وەکو پێشینان دەڵێن– بەدڵی خۆشت هەست بەو جیاوازیانـە دەکـەیت، تـەواوی بوونتـان پـەی بە هـۆو ئـەنگێزەی ئـەو زەردەخەنانـە دەبات. دەتوانیت هەست بکەی ئەوەی دەیبینیت چ جۆرە زەردەخەنەیەکەو، ئەگەر ئەو هەستە شك نەبەیت لە ژیاندا دووچاری گەلێ نائومێدی دەبیت.

سەرنجی جۆرە رەفتارێكی تر بدە: بۆ نموونە شێوەی نان خواردن. كەسێك نان دەخوات. زۆر چاكە. بەڵام چۆن دەیخوات؟ یەكێك بەهەڵپەوە نان دەخوات. یەكێكی تر هەوڵ دەدات دەستووری نانخواردن و هەندێ داب و نەریتی سەر سفرەو چاككردنەوەی قاپەكەی خۆی بپارێزێت. كەسێكی دی بەهێمنی و بەسادەیی‌و بەبێ هەڵپە نانەكەی دەخوات و لە نانخواردنەكەی چێژ دەبینێت.

نموونەیەكی تر بهێنینەوە. دەبینیت كەسێك هات وهاوارێتی، رووی خۆی گرژ كردووەو چاوی بووە بە گۆمی خوێن. بەوەدا بۆت دەردەكەوێ كەتوورە بووە، بێگومان توورەبووە. بەڵام ئەگەر زیاتر ئێی وردبیتەوەو لەهەستی رابمێنیت (لەوانەشە ئەو كەسە باش بناسیت) ناكاو تێدەگەیت كە دەترسێ‌و تۆقیوەو توورەبوونەكەشی كاردانەوەی ئەو ترسەیە. ئەگەر زیاتریش ورد بیتەوە دەبینیت كەسێكی لاوازو بێدەسەڵاتەو، لەهەموو شتێك، تەنانەت لە ژیانیش دەترسێت. بەمجۆرە سێ حاڵەت لەو كەسەدا بەدی دەكەیت: توورەیە، دەترسێت و لەناخیشەوە هەست بە بێدەسەڵاتی دەكات. ئەم سێ بینینە راستن، بەڵام هەریەكەیان پەیوەندیی بەناسینێكی جیاوازی بونیادی رۆحی ئەو كەسەوە هەیە، هەستی بێدەسەڵاتی قووڵترین حاڵەتی دەروونی ئەوە بەڵام توورەیی رووكەشترین حاڵەتی رۆحیەتی‌و بەواتایەكی دی ئەگەر كاردانەوەی تۆش بەرامبەر ئەو توورەبوون بێت ئەوا حوكمی كەسێكی توورە بەسەریدا دەدەیت‌و لەراستیدا ناتوانیت پەی بەتەواوی بوونی ئەو بەریت. بەڵام ئەگەر بڕوانیتە ئەو دیو رواڵەتی توورەی ئەوەوەو كەسە ترساوو بێدەسەڵاتەكە ببینیت، ئەوكات رەفتارێكی دی بەرامبەر بەو كەسە دەنوێنیت. ئینجا دەبینیت كە توڕەییەكەی نامێنێ, چونكە ئیتر هەست ناكات هەڕەشەی لەسەر ماوە. لەروانگەی دەروونشیكاریەوە – كەلەهەموو مەسەلەكانی ئەم باسەدا گرنگیی پێ دەدین– لە دەرەوەڕا ناڕوانینە رەفتاری مرۆڤ. بەڵكو دەڕوانینە ئەنگێزەكانی، ئەو مەبەستانەی بەدوایاندا دەچێت و هەروەها ئاستی ئاگایی‌و بێ ئاگایی ئەو لێیان. ئەوەی جێی بایەخی ئێمەیە چۆنێتیی رەفتاری ئەو مرۆڤەیە. تیۆدۆر رایك كە

یەکێکــە لــە هاوکلرەکــانم دەیــوت: ((دەروونشــیکار بــەگوێی ســێیەمی شــت دەبیستێ)) ئەمەش قسەیەکی زۆر بەجێیە. یان بە دەربڕینێکی سادەتر دەتوانین بڵێین ((دەروونشیکار بەینی دێڕەکان دەخوێنێتەوە))و دەروونشیکار نەك تەنها رواڵەت بەڵکو ناوەوەش دەبینێت. ئەو دەڕوانێتە ناخی کەسێتی کە هەر کاردانەوەیەکی دەربڕین و نیشانێکی پەتیە. بەڵام رەنگی ئەو کەسێتیەی بەخۆیەوە گرتووە، رەفتاری هەر کەسێك تایبەتە بەخودی ئەو کەسە خۆی و بە وردو درشتیەوە هەڵسوکەوتێکە کەتەنها لەوەوە دەوەشێتەوە، بەم پێیە دووکەس نابینینەوە کە کردەوەیان وەکو یەك بێت، بەنیسبەت ئەوەشەوە کە دوو مرۆڤ تەواو لەیەك بچن دەشێ خسوسیاتی دوو کەس لەیەك بچن، بەڵام هەرگیز ئەو دوو کەسە تەواو وەکو یەك نین. دوو کەسمان بەرچاو ناکەوێ وەکو یەك دەست بەرزبکەنەوە، وەکو یەك بەڕێدا بڕۆن و وەکو یەك سەر ڕابوەشێنن. هەر ئەمەشە وات لێ دەکات هەندێ جار بەجۆری رۆیشتنیدا کەسێك بناسیتەوە" تەنانەت بەبێ ئەوەی روخساریشی ببینیت. شێوەی رۆیشتنیش وەکو دەموچاو دەکرێ ببێتە تایبەتمەندێتی تاکەکەس. بگرە رەنگە رۆیشتن تایبەتمەندێتیەکی ناسێنەرتربێت لەدەموچاو. چونکە دەکرێ سیمای دەموچاو بگۆڕێ" بەڵام شێوەی رۆیشتن دژوارترە.

دەتوانین بەسیمامان درۆ بکەین، گیانەوەران توانای ئەمەیان نیە. بەڵام درۆکردن بەلەش دژوارترە، گەرچی مرۆڤ دەتوانێ فێریشی ببێت.

پاش ئەم پێشەکیە، دێمە سەر بابەتی ((مەسرەفگەرایی))و وەکو مەسەلەیەکی سایکۆلۆژیانە یان باشترە بڵێم وەکو کێشەیەکی سایکۆپاپولۆجی (Psychopathological Problem) لێی دەدوێم. لەوانەبە بپرسن جا ئەمە چ شتێکی نهێنی تێدایە؟ ئێمە هەموو مەسرەف دەکەین، هەموو کەسێك دەبێ بخوات و بخواتەوەو جلوبەرگ بپۆشێت، هەمووشمان پێویستمان بەخانوو هەیە. بەکورتی ئێمە لەکەرەسەکان پێداویستییەکانی خۆمان دابین دەکەینو ئەم کارەش ناو دەنێین ((مەسرەف- یا سەرف کردن)) ئیدی چ مەسەلەیەکی سایکۆلۆژی لەمەدا

هەیـە. رێـك ئەمـە رێو رەوشـی سروشـتە: دەبـێ مەسـرەف بكـەین تـا بـەزوویی بمێنینەوە.

بێگومـان ئـەوەی مەبەسـتی منیشـە هـەر ئەمەیـە، بـەڵام مەسـرەف تـا مەسـرەف كەوتووە. جۆرە مەسرەفێك هەیـە لـە چاوچنۆكیەوە سەرچاوە دەگرێ: زۆر لـەخۆ كردن بۆ خواردن، كڕین، خاوەندارێتیو مەسرەفی زیاد لە پێویست.

لەوانەیە بپرسن وبڵێن ئایا ئەمە مـەیلێكی ئاسایی نییـە؟ ئایا هـەموومان حـەز ناكـەین كـە دارایيمـان لـە زیادبوونـدا بێـت؟ كەواتـە مەسـەلەكە ئەوەیـە كـە پـارەی تـەواومان نییـە تـا شـتی پـێ بكـڕین نـەك ئـەوەی ئارەزووی دارایـی زیـاتر شـتێكی نـاڕەوا بێـت.. چـاكە، مـن دەزانم كـە زۆربـەتان وا بـیر دەكەنـەوە. بـەڵام دەشـێ نموونەیـەك پیشـانمان بـدات كـە مەسـەلەكە بـەو ئاسـانییە نییـە وەك لەیەكـەم بینیندا خۆی دەخاتە ڕوو.

نموونەكەی منیش لای هیچتان نامۆ نییـەو هیـوادارم كـەمتان دووچاری ئـەوە بووبن. كەسێك بهێننە پێش چاوتان كە دووچاری قەڵـەوی بـووەو كێشـی زیـاد لـە پێویسـتە. دەشـێ قەڵـەوی لەئـەنجامی نـاڕێكیی لووەكانـەوە بێـت، بـەڵام بـەزۆری هۆیەكـەی زۆر خۆرییـە. ئـادەمیزادی قەڵـەو دەیـەوێ بـەردەوام دەمـی بجووڵـێ، حەزی لە شیرینییەو، دەستی بگاتە هەر خواردنێك ناخونەكێكی لێ دەدات. ئەگـەر باش سـەرنج بدەن دەبینیـت كـە ئـەو نـەك هـەر بـەردەوام خـەریكی خواردنـە بـەڵكو هەمیشـە بـەدوای خواردنیشـدا دەگـەڕێت. ئـەو پێویسـتی بـەوە هەیـە بخـوات، وەك چـۆن هەنـدێ لەوانـەی جگەرەدەكێشـن نـاتوانن جگـەرە نەكێشـن" ئـادەمیزادی قەڵەویش ناتوانێ نەخوات. دەزانین كەواز هێنان لەجگەرە دەبێتە هـۆی كردنـەوەی ئیشتیهاو زۆر خواردن و پاشانیش قەڵـەوی. بـەڵام موعتادەكـان بـەبیانووی ئـەوەی جگەرەنەكێشان دەبێتە هۆی قەڵەوی واز لەكێشان ناهێنن. بۆچـی ئێمـە ئـەم جـۆرە بیانووانـە بۆخۆمـان دەهێنینـەوە؟ چـونكە وەكـو پێداویسـتی دەروانینـە خـواردنو خواردنـەوەو جگەرەكێشـان و كـڕینی شـتومـەك. پزیشـكەكان لـەوە ئاگادارمـان دەكەنـەوە كـەزۆر خـۆری، مەشـروب خواردنـەوەو جگـەرە كێشـان دەبێتـە هـۆی

سەکتەی دڵو مەرگی زوو. ئەگەر خەڵکی گوێ لەئامۆژگاریی پزیشکەکان بگرنو ئەو خووانەیان تەرك بکەن، زۆربەیان لە پڕێکا دووچاری نیگەرانی، نائارامی، دەمار گرژیو خەمۆکی دەبن. لەگەڵ ئەوەدا کە نەخواردنو نەخواردنەوەو نەوازهێنان لەجگەرە مرۆڤ دووچاری ترس دەکات. مەسرەفی زۆر لای ئەم جۆرە کەسانە ڕێگایەکە بۆ رزگاربوونیان لەخەمۆکی. مەسرەف گفتی تەندروستیو سەلامەتی دەدات، بەڵام ناتوانین بە مەسرەف چارەسەری نیگەرانیو خەمۆکیی پەنهان بکەین. هەموومان ئەوەمان تاقی کردۆتەوەو بینیومانە کە وەختێ تووڕەو دڵتەنگ دەبین بەرەو لای یەخچاڵ (سەللاجە)کە دەچین تا شتێك بدۆزینەوەو بیخەینە دەممانەوە" گەرچی ئیشتیهای خواردنیشمان نەبێ، بەواتایەکی دی خواردن و خواردنەوە دەتوانن ڕۆڵی دەرمانێکی ئارامبەخش ببینن، بەتایبەتی کە ئەمان تامیان لە دەرمانیش خۆشترە.

ئادەمیزادی دڵتەنگ (خەمۆك _کئیب) هەست دەکات بۆشاییەك لە دەروونیدا هەیە، وا هەست دەکات ئیفلیج بووەو هێزێکی بزوێنەری تێدا نەماوە، کاتێ مەسرەفێك دەکات لەوانەیە بۆ ماوەیەکی کەم هەست بەو بۆشاییەو ئیفلیجیەی نەمێنێت و دەڵێت: منیش کەسێکم، شتێك لەدەروونمدا هەیەو مەسرەف دەکەم، دەیەوێت بە مەسرەف ئەو بۆشاییەی دەروونی خۆی پڕ بکاتەوە. کەسێکی لەم جۆرە کەسێتیەکی کارلێکراو Passive ی هەیەو، گەرچی هەوڵ دەدات مەیلی ئازار هێنی خۆی بۆ مەسرەف رەت بکاتەوە بەڵام ((مرۆڤێکی مەسرەفکەر– یا بەرخۆر– ئیستهلاکی)) (Homo consumens)ە.

ئێستاش کە مانای ((کەسێتی کارلێکراو))م روون کردەوە بێگومان دەپرسن کە مەبەستم لێی چیە، زۆر چاکە. بابزانین کارایی (چالاکی) چیەو کارلێکراوی (کەوتنە ژێرکاریگەری –و–) چیە؟

کارایی (چالاکی) واتە کارێکی ئامانجدار کەپێویستیی بەهێز هەیەو دەشێ جەستەیی یان فیکری بێ، وەرزشیش چالاکیە، بەکارێکی سوودمەندی دەزانین، وەرزش هەم تەندروستمان دەکات و هەم پلەو پایەی وڵاتمان بەرز دەکاتەوەو

هەندێ جار بەناوبانگو پارەداریشمان دەکات. هەر کەسێك کاربکات کارایە (چالاك– Active). بەمجۆرە کەسە دەڵێین ((سەرگەرمی کارە))و سەرگەرمبوون بەکارێکەوە واتە خۆ خەریككردن بە پیشەیەکەوە.

ئێستاش بابزانین کارلێکراوی (ناکارایی_ passivity) چیە؟ ئەگەر ئەنجامی بەرچاوو دەسکەوتی بینراو نەخەینە روو ئەوا کەسێکی کارلێکراوین. با نموونەیەکی روون بهێنمەوە: کەسێك بهێنەرە بەرچاوت کە بێدەنگ و بێ جووڵە دانیشتووەو چاوی بریوەتە دیمەنێك. ئەم کەسە هیچ کارێك ناکات و تەنها چاوی بریوەتە شوێنێك، هەر بۆیە ناتوانین پێی بڵێین کە چالاکە. یان کەسێك بهێنەرە پێشچاوت کە نوقمی دونیای رامان (تأمل) (Meditation) ەو دەیەوێ لەخودی خۆی، لە هەستەکانی، لە حاڵەتەکانی خۆیەو دەروونی خۆی وردبێتەوە. ئەگەر ئەو بە شێوەیەکی رێکوپێك ئەم کارە ئەنجام بدات لەوانەیە بۆ چەند سەعاتێك لەو بارەدا بمێنێتەوە. کەسێك کە هیچ لە حاڵەتی ئەو نازانێ بە کەسێکی کارلێکراوی لەقەڵەم دەدات، ئەو سەرگەرمی کارێك نیيە. لەوانەیە هەموو تەقەللای ئەو بۆ دەرکردنی هەموو هزرو بیرێك بێت لە مێشكو زەینی خۆی.

بیر لە هیچ ناکاتەوەو بەتەنها جەستەیەکەو هیچی دی. لەوانەیە ئەو حاڵەتە بەلای ئێوەوە سەرسورهێنەر بێت، بەڵام خۆتان ئەوە تاقی بکەنەوە، تەنها بۆ دوو دەقیقەش بێت، ئەوسا دەزانن چەند دژوارە. هەمیشە شتێك بە مێشکتاندا تێدەپەڕێ. هیچترینو بێ بایەخترین شتی ئەم دنیایە بە زەینتاندا گوزەر دەکات، ئەوسا دەبینن کە بەرامبەر هێرشی ئەو بیرۆکانە چەند بێ دەسەڵاتنو بەرگریتان پێ ناکرێ. بەکورتی بێ جووڵە دانیشتنو دەرکردنی بیرو هزر لە مێشکی خۆتان کارێکی سەختەو تەحەمول ناکرێ.

لە کەلتووری هیندیو چینیدا رامان بایەخێکی ژیاذی هەیە. بەڵام لای ئێمە (خۆرئاواییەکان) واذیيە" چونکە ئێمە یەخسیری پلەو پایە پەرستین، بۆیە وا دەزانین کە دەبێ هەر چیەك دەکەین لە پێناوی ئامانجو مەبەستێکدا بێت. دەبێ ئەنجامێکمان دەست بکەوێو شتێکمان چنگ بکەوێ. بەڵام گەر بۆ تاقە جارێکیش

ئامانجو مەبەست فەرامۆش بکەیتو بتوانیت بگەیتە قۆناغی چڕکردنەوەی بیرو بەسەبرەوە خەریکی راهێنان بیت ئەو کات دەبینی چۆن هەمان ئەو ((بێکاری_ بەتاڵی_ Idleness))ە دەبێتە مایەی تەڕوبڕی جەستەو رۆح. مەبەستم ئەوەیە ئەمرۆ تەنها رەفتارێك بە چالاکی لەقەڵەم دەدەن کە ئەنجامێکی لەبەرچاوی هەبێت. ناکارایی‌یەك کە بەرهەمێکی دیاری نەبێ بەرەفتارێکی بێهوودەی دەژمێرن، لەم رۆژگارەی ئێمەدا کاراییو کارلێکراوی بەپێی ئەو مەسرەفەی دەیکەین هەڵدەسەنگێنرێ. ئەگەر ئەو شتە زۆرانە سەرف بکەین کە ((فرەیی خراپ)) دەیخاتە بەردەستمان، ئەوا لە راستیدا چالاکیمان کارلێکراوی (ناکارایی)ە. کەواتە چ جۆرە چالاکی‌یەك خولقێنەری ((فرەیی باش))ەو سەروەتەو دەتوانێ ریمان بۆ خۆش بکات تا ببینە کەسێکی بالاتر لە مەسرەفکەر (بەرخۆر)ێك؟

- بێزاری لە کۆمەڵگای ئێستادا

سەرەتا با بزانین پێناسەی کلاسیکی کاراییو کارلێکراوی لای ئەرستۆو سپینۆزاو گۆتە و مارکس و بیرمەندانی تری جیهانی خۆرئاوا لەدوو هەزار ساڵی رابردوودا چی‌یە. کارایی واتە هێنانەکاری هێزە خودی‌یەکان کە مایەی بزواندنی تواناو حاڵەتەجەستەیی‌و عاتیفی‌و هزری وهونەری‌یەکانمانن. لەوانەیە هەندێکتان نەزانێ مەبەستی من لە هێزە خودی‌یەکانی مرۆڤ چی‌یە، چونکە ئێمە خوومان بەوەوە گرتووە کەگوێمان لەوشەی هێز دەبێت ئامێر لەزەینماندا بەرجەستە دەبێت نەك مرۆڤ. بڕواشمان وایە هێزەکانی مرۆڤ بەپلەی یەکەم دەبێ بەئاراستەی داهێنانی ئامێرو مەکینە کەناڵیزە بێت، ئێمە چەند زیاتر بکەوینە ژێر کاریگەری‌ی هێزی مەکینەکانەوە زیاتر لەسەیرو سەمەرەیی هێزەکانی مرۆڤ غافڵ دەبین، وامان لێ دێ ئیتر باوەڕ بەو گوتەیەی سۆفۆکلیس ناکەین کە لە شانۆنامەی ((ئەنتیگۆنا))دا دەڵێت:((شتە سەیرو سەمەرەکانی جیهان زۆرن، بەلام هیچیان هێندەی مرۆڤ سەیرو سەمەرە نین)).

بەلای ئێمەوە ئەو موشەك (ساروخ)ەی بەرەو مانگ دەڕوات زۆر سەرسوڕهێنترە لەبوونی مرۆڤو، جاری وایە لافی ئەوەش لێ دەدەین کە هەندێ لە داهێنانەکانمان لە خولقاندنی مرۆڤ لەلایەن خواوەندەوە سەیرو سەمەرەترە.

ئەگەر بمانەوێ لەهەستو هۆشو هێزەخودییەکانی ئاگادار بین" دەبێ شێوازی بیرکردنەوەی خۆمان بگۆڕین. ئێمە بەتەنها بەهرەی قسەکردنو بیرکردنەوە شك نابەین، بەڵکو توانای بینینی قووڵترو توانای خۆشەویستیو توانای هونەریشمان هەیە. هەموو ئەو خەسڵەتانە خۆیان لەخۆیاندا هەنو پرەنسیپی پاداشتو سزاش بەسەر هەموو هەڵسوکەوتەکانی مرۆڤدا بالادەستە. خەلات و سزا دوو ئەنگێزەی گەورەن کە مرۆڤ وەکو گیانەوەرانی دی کاردانەوەی بەرامبەریان هەیە. مرۆڤ فێر دەبێت ئەو کارانە ئەنجام بدات کەخەلاتی بەدوادا دێتو لەوکارانەش دوورەپەرێز دەبێت کە ترسی سزایان لێ دەکەوێتەوە، بەتەنها تەمێ کردن (ئاگادارکردنەوە) بەس نییە بەڵکو هەڕەشە دەبێتە هۆی ئەوەی کە مرۆڤ کاری نادروست نەکات. بێگومان پێویستە هەندێ کەسان تەمێ بکرێن تا مەترسیی سزادان بە هەڕەشەیەکی گاڵتە وەرنەگرن.

ئێستاش بابزانین مەبەست لە ((ناچاربوون)) چیيە، باکەسێکی مەست بهێنینە بەر چاومان، ئەویش دەشێ ((کارا)) بێت، هاوار دەکاتو دەمانچەکەی دەخولێنێتەوە. یان کەسێك کە بەزاراوە سایکۆلۆژییەکەی پێی دەڵێن ((شێت_Maniac)). کەسێکی وەها زیاد لە پێویست کارایەو بە خەیاڵی خۆی دەتوانێ یاریدەی هەموو جیهان بدات، بەپەلە بەڕێدا دەڕوات، ئاسمانو ڕێسمانت بۆ دەهۆنێتەوەو هەرچیەکی بەدەستەوە بێت یاریی پێ دەکات. بەجۆرێکی سەرسوڕهێن کارا دەنوێنێ، بەلام ئێمە دەزانین کە بزوێنەری کەسە مەستەکە بادەیەو، کۆمەڵێك تێکچوونی ئەلکترۆکیمیش شێتەکەی ناچارکردووە بەو جۆرە هەڵسوکەوت بکات، هەرچەندە هەردووکیان لە ترۆپکی کاراییدان.

هەر چالاکییەك کە وەکو کاردانەوەیەکی پەتیی ئەنگێزەیەك یا ناچاربوونێك یان حاڵەتێکی سەرچاوەگرتوو لە خرۆشانی عاتیفی (Passion)ەوە بێ لەڕاستیدا

کارلێکراوییە"گەرچی بنەمایەی جوولەش، هەردوو وشەی (passion) (خرۆشانی عاتیفی) و (passive) (کارلێکراو) لەدوو وشەی possio و passivus ەوە وەرگیراون کە ڕەگی هەردووکیان کردارێکی لاتینیەیەو بەمانای ئازارچەشتن (to suffer) دێ، کەواتە وەختێ بەیەکێك دەڵێین کەسێکی passionate (عاتیفی)یە واتە پێناسێکی ناڕوون ولاوازیمان کردووە، شلایرماخەری فەیلەسووف وتوویەتی: ئێرەیی (حەسوودی) واتە هەڵچوونێك کەدەبێتە مایەی ئازار. کارایی لای ئەو بیرمەندانەی ناوم بردن بریتیەیە لەبەکاربردنی ئەو هێزانەی کەلەرەگەزی بەشەریدا هەن، بەلاّم عادەتەن بە پەنهانیودواکەوتوویی ماونەتەوە.

چەند دێڕێکی نووسینێکی ((کارل مارکس))تان بۆ دەهێنمەوە، دەبینن کەهەمان ئەو مارکسە نییە کە لە ڕێی کتێبە زانکۆییەکانو دەزگاکانی ڕاگەیاندنی چەپو ڕاستدا ناسیوتانە. مارکس لە کتێبی ((دەسنووسە ئابووریو فەلسەفییەکان))دا دەنووسێت: ((ئەگەر خاڵی دەستپێکردنی ئێوە ئەوە بێت کە مرۆڤ مرۆڤەو پەیوەندیی لەگەڵ جیهاندا مرۆییە، بەم پێیە تەنها دەتوانیت بە خۆشەویستی لەخۆشەوسیتیو بە متمانە لە متمانەو هتد بگەیت. ئەگەر بتەوێ کار لە خەڵك بکەیت ناچاریت بەشێوەیەکی واقیعی بیانخولقێنیت و بۆ خەبات هانیان بدەیت. هەر جۆرە پەیوەندیەکی ئێوە لەگەڵ خەڵكو –سروشت–دا دەبێ گوزارشتێکی تایبەتی لە حەقیقەتی خودی ئێوەو لە ژیانی فەردیی وابەستە بە ئامانج و مەبەستەکانی ئێوە بێت. ئەگەر کەسێکت خۆش بوێ بەلاّم نەتوانیت خۆشەویستی تێدا ببزوێنیت، واتە ئەگەر خۆشەویستیی ئێوە وا لەبەرامبەر نەکات بە خۆشەویستی وەلاّمتان بداتەوە، ئەگەر یەکێکت خۆش بوێ بەلاّم تۆ نەبیتە مایەی خۆشەویستی لای ئەو" ئەوکات خۆشەویستیەکەتان بێ دەسەلاّتەو ئەنجامەکەی ناخۆشییە.))

ئاشکرایە کەلێرەدا مارکس وەکو جۆرێك لەکارایی باس لە خۆشەویستی دەکات. ئادەمیزادی ئەمڕۆ بڕوا ناکات کە دەتوانێ لە ڕێی خۆشەویستییەوە خولقێنەر بێت. ئامانجی ئاساییو بگرەتاکە ئامانجی ئەوەیە کە خۆی لای خەڵك

خۆشەویست بێت نەك ئەم خەڵكی خۆش بوێت تا هەستی خۆشەویستییان تیا بوروژێنێتو لەم ڕێیەوە شتێكی تازە بخولقێنێت، شتێك كە پێشتر لە جیهاندا نەبووە، هەر بۆیە ئەمڕۆ خەڵكی ((كەوتنە داوی خۆشەویستیەوە)) بە مەسەلەیەكی ڕێكەوتی لەقەڵەم دەدەنو یان وا دەزانن لەڕێی كڕینی كاڵای جۆراوجۆرەوە كە گوایە دەبێتە هۆی ئەوەی خۆشەویستی بكات دەتوانن خۆشەویستی بەدەست بهێنن. بۆ نموونە وەكو كڕینی مە عجوونی دانو جلوبەرگی جوانو ئۆتۆمۆبێلی كەشخەو گرانبەها. لەراستیدا من نازانم مەعجونی دان یا جلوبەرگی شیك دەبێ چ كاریگەرییەك لەسەر خەڵك بكات، بەڵام دەتوانم جەخت لەسەر ئەو راستییە ئەسەفبارە بكەم كە خەڵكانێك كەسانێكیان خۆش دەوێت لەبەر ئەوەی ئۆتۆمۆبێلی سپۆرتیان هەیە، بێگومان دەبێ ئەوەش بڵێم كە گەلێ لە پیاوانیش ئۆتۆمۆبێلەكانیان لە هاوسەرەكانیان زیاتر خۆش دەوێ، بەهەر حاڵ لەم جۆرە پەیوەندییانەدا سەرەتا هەردوو تەرەفەكە خۆشحاڵن، بەڵام پاش ماوەیەك لەیەكتر بێزار دەبنو جاری وایە رقیشیان لەیەكدی دەبێتەوە، چونكە هەست دەكەن فریویان خواردووە یان هەڵخەڵەتاوبوون. وایانزانیوە خۆشەویستییان لاهەیە بەڵام تەواوی رەفتارو كردەوەكانیان لاف لێدانی خۆشەویستیبووەو خۆشەویستیی كارایان تاقی نەكردۆتەوە.

هەروەها وەختێ -بەمانا كلاسیكەكە- بەیەكێك دەڵێین (كارلێكراو) مەبەستمان ئەوە نییە كە ئەو كەسە بێدەنگ لە گۆشەیەكدا دادەنیشێتو نوقمی بیركردنەوەو رامان دەبێو چاو دەبڕێتە دیمەنێك، بەڵكو مەبەستمان لەوەیە كە ئەو كەسە كۆمەڵێك هێز ڕێنومایی دەكات كەهی خۆی نین، بە واتایەكی دی كاردانەوەی هەیە بەڵام كاری نییە.

هەڵبەت نابێ ئەوەش فەرامۆش بكەین كە زۆربەی چالاكیەكانی ئێمە كاردانەوەیە بەرامبەر ئەنگێزەو حاڵەتی جیاجیا كەلەبەر ئەوەی پێیان ئاشناین، كاتێ ئاماژەیەكی تایبەتمان بۆ دێ وەڵامێكی دیاریكراومان تێدا دەوروژێنێ. پاڤلۆڤ لە تاقیكردنەوە بەناوبانگەكەی خۆیدا خۆراكەكەی بەدەنگی زەنگەكەوە

بەستەوە، بەجۆرێك كە بەبیستنی دەنگی زەنگەكە لیك بەدەمی سەگەكەدا دەهاتە خوارەوە. سەگەكە كاتێ بەرەو خۆراكەكە رایدەكرد زۆر ((كارا))بوو، بەلاَم ئەم ((كارایی– چالاكی))ە تەنها كاردانەوەیەك بوو بەرامبەر بە ئەنگێزەیەك. ئەم سەگە وەكو مەكینە (ئامێر) كاری دەكرد. رەفتارگەراكان (السلوكیون– Behavorists)یش بڕوایان وایە كە مرۆڤ بوونەوەرێكی كاردانەوەییە، ئەنگێزەیەكی پیشان بدە یەكسەر كاردانەوەی لا دروست دەبێ. دەتوانین هەمان تاقیكردنەوە لەگەلْ مشكو مەیمونو مرۆڤ و تەنانەت پشیلەشدا ئەنجام بدەین. گەرچی كاردانەوەی پشیلە لاوازە، جەخار كە لەم رووەوە مرۆڤ ئامادەگیەكی پتری تێدایە. رەفتارگەرایی باوەڕێكی پتەوی بەوە هەیە كە ئەو كاردانەوەیە مایەی ئازارە، ئەم قسەیە نەك تەنها سەبارەت بە ئێرەیی راستە، بەلْكو سەبارەت بەهەر هەلْچوونێك كە بەشێوەیەكی نا ئیرادی لە سروشتی مرۆڤێكدا كاری خۆی بكات وەكو: پلەو پایەخوازی، چاوچنۆكی، حەزو خولیا بۆ دەسەلاَت و زۆرخۆری. هەموو خووەكان هەلْچوونی ئازارهێنو شێوەیەكن لەشێوەكانی كارلێكراوی، وشەی passion لەبەكارهێنانی ئێستایدا مانای جۆروجۆری لەخۆ گرتووەو مانا روونەكەی خۆی لەدەست داوە. لێرەدا بواری روونكردنەوەی هۆی ئەوە نییە.

ئەگەر سەرنج لەچالاكیی كەسانێك بدەن كە تەنها كاردانەوەیان هەیە، یان كردەوەیان ناچارییەو بەمانا كلاسیكەكە خەلْكانێكی كارلێكراون" دەبینن كە كاردانەوەكانیان ئاراستەیەكی نوێ نادۆزنەوەو هەمیشەش چوون یەكن. بە دلْنیاییەوە دەتوانیت پێشوەخت بزانیت كاردانەوەیان چۆنو چی دەبێت. دەكرێ حیسابی هەموو شتێك بكرێ. لەكن ئەم كەسانە فەردگەرایی لەئارادا نییە، هێزی فیكری هیچ رۆلێكی نییەو، دەلێی هەموو شتێك بەرنامەی بۆ دانراوە: هەمان ئەنگێزەو هەمان ئەنجام.

دەتوانیت هەمان ئەم حالەتانە لە مشكەكانی ناو تاقیگەشدا بەدی بكەیت. لەو روانگەیەوە كە رەفتارگەراكان مرۆڤ وەك میكانیزمێك تەماشا دەكەن" كۆمەلێك تایبەتمەندێتیی میكانیكیی دەدەنە پالْ ئەنگێزەیەكی دیاریكراو كاردانەوەیەكی

دیـاریکراو دەخولقێنێـت. توێژینـــەوەو شـیکردنەوەی ئـەم دیاردەیــەو فۆرمەلــە Formulationی دەرئەنجامەکانی بەزانست ناودەبەن. دەشـێ ئەمە زانست بێ بەڵام زانستێك نیيە تایبەت بە مرۆڤ" چونکە مرۆڤی زینـدوو هەرگیز لەدووجاردا یەك جۆر کاردانەوە پیشان ناداتو، لەهەر ساتێکدا کەسێکی ترە، گەرچی دەشێ مرۆڤ هەرجارەو کەسێکی تریش نەبێت بەڵام لانی کـەم هیچکاتێك کاردانـەوەکانی وەکو یەك نین. هیراکلیتس دەڵێت ((ناتوانیت دووجار لەئاوی رووبارێکدا مەلە بکەیت.)) لەبــەر ئـــەوەی رووبارەکـــە بـــەردەوام ئـــاوی لێ دەڕوات. دەتـــوانین بڵـــێین کـــە سایکۆلۆژیای رەفتار زانستێکە بەڵام تایبەت نيیە بە مرۆڤ، بەڵکو زانستی مرۆڤی لـەخۆ بێگانـە (نـامۆ)یـە کـە بەچـەند شێوازێك نـامۆ کـراوەو لـەڕێی لێکۆڵـەرەوانی نامۆشـەوە رێنومـایی‌و رابـەری دەکـرێ. دەشـێ ئـەو زانسـتە تیشـك بخاتـە سـەر بەشێك لە لایەنەکانیسروشتی مرۆیی، بەڵام ناتوانێ مەسەلە ژیانی‌و بەتایبەتی مرۆییەکانی بەشەرمان بۆ روون بکاتەوە.

نموونەیـەك دەهێنمـەوە تـا جیـاوازیی نێـوان کـارایی‌و کارلێکراویمـان لا روون بێتـەوە. نموونەیەکە کە پەیوەندیـەکی گرنگـی لەگـەڵ سایکۆلۆژیای پیشەسازیی ئەمریکادا هەیە. کۆمپانیای وێسترن ئەلەکتریك داوای لە پرۆفیسۆر ئالتون مایۆ کـرد رێگـە چـارەیەك بـۆ زیـادکردنی بەرهـەمی ئافرەتـە کرێکارەکـان بدۆزێتـەوە. ئەویش بەو گریمانەیە دەستی بەکارەکەی کرد کە ئەگـەر بێتـوو دە دەقیقە پـێش نیـوە ڕۆو دە دەقیقـە پـاش نیـوەڕۆ پشـوویان پـێ بـدرێ‌و لـەو پشـووەدا چـا یـان قاوەیـان بـدرێتێ ئـەوا بەرهـەمی کارەکـەیان زیـاتر دەبـێ. ئیشـی ئـەم ئافرەتـە کرێکارانـە ئامـادەکردنی کلافـەی سیم بـوو (کەپێویسـتی بەشـارەزایی‌و هـەوڵێکی زۆر نـەبوو)، تابڵـێی کـارێکی ناکارایانەیــەو تـەوەزەلی هـێنبـوو. ئـالتۆن مـایۆ مەبەسـتی خـۆی بـۆ کرێکارەکـان روون کـردەوەو پـاش نیـوەڕۆ دە دەقیقـە پشـووی دانێ تا ئاوو قاوە بخۆنـەوە. راستەوخۆ رێـژەی بەرهەمەکە زیـادی کـرد. بێگومـان هەموویان لەئەنجامی پۆزەتیڤانەی ئەو داهێنانە شـادمان بـوون. ئینجـا مـایۆ پـێش نیـــوەڕوانیش پشـــووی دانـــێ‌و هەمدیســـان بەرهەمەکـــە زیـــاتر بـــوو. چـــەند

هەلومەرجەکانی کار باشتر دەبوو ڕێژەی بەرهەمیش بەرزتر دەبۆوەو وادەهاتە بەرچاو کە تیۆریەکەی مایۆ تەواو کاریگەرو سوودمەند بووە.

هەر پرۆفیسۆرێکی ئاسایی تر بووایە دوای بینینی ئەنجامی پۆزەتیڤانەی بیرۆکەکەی کۆتایی بە تاقیکردنەوەکەی دەهێناو ئامۆژگاریی کۆمپانیاکەی دەکرد کە بەرامبەر زۆرکردنی بەرهەمەکە چاو لەو بیست دەقیقە پشووە بپۆشن. بەڵام ئالتۆن مایۆ کەکەسێکی هۆشمەندو لێزان بوو بە تاقیکردنەوەکەیەوە نەوەستا، دەیویست بزانێ ئەگەر بێتو کاتی پشوودانەکە لابەرێتەوە چی ڕوودەدات. بەم مەبەستە پشووی پاشنیوەڕۆی لابرد، بەڵام زۆربوون لە بەرهەمدا هەروەکو خۆی مایەوە. پاشان پشووەکەی پێشنیوەڕوانیشی لابرد، بەڵام بەرهەم هەر لە زۆربووندا بوو. (گەر کەسێکی دی بووایە وای لەقەڵەم دەدا کەتاقیکردنەوەکەی بێ بەها بووە). بەڵام مایۆ سەرنجیدا کەهەمان ئەو کرێکارە ناشارەزایانە بۆ یەکەم جار خۆشەویستیان لا دروست بووە بۆ ئیشەکەیان، ئیدی کلافەکردن کارێکی وەرسکەر نەبوو، چونکە ئەوان لەبەرهەمهێناندا خۆیان بەبەشدار دەزانیو دەیانبینی کە کارەکەیان مەبەستو مانایەکی هەیەو نەك بەتەنها بەرێوەبەرێتییە بێ ناسنامەکەیان بەڵکو تەواوی هێزە مرۆییەکان سوودی لێ دەبینن. بەگوێرەی ئەمە مایۆ ڕوونی کردەوە کە هەمان ئەو سوودو بەشدارییە بوو کە ئاستی بەرهەمی بەرزکردەوە نەك دووجار پشوودانەکە. ئەو تاقیکردنەوەیە ئیلهامبەخشی ڕێگایەکی تازەبوو بۆ سایکۆلۆژیای پیشەسازی: خۆشەویستی بۆ کار بەمەبەستی زۆرکردنی بەرهەم لە پشوودانو زیادکردنی کرێو خەڵاتی تری مادی گەلێ کاریگەرترە. دواتر لەم بارەیەوە زیاتر دەدوێم. لێرەدا بەتەنها جەخت لەسەر جیاوازیی زەقی نێوان کارایی‌و کارلێکراوی دەکەم.

وەختێ کرێکارانی وێسترن ئەلەکتریك کارەکەی خۆیان خۆش نەدەویست کارلێکراو (ناکارا) بوون. بەڵام کاتێ لە تاقیکردنەوەکەی کۆمپانیادا بەشدارییان کردو هەستیان بەو بەشداربوونەی خۆیان کرد کارابوونو تێڕوانینێکی تریان بۆ کارەکەی خۆیان لا دروست بوو.

نموونەیەکی تر: گەشتیارێکی گەڕۆك -بێگومان کامێرای فۆتۆگرافی‌ی پێیە- لەگەشتەکەیدا چاوی بە کەژو کێوو دەریاچەو قەڵاو ئاسەواری هونەری دەکەوێت. بەڵام ئەم دیمەنانە سەرنجی راناکێشن" چونکە ئەو زیاتر شەیدای وێنە فۆتۆگرافیەکەی ئەو دیمەنانەیە کە دەیانگرێت، بەلای ئەوەوە حەقیقەتەکە فیلمەکەیە کە خۆی دەبێتە خاوەنی نەك ئەو دیمەنانەی بەراستی بینیونی، ئەم گەشتیارە دوای ئەوەی بوو بەخاوەنی وێنەکان وا پیشانی هاوڕێکانی دەدات وەك ئەوەی خۆی ئەو دیمەنانەی دروست کردبێت، یان دەساڵ دوای ئەوە بە بینینی وێنەکاندا دێتەوە یادی کە ئەوسا لەکوێ بووە، بەڵام هەم وێنەکەو هەم بینینە نادروستەکە دیمەنە ئەسڵیەکە دەشارنەوە. زۆر لەگەشتیاران تەنانەت ئەوەندەش ئەزیەتی خۆیان نادەن کە چاوێکیش بەو دیمەنەدا بخشێنن کە دێتە بەردەمیان، بەڵکو یەکسەر دەست بۆ کامێراکەیان دەبەن، وێنەگری باش لەپێشدا لەو دیمەنە ورد دەبێتەوە کە دەیەوێ وێنەی بگرێت ئینجا دەست بۆ کامێراکەی دەبات، ئەو تەماشاکردنو وردبوونەوەیە جۆرێکە لە کارایی، جیاوازیی نێوان ئەو دووجۆر بینینە لەتاقیگەدا دیاری ناکرێ. بەڵام حاڵەتی دەموچاوی ئەو کەسەکلیلی دیاریکردنت دەداتێ: کەسێك کەشتێکی لا جوان بێ، ئەو چێژەی لەو جوانی‌یە دەیبینێ لەدەموچاویدا رەنگ دەداتەوەو پاشان بڕیار دەدات دە وێنەی بگرێ یان نەو، (کەسانێك هەن گەرچی ژمارەیان زۆر نی‌یە) بەئەنقەست وێنەی دیمەنی دڵگیر ناگرن چونکە لەو باوەڕەدان کە کامێراکە وێنەی ئەو دیمەنە لەیاددا دەشێوێنێت، وێنەکە سەبارەت بەدیمەنەکە سنوورێك بۆ یادەوەریت دادەنێ، بەڵام ئەگەر بەبێ یاریدەی وێنە دیمەنێك بهێنیتەوە یادت دەبینیت سەر لەنوێ لەزەینتدا گیان دەچێتەوە بەری ئەو دیمەنەو زیندوو دەبێتەوە. ئەو یادەوەری‌یە وەکو ئیحای وشەیەك نی‌یە کە دێتەوە یادت، تۆ دووبارە ئەو دیمەنە بۆ خۆت دەخولقێنیتەوە، ئەم جۆرە چالاکی‌یە هێزە ژیانیەکانت تازە دەکاتەوە، رووناکی‌و هێزی پێ دەبەخشێت، بەپێچەوانەشەوە کارلێکراوی پەژموردە بێ رۆحتان دەکاتو تەنانەت دەشێ ببێتە هۆی وەڕسی‌و بێ تاقەتیتان.

گریمان بۆ ئاهەنگێك دەعوەت كراویتو پێشوەخت دەزانیت كە فلانەكەس قسەی چیت لەگەڵدا دەكاتو تۆش چیی وەڵام دەدەیتەوەو، ئینجا هەمدیسان ئەو چی دەڵێتەوە. لەم دیمەنە گریمانكراوەدا تۆ لە كۆڕی كۆمەڵێك ئامێردا دەبیت، هەركەسەو باوەڕو تێڕوانینی دیاریكراوی خۆی هەیەو هیچ شتێكی نوێ روونادات. دوای ئەوەی دەگەڕێیتەوە بۆ ماڵەوە هەست دەكەیت تاسەر ئێسقان بێزارو ماندوو بوویت، بەم حاڵە وەختێ لە دەعوەتەكە بوویت وا دەهاتیتە بەرچاو كە چالاكو زیتیت، خەریكی گاڵتەكردن بوویت، یان تەنانەت دەخرۆشایت، بەڵام تەواوی ئەو قسەو باسو گاڵتانەت لەجۆری ناكارایی (كارلێكراوی) بووە.

تۆو هاوڕێكانت هیچتان نەكردووە ئەوە نەبێ یادگارەكانی رابوردووتان هێناوەتەوە یادی خۆتانو باستان كردوون، دەڵێی بۆ چەندەهەمین جارە فایلێكی تۆزلێ نیشتوو هەڵدەدەنەوە. شتێكی تازە نەهاتۆتە ئاراوەو بێزاری بەسەرتاندا زاڵبوو.

لەكەلتووری ئەمڕۆدا خەڵكی نایانەوێ دان بەوەدا بنێن كە بێزاری چ بەڵایەكە -یان لەوانەیە هەر لێی بێ ئاگا بن، كەسێك بهێننە بەرچاوتان كە لەگۆشەگیریەكی تەواودایە، یان نازانێ چی بكاتو خۆی بەچیەوە خەریك بكات. ئەگەر ئەم كەسە توانای ئەوەی نەبێ هێزە خودیەكانی خۆی لە چالاكیەكی ژیانیدا بخاتەگەڕو شتێك بخولقێنێت، یان هێزی فیكریی خۆی بەكاربەرێت. بێزارییەك بەسەر بیروزەینیدا زاڵ دەبێت كەوەسف ناكرێ. بێزاری یەكێكە لەخراپترین جۆرەكانی ئەشكەنجە. بێزاری دیاردەیەكی نوێیە كە زۆر بەخێرایی تەشەنە دەكات. كەسێك بێزاری بەسەریدا زاڵ بوو‌بێتو لەبەرامبەریدا نەتوانێ بەرگری بكات بەخەستی دووچاری دڵتەنگیو مەلوولی (كێبە) دەبێت. لەوانەیە بپرسن بۆچی زۆربەی خەڵكی پەی بەمەترسیی ئەم نەخۆشییە نابەنو نازانن ئازارو زیانی بۆ ئێمە چەندە؟ بەڕای من وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر ئاسانە. ئەمڕۆ جۆرو ژمارەی بەرهەمەكان بەڕادەیەك زیادی كردووە كە خەڵكی دەیانەوێ بەكڕینی ئەوانە بێزارییەكەیان بڕەوێننەوە. لەوانەیە مرۆڤ بتوانێ‌بەهۆی خواردنەوەی دەرمانێكی

ئارامبەخش، یان مەی خواردنەوەو بەشداریکردن لە کۆڕو ئاهەنگ وبینین‌و خوێندنەوەی شتی پڕوپووچو بێهودەو دواجاریش دەستدانە رابواردنی سێکسی‌یەوە بۆ ماوەیەکی کەمو بەشێوەیەکی کاتی ئەو بێزاری‌یەی خۆی بشارێتەوە، بەڵام هەموو ئەمانە بۆ هەڵاتنە لە دان نان بە بێزاری‌دا، نابێ ئەوەشمان لەیاد بچێت کە تەنانەت لەکاتی بینینی فیلمێکدا، یان هەر شتێکی دی کە مرۆڤ بەمەبەستی لەناوبردنی بێزاری‌پەنای بۆ دەبات" ئەو بیرکردنەوانە دەسبەرداری مرۆڤ نابن، ئەوەشت لەیاد نەچێت ئەو ((خوماری))ەی لەئەنجامی پەنابردنە بەر یەکێك لەو هۆیانەوە بەدەستی دەهێنیت هەر خۆی دەبێتە هۆی دڵتەنگی‌و بێزاری، یەکێك لە تایبەتمەندی‌یەکانی تری کەلتووری ئێستا ئەوەیە زۆر هەوڵو تەقەللا ئەدین تا ((کاتێکی ئازاد)) بەدەست بهێنین" کەچی کاتێ بەدەستی دەهێنین بەفیڕۆی ئەدەین. چونکە ڕێگایەکی دی بۆ بەسەربردنی ئەوکاتە شك نابەین.

- پێداویستیە دروستکراوەکان

باوەڕی باو - نەك تەنها لەناو خەڵکی عەوامدا بەڵکو لەناو زانایانیشدا - دەڵێت کە مرۆڤ ئامێرێکە بە گوێرەی ئەرکی زانراو و دیاریکراوی فسیۆلۆژی کار دەکات. برسی دەبێت، تینووی دەبێت، پێویستی بە خەو هەیە، پێداویستی‌ی سێکسی‌ی هەیە و هتد... ئەو پێداویستیە فسیۆلۆژی‌و بایۆلۆژیانە دەبێ تێر بکرێن دەنا مرۆڤ دوچاری نیورۆسیس (العصاب–Neurosis) دەبێ، یان ئەگەر خۆراك نەخوات دەمرێ. بەڵام دوای ئەوەی ئەو پێداویستیانە دابین کران ئیدی کێشەیەك لە گۆڕێ نابێ. بەڵام ئەمە باوەڕێکی هەڵەیە. چونکە هەمیشە دەشێ مرۆڤ دوای تێرکردنی تەواوی ئەو پێداویستیە فسیۆلۆژییانەش هەر بەدبەخت بێ و هەست بە ئارامی نەکات" یان لە ڕووی دەروونیەوە تەواو نەخۆش بێت گەرچی تەواوی ئەو خواستانەشی بەدی هاتبێت. کەسێکی لەم جۆرە ئەنگێزەیەکی رۆحی شك نابات تا کارا (چالاك) بێت.

بـۆ روونكردنـەوەی ئـەم بابەتـە چـەند نموونەيـەك دەهێنمـەوە. لـەم سـاڵانەی دواييـدا بـە مەبەسـتی تاقيكردنـەوە چـەند كەسـێكيان لـە ئـەنگێزە (مـيير) دوورخسـتۆتەوەو لـە شـوێنێكی بچـووكدا دايانناون كـە گـەرماو رووناكيـەكی نەگۆڕی هـەبووە. لـە دەلاقەيەكـەوە خۆراكيـان داونـەتیٚ، بـە بیٚ ئـەوەی بـزانن كیٚ خۆراكيـان ئـەداتیٚ هـەموو پێداويستسـيەكانيان تێـر دەكـریٚ بـەڵام هـيچ ئەنگێزەيـەكيش لـە ئارادا نیيـە. دۆخيـان لـە دۆخـی كۆرپەلـەی نـاو رەحمـی دايك دەچێت. دوای چەند رۆژێك دەبينين نيشانەی نەخۆشی بە تايبەتيش نەخۆشـی شيزۆفرينيا لێيان دياری داوە. گەرچی پێداويستيە جەستەييەكانيان دابين كراوە بـەڵام بـاری دەروونييـان لـە ناهاوسـەنگيەكی سـايكۆلۆژيدايەو دەشـیٚ بـەرەو نەخۆشيی رۆحييان بەرێت. ئەوەی بەلای كۆرپەلەوە ئاساييە (گەرچی كۆرپەلـە بە پێچەوانەی ئەو كەسانەی خراونەتە بەر تاقيكردنەوەكە بە تـەواوەتی بیٚ ئـەنگێزە نیيە) لای كەسانی گەورە دەبێتە مايەی نەخۆشی.

لـە تاقيكردنەوەيـەكی تـردا نەيانهێشـت هەنـدیٚ كـەس خـەون ببيـنن. ئەمـە دەكـریٚ، چـونكە وەكـو دەزانين كـە يـەكێك خـەون دەبينـیٚ چـاوی زۆر بـە خێرايـی دەجووڵێتەوە. ئەو كەسەی كە تاقيكردنەوەكە ئەنجام دەدات گەر بێتـو لـەو كاتـەدا كەسـەكە لـە خـەو خەبـەر بكاتـەوە دەبێتـە هـۆی ئـەوەی خـەون نـەبينیٚ. وەك دەركەوتووە ئەمەش دەبێتە مايەی دەركەوتنی نيشانەی نەخۆشی لـە مرۆڤدا، ئـەم تاقيكردنەوەيە دەيسەلمێنێت كە خەون پێداويستيەكی رۆحیيە. ئێمە تەنانەت لە خەويشـدا لـە رووی زەيـنیـو دەروونیيـەوە كـاراين و لـە حاڵەتێكـدا ڕیٚ لـەو كاراييەمان بگيریٚ تووشی نەخۆشی دەبين.

هارلۆ كە دەروونناسێكی گيانەوەرانە لە ڕیٚی تاقيكردنەوەيەكەوە كە لەسەر كۆمەڵێك مەيمون ئەنجامی دا سەرنجی دا كە ئەو گيانەوەرانە دەتوانن دە سەعاتی ڕێـك لەسـەر كـارێكی ئـاڵۆز بـەردەوام بـن. ئـەم مەيمونانـە لێبڕاوانـە كـاری خۆيـان دەكـردو لـە ئـەنجامی كارەكەشيـاندا بەسـەبر بـوون. پاداشـت يـان سـزا لـە گـۆڕیٚ نـەبوو، چـونكە هـارلۆ ميكـانيزمی بزوانـدن – كاردانەوەشـی پـەيڕەوی نـەدەكرد،

دیارە كە مەیمونەكان بە خۆشەویستیەوە كارەكەیان ئەنجام داوە. گیانەوەرانیش، بە تایبەتی مەیمون، دەتوانن كارێكیان خۆش بوێت و مەرج نییە بە تەنها لەڕێی خۆراكەوە (خەڵات یان تەمێ) بوروژێنرێن.

سەر لە نوێ نموونەیەكی تر دەهێنمەوە. نزیكەی ٣٠,٠٠٠ سی هەزار ساڵ دەبێ كە مرۆڤ هونەری خولقاندووە. بەڵام ئێمە لەو باوەڕەوەی كە ئاسەواری هونەریی كۆن ئامانجیان سیحرو جادوو بووە زۆر بایەخی پێ نادەین.

سەرنجی جوانیی بێ هاوتای ئەو گیانەوەرانە بدەن كە لە سەر دیواری ئەشكەوتەكان كراون. ڕێی تێ دەچێت كە ئەنگێزەی ئەو نیگارە هونەرییانە سەركەوتنیان بووبێت لە ڕاووشكاردا. بەڵام جوانیی ئەو وێنانە نیشانەی چێژو خۆشەویستیی نیگار كێشەكان بووە بۆ جوانی. بە واتایەكی دی خەڵكانێك مەیل و ئارەزوویان باڵاترە لە تەنها ڕازاندنەوەو جوانكردنی ئامرازەكانی ئاشپەزخانە (مەتبەخ)كەیان. دەیانەوێ لەڕێی خولقاندندا كارا بن. دەیانەوێ شێوە بەشتەكان بدەن و هێزە پەنهانەكانی ناوەوەیان بخەنە گەڕ.

كارل بوهلەری دەروونناسی ئەڵمانی زاراوەی ((شەوقی كار)) elight of Function ی بەكارهێنا تا خۆشی و چێژی كاركردن فێری خەڵكی بكات. مرۆڤ كە چێژ لە كاركردن وەردەگرێ لەبەر ئەوە نییە كە پێداویستیەكانی پێ دابین دەكات، بەڵكو لەبەر ئەوەی كەلە ئەنجامی ئەو كارەدا شتێك دروست دەكات و تواناكانی خۆی دەخاتە گەڕ. هەڵبەتە ئەمە لە فێركردندا ڕۆڵێكی گرنگی هەیە. خانمێكی مامۆستای ناسراوی ئیتالیایی كە ناوی ماریا مۆنتسۆرییە سەرنجی دا كە دەكرێ بە شێوازی كۆنی بەشەوق خستن و ئاگاداركردنەوە منداڵان پەروەردە بكرێن بەڵام ناكرێ فێربكرێن. لێكۆڵینەوە زۆرەكان سەلماندوویانە كە خەڵكی ئەو شتانە باشتر فێردەبن كە قەناعەت پێكەرو ڕەزامەندی بەخشن.

من خۆم بڕوام وایە كە مرۆڤ كاتێ خۆیەتی كە هێزەكانی ناوەوەی خۆی بخاتە كارو، ئەگەر ژیانیشی لە (هەبوون) و بەرخۆری دا بەسەر بەرێت نەك لە (بوون)دا" ئەوا بەرەو هەڵدێر دەڕوات، دەبێ بە (شت) و تەمەنێكی پڕ لە ئازار و خاڵی لە

سەفاو میهرەبانی بەسەردەبات. شادمانیی راستەقینەش واتە پەروەردەکردن و نەکاربردنی هێزە مرۆییەکان. نابێ ئەوەشمان لەیاد بچێت کە خستنەگەڕی زەین و فیکر دەبێتە هۆی گەشەکردنی خانەکانی مێشك. ئەمە حەقیقەتێکە کە بە چاو بینراوەو بەڵگە فسیۆلۆژیەکان سەلماندوویانە. دەتوانرێ گەشەی مێشك بە کێشیدا بزانرێ، هەرچۆن گەشەو گەورەبوونی ماسولکەکان لە ئەنجامی کارو وەرزشەوە بە چاو دەبینین. ئەگەر ماسولکەکانی خۆمان ناچار بکەین کاری زیاتر لە کاری ئاسایی خۆیان ئەنجام بدەن لە هەمان قۆناغی گەشەدا دەمێننەوە کە پێی گەیشتوون. ئێستاش دەمەوێ لە رۆڵی چەند فاکتەرێکی ئابووری و کۆمەڵایەتی لە فرەیی‌و خۆشگوزەرانیدا بکۆڵمەوە. لە مێژووی بەشەردا چەند قۆناغێکی سەرەکیی جیاواز هەن. قۆناغی یەکەم گۆڕانی مەیموونی بێ کلك بوو بۆ مرۆڤ کە لە قۆناغەکانی دی گەلێ درێژتر بوو: سەدان هەزار ساڵی خایاند. ئەم گۆڕانە کات و ساتێکی دیاریکراوی نەبوون، بەڵکو پرۆسەیەکی درێژخایەن بوو کە تیایدا فاکتەرە چەندێتیەکان وردە وردە گۆڕان بۆ فاکتەری چۆنێتی.

ئەم پرۆسەیە کە سەرەتای سەرهەڵدانی مرۆڤ بوو نزیکەی ٦٠,٠٠٠ شەست هەزار ساڵ لەمەوبەر رووی‌داوە، مرۆڤی بیرمەند Homo Sapiens یش واتە ئەو بوونەوەرەی رێك وەك ئێمە بوو ٤٠,٠٠٠ چل هەزار ساڵ لەمەوبەر پەیدا بوو. بەم پێیەش ماوەیەکی کەم بەسەر سەرەتای دروست بوونی ئێمەدا تێپەڕیوە.سەری دێڕ جیاوازی نێوان مرۆڤ و گیانەوەر چییە؟ هەڵبەتە ناکرێ باری ئێستای مرۆڤ بخرێتە چوارچێوەی ئەم جیاوازییانەوە. چونکە مەیمونی بێ کلك بە ماوەیەکی زۆر بەر لە گەشەکردنی مێشکی لەسەر دوو پێ دەڕۆیشت و دەوەستا. ناکرێ بڵێین بەکارهێنانی ئامرازیش شتێکە تایبەت بووە بە مرۆڤ. ئەی هەست؟ نەخێر. چونکە گیانەوەرانیش هەستیان هەیەو جیاوازیی نێوان شتەکان دەرك پێدەکەن، بەڵام مرۆڤی بیرمەند هەستێکی تەواو جیاوازی هەیە: هوشیاری بە خودی خۆی. دەزانێ کە هەیەو بوونەوەرێکی دانسقەیە، بوونەوەرێکی جیاواز لە سروشت و لە هاوجۆرەکانی. ئەو خۆی دەخاتە بەر لێکۆڵینەوە، دەزانێ کە بیر دەکاتەوە و

هەست دەكات. ئەوەنـدەی ئێمـە بـزانین ئـەم تایبەتمەندیانـە لـە گیانـدارانی تـردا نی‌یـە. هـەمان ئـەم تایبەتمەندێتیانەشـە جـۆری بەشـەریی كـردووە بـە مـرۆڤ. لـەو ساتەوەی كە مرۆڤ، واتە ئەو بوونەوەرەی كە ئێمە مرۆڤی كامڵمان ناوناوە" هاتۆتـە نێو دونیای بوونەوە نزیكـەی ٣٠,٠٠٠ سـی هـەزار ساڵ لـە هەلومـەرجێكی تاقـەت پڕووكێنـدا ژیـاوە. ژیـانی بـە ڕووشـكارو كۆكردنـەوەی گـژوگیا دابین دەكـرد كـە دەیتـوانی بیخـوات بـەڵام نەیـدەتوانی بیڕوێنێت. هەمیشـە هـەژارو موحتـاج بـووە. بــەڵام ئــەو شۆڕشــەی كــە ئێمــە ناومــان نــاوە چــاخی گــۆڕانی بــەردینی نــوێ نزیكــەی١٠,٠٠٠ دە هــەزار ســاڵ لەمەوبــەر ڕوویــدا. تیایــدا مــرۆڤ دەســتی بــە بەرهــەمهێنان و دۆزینــەوەی كەرەســەی مەسـرەفی‌ی خـۆی كـرد. ئیـدی بـە تـەنها پشــتی بــە ڕاوو شــكارو پەیــداكردنی خــۆراك نەدەبەســت، بــەڵكو خــۆی ببــووە جووتیـارو ئاژەڵـدار. مـرۆڤ بەهۆی دووربینی‌و هـۆش و لێزانینـی خۆیـەوە توانیی زیاد لە پێویستی خۆی بەرهەم بهێنێت.

ئەمڕۆكـە گاسـنی مرۆڤـی سـەرەتاییمان بەشـتێكی منالآنـەو تەنانـەت پێكـەنین هێنەر دێتە بەرچاو. بەڵام هەر ئەو گاسنە بوو مرۆڤی لەوابەستەیی بە سروشتەوە ئازادكردو، بەمجۆرە دەستی بەسوود وەرگرتن لە مێشك و توانـای خـەیاڵ و هێـزی خۆی كرد تا بتوانێ بەسەر سروشتدا زاڵ ببێ‌و ژینگەی خـۆی گونجـاوترو لـەبارتر بكـات. ئیـدی مـرۆڤ نەخشـەی دادەنا، بیری لـە ئاینـدە دەكردەوەو، بۆ یەكـەم جـار خۆشــگوزەرانیەكی نیســبی‌ی بەدەســت هێنــا، مرۆڤــی ســەرەتایی هــەرزوو دەسـبەرداری شـێوازە سـەرەتاییەكانی كشـتوكاڵ و ئاژەڵـداری بـوو. كـەلتووری داهێنــا، شــاری دامەزرانــد و چــاخێكی دی هاتــە ئــاراوە، چــاخێك كــە تیایــدا خۆشگوزەرانیەكی نیسبی پەیدا بوو. مەبەستیشـم لـە (خۆشـگوزەرانی‌ی نیسـبی) بارودۆخێكـە كـە تێیـدا هـەژاری‌و زەبـوونی كزبـوو بـوو. بـەڵام ئـەم خۆشـگوزەرانیە هـەمووی نەدەگرتـەوە، كەمایەتیـەك كـە جڵـەوی كۆمـەڵگای لـە دەسـتدا بـوو ڕۆژ بـە ڕۆژ دەسەڵاتی پەیدا دەكرد باشترین شتی بەخۆی ڕەوا دەبینی‌و بەشـی زۆربـەش پاشماوەی سەر سفرەی ئەو چینە بوو. خوانی پڕ بەرەكەت بۆ هـەموو والآنـەبوو و

هەموو خۆشگوزەران نەبوون، بەم پێیە دەتوانین بڵێین کە خۆشگوزەرانی نیسبی (یان هەژاریی نیسبی) هەر لە سەرەتای چاخی بەردینی نوێوە هەبووەو ئێستاش تا ڕادەیەك هەر ماوە.

خۆشگوزەرانی نیسبی شمشێرێکی دوو دەمە. لە سەرێکەوە خەڵکی توانییان کەلتوور دابمەزرێنن، بینا بکەن، وڵات پێك بهێنن و فەیلەسوفان لە نیگەرانی گوزەران خاترجەم بکەن. بەڵام لە سەرێکی ترەوە بووە هۆی چەوساندنەوەی زۆربە لەلایەن کەمایەتیەوە. بێ ئەو زۆربەیەش ئابووری گەشەی نەدەسەند.

بە پێچەوانەی لافی هەندێ کەسەوە ئەنگێزەی شەڕ ڕیشەی لە غەریزەی مرۆڤدا نییەو، مەیلێکی سروشتی بۆ وێرانکاری لە مرۆڤدا نییە. سەرەتای سەرهەڵدانی جەنگ لە قۆناغی بەردینی نوێوە دەست پێدەکات ئەو دەمە شتومەك و کاڵای گرانبەها هەبوو بۆ دزی. ژیانی کۆمەڵایەتی بە جۆرێك بوو کە خەڵکی شەڕیان هەڵدەگیرساندو هێرشیان دەکردە سەر ئەو کەسانەی کەرەسەو کاڵایان هەبوو و تاڵانیان دەکرد. ئێمە عادەتەن هۆیەکانی جەنگ ئاڵۆز دەکەین. دەڵێین:((کەوتبووینە بەر هەڕەشەو دەسدرێژی.)) و بەم قسەیە بیانوو بۆ جەنگ دەهێنینەوە. بەڵام ئەفسوس کە ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی ئاشکرایە چین.

کەواتە وەك دەبینین خۆشگوزەرانیی نیسبی کە دەسکەوتی چاخی بەردینی نوێیە" لەسەرێکەوە بووەتە مایەی پەیدابوون و گەشەکردنی کەلتوورو ژیارو لەسەرێکی تریشەوە بووەتە مایەی شەڕو چەوساندنەوەی مرۆڤ لەلایەن مرۆڤەوە. لەو ڕۆژگارەوە تا ئێستا مرۆڤایەتی لە باخچەی ئاژەڵاندا دەژی. لەم ڕووەوە دەکرێ بەراورد بکەین لە نێوان سایکۆلۆژیا کە پشت بە بینین و توێژینەوە لەسەر مرۆڤ دەبەستێ لەگەڵ سایکۆلۆژیای ئاژەڵان لە ناو باخچەی ئاژەڵاندا – نەك لە سروشتدا–. بۆ دەروونناسان دەرکەوتووە کە ڕەفتاری گیانەوەران لە باخچەی ئاژەڵاندا زۆر جیاوازە لە ڕەفتاریان کاتێ بە ئازادی لە دامێنی سروشتدا دێن و دەچن. سۆلی زوکەرمان سەرنجی دا کە عەنتەرەکان (کە جۆرێکن لە مەیمون–و–

)ی باخچەی ئاژەڵانی لەندەن کە خۆیان هێمن و بێوەین لەوێ شەڕانی و دەسدرێژبکەرن. ئەو سەرەتا وایزانی کە ئەوە خەسڵەتێکی خۆیانە. بەڵام زانایانی دی کە عەنتەرەکەیان لە ناو سروشتدا و بە ئازادی خستبووە بەر تۆژینەوە، تەماشایان کردووە کە شەڕەنگێز نەبووە. ژیان لە ژینگەیەکی گەمارۆدراوداو، بێزاریو، سنووربەندیی ئازادی، ئەمانە هەموو ببوونە دروستبوونی خوویەکی شەڕەنگێزانە لەو گیانەوەرەدا، ئەو خووەی کە لە هەلومەرجە سروشتیەکەی ژیانیدا نەیبووە.

مەبەستم لەوەیە کە هەم مرۆڤ و هەم گیانەوەر لە هەلومەرجی ژیانی دیل و ئازاددا رەفتاریان جیاوازە، شۆڕشی مەزنی پیشەسازی گۆڕانێکی گەورەی لە باری مرۆییدا هێنایە ئاراوە، واتە ئەو گۆڕانەی کە لە ڕۆژگاری ڕێنیسانسەوە دەستی پێ کردو لەم سەدەیەدا گەیشتە لووتکە. ئەویش ئەوە بوو کە" لە ناکاودا وزەی میکانیکی جێی وزەی سروشتیی گرتەوە – ئەو وزەیەی کە لە گیانەوەرو مرۆڤەوە وەردەگیرا. مەکینە (ئامێر) هێزێك دابین دەکات کە لە رابوردوودا لە گیانەوەرانەوە بە دەست دەهات. بەمجۆرە ئومێدێکی تازەش هاتە پێشەوە: ئەگەر وزەی میکانیکی بەکاربرێ" نەك تەنها کەمینە بەڵکو هەموو سوود لە فرەیی و خۆشگوزەرانی وەردەگرن. پاش شۆڕشی یەکەم، شۆڕشێکی دیکە ڕوویدا کە ناوی لێنرا شۆڕشی پیشەسازی. لەم شۆڕشەدا ئامێر نەك هەر ناوی جێی وزەی گرتەوە بەڵکو جێی فیکری مرۆڤیشی گرتەوە. مەبەستم زانستی سیبێرنیتیك CYBERNETICS–)و ئەو ئامێرانەیە کە ئامێرەکانی ترو پرۆسەکانی بەرهەمهێنانیان کۆنترۆڵ کردووە.

سیبێرنیتیك بە جۆرێك پێشکەوتووەو بە جۆرێك تواناکانی بەرهەم هێنانی بەرزکردۆتەوە کە دەتوانین پێشبینیی ڕۆژگارێك بکەین کە شێوازە نوێیەکانی بەرهەمهێنان تیایدا خۆشگوزەرانیی رەها (موتڵەق) دابین دەکات – ئەمەش بەو مەرجەی کە ئاگری جەنگ هەڵنەگیرسێ و درم و پەتا بڵاونەبێتەوەو برسێتی نەبێتە هۆی کەمکردنەوەی ژمارەی دانیشتووان. لە ڕۆژگارێکی وەهادا ئیدی

کەسێك هەژار نابێت و پێویستیی بە کەڵەکە کردنی شتی زیاد لە پێویستی خۆی نابێت، هەموو لەسای خۆشگوزەرانی و فرەییدا دەژین. ئەو دەمە ژیانی مرۆڤ بە زیادی و کەڵەکە کردن چەپەڵ نابێت، بەڵکو فرەییەکی ئیجابی دێتە گۆڕێ و خەڵکی ترسی لە برسێتیو توندوتیژی نامێنێت.

کۆمەڵگای نوێی ئێمە (ئەمریکا) شتێکی تریشی لەگەڵ خۆیدا بۆ هێناوین کە لە رابردوودا نەبووە. ئەم کۆمەڵگایە نەك هەر کاڵا بەڵکو پێداویستیش دروست دەکاو بەرهەمی دێنێ. دەپرسن چۆن؟ خەڵکی بەردەوام هەندێ پێداویستییان هەبووە" وەك ئەوەی دەبێ بخۆن و بخۆنەوە، حەز دەکەن لە خانووی جوان و حەوێنەردا بژین و هتد... بەڵام ئەگەر سەرنجێکی دەوروپشتی خۆت بدەیت بایەخ و کاریگەریی پروپاگەندەت بۆ دەردەکەوێ. وای لێهاتووە بە دەگمەن خواست و ئارەزوو لەناوەوە سەرچاوە دەگرێ، بەڵکو لە دەرەوە را دێتە ئاراوەو بانگەشەی بۆ دەکرێ، تەنانەت ئەو کەسەش کە سەروەت و سامانی هەیەو وەکو دەڵێن دەستی دەڕوات بەرامبەر بەم پروپاگەندە و ئاگادارییانەی بۆ کاڵای جۆراوجۆر دەکرێن خۆی بە زەبوون دێتە پێش چاو، گومانی تێدا نییە کە پیشەسازی پێداویستی دروست دەکات و پاشانیش خەریکی دابینکردنی دەبێت. لە راستیدا پیشەسازی ئەگەر بیەوێ لە سیستمی ئەمڕۆییدا بە زیندوێتی بمێنێتەوە دەبێ پێداویستیەکان دابین بکات، چونکە هێنانەکایەو دەسکەوتنی سوود مەرجی مانەوەیەتی. سیستمی ئابووریی هەنووکەیی ئێمە لەسەر ئەوپەڕی بەرهەمهێنان و ئەوپەڕی مەسرەف (بەرخۆری–ئیستهلاك) بەندە. بنچینەی ئابووریی سەدەی نۆزدەهەم ئەوپەڕی کەم مەسرەفی بوو. باوو باپیرانمان کڕینی شتێك کە لە توانای کەسێکدا نەبووبێت بەگوناهیان لە قەڵەم داوەو وتوویانە کە دەبێتە هۆی خراپەکاری. بەڵام ئەمڕۆ ئەو گوناهە بووە بە کردەوەی بەرزو جوان و ئەگەر کەسێك پێویستیی بەو پێداویستیە دروستکراوانە نەبێت و شت بە (قسگ) نەکڕێت و تەنها بە پێداویستیە راستەقینەکانی خۆیەوە بوەستێت، بە کەسێکی نائاسایی لەقەڵەم دەدرێ. بۆ نموونە ئەگەر یەکێك تەلەفزیۆنی نەبێت بە کەسێکی

نائاسایی سەیر دەکرێو جێوڕێیەکی لە ناو کۆمەڵدا بۆ دانانرێ. ئاخۆ ئەم شێوازی ژیانە بۆ کوێمان دەبات؟ وەڵامەکە ئەوەیە کە زیادبوونی مەسرەف (بەرخۆری) مرۆڤێك دەهێنێتە ئاراوە کە تاقە مەسەلەیەکی پیرۆز هەیە لە ژیانیدا، کە لە ڕاستیدا دینێکی تازەیە. بەهەشتی ئەم کەسە بەهەشتی ئایینە ئاسمانیەکان نیيە کە مژدەی نازو نیعمەتەکان و پەریيەکانی ئەو دنیا بە مرۆڤ دەدات، بەڵکو سوپەرمارکتێکی گەورەیە کە هەموو شتێکی تیا دەست دەکەوێ و ئەویش بە گیرفانی پڕ پارەیەوە دەتوانێ لە دراوسێکەی زیاتر شت بکڕێ. نرخی ئەو مرۆڤە لای خۆی یەکسانە بەداراییەکەیو ئەو شتانەی کە هەیەتی و مادامەکی دەیەوێ لە هەموو مرۆڤەکانی تریش باشتر بێت دەبێ زۆرترین سەروەتی هەبێ. لەم ڕوانگەیەوەو لە سیستمێکی ئابووریی لەم جۆرەدا گەرچی خەڵکێکی زۆر لە مەسرەفی خۆشیان زیاتریان هەیە کەچی وێڕای ئەوەش هەست بە نەداری دەکەن چونکە ناتوانن هاوشان لەگەڵ ئەو هەموو بەرهەمهێنراوە زۆرەدا بڕۆن و هەرچی بەرهەم هێنرا هەیانبێت. ئەم بارە ناکارایە دەبێتە مایەی زۆر بوونی مەیلی ئێرەیی و حەسوودی و چاوچنۆکیو، سەرئەنجام هەست بە لاوازیەکی دەروونی و بێ دەسەڵاتی و کەمتواناییو خۆبەکەم زانی لەو کەسەدا دروست دەکات و مرۆڤ کەسێتیی خۆی لەوەدا دەبینێتەوە کە (هەیەتی) نەك لە (بوون)یدا.

- قەیرانی سیستمی باوکسالاری

هەروەکو بینیمان ئەگەر ژیان لەسەر ڕەوتی مەسرەف (بەرخۆری) بڕوات ئەوا دۆخێکی پڕ لە زیادی و بێزاری دەهێنێتە ئاراوە. ئەم مەسەلەیە پەیوەندیەکی نزیکی بەو قەیرانەوە هەیە کە هەموو جیهانی خۆرئاوای گرتۆتەوە، بەڵام شتێکی ئەوەندە زانراو نیيە، چونکە خەڵکی زیاتر سەرنجی نیشانەکان دەدەن نەك هۆیەکان. ئەوەی لێرەدا من مەبەستمە قەیرانی سیستمی باوکسالاری یان بونیادی کۆمەڵگای دەسەڵاتگەرایە Authoritarian Society.

ئەو بونیادە چیيە؟ لە قسەکانمدا پشت بە تیۆرەکانی گەورەترین بیرمەندی سەدەی نۆزدەهەم یۆهان– یاکوب باخ ئۆفن دەبەستم. ئەو یەکەمین کەسە کە بە شێوەیەکی سیستماتیك ئەوەی پیشانداوە کە کۆمەڵگاکان لەسەر دوو بنچینەی کۆمەڵایەتیی تەواو لەیەك جیاواز دامەزراون: دایکسالاری و باوکسالاری. بابزانین جیاوازیی نێوان ئەم دوو بنچینەیە چیيە؟

لە کۆمەڵگای باوکسالاریدا هەروەکو لە کتێبی (سەردەمی کۆن) دا هاتووەو لە رۆژگاری رۆمیەکاندا باوبووەو ئێستاش هەرباوە، باوك خاوەن و جڵەو لە دەستی خێزانە. لێرەدا وشەی (خاوەن) هەمان مانای زمانەوانیی خۆی هەیە، چونکە لە یاسا سەرەتاییەکانی باوکسالاریدا ژنان و منداڵانیش وەکو کۆیلەو مەڕومالات بەشێکن لە موڵك و دارایی شەخسیی ئەو کەسە. باوك هەرچیەکی بویستایە دەیتوانی بەرامبەر بەوان بیکات. ئێستا چونکە بیر لە لاوان دەکەینەوە وادەزانین لە چاو ئەو رۆژگارە کۆنەدا پێشکەوتنێکی زۆرمان بەدەست هێناوە. بەڵام نابێ ئەو حەقیقەتە فەرامۆش بکەین کە لە ٤٠٠٠ چوار هەزار ساڵ لەمەوبەرەوە تا ئێستا بنچینەی باوکسالاری بەردەوام لە جیهانی رۆژئاوادا باڵادەست بووە. لە کۆمەڵگای دایکسالاریدا بارەکە تەواو پێچەوانەیە. بەرێزترین کەس کەسەرپەرشتیاری بێ سێو دووی خێزانەو تەنانەت لە خەویشدا نازناوی ((فەرمانڕەوا))ی بەسەردا دانەبڕاوە، دایکە: سیمای دایکانە. لە نێوان خۆشەویستیی باوکانەو خۆشەویستیی دایکانەداجیاوازیەکی زۆر هەیە. ئەم جیاوازیەش گرنگیەکی تایبەتیی هەیە. خۆشەویستیی باوکانە بەپێی سروشتی خۆی خۆشەویستیەکی مەرجدارە. رۆڵەکان لەرێی بەجێهێنانی کۆمەڵێك ئەرکەوە دەتوانن بە دەستی بهێنن. هەڵبەتە نابێ لێرەدا بە خراپ لێم حاڵیبن، من مەبەستم فلان یا فیسار باوك نیيە، بەڵکو خۆشەویستیی باوکانەی رووت (بەمانا تەجریدیەکەی –و–) بابەتی منە کە ماکس ڤیبەر بە ((جۆری ئایدیالی))ی لەقەڵەم دەدا. باوك ئەو کوڕەی زیاتر خۆش دەوێ کە بە شێوەیەکی باشتر خواست و ئاواتەکانی ئەو بەدی دەهێنێت. کوڕێکی لەم چەشنە زیاتر

شـیاوە بـۆ ئـەوەی جێگـرەوەو میراتگـری بـاوکی بێـت. لـە خێزانـی باوکسـالاریدا عادەتـەن یـەکێك لـە کوڕەکـان لـە باوکیـەوە نـزیکترە، ئەمـەش دەشـێ زیـاتر کـوڕی گەورە بێ، هەرچەند مەرج نییە. لە کتێبی ((چاخی کۆن))دا لە زۆر شوێندا باسی ئەم جۆرە کوڕانە کراوە. ئەو کوڕە لای باوکی پایەیەکی تایبەتی هەیە چونکە ئەو ((ڕۆڵـەی هەڵبـژێردراو)) بـووە و بـاوکی ڕەزامەنـد دەکـات، چـونکە لـە قسـەی دەرناچێت.بونیـادی دایکسـالاری بـە پێچـەوانەوەیە. دایـك بەیەکسـانی ڕۆڵـەکانی خۆی خۆش دەوێ. ئەوانە هەموو بێ جیاوازی لە ڕەحمی ئەودا گەشـەیان کـردووە و پێویسـتییان بە سەرپەرشـتیی ئـەو هەیـە. ئەگـەر دایك بەتـەنها سەرپەرشـتی و دڵنـەوایی ئـەو ڕۆڵانـە بکـات کـە خۆشـحاڵی دەکـەن و گوێڕایـەڵین، ئـەوا زۆربـەی مناڵـەکانی تـر دەمـرن. هـەروەکو دەزانـن منـاڵ کـەمتر بـە قسـەو مـەیلی دایکیشـی ڕەفتار دەکات. ئەگەر خۆشەویستیی دایکیش باوکانە بووایە تۆرەی بەشەر لە نێو دەچوو. دایك مناڵەکەی خۆی خۆش دەوێ لەبەر هیچ نا تەنها لەبەر ئەوەی کە منـاڵێتی، هـەر بۆیـە لـە کۆمـەڵگای دایکسسـالاریدا زنجـیرەی پلـەداری میراتـی نییەو، هەر کەسێ پێویستی بە خۆشەویستیو سۆز هەبێ دەتوانێ بە دەستی بهێنێ.

ئەمـەی بـۆم بـاس کـردن پوختـەی بیرو ڕاکـانی بـاخ ئـۆفن بـوو. لـە کۆمـەڵگای باوکسـالاریدا بنـەمای حـوکمڕان: دەوڵـەت و یاسـاو زەوتکردنـە. بـەڵام کۆمـەڵگای دایکسـالاری لەسـەر بنـەمای پەیوەنـدیی سروشـتی بەنـدە کـە مرۆڤـەکان پێکـەوە دەبەسـتێتەوە، کۆمـەڵێك پەیوەنـدیی سروشـتیو ئامـادە. ئەگـەر شـانۆنامەی ((ئـەنتیگۆنا))ی سـۆفۆکلیس بخوێنیتـەوە هـەموو ئـەم شـتانەی تێـدا دەبینیتـەوە، بـەڵکو بـە شـێوەیەکی کـامڵترو سـەرنج ڕاکێشـتریش. ئـەم شـانۆنامەیە دەربـارەی ململانێـی نێـوان باوکسـالاریو دایکسـالارییە. کـە یەکـەمیان لـە ((کریـۆن))دا بەرجەستە بووەو دووەمیشیان لە((ئەنتیگۆنا))دا. لە ڕوانگەی کریۆنەوە یاسای وڵات لەسـەروو هـەموو شتەکانەوەیە، هـەر کەسـێ سەرپێچیی یاسا بکات سزای مەرگـە. بـەڵام ئـەنتیگۆنا پـەیڕەویی یاسـای پەیوەنـدیی خـوێن و ئینسـانیەت و

هاوسۆزی دەکات. شانۆنامەکە بە شکستی ئەو بنەمایەیا پرنسیپە کۆتایی دێ کە ئەمڕۆ پێی دەڵێین فاشیستی. کرۆکی نموونەی پێشەوایەکی فاشیستی تەواوە و بەتەنها بیر لە دەسەلات و دەوڵەت دەکاتەوە کە دەبێ هەموو خەڵکی بە تەواوی ملکەچی بن.

لەم بوارەدا نابێ ئایینمان لەبیر بچێتەوە. لە رۆژگاری کتێبی ((چاخی کۆن))ەوە تا ئێستا جیهانی خۆرئاوا باوکسالار بووە و خواوەند خاوەن گەورەترین دەسەلات بووە کە دەبێ فەرمانەکانی جێبەجێ بکرێن. بەلام لە بودیزم (ئایینی بوودایی)دا کە یەکێکە لە ئایینە گەورەکان" سەرچاوەی دەسەلات بوونی نییە. لە کۆمەڵگای باوکسالاریدا ویژدان کە بووە بە دەسەلاتێکی دەروونی پرنسیپێکە کە رۆڵی خۆی هەیە. مەبەستی فرۆید لە ((منی بالا Super ego)) ئەمرو نەهی باوکانەی دەروونییە. واتە ئیدی پێویست ناکات باوکم پێم بڵێ ((ئەو کارە مەکە)). من باوکم خستۆتە ناو خۆمەوە.(باوکە دەروونیەکەی من) فەرمانی پێویست دەردەکات. بەلام ئەو فەرمانانە دەسەلاتی خۆیان لەسەرچاوەی دەسەلاتی باوکانەوە وەردەگرن. ئەم پێناسەیەی فرۆید بۆ ویژدان لە کۆمەڵگای باوکسالاریدا تەواو راستە. بەلام فرۆید سەبارەت بە ((خودی ویژدان خۆی)) ویژدان لە زەمینەیەکی کۆمەلایەتیدا بەهەڵەدا چووە. چونکە لە کۆمەڵگای ناباوکسالاریدا شێوەی تری ویژدان بەدی دەکرێ. نامەوێ و ناتوانم بچمە ناو وردەکاریەوە، بەلام پێویستە جەخت لەوە بکەم کە ویژدانێکی مرۆگەرا (هیومانیستیک- ئینسانی) هەیە کە تەواو پێچەوانەی ویژدانی دەسەلاتگەرایە. ریشەی ویژدانی مرۆگەرا لە بوونی مرۆڤ خۆیدایە کە رێنوێنیی دەکات بۆ کاری باش و سوودمەند لە پێناوی کاملبوون و گەشە سەندندا. عادەتەن دەنگی ئەم ویژدانە گەلێ نەرم و هێمنە، بەلام بەهەرحاڵ دەتوانین بیخەینە گەڕ. تۆژەروان لە بواری فسیۆلۆژیو دەروونناسیدا شتێکیان دۆزیوەتەوە کە دەتوانین ناوی بنێین (ویژدانی تەندروستی-Health Consceience): هەستی جیاکردنەوەی باش لە خراپ. ئەگەر خەڵکی گوێ بۆ دەنگی ناوەوەی خۆیان بدرێن ئیدی فەرمانەکانی

سەرچاوەی دەسەڵاتی دەرەوە بەجێناهێنن. دەنگی ناوەوە ئێمە بە ئاراستەیەکدا ڕێنمایی دەکات کە ئاراستەیەکی دروستی دەروونیـو جەستەیی پێویستی ئۆرگانیزمەکانمانە. ئەم ویژدانە ڕێی دروستمان پیشان دەداو ناهێڵێت بە ڕێی چەوتدا بڕۆین.

لە لێکۆڵینەوەی قەیرانی هەنووکەیی باوکسالاریدا، یان سیستمی دەسەڵاتگەرادا، ئەبێ ئەوە رەچاو بکەین کە لەسەرەوە لای دواین. ئەمڕۆ ئێمە شایەتی لێکترازانی بەها نەریتی (سوننەتی – تەقلیدی)ەکانی خۆراواین هەروەکو بینیشمان ئەم لێکترازان و قەیرانە لەسەرێکەوە پەیوەندیی بە مەسەلەی خۆشگوزەرانیەوە هەیە. ئەمە زیاتر روون دەکەمەوە.

مرۆڤ چەند زیاتر ناچار بێ بەرگەی نەداری و بێ بەشی بگرێت" دەبێ زیاتر گوێڕایەڵ و بەجێهێنەری فەرمانەکان بێت تا نەتوانێ لە ئاست ئەو نەدارییە سەپێنراوە بەسەریدا سەر بەرزبکاتەوەو یاخی بێت. وای تێدەگەیەنن کە ئەو بێ بەشی و (حیرمانە)ی کە دوچاری بووە خواستی خواوەند، یا وڵات، یان یاسا – یا هەر سەرچاوەیەکی ترە. ئەگەر خەڵکی بێ سێو دوو گوێ ڕایەڵ نەدەبوون ئەو دەمە هەست بە نەداریش نەدەبوو. لە هەر سیستمێکی کۆمەڵایەتیدا کە نەداری لە توخمە پێکهێنەرەکانێتی گوێڕایەڵی شتێکی پێویستەز لە هەر کۆمەڵگایەکدا میکانیزمی دەروونیـو بونیادە کۆمەڵایەتیەکان نەیانتوانیبێت رەگ و ڕیشەی گوێڕایەڵیو قبوڵ کردنی نەداری لای خەڵك داکوتن" ئەوا ئەو کۆمەڵگایە نەیتوانیوە بەردەوام بێت. بۆچی ئێمە بۆ دەسەڵاتێك مل کەچ دەکەین کە گوێڕایەڵیو بەرگە گرتنی نەداریی لێمان دەوێت؟ یەکێك لە هۆیەکان ئەوەیە کە بەرامبەر بەوە هەرچییەکمان بوێت بۆمان فەراهەم دەکرێ.

بێگومان هۆیەکی تریش پەیوەندیی بە شێوازی نوێی بەرهەمهێنانەوە هەیە. لە شۆڕشی یەکەمی پیشەسازیدا، واتە لە سەدەی نۆزدەیەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا، کاتێ ئامێرە کۆنەکان لە ئارادا بوون، کرێکار دەبوایە بە ناچاری گوێڕایەڵ بێت" چونکە تاقە ڕێی دابینکردنی گوزەرانی خێزانەکەی کارەکەی

بوو. گەرچی هێشتا بەشێك لەو گوێڕایەڵیە ناچارییە هەرماوە بەڵام لە حاڵەتی گۆڕاندایەو بەرهەمهێنان لە ئامێری کۆنەوە بۆ تەکنۆلۆژیای نوێ سیبرنیتیك دەگۆڕێ. بە کەوتنەکاری تەکنۆلۆژیای نوێ پێویستی بۆ ئەو گوێڕایەڵییە نەما بۆ سەرچاوەی دەسەلات کە لە سەدەی پێشوودا هەبوو. ئەمڕۆ کاری بە کۆمەڵ دەکرێ و کرێکاران بە ئامێری وەها کاردەکەن کە خۆیان هەڵەکان راست دەکەنەوە – ئەو گوێڕایەڵیەی پێشوو شوێنی خۆی داوەتە دەست جۆرە دیسپلینێك کە پێویستیی بە گوێڕایەڵی نییە. کاری کرێکاران لەگەڵ ئامێرەکانی سیبرنیتیکدا لە یاریی شەترەنج دەچێت. گەرچی ئەم شوبهاندنە کەمێك زێدەڕۆییەکی تیایە، بەڵام هەرچۆنێك بێت تێڕوانینی ئێمە بۆ ئامێر بە ڕەگوریشەوە گۆڕاوە. ئەو پەیوەندیەی رابوردوو کە لە نێوان خاوەن کارو کرێکاردا هەبوو بەو جۆرە نەماوە و جۆرە هاوکاریی‌و وابەستەییەك جێی گرتۆتەوە. بەڵام پێویستە لێرەدا ئەوەش بڵێم کە کەشو هەوای نوێی کارکردنیش ئەوەندە ئیجابی و شاعیرانە نییە. نامەوێ لافی ئەوە لێ بدەم کە شێوازەکانی بەرهەمهێنانی نوێ کۆتایی بە نامۆبوون (بێگانە بوون) هێناوەو ئازادیی دەستەبەر کردووە، بەڵکو جەختی من لەسەر گرنگیی تێپەڕاندنی رابردووە. هۆیەکی تری قەیرانی باوکسالاری یا سیستمی دەسەلاتگەرا شۆڕشی سیاییە. لە شۆڕشی گەورەی فەرەنسا بە دواوە زنجیرەیەك شۆڕشمان تاقیکردۆتەوە" کە هیچیان بە ئامانج نەگەیشتوون. بەڵام هەموویان سیستمی کۆنیان تێك داوەو بونیادە دەسەلاتگەرییان خستۆتە ژێر پرسیارەوە. ئێمە شایەتی لە ناوچوونی گوێڕایەڵیی کوێرانەین کە سیستمی فیودالی توانای پاراستنی نەبوو. حەقیقەتی شۆڕشێك کە تا رادەیەك سەرکەوتوو بووە، شۆڕشێك کە تەواو شکستی نەهێناوە، پیشانمان دەدا کە یاخیبوون و ملکەچ نەکردن لە توانایدایە سەرکەوتن بەدەست بهێنێ.

لەدەستووری دەسەلاتگەرادا تەنها گوناهێك هەیە کە ئەویش گوێڕایەڵی نەکردنەو، تەنها یەك کردەوەی بەرزو باشیش هەیە کە: گوێڕایەڵیو ئەنجامدانی فەرمانە. هەڵبەتە هیچ کەسێك بێ هەست بە بێگاری گوێڕایەڵ نابێت – مەگەر لە

کۆمەڵگا دواکەوتووەکاندا – بەڵام لە ڕاستیدا سیستمی فێرکردن و پەروەردەی ئێمە (ئەمریکا) گەر بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆش بێت ئەوە بە گوێی خەڵکدا ئەدا کە بەجێنەهێنانی ئەرکەکان و گوێڕایەڵ نەبوون ریشەی هەموو خراپەکاریەکانە.

بۆ نموونە با بڕوانینە کتێبی ((چاخی کۆن)) ئەوەی ئادەم و حەوا کردیان خۆی لە خۆیدا کارێکی خراپ نەبوو. بە پێچەوانەوە، خواردنی میوەکە بواری زانین و هوشیاری بە باش و خراپ و کامڵبوونی جۆری بەشەری رەخساند. بەڵام ئەم دووانە سەرپێچییان کردو ئایینیش ئەو سەرپێچیەی بە گوناهی خۆڕسکی لە قەڵەم دا. ئێستا کە سیستمی باوکسالاری کەوتۆتە بەرگومان و تووشی قەیران بووەو بەرەو کەوتن دەڕوات، ئەو گوناهەش کەوتۆتە ژێر پرسیارەوە. لەلاپەڕەکانی ئایندەدا دەربارەی ئەمە دەدوێین.

هاوشان لەگەڵ باسی شۆڕشی چینی ناوەڕاست و چینی کرێکار دانابێ بزاڤی بەرگریکردن لە مافی ئافرەتان (Feminism –فیمینزم)مان لە بیر بچێت. ئەم شۆڕشە سەرباری ئەوەی ناوبەناو شێوەی هەڵچوونی بەخۆوە گرتووە بەڵام پێشکەوتنێکی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە، ئافرەتانیش وەکو مناڵان بە کاڵاو دارایی مێردەکانیان دەژمێردران. بەڵام ئێستا ئەو تێڕوانینە گۆڕاوە. لەوانەیە هێشتا ئافرەتان لە زۆر لەو مافانە بێبەش بن کە پیاوان هەیانەو مووچەو کرێیان لەوان کەمتر بێت. بەڵام پلەو پایەی گشتی و ئاستی هوشیارییان لەچاو رابوردوودا باشترو زیاتر بووە. هەموو نیشانەکانیش ئەوە دەسەلمێنن کە شۆڕشی ئافرەتان و مناڵان و لاوان بەرەو پێشەوە دەچێت و رۆژێك دێ مافی خۆیانی تێدا بسەنن.

ئێستا با بزانین گرنگترین هۆی قەیرانی کۆمەڵگای باوکسالاری چیە. لەم سەدەیەی ئێستاماندا خەڵکێکی زۆر، بە تایبەتیش لاوان، گەیشتوونەتە ئەو ئەنجامەی کە کۆمەڵگای هەنووکەیی ئێمە (ئەمریکا) بێکەڵکەو شایستەی مرۆڤ نیە. دەشێ ئێوە لەگەڵ ئەم ڕایەی مندا نەبن و بڵێن کە دەسکەوتی گەورەمان هەبووەو لە تەکنۆلۆژیاشدا گەیشتووینەتە پلەیەکی بێ وێنە. بەڵام ئەمە لایەنێکی

مەسـەلەکەیە. لایـەنێکی دیکـەی ئەوەیـە کـە هـەر هـەمان کۆمـەڵگا نـەیتوانیوە پێشگیری لە هەڵگیرسانی‌ئاگری دوو جەنگی جیهانی و چەندەها جەنگی بچووك بکات. کۆمەڵگای هەنووکەیی دەستی داوەتە شتێك کە مرۆڤایەتی بەرەو خۆکوژی دەبـات. هـەرگیز مرۆڤایـەتی بـە دریـژایی مێـژووی خـۆی ئـەم هـەموو ئـامرازی وێرانکاریەی لەبەردەستدا نەبووە. پێشکەوتنی تەکنۆلۆژی ناتوانـێ ئەم نارەواییـە لـە پێشـگیریی کارەسـاتەکان بشـارێتەوە، کۆمـەڵگای هەنووکـەیی سـفرەیەکی رەنگینـی لەبەردەممانـدا راخسـتووە" بـەلام لـە کەمکردنـەوەی مەترسـیی فـەوتانی مرۆڤایەتی‌و جیهاندا بێ دەسەلاتەو تیاماوە. کۆمەڵگایـەکی لـەم جـۆرە – بتـەوێ و نەتـەوێ– دەبـێ دان بـە بێدەسـەلاتیی خۆیـدابنێ.ئـەم بێدەسـەلاتیە لـە زاڵنـەبوون بەسەر لەوتانی ژینگەشدا کە ژیانی خستۆتە مەترسی‌یەوە" دەردەکەوێ. قاتوقڕی و برسـێتی بـۆ هیندسـتان و ئـەفریقیاو تـەواوی ولاتـانی جیهـانی سـێیەم خـۆی لـە بۆسـە نـاوە. بـەلام کاردانـەوەی ئێمـە بەرامبـەر ئـەو هەڕەشـەیە لـە چـەند قسـەو جوولەیـەکی هـیچ و بێمـانـا ناترازێـت. بەرادەیـەك نـوقمی زیـادەڕۆیی بـووین کـە دەڵێی ئەقڵ و هۆشمان نییە تا پەی بە ئەنجامە مەترسیدارەکانی بەرین. کەواتـە لاوان هەقی خۆیانە لە پشت بەستنیاندا بە ئێمە بە گومان بن. بەم پێیـە بەڕای مـن گەرچـی کۆمـەڵگای ئێمـە کۆمـەڵێك دەسـکەوت و سـەرکەوتنی گـەورەی بـە چـنگ هێنـاوە" بـەلام بێدەسـەلاتیەکەی بەرامبـەر کۆمـەڵێك گیروگرفـت و مەترسـی‌ی پەلـە یەکێکـە لـە هۆیـە سـەرەکیەکانی نـەمانی بـاوەڕ بـە بونیـادو کـارایی سیسـتمی باوکسـالاری یـان دەسـەلاتگەرا. بەرلـەوەی سـەبارەت بـە ئاکامـەکانی ئـەو قەیرانـە بدوێین، ئـەبێ جـەخت لەسـەر ئـەوە بکـەین کـە لـە جیهـانی خۆرئـاوادا کۆمـەڵگا تـا سـنوورێك خۆشـگوزەرانە. لـە ولاتـە یـەکگرتووەکانی ئـەمریکادا لـە ٤٠٪ی خـەڵك هـەژارن. دوو چـینی تیایـە، چـینێکی خۆشـگوزەران و چـینێکی هـەژار. بـەلام هـەژاریی ئـەم چینە بـە ئاسـانی قبـووڵ نـاکرێ و پشـتگیری نـاکرێ, لەسـەردەمی حوکمڕانی لینۆکلن دا کۆمـەڵگا لـە دوو چین پێکدەهات: ئازاد و کۆیلـە. ئـەمڕۆش ئـەمریکا هـەر دوو چینی هەیـە: زیـاد لـە پێویسـت خۆشـگوزەران و هـەژار. ئـەوەی

دەربارەی مرۆڤی بەرخۆر وتم بەسەر هەژاراندا ناسەپێ. گەرچی چینی هەژار بەوە دڵنەوایی خۆیان دەدەنەوە کە چینی بەرخۆر لە کەمالیاتدا نوقم بووەو ژیانێکی مشەخۆرانە دەژی. هەژاران زۆر و بۆری کۆمەڵێ نمایشن کە ساماندارانی سەرگەرم دەکەن.

کەمینەکانیش هەر بەم جۆرە، بە تایبەتیش سوور پێست و رەش پێستەکانی ئەمریکا. ئەوەی سەبارەت بە سیستمی باوکسالاری و هەژاری وتم بەسەر بەشەکانی تری جیهانیشدا دەگونجێ: ٣/٢ی دانیشتوانی سەر ڕووی زەوی کە هەرگیز سیستمی کۆمەڵایەتیی باوکسالاری یان دەسەڵاتگەرایان بە خۆیانەوە نەدیوە. وەکو هندییەکان و چینیەکان و ئەفریقاییەکان و هتد..

بۆ بەرجەستەکردنی وێنەیەکی وردی پەیوەندیی نێوان کۆمەڵگایانی دەسەڵاتگەراو نا دەسەڵاتگەرا ئەبێ ئەو راستیەمان پێ قبووڵ بێت کە ئەگەر چی کۆمەڵگای بە ناو خۆشگوزەران ئەمڕۆ دەسەڵاتی بەسەر جیهاندا هەیە. بەڵام ئەم کۆمەڵگایە نەك تەنها لەگەڵ نەریتە جیهانیەکاندا، بەڵکو لەگەڵ کۆمەڵێك هێزی نوێشدا لە ململانێدایە کە ئێستاو دواتریش هەستی پێدەکەین.

- شکستی کلێسا

گەرچی زۆربەی خەڵکی باوەڕیان بە خواوەندی یەکتا هەیەو، ژمارەی ئەو کەسانەش زۆرە کە بۆ کلێسا دەچن و ئەوانەش کە نکووڵی لە بوونی خوا دەکەن ژمارەیان کەمە، بەڵام قەیرانی کۆمەڵگای باوکسالاری لە ئایینیشدا کاریگەرییەکی نەگەتیڤانەی جێهێشتووە. ئەوانەی سەر بە کلێسان دەرکیان بەمەکردووەو نیگەرانیی خۆشیان لەم بارەیەوە ناشارنەوە. ئەو کاریگەرییە چەند سەدەیەك لەمەوبەر دەستی پێکردووەو تا لەم ڕۆژگارەی ئێمە نزیکتر بۆتەوە خێراییەکی زیاتری بەخۆیەوە بینیوە، لەبەرئەوەی ئایین دوو ڕۆڵی هەیە. هەرەسهێنانی پایەکانیشی دەبێتە مایەی دوو کەموکورتی، ئایینی ئێمە (جیهانی خۆرئاوا) کە لەسەر بنچینەی ئایینی جوولەکە – مەسیحی بەندە هەم بایەخی بە دیاردە

سروشتیەکان داوەو هەم خاوەن دەستووروو فەرمانی ئەخلاقیی خۆیەتی. ئەم دوو ڕۆڵە پەیوەندییان بەیەکەوە نییە، بەلاّم چۆن دەتوانین بڵێین کە جیهانی سروشتی شتێکەو بنەمای ئاکاریو بەهاکانی ئێمە شتێکی ترە. ئەم دوو ڕۆڵەی ئایین لەبەر ئەو هۆیانەی کە باسیان دەکەم، لە بنەڕەتدا لەیەك جیا نەبوون. سەرەتا ئەبێ ئەوە بڵێین کە باوەڕهێنان بەوەی کە ئەم دونیایە لەلایەن خواوەندێکەوە خولقێنراوە کە ئەقڵێکی گشتگیرو بە توانایەکی رەهایە بیرو باوەڕێکی مەنتیقانەیە. تۆ ئەگەر کەسێکی داروینیستیش بیت" واتە باوەڕت بەوە هەبێ کە پەرەسەندن و گۆڕانی جیهان و مرۆڤ لە ئەنجامی هەڵبژاردنی سروشتییەوە دێ" دیسان دەبینیت کە بوونی خولقێنەرێك زیاتر و باشتر لەو گریمانە ئاڵۆزە قابیلی تێگەیشتنە. لەبەرئەوەی تیۆریی پەرسەندن دەڵێ کە شێوەی ئێستای ئادەمیزاد بەرئەنجامی هەندێ بنەمایە کە سەدان ملیۆن ساڵ لەمەوبەر هاتوونەتە ئاراوەو ملکەچی یاساکانی هەڵبژاردنی سروشتی بوون. گەرچی تیۆرییەکەی داروین سەبارەت بە جیهانی سروشتی وەك تیۆریەکی ئەقلاّنیو مەنتیقی دێتە بەرچاو" بەلاّم بەلای زەینمانەوە نامۆیە.

ئادەمیزاد، تەنانەت ئادەمیزادی سەرەتاییش، بەردەوام پێویستی بەوە هەیە وێنەیەکی سەبارەت بە جیهان و خولقاندن لا هەبێ. یەکێك لەو بیرو باوەڕانە دەربارەی خولقان ئەوەیە کە دەڵێت ئادەمیزاد لە خوێنی کەسێکی کوژراو دروست بووە، بەلاّم کەسێکی ئازا، ئافرەتان و کەسانی ترسنۆکیش لە گۆشتی هەردوو قاچی ئەو کوژراوە دروست بوون. ئەمە هەمان تیۆریەکەی ((کونراد لۆرانز Konrad Lorenz))ە کە دەڵی ئادەمیزاد بە غەریزە مەیلی کوشتن و خوێن مژینی تیایە. هەڵبەتە ئاوارتە (استثناء) کردنی ئافرەتان لە سیفەتی خوێن مژی شتێکی باش و جوانە، بەلاّم نەدەبوو ئەوانی لە ڕیزی ترسنۆکەکاندا دابنایە. ئەو ئەفسانەیە تا ئێستاش کاریگەریی خۆی ماوە. بەپێی پێشداوەریی کۆمەڵگای باوکسالاری، ئافرەتان خاوەن ویژدانێکی لاوازن، ترسنۆکن و کەمتر لە پیاوان واقعبینن. بەلاّم ئەم بیرو باوەڕە تەواو بێ بنچینەیەو لە زۆر ڕووەوە مەسەلەکە تەواو پێچەوانە

بووە. زۆربەی ئافرەتان ئەوە دەزانن کە جیاوان کاتێ نەخۆش دەکەون چ سەروسیمایەکی خەمباریان هەیە. پیاوی نەخۆش زیاتر داوای سۆزو بەزەیی دەکات و کەمتر لە ئافرەتیش پشت بە خۆی دەبەستێ. بەڵام لە ترسی ئاشکرا بوونی پووچەڵیی ئەو ئەفسانەیەی کە باسم کرد" هیچ کەس پرکێشی ناکات دان بەو راستیانەدا بنێت. ئەو شتانەی پیاوان دەربارەی ئافرەتان دەیڵێن هێندەی باوەڕهێنان بەوەی کە سپی پێستان لە رەش پێستان بەرزوباڵاترن" پڕوپووچە. تەنانەت فرۆیدیش وتوویەتی کە ویژدانی ئافرەتان لە هی پیاوان لاوازترە. بەڵام من ڕام وانییە. ئەو جۆرە بیرو ڕایانەش دەشوبهێتە سەر پڕوپاگەندە کردن سەبارەت بە لاوازی و تێکشکاویی دوژمن" ئەو پڕوپاگەندانەی کاتێ بڵاو دەکرێنەوە کە لایەنی سەرکەوتوو بیەوێ بە دڵساردکردنەوەو ورە ڕووخاندنی لایەنی دۆڕاو لانی کەم وای لێ بکات نەتوانێ چیدی لەوە زیاتر سەرچڵی بکات و یاخی بێت.

ئەوەی لەسەرەوە وتم وەکو پەراوێزێکە لەسەر یەکێك لە ڕۆڵەکانی ئایینی جیهانی سروشتی. تا دەرکەوتنی داروین بیرو باوەڕە ئایینیەکان پتەوو خۆڕاگر بوون. بەڵام پاشان زانست و لۆژیك یاساکانی پەرەسەندنیان هێنایە گۆڕێ وتمان کە باوەڕ بە خولقێنەری تاك و تەنیا بۆ زەینی مرۆڤ ئاشناترە. بەڵام زانست دوای داروین خولقاندن بە نهێنی نازانێ. ئەو بەسەرهاتی خولقاندنەی ئادەمیزاد بەو شێوەیەی کە لە ((کتێبی پیرۆز))دا هاتووە تەنها وەکو جۆرە سیمبولێك، یان ڕەمزێك تەماشا دەکرێ کە نیشاندەری گەورەیی خولقێنەرە. بەڵام ڕاستیەکی زانستی نییە.

بە لە دەستدانی بایەخی وەسفی ئایینی سەبارەت بە جیهانی سروشتی، وا پێدەچێ ئایین قاچێکی خۆی لەدەست دابێ و لەسەر قاچەکەی تری کە بنچینە ئاکاریە بەڵگەنەویستەکانە، وەستا بێت:

کتێبی چاخی کۆن دەڵێ ((هاوسێکەی خۆتت خۆش بوێ)) لە کتێبی چاخی نوێشدا هاتووە کە:((بێگانەت خۆش بوێ، لەگەڵ دوژمنەکانتا میهرەبان بە"

هەرچیەکت هەیە بیفرۆشەو بیدە بە هەژاران.)) کەسێك ئەم فەرمانانە بەجێ بهێنێت و پەیڕەویی بکات لە کۆمەڵگایەکی هەنووکەییدا چۆن دەتوانێ سەرکەوتووبێت؟ هەرکەسێ پەیڕەوی لە ئامۆژگاریی لەم جۆرە بکات شێتەو، بەرەو پێشەوە ناچێت و لە کاروان جێ دەمێنێ. ئێمە بنچینە ئاکاریەکانی کتێبی پیرۆزمان لا قبووڵە بەڵام جێبەجێی ناکەین. ئێمە بە دوو ڕێدا دەڕۆین: خۆشەویستیی هاوجۆرەکانی خۆمانمان پێ چاکەو بە شتێکی باشی دەزانین و پێویستە لە گەڵ دراوسێکانمانا میهرەبان بین. کەچی لە هەمان کاتدا گوشارو ناچاری بۆ پێشکەوتن و سەرکەوتن وامان لێدەکات نەتوانین ئەو کردەوە بەرزانە بەجێ بهێنین.

بەڵام بە بڕوای من لە کۆمەڵگای هەنووکەییدا دەتوانین لەیەك کاتدا هەم مەسیحی یان جوولەکەیەکی باش بین، واتە هەم ڕەگەزی مرۆڤمان خۆش بوێ و، هەم لە برسانا نەمرین. تاقە مەرجی ئەوەش بەستراوە بە ئاستی تواناو جەسارەتی پێویست بۆ خۆبەستنەوە بە حەقیقەت و ڕاستی و پێداگرتن و سووربوون لەسەر خۆشەویستی لەبری خۆبەدەستەوەدان و ملکەچ کردن لە پێناوی پلە و پایەیەکی وەزیفی یا کۆمەلایەتیدا.

ئەوە ڕاستیەکی هەمیشە جێگیرە کە ڕێبازی ئەخلاقیی مەسیحیەت یان یەهوودیەت لە گەڵ ئەوەدا نییە کە مرۆڤ بۆ ئەوەی لە کارێکیدا سەربکەوێت پێویستە پەنا بەرێتە بەر هەر وەسیلەیەك و بە هەر نرخێك بێت وەك ستەمکاری. خۆپەرستی، قوربانی نەدان و هاوخەمی نەکردن. بەڵام بە کورتی (بنچینەی ئاکاری)ی باڵادەست لە سەرمایەداریی نوێدا قاچەکەی تری ئایینیشی بڕیوە. ئایین چیدی ناتوانێ بانگەشەدەری بەهاکان بێت، چونکە خەڵکی چیدی باوەڕیان بەو ڕۆڵە نەماوە. لە کۆمەڵگای سەرمایەداریی هەنووکەییدا خواوەند ئیدی نە خولقێنەری جیهانەو نە بزوێنەری بەها ئاکاریەکانی وەك خۆشەویستیی هاوڕەگەزو زاڵبوون بەسەر ئێرەییدایە. بەڵام مرۆڤایەتی نایەوێت و ناشتوانێت بە تەواوەتی دەسبەرداری ئایین بێت. ئادەمیزاد تەنها بە پاروو نانێك ناژی" ئەبی

دیدو باوەڕێكی هەبێ تا بە ژیانێكی بالاتر لە ژیانی گیانەوەران بگات. ئەگەرچی ئادەمیزادی ئەمڕۆ بڕوای بە گەڕانەوە بۆ بتپەرستی نەماوە، بەڵام ئەم سەدەیەی ئێمە ئایینێكی نوێی لەگەڵ خۆیدا بۆ مرۆڤایەتی هێناوە كە من ناوی دەنێم ((ئایینی تەكنۆلۆژی)).

ئەم ئایینە دوو پایەی هەیە. یەكەمیان بەڵێنی (شاخێكی گەورە(لە شیرینی – The Big Rock Candy mountain)) خەونی خۆشی و لەزەتی بەردەوام و بێ سنوور. هەرساتێك پێداویستی نوێ دروست دەبێ و ئەم پرۆسەیە بێ كۆتاییە، ئادەمیزادیش وەكو منالّی شیرەخۆرەهەمیشە دەمی كردۆتەوە تا خۆراكی زیاتر بخرێتە دەمیەوە. ئەمە بەهەشتی خۆشی و لەزەتی پەتیە، بەهەشتی زیادی كە ئێمە تەمەلّ و كارلێكراو دەكات. ئامانجی تەكنۆلۆژیا بووە بە لەناوبردنی هەولّ و تەقەلای جەستەیی مرۆڤ. پایەكەی تری ئایینی تەكنۆلۆژی ئالّۆزترە. لە قۆناغی ڕێنیسانس بە دواوە مرۆڤ هەولّ و كۆششی خۆی بۆ پەی بردن بە نهێنیەكانی سروشت تەرخان كردووە. بەلاّم نهێنیەكانی سروشت تا ڕادەیەك نهێنیەكانی خولقێنەرەكەیانن. چوار سەد سالّە ئادەمیزاد دەیەوێ نهێنیەكانی سروشت بدۆزێتەوەو بیانخاتە ژێر كۆنترۆلّی خۆیەوە. سەرەكیترین ئەنگێزەی ئەوە بووە لەوە تێپەڕێ كە تەنها تەماشاكارێكی ئەم سروشتە بێ و خۆی جیهانێك بخولقێنێ. پوختەی مەبەستی من ئەوەیە كە ئادەمیزاد دەیویست ببێ بە خواو كاری خوا بكات. بەڕای من جۆش و خرۆشی خەلّكی كاتێ ئاسمانگەڕان پێیان نایە سەر مانگ لە شێوەی كەش و وێردی بتپەرستەكان دەچوو. ئەو ساتە ئەم ڕووداوە ئاماژەی یەكەم هەنگاوی تێپەڕین لە سنووری بەشەری‌و بوون بەخوا بوو. تەنانەت ڕۆژنامە مەسیحیەكانیش نووسیيان كە دوای خولقاندنی بوونەوەرەكان گەورەترین ڕووداو چوونە سەر مانگ بوو. بەلاّم ئەم قسەیەی مەسیحیەكان لانی كەم نیشانەی بێ ئاگایی بووی چونكە گرنگترین ڕووداو دوای خولقاندنی جیهان ئەوە بوو كە ((ڕۆحی خواوەند چووە ناو جەستەی عیساوە Incarnation)) بەلاّم تێپەڕاندنی مرۆڤ لە سنووری یاسا فیزیكیە فەرمانڕەواكانی‌و

زاڵبوون بەسەر هێزی ڕاکێشانداو پێ نانە ناو ڕێگایەکی بێ کۆتاییەوە ئەو ڕووداوەی لەبیر بردەوە. لەوانەیە وابزانن تا ڕادەیەك زێدە ڕۆیی دەکەم" بەڵام من هەوڵی ئەوەم داوە کە سەرنجی ئێوە بۆ ئەو مەیلانە ڕابکێشم کە شاراوەن. ئایا کاردانەوەی بەجۆش و خرۆشی خەڵك بۆ چوونە سەر مانگ لە ستایشی سەرکەوتنێکی زانستی زیاتر بوو؟ بەڵێ. چەنکە ئێمە دەسکەوتی زانستیی تری سەر سوڕهێنمان زۆرە کە خەڵکی کەمترین جۆش و خرۆشیان بەرامبەر نەبووە. کاردانەوەی خەڵکی بۆ چوونە سەرمانگ شتێکی تازە بوو. لە جۆرە بتپەرستیەکی نوێ دەچوو – ئێستا تەکنۆلۆژیا بووە بە خواوەندێکی نوێ، یان مرۆڤ خۆی خەریکە دەبێ بە خواوەندو ئاسمانگەڕانیش بوون بە پلەدارترین زانایانی ئەم ئایینەو بەمجۆرە بوو نە مایەی ستایش و تەنانەت مەراییش. بەڵام کەسیش پێ لەم ڕاستیە نانێ چونکە ئێمە (جیهانی خۆرئاوا) هەموو مەسیحی یان جوولەکەین. یان لانی کەم بێ باوەڕو خوانەناس نین" هەر لەبەرئەمە ناچارین ئەم ڕاستیە بشارینەوەو بیانوو بۆ هەر کارێکمان بهێنینەوە. دەتوانین بڵێین تەکنۆلۆژیا بووە بەو (دایە گەورە Great Motherیەی کە هەموو ڕۆڵەکانی خۆی تێر دەکات و خواستەکانیان بەجێ دێنێ. بەڵام مەسەلەکەش بەوسادەییە نییە. چونکە زۆر شتی ئاڵۆز هەن کە ئەنگێزەکانی ژێر پەردەی ئەم ئایینە تازەیە پێکەوە دەبەستێتەوە. بوێرانە دەتوانم بڵێم کە ئەمەش بە تەنهایەك بنچینەی ئاکاریی هەیەو بەس، ئەویش ئەوەیە کە هەرشتێك لە ڕووی تەکنۆلۆژیەوە لە توانادا بێ دەبێ ئەنجام بدرێ. توانا و ئیمکانیاتی تەکنۆلۆژی بووە بە ئەرکێکی ئاکاری و تاقە سەرچاوەیەك بۆ ئاکاری ئێمە.

دۆستۆیڤسکی وتوویەتی:((ئەگەر خودا نەبێت ئەوا هەموو شتێك ڕێ پێدراوە.)) ئەو باوەڕی وابوو کە هەموو پرنسیپە ئاکاریەکان لە باوەڕهێنان بە خواوە سەرچاوە دەگرن. بەڵام گریمان کە خەڵکی ئیدی باوەڕیان بە خواوەند نەماوەو ڕاستیەك لە بوونیدا نەماوە تا کردەوەو بیروڕاکانی ئێمە فۆرمەلە بکات" ئایا ئیتر دەبێ ئادەمیزاد بەرگی ئاکار فڕێ بدا یان بە دوای پرەنسیپی ئاکاریی

تازەدا بگەڕێ؟ ئەمە پرسیارێکی جیددیيە. ئەگەر بەدبین بین دەشێ بڵێین کە ئەوە ئـەم بارەیـە کـە ئێسـتا تیایـداین و پرەنسـیپە ئاکاریـەکانمان ڕوو لـە فەوتانـە. جیـاوازیی لەبەرچـاو لـە نێـوان ئێسـتاو رابـوردوودا هەیـە. بـۆ نموونـە لـە سـاڵی ١٩١٤دا میللەتانی دونیا لە کاتی جەنگدا بە دوو یاسای نێونەتەوەییەوە پابەند بـوون کـە بریتیبـوون لـە: نابـێ خـەڵکی مـەدەنی بکـوژێ هـەروەها نابـێ کـەس ئەشکەنجە بدرێ. بەڵام ئێستا کوشتنی خەڵکی مەدەنی لە کاتی جەنگدا بووە بە شـتێکی ئاسـایی، چـونکە هـەردوو لایـەنی شـەڕکەر سـنوورێك بـۆ بـەکارهێنانی هێزەکانی خۆیان دانانێن. ئەمە سەرباری ئەوەی کە تەکنۆلۆژیاش لە کاری خۆیدا جیـاوازی ناکـات. تـەکنۆلۆژیا لـە کوشـتندا کـەس ناناسـێ بـە پەنجـەنان بـە دوگمەیەکـدا دەکـوژین و دەفـەوتێنین. لەبەرئـەوەی تەرەفەکـەی بەرامبەریشـمان نابینین هەست بە سۆزو بەزەییش ناکەین. ئەشکەنجەدانیش ئەمڕۆ بووە بە یاساو ڕێسایەك نەك کردەیەکی ئاوارتە(استپنائی). گەرچی هەموو دەیانـەوێ نکووڵی لەمـەش بکـەن. بـەڵام ئەمـە بـووە بـە ڕاسـتییەکی بەڵگەنەویسـت. بـەکارهێنانی ئەشکەنجە بۆ بەدەستهێنانی زانیاری، بووە بە شتێکی گشتی و خەریکە لە هەموو شوێنێك دەبێ بە شتێکی باو.

توندوتیـژی ڕوو لـە زۆر بوونـەو، بـە پێچەوانەشـەوە مرۆڤدۆسـتی و بـەهای ئاکاری ڕوو لە نەمانە. ئـەم دیاردەیـە گـۆڕانێکی گـەورەی لـە جیهانـدا هێناوەتـە ئاراوە. لەسەرێکی ترەوە دەبینین کە هەندێ بنـەمای ئاکاریی نـوێ خەریکە گەشـە دەکـاو بـەهێز دەبـێ و ئەمـەش بـە شـێوەیەکی زیـاترو باشـتر لەلاوانـدا هەسـتی پێدەکرێ، بۆ نموونە وەکو هەوڵ و تەقەللا بۆ ئاشتیو ئارامیی ژیان و نـاڕەزایی بەرامبەر جەنگ و وێرانکاری، ئەمانە بە تـەنها قسـە زل ناکـەن. بەڵکو ژمارەیـەکی زۆری لاوان ئەمەکـداریو پابەنـدیی خۆیـان بەرامبـەر بـە خـەڵکانی دیـو بـەهاو ئامـانجی بـاڵاتر دەربڕیـوە. ملیۆنـەها مـرۆڤ دژی لـەناوبردنی ژیـان وەسـتاونەتەوە لەوسـەنگەرو جەنگـە نامرۆییانـەدا کـە تەنانـەت هـیچ نیشـانەیەکیان تیاذییـە. کـە شەڕی بەرگری لەخۆکردن بن دەبینین کە خەریکە مەیلێکی نوێ بۆ دژایەتیکردنی

کۆمەڵگای بەرخۆر گەشە دەسێنێ. گەرچی ئەم پرنسیپە ئاکارییە نوێیانەش لەوانەیە لە کەموکورتی خاڵی نەبن، بەڵام لە ئارەزاییاندا بەرامبەر بە بارۆدۆخی باڵادەست و قسەی پووچ و بێمانا خۆڕاگرن. نموونەی ئاکاری نوێ لە شێوەی فیداکاریو لە خۆبوردن لە قەڵەمڕەوی سیاسیشدا خۆی دەنوێنێ: لەخەباتی جیاجیادا بۆ بەدەستهێنانی ئازادیو خودموختاری.

ئەو نموونەو دیاردانە دڵخۆشکەرن و مایەی جۆش و خرۆشن و، هەر لەبەر ئەم هۆیەش من ئەو بیرو ڕایەی دۆستۆیڤسکیم سەبارەت بە پەیوەندیی پرنسیپە ئاکاریەکان بە باوەڕی ئایینیەوە پێ قبووڵ نییە. بوودیزم (ئایینی بوودایی) نموونەیەکی باشە بۆ ئەوەی کە چۆن کەلتوورەکان دەتوانن داڕێژەری کۆمەڵێك پرنسیپی ئاکاری بن بەبێ ئەوەی کە وا بەستەبن بە سەرچاوەی دەسەڵات یان باوکسالارییەوە. ریشەی ئاکار لە خودی مرۆڤ خۆیدایە. بەم مانایە ئادەمیزاد ئەگەر باوەڕی بە پرەنسیپێك (یا بنچینەیەکی ئاکاری –و–) نەبێ ژیانی ڕابەری بکات سەراسیمەو ناشاد دەبێ. ناکرێ ئەو پرەنسیپەش بەزۆر بەسەر مرۆڤدا بسەپێنرێ" بەڵکو دەبێ لە ناخ و ناوەوەی خۆیەوە سەرهەڵبدا. لێرەدا پێویست ناکا دەربارەی لایەنە جۆراوجۆرەکانی ئەم مەسەلەیە بدوێم. تەنها دەمەوێ جەخت لەسەر ئەوە بکەم کە خەڵکی پێویستیەکی قووڵیان بەوە هەیە کە بە پێی هەندێ بەهای ئاکاری ڕەفتار بکەن. نەبوونی پرەنسیپی ئاکاری دەبێتە هۆی تێکچوونی هاوسەنگیو هاوئاهەنگیی دەروونیی ئادەمیزاد. کاتێ بە خەڵکی دەوترێ کە دەبێ بە دوا سوودی تاکە کەسیی خۆیاندا بگەڕێن و، هاوسۆزیو هاوکاری ڕێ لە پێشکەوتنیان دەگرێ" هەموو ئەمانە ڕووی دزێو و ناشرینی ئاکارین لە بەرگی پرەنسیپی ئاکاریدا خۆیان پیشان دەدەن. ئەگەر ئەو جۆرە دەنگانە بەرزتر ببنەوە دەبنە هۆی خامۆش بوونی ویژدانی مرۆڤدۆستانەو ئەوکات خەڵکیش دەگەنە ئەو باوەڕەی کە: ئەگەر خودا مردبێت کەواتە هەموو کارێك ڕێ پێدراوە.

- بڵاوبوونەوەی هوشیاریی مرۆیی

نەوەی لاوان لەم قەیرانە ئاكارییەی ئێستادا رۆڵێكی سەرەكییان هەیە. من بە تایبەتی بیرم لای لاوە رادیكالەكانە. مەبەستیشم لە ((رادیكالەكان)) كەسانێك نییە كە خۆیان بەرادیكال دەزانن و هەر جۆرە توندوتیژییەك بە بیانووی ئەوەی ((رادیكالییە)) بە ڕەوا دەزانن. جا هەیدێ ئەو لاوانەی وەك منداڵ رەفتار دەكەن" نەك وەك كەسێكی رادیكال. لینین كارەكانی ئەو جۆرە لاوانەی ناونا (نەخۆشی ی منالآنەی كۆمۆنیزم).

بەڵام لاوانێكی زۆرمان هەیە كە هەم خواستە سیاسیەكانیان رادیكالە و هەم ئاكاری دەسەڵاتگەرایانە ڕەت دەكەنەوە. یاخیبوونەكە بەتەنها دژی سەرچاوەی دەسەڵات نییە (تەواوی شۆڕشەكان دژ بە دیكتاتۆرانن) بەڵكو دژی بنچینەی باوكسالاری و ئەو ئاكارەشە خۆیان بە تاوانبارو سەر پێچیكەر دەزانن. كە خۆی تیادا حەشار داوە، مەبەستم ئەو ئاكارەیە كە بە جێهێنانی فەرمان بە كردەوەیەكی بەرز دەژمێرێ و بە جێ نەهێنانی بە تاوان. ئەو دیاردە گەورەیەی كە لەو ئاكارەشەوە سەر هەڵئەدا ئەوەیە كە ئەگەر خەڵكی ئەو شتانە بەجێ نەهێنن كە لێیان چاوەڕێ دەكرێ بیكەنخەڵكی لە بری ئەوەی ئەوە بكەن كە خۆیان پێیان خۆشە، ئەوەی خۆیان هەستی پێ دەكەن و ئەوەی ئینسانیەت داوایان لێ دەكات" كەچی خۆیان ئەدەنە دەست سیستم (یان رژێم)ێكی دەسەڵاتگەرا، كە ئەگەر سەرپێچیی بكەن سزایان ئەدات.

خەسڵەتی ژمارەیەكی زۆر لەلاوان و نهێنیی ئەوەی كە خۆشەویستن لای هەموو، لە نێویشیاندا من، ئەوەیە كە ئەمانە خۆیان لەو هەست كردن بە گوناهە ئازاد كردووە كە ئاكاری دەسەڵاتگەرا بەسەریاندا دەسەپێنێ. ئەمانە ئەو گوناهەیان ئەفەرۆزكردووە كە ئایینی یەهودی - مەسیحی بە درێژایی دوو هەزار ساڵی رابوردوو بەسەر مرۆڤی خۆرئاواییاندا سەپاندووەو ترسی لە ((ڕێی ڕاست)) دەرچوونیشیان لە خۆیان دوور خستۆتەوە، ئەو ترسەی كە ڕەفتاری ئێمە

دیاریدەکات و بڕیاری لەسەر ئەدات. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا باوەڕیان بە ئاکاری ناشرین نی‌یە، بەڵکو بەدوای کۆمەڵێك بنەمای ئاکاریی نوێدا دەگەڕێن.

پێویستە خەسڵەتێکی تری ئەم وەچەی لاوانەش بخەمە ڕوو کە ئەویش: ڕاست و دروستیو ڕاستگۆییە. ئەم لاوانە بە پێچەوانەی وەچە کۆنەکانەوە پاکانە ناکەن و بیانوو ناهێننەوەو نکوڵی لەمەسەلە واقیعیو بەڵگە نەویستەکان ناکەن. زمانی ئەم وەچەیە بەلای کەسانێکەوە کە پابەندی نەریتە کۆنەکانن نامۆیە. خاڵی سەرەکیش ئەوەیە کە ڕاستگۆییان بەجۆرێکە تەواو ناتەبایە لەگەڵ ئەو نادروستیەی لە کۆمەڵگای بۆرژوازی و باوکسالاریدا باوە" کە تیایدا دەبێ ئەو کارانەی بە گوناه دەژمێردرێن بشاردرێنەوەو بە جۆرێك هەڵسوکەوت بکەین نموونەی ئەو سیفاتانە بین کە لای هەموو خەڵك پەسەندن. ناتوانین ئەوە قبووڵ بکەین کە ((ئەوەی مرۆیی نی‌یە بۆ ئێمە نامۆیە)) چونکە ئەبێتە هۆی ئەوەی لەسەرپێچی کردن نزیك بینەوە. بەڵکو هەرئەوەندەی تێگەیشتین کە حەقیقەتی مرۆیی لەناوخۆیدا چاکەو خراپە لە خۆدەگرێ" ئەو دەمە بەپێ‌ی مانا باوەکەی دەبین بە ئادەمیزاد. لەبری ئەوەی کە لە سیفاتە سەلبیەکانی خۆمان تووڕە بین، بە بەشێك لە تایبەتمەندێتیەکانی خۆمانی دادەنێین.

سیگمۆند فرۆید رۆڵێکی دیاری لە ناساندنی ئەو ڕاستگۆییە نوێ‌یەدا هەیە. لە ڕاستیدا ئەو لەم بارەیەوە ڕەهەندێکی تازەی دۆزیەوە. بەر لە فرۆید کاتێ خەڵکی دەیانویست لە ((نیاز پاکی))ی خۆیان دڵنیامان بکەن" بڕوامان پێ‌دەکردن. بەڵام ئێستاو پاش ئەوەی فرۆید نەست (لاشعور)ی دۆزیەوەو بە شێوەیەکی سیستماتیکانە لێ‌ی کۆڵیەوە، چیدی بێ سێ‌و دوو لەو نیازپاکیە دڵنیا نابین. بەڵکو دەمانەوێ بزانین ئەنگێزەی نەستیانەی چی‌یە. هەروەها ئێستا ئەوەشمان بۆ ڕوون بووەتەوە کە جیاوازیەکی زۆر لە نێوان هۆشیاریی کەسێك بە نیاز خراپی‌ی خۆی و پاکانە کردنیدا بەمەبەستی شاردنەوەی لە خۆی‌و کەسانی تردا نی‌یە. لەسەردەمی فرۆید بەدواوە ئێمە بە ناچاری ڕووبەڕووی ڕاستیەك بووینەتەوە ئەویش ئەوەیە کە: هەم لە زەینی بە ئاگاو نیازەکانی خۆمان

بەرپرسیارین و هەم لە ویژدانی بیٚ ئاگا ((نەست))مان. كردەوەكانمان نیەتمان دەسەلمێنێ نەك قسەكانمان. دەشێ ئەوەی دەیڵێین مانای نەبێ. بەتەنها ئەم دۆزینەوەیەی فرۆید تاقە هۆی گومانی ئێمە نیەیە لە قسەو گوتەكان. چونكە دیومانە چۆن درێویی ئاكاریو ناڕاستی ئێمەی بۆ جەنگی وەها پەلكێش كردووە كە سەدان ملیۆن كەسی تیا بۆتە قوربانی یان لە پێناوی (شانازی)دا خۆبەخشانە بەرەوپیری مەرگ چوون. هەموو ئەو زیانە مرۆییانە هۆیەكەی دەگەڕێتەوە بۆ درۆو دروشمی بۆش. ئەمڕۆكە هەقمانەو هۆی تەواویشمان بەدەستەوەیە بۆ ئەوەی بە ئاسانی نەكەوینە ژێر كاریگەریی قسەی كەسانی ترەوە. وشە وەكو بیروڕای بێ بەها وایە لە هەر شێوەو وێنەیەكدا دادەڕێژرێ. هەر ئەمەشە هۆی ئەوەی كە لاوان كەمتر دەپرسن((دەربارەی ئەو قسەیە ڕاتان چییە؟)) بەڵكو لە جیاتی ئەوە دەپرسن((چیتان كردووە؟ ئەنگێزەشتان بۆ كردنی ئەو شتانە چی بووە؟))

بەباوەڕی من كاریگەریی فرۆید لە هێنانی ڕەهەندی نوێی ڕاستگۆیی بۆ ناوژیانی ئێمە، هیچی لەو ((شۆڕشە سێكسیيە)) كەمتر نیەیە كە هەر خۆی داهێنەری بوو. لە كۆمەڵگایەكی وەكو كۆمەڵگای ئێمەدا كە ئاراستەیەكی مەسرەفی (بەرخۆرانە)ی هەیە شۆڕشی سێكسی بەبێ فرۆیدیش هەر ڕووی دەدا. لە كاتێكا پڕوپاگەندە بۆ بەرخۆری دەكەین بە مەبەستی تێركردنی هەر هەوەس و ئارەزوویەك" ناتوانین داوا لە خەڵكی بكەین كە بەسەر مەیلی سێكسیی خۆیاندا زاڵ بن. لە كۆمەڵگای مەسرەفیدا مەیلی سێكسیش وەكو كاڵایەكی لێ دێ بۆ سەرفكردن و كۆمەڵێك پیشەسازیش هەن كە بەوەوە وابەستەن و، پارەیەكی زۆریش بۆ چاودێریی وروژان و ڕاكێشانی سێكسی خەرج دەكرێ. هەڵبەت ئەم بارە گۆڕانە لە چاو رابوردوودا بەڵام ئەمە شۆڕش نیەیەو ئەستەمە بشخرێتە پاڵ فرۆید. بەڵام ئەوەی كە نوێو ئیجابیيە ئەوەیە كە مەسەلە سێكسیيەكان چیدی باری گوناە نین بەسەر شانی لاوانەوە. جێی خۆیەتی بەكورتی لە پەیوەندیی نێوان مەیلی سێكسی و هەست كردن بە گوناە بدوێم. ئەگەر بنەما ئاكاریيەكانی دەسەڵاتگەرا ئەنگێزەی سێكسی بە ((فاكتەری گوناە)) بزانێ مانای وایە هەر

یەکێك لە ئێمە سەرچاوەیەکی لەبن نەهاتووی گوناهین و، دەتوانین بڵێین بەوپێیە هەر یەکێکمان لە سێ ساڵی بەدواوە بەردەوام پڕبووین لە گوناە، چونکە مرۆڤ ناتوانێ لە مەیلی سێکسی خاڵی بێت و، ئەگەر ئەو مەیلەش بە نەنگ سەیر بکرێ هەست کردن بە گوناە شتێکی حەتمیە. ئەو تخووب دانانە بۆ مەسەلە سێکسیەکان دەبێ بە هۆی هەست کردن بە گوناە کە ئەمەش خۆی لە خۆیدا دەستاوێژێکە بۆ دانانی بنەما ئاکاریەکانی دەسەڵاتگەرا.

وا دەهاتە بەرچاو کە وەچەی لاوان ((تاڕادەیەك وەچەی پیرانیش)) خۆیان لە هەستکردن بە گوناهی سێکسی ئازاد کردبێت، کە ئەمەش پێشکەوتنێکی کەم نیە. بەڵام ئەگەر گومانی من لەم مەسەلە بە ڕواڵەت بەڵگە نەویستە ببەخشن ئەوا دەڵێم هەرچیەك کە دەروشایەوە ئاڵتوون نیە. لە کۆمەڵگای ئێمەدا لەبەر ئەوەی کە ئاراستەیەکی بەرخۆرانەی هەیە" مەیلی سێکسیش بۆ شاردنەوەی لە دەستدانی ڕاستگۆیی بەکار دەبرێ. نزیکبوونەوەی جەستەیی بووە بە وەسیلەیەك بۆ شاردنەوەی بێگانە (نامۆ)یی مرۆڤەکان. ڕاستگۆیی عاتیفی و پێکەوە گونجانی ڕەسەنی نێوان دوو کەس ئەکرێ بە ڕاستگۆیی جەستەییەوە ببەسترێتەوە. بەڵام ئەو دوو ڕاستگۆییە یەکسان نین و لەیەکیش جیاوازن. لەو ساتانەدا کە ڕاستگۆیی عاتیفی شك نابەین زۆر ڕێی تێ دەچێت ڕاستگۆیی جەستەیی بخەینە جێ. کە لە شێوەی ئامادەگیی تەواوی ڕۆحی و جەستەییدا کارێکی ئاسانە.

هەروەکو وتم وەچەی لاوان سیستمی باوکسالاری و کۆمەڵگای بەرخۆر ڕەت دەکەنەوە. بەڵام زۆریان روویان لە جۆرێکی تری بەرخۆری کردووە کە ئەویش بەکارهێنانی مەودای سڕکەرە (المخدرات). باوك و دایك ئۆتۆمۆبیل و جلوبەرگ و زێڕو زیو دەکڕن و مناڵەکانیشیان مەودای سڕکەر. گەلێ هۆکار هەن بۆ ڕووکردنە مەودای سڕکەرو ئالوودە بوون (الادمان) لەسەری، کە بایەخ پێدانی شتێکی زۆر پێویستە. بەڵام بیانووی کەسی ئالوودە هەرچیەك بێت هەر بە کەسێکی بەرخۆری تەمەڵ و کارلێکراو لەقەڵەم دەدرێ. واتە ئەو شێوازەی دایکان و باوکان

گرتوویانەتە بەرو ڕۆڵەكانیان لۆمەیان دەكەن" خۆیان لە ژێر پەردەیەكی تردا بەهەمان دەردەوە دەتلێنەوە. لاوان چاوەڕێن شتێك لە دەرەوەی خۆیان وەكو: نەشئەی مەوادی سڕكەر یا لەزەتی ڕابواردن و كاری سێكسی و سوورِو سەما خەویان لێ بخات و بێ ئاگایان بكات. ئەم جۆرە سەرگەرمییانە چالاكی نین بەڵكو ڕابواردن و هەرزەیین و دەبنە مایەی كارلێكراوی. مرۆڤی كارا خۆی لە بیرناچێتەوە، هەمیشە خۆیەتیو بەردەوامیش هەر خۆی دەبێ. تا گەورەتریش بێت ئازموودەترو هوشیارتر دەبێ. بەڵام كەسی كارلێكراو هەروەكو وتم وەك منداڵێكی شیرە خۆرە وایە، هەمیشە دەمی كردۆتەوەو دەیەوێ چی لە شووشەكەدایە هەڵیقوڕێنێت، ئیتر هەرچیەكی تیا بێت. ئەوەشی كە دەیخوات نایكات بە هیچ، تێر دەبێ بەبێ ئەوەی خۆی شتێك بەرهەم بهێنێ. هیچ یەكێك لە هێزەكانی ڕۆڵی ذییەو دواجاریش شەكەت و خەواڵوو دەبێ. خەوەكەشی لە چەشنی سڕبوونە واتە ناخەوێ بەڵكو ئەوەندە بێزار دەبێ ئیدی تاقەتی هیچی نامێنێ. لەوانەیە هەمدیسان وابزانن كە زێدەڕۆیی دەكەم. بەڵام لێكۆڵینەوەكان گەواهیی ڕاستیی قسەكانی من ئەدەن. بە داخەوە هۆیەكانی ڕاگەیاندن كە پێداویستیی درۆ لە ئێمەدا دروست دەكەن هەمیشە دڵنیامان دەكەن كە سەرفكردن (بەرخۆری) نیشانەی ئاستی بەرزی كەلتوورو ڕۆشنبیریمانە.

ئایا ئەم كۆمەڵگا خراپە كە تووشی دەردی زیادی بووەو ناتوانین بەرهەمەكانی هەرس بكەین و هیچ نیشانەیەكی ژیانیشی تیا ذییە، لە تواناماندا هەیە بیكەین بە كۆمەڵگایەك كە فرەیی باش تیایدا باڵا دەست بێ؟ ئایا دەتوانین ئەو بەرهەمە زۆرانەی تەكنۆلۆژیا دەیخاتە بەردەستمان بە دروستی بە كاریان بهێنین؟ بەكارهێنانێك كە لە ڕاژەی ئادەمیزادا بێ و ببێتە مایەی گەشەو نەشونمای. دەتوانین بە ئەرێ وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە بەو مەرجەی بە خۆماندا بچینەوەو، لەوە تێبگەین كە دەبێ تەنها ئەو پێداویستیانە لای خەڵك بوروژێنین كە چالاكترو زیندووتر و ئازادتریان دەكات، بەجۆرێك ئیدی نەبنە كۆیلەی هەوەسەكانی خۆیان و یان بە تەنها سەرچاوەیەكی كاردانەوە نەبن بەرامبەر بە

ئەنگێزەکان، بەڵکو پەی بە توانا شاراوەکانی ناوناخی خۆیان بەرن و خەسڵەتە مەعنەویەکانی خۆیان و خەڵکانی تریش پاکژو دەوڵەمەند بکەن. سەرەتای هەنگاونانیش لەم ڕێیەدا بە چاوخشاندنەوە بە هەلومەرجی کارو سەعاتەکانی بێکاریدا دەست پێ دەکات. کاتەکانی بێئیشیی ئێمە لە زۆربەی جارەکاندا بریتییە لەکاتی ناکارایی و تەمەڵی: توانایەکی درۆمان بە دەست هێناوە، پەنجە بە دوگمەی تەلەفزیۆنێکدا دەنێین و جیهان دەهێنینە ژووری دانیشتنی خۆمانەوە، لە پشت سوکانی ئۆتۆمۆبێلێکەوە دادەنیشین و وا دەزانین هێزی ١٠٠ سەد ئەسپ ئاسای ماتۆڕەکەی هی خودی خۆمانە. کاتێ دەتوانین لافی ئەوە لێبدەین ((کاتی ئازاد))مان هەیە کە ئەو کاتە تەرخان بکەین بۆ ئەو پێداویستیانەی ڕیشەیان لە خودی خۆماندایەو بەرەو کارایی و چالاکی هانمان ئەدەن. لەم حاڵەتەدا کاریش جاڕسکەرو وەڕسی هێن نابێ. ئەبێ کاری پەسەند و سەرنجکێش و زیندوو ببێتە ئامانجی چاوپیاخشاندنەوەی هەلومەرجەکانی کار.

لێرەدا پرسیارێکی سەرەکیتر دێتە پێشەوە: ئامانجی کارکردن چییە؟ ئایا ئێمە بۆیە کار دەکەین تا بەرهەم و بەرخۆری پتر بکەین، یان مەبەست لە کارکردن بەرەو پێشەوە بردن و پەرەدان بە هۆشیاری و نەشونمای مرۆڤە؟ عادەتەن دەڵێن ناتوانین ئەم دوو ئامانجە لەیەك جیا بکەینەوە. ئەوەی بۆ پیشەسازی باش بێت بۆ خەڵکیش سوودمەندەو بە پێچەوانەشەوە ئەم قسەیە گەرچی وەك پارچە مۆسیقایەك ناسك و دڵگیرە، بەڵام لە ڕاستیدا جگە لە درۆیەك هیچی دی نییە. بە ئاسانی دەتوانین ئەوە بسەلمێنین کە زۆر شت هەیە کە سوود بە پیشەسازی دەگەیەنێ بەڵام بۆ خەڵك زیانمەندە. لێرەدایە کە دەکەوینە سەر دوو ڕیانێك. ئەگەر لەسەر ئەو ڕێیە بەردەوام بین کە گرتوومانەتەبەر ئەوا ئەبێ ئینسانیەت بکەینە قوربانی پێشکەوتن. بۆیە ناچارین بیر لە چارەسەرێك بکەینەوە. بە زمانی کتێبی پیرۆز ئەبێ لە نێوان خواوەندو قەیسەردا یەکێك هەڵبژێرین. گەرچی ئەمە تێڕوانینێکی زۆر دراماتیکانەیە بەڵام ئەگەر بمانەوێ ژیان بەجیددی بگرین بارەکە هەر دراماتیکانە دەکەوێتەوە. مەبەستی من وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارەیە: لە نێوان مەرگ و ژیاندا

کامیان هەڵدەبژێرین؟ بێگومان ژیان، بەڵام ژیانێکی پڕ جووڵەو زیندوو. ژیان ئەبێ ڕۆحدارو پڕکارایی بێت. بەڵام زۆربەی خەڵکی خۆیان هەڵدەخەڵەتێنن. بە جۆرێك دەژین هەر دەڵێی ژیانیان وەستاوە یان هەر دەستیان بە ژیان نەکردووە. ئەقڵ و مەنتیق دەڵێ هەرکەسێك لە چل ساڵیەوە بەرەو ژوور بەرپرسیاری باری ژیانی خۆیەتی. بەو مانایەی کە ئەو ژیانەی بەسەرمان بردووە پێمان دەڵێ کە ئایا ژیانێکی باشمان هەبووە یان ژیانێکی پڕ لە هەڵە. ناتوانین چاو لەم پرسیارە بنووقێنین یا وەڵامی نەدەینەوە کە: ئایا هەر بە ڕاستی زیندوو بووین و زیندووین؟ ئایا بۆ خۆمان دەژین، یان بە گوێرەی مەیل و خواستی کەسانی دی، منیش لەگەڵ ئەو قسەیەی مارکس و دیزرائیلی دام کە دەڵێن: خولیابوونی کەمالیات هێندەی هەژاری موسیبەتی بە دواوەیە. مەبەستیان لە کەمالیات هەمان ئەو زیادییە کە لێی دواین. ئەگەر بمانەوێ فرەیی و خۆشگوزەرادنی ڕەسەن و ڕاستەقینەمان هەبێ دەبێ شێوازی ژیان و بیرکردنەوەی خۆمان لە ڕەگو ڕیشەوە بگۆڕین. بێگومان دەشزانم کە ئەمە کارێکی هێند ئاسان نییە.

من وای بۆ دەچم گۆڕان کاتێ کاریگەر دەبێ کە خەڵکی هەست بە پێداویستیەکی قووڵ بۆ ژیان بکەن و کەمتر پێویستیان بەوە بێت کە ژیانی ڕۆژانەیان بەسەر بەرن. کاتێ توانییان وەڵامی بێزاری بدەنەوە، وەڵامی ئەو پێداویستیانەیان بدەنەوە کە چالاکترو بە جۆشترو ئازادترو شادمانتریان دەکات. کۆمەڵێك وڵاتی زۆر بەتایبەتی ئەو وڵاتانەی خەریکن نەشونما دەکەن وا دەزانن ئەگەر وەکو ئەمریکایان لێ بێت شادمان و بەختەوەر دەبن. بەڵام خەڵکی ئەمریکا خۆیان باش دەزانن کە ئەو هەموو ئامرازە مۆدێرنانە ئەوانی کردووە بە خەڵکێکی کارلێکراوو، بێ ناسنامەو ، ئامێری دەستی کەسانی دی، نەك خەڵکێکی بەختەوەر و شادمان. شتێکی ڕێکەوت نییە کە لاوانی یاخیی ئەو وڵاتە سەر بە چینە ناوەندو بەرزەکانن کە تیایاندا ڕەفاهی زیادی پتر ئاشکرایە. ئەو جۆرە ڕەفاهەش خەیاڵی و زەمینیەو شادمانیی دەروونیو ڕۆحیی لە گەڵ خۆیدا نەهێناوە. بەڕای من پابەند بوون بە بنەمایەکەوە کە بۆ فۆرمەلەی ستراتیژیی هونەری ژیان (ی

ئەمریکاییەکان) پێویستە گرنگیەکی تایبەتی هەیە. ئەگەر دوای هەندێ ئامانجی سەرشێوێنەر بکەوین و بێئاگابین لەوەی کە ئامانجە دژەکان یەکتر نەفی دەکەن" ئەوا ژیانێکی خراپمان دەبێ. لەوانەیە هەمووتان ئەو تاقیکردنەوەیەتان بیستبێت کە پاڤلۆڤ لە گەڵ سەگێکدا کردی. سەگەکە فێرکرابوو هەرکاتێ شێوەی بازنەیەکی بینی چاوەڕێی خۆراك بێت، بەلام بە بینینی شێوەی هێلکەیی چاوەڕێ نەبێت. پاڤلۆڤ وردە وردە شێوە هێلکەییەکەی لە بازنە نزیك کردەوە، سەرئەنجام ئەو دوو شێوەیە بە رادەیەك دەشوبهانە سەریەك کە سەگەکە تیا دەماو لەیەکتری جیانەدەکردنەوە. لە ئەنجامی ئەو بارە گێژکەرو جیاوازەدا ئەو گیانەوەرە نەخۆش کەوت و نیشانە کلاسیکیەکانی نیۆرۆسیس (عصاب) ی تیا دەرکەوت. سەگەکە نیگەران و سەر لێشێواو و نائارام بووبوو.

ئادەمیزادیش ئەگەر پەیڕەویی ئامانجە سەرشێوێنەکان بکات لە رووی رۆحیەوە نەخۆش دەکەوێ‌و، هاوسەنگی و متمانە بەخۆ بوون و توانای جیاکردنەوەی لانامێنێت. چیدی ناتوانێ چاکەی خۆی دیاری بکات. کەواتە یەکەمین کاری ئێمە دەبێ ئەوە بێت کە بەوپەڕی راستگۆییەوە لە خۆمان بپرسین ئەو ئامانجە رێونکەرانە کامانەن کە نابێ ئێمە روویان تێبکەین و بۆچی رێونکەریشن؟ ناکۆکی نێوان ئەو ئامانجانە چ زیانێك بە ئێمە دەگەیەنێ؟ وەلامی ئەم پرسیارانە بە قسەو پروپاگەندە نادرێتەوە، چونکە قسەو پروپاگەندە جگە لەوەی دەبنە مایەی دەمارگیری لای ئادەمیزاد هیچ کاریگەرییەکی تریان نییە. بۆیە دەبێ هەر کەسەو خودی خۆی بخاتە بەر لێپرسینەوەوەو بە خۆی بڵێ:(لە چەند رۆژێك زیاتر میوانی ئەم جیهانە نیت! کێیت؟ و لە راستیدا چیت دەوێ؟) ئەگەر خۆمان بدەینە دەست ئەو جۆرە فرەییەی کە سەرئەنجامەکەی کلۆڵی‌و موسیبەتە ئەوا ئەو دەوڵەمەندیە رۆحیە لە ناو دەبەین کە لە ناخماندا ئامادەی سەرهەڵدانە. بڕیاردانی ئێمە بۆ لایەنگیری لە فرەیی و رەفاهێکی باش یا خراپ کاریگەرییەکی دیاریکەری لەسەر ئایندەی ئادەمیزاد دەبێ.

بنەماكانی شەڕەنگێزی

شتێكی زۆر سەیر نی‌یە كە ئەمڕۆ بایەخێكی فرە بە مەسەلەی شەڕەنگێزی یا توندو تیژی ئەدەین، لە ڕابردوودا چەندان جەنگمان بینیوەو ئێستایش لە مەترسی‌ی جەنگ دوور نین، لە هەمان كاتدا خەڵك هەست ئەكەن لە گۆڕینی ئەم بارو دۆخەدا هیچ دەسەڵاتێكیان نی‌یە.

ئەبینین حكومەتەكانیان" كە تەواوی ئەقڵ و وریایی خۆیان خستۆتە گەڕ، ناتوانن ڕێتمی پێشبڕكێی خۆچەكدار كردن خاو بكەنەوە- هەر بۆیە خەڵكی لە سەرێكەوە ئەیانەوێ سەرچاوەو هۆی ئەو توندوتیژی‌یە بزانن، لە سەرێكی تریشەوە ئەو تێزەیان لا قبوولە كە ئەڵێت، گوایە شەڕەنگێزی بەشێكە لە سروشتی مرۆڤ خۆی" نەك شتێك بێ لە خودی مرۆڤ یان لە كۆمەڵگاوە سەرچاوە هەڵگرێت.. ئەم تیۆریەش ئەگەڕێتەوە بۆ ((كۆنراد لۆرانس)).كۆنراد لە كتێبی((شەڕەنگێزی))دا ئەڵێت كە توند وتیژی بەردەوام لە مێشكی مرۆڤ دا دروست ئەبێ

ئەم خاسیەتەش لە باوو باپیرە گیانەوەرەكانمانەوە بۆمان ماوەتەوەو، گەر دەروویەكی نەبێ كەڵەكە ئەبێت.. شەڕەنگێزی لەكاتی پێویست و گونجاودا خۆی ئەخاتە ڕوو، بەڵام ئەگەر ئەو ئەنگێزانەی ئەبنە هۆی تووڕە بوون لاوازبن یان هەر لە میاندا نەبن، ئەو توندوتیژی‌یە كەڵەكە بووە ئەتەقێتەوە.. خەڵكی لە توانایاندا نی‌یە بۆ ماوەیەكی درێژ خۆیان لە مەیلی شەڕەنگێزی بپارێزن،چونكە بە ئەندازەیەك هێزی توندوتیژی كەڵەكە ئەبێت، كەپێویستی بە- خاڵی بوون - ئەبێ..

ئەكرێ لە میانی تیۆریی((هایدرۆلیك)) ەوە بڕوانینە ئەم مەسەلەیە. چەند پەستان پتر بێ تەقینەوەی ئەو دەفرەی ئاوەكە یا هەڵمەكەی تێدایە نزیكتر ئەبێ.

لۆرانس ئەم تیۆرییەی لەبەسەرهاتێکی خۆشی پوورێکی خۆیەوە وەرگرتووە، ئەو ئافرەتە هەر شەش مانگ جارێك کارەکەرێکی تازەی ڕائەگرت.سەرەتای هاتنی کارەکەرەکە ئەو خانمە خۆشحاڵ ئەبوو و هیوای زۆری پێ ئەبوو، بەڵام هەمووی دوو هەفتەی نەدەبرد ئەو جۆش و خرۆشە کپ ئەبۆوە و ڕەخنەگرتن و ناڕەزایی دەستی پێ ئەکرد، سەرەنجام دوای نزیکەی شەش مانگ" تووڕەیی خانم ئەگەیشتە ڕادەیەك کە کارەکەرەکەی ئیزن ئەدا. هەر شەش مانگ جارێك ئەم بەسەرهاتە دووبارە ئەبۆوە، لۆرانس لەم بەسەرهاتەوە ئەگاتە ئەو ئەنجامەی کە توندوتیژی وردە وردە کەڵەکە ئەبێ‌و سەرەنجام ئەتەقێتەوە...

ئەم تیۆرییەی لۆرانس ڕاستی ناپێکێت.، چونکە بواری پسپۆڕیی ئەو سایکۆلۆژیای گیانەوەران بوو. هەر زانایەکی شیکاری دەروونی" بەڵکو هەر مرۆڤێکی بە سەلیقەو شارەزا لە سروشتی ئادەمیزاددا پەی بەوە ئەبات کە پوورەکەی لۆرانس ئافرەتێکی خود شەیدا((نێرگسی))و چەوسێنەر بووەو خوازیار بووە نەك تەنها هەشت سەعات خزمەتی ئەو بکرێت" بەڵکو خۆشەویستیو، ئەمەگداریو.گوێ ڕایەڵیو میهرەبانیوشانزە سەعات لە کۆی بیست و چوار سەعاتی ئەو بۆ خۆی زەوت بکات. ئەو هەموو جارێك بەو هەستەوە پێشوازیی لە کارەکەرە تازەکەی خۆی کردووە. واتە بە میهرو خۆشەویستیەکی زۆرەوە، چونکە وایدەزانی کە دواجار ئەو کەسەی خۆی ئەیەوێ دەستی کەوتووە.بەڵام وردە وردە بۆی دەردەکەوت کە ئەو کارەکەرەش خواستەکانی ئەو ناهێنێتە دی.ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر لێی نائومێد و تووڕە تر ئەبوو، تا بەدەرکرنی کۆتایی ئەهات" بەو هیوایەی کارەکەرێکی دی کەلە ئاست خواستەکانی ئەودا بێت پەیدابکات.

ئەم خانمە لەبەرئەوەی خۆی هیچ کارێکیشی نەدەکرد" مەسەلەی گەڕان بە دوای کارەکەری گونجاودا ببووە بنێشتە خۆشەی سەر زمانی، لەگەڵ دۆست و هاوسێکانیدا.ئەم هەڵسوکەوتانەی پووری لۆرانس هیچ پەیوەندیەکیان بە کەڵەکە بوونی شەڕەنگێزیەوە نەبووە.. بەڵکو بەر ئەنجامیخوو و سروشتی خۆی

بووە" دڵنیام کەسانێك کە چوونەتە ساڵەوە، خەڵکانێك ئەناسن کە ڕەفتاریان لەو خانمە ئەچێت.

تیۆر شەڕەنگێزیی خودی((ژاتی)) کە لێرەدا ناتوانین زۆر لەسەری بڕۆین، پەیوەندیی بە تیۆریی کۆنی((غەریزەی–مەرگ))ەوە هەیە..

لەبیستەکانی ئەم سەدەیە بە دواوە((فرۆید)) بەپێی گریمانەیەك ڕای وابوو کە لە هەموو مرۆڤێکداو لە هەموو خانەیەك و لە هەموو بوونەوەرێکی زیندوودا دوو غەریزەی سەرەکی هەیە" غەریزەی ژیان ((خۆشەویستی ژیان)) و غەریزەی مەرگ.. بەگوێرەی ئەو تیۆرییە غەریزەی مەرگ خودییە.. واتە بارو دۆخ و هێزەکانی دەرەوە کاریگەرییان لەسەر نییە. مرۆڤیش تەنها لەبەردەم هەڵبژاردنی یەکێك لەم دوو ڕێگەیە دایە:–

یا ئەوەتا هێزی مەرگ و وێرانکاری ئاراستەی خودی خۆی بکات. یان ئاراستەی خەڵکانی دی.

بەڵام ئەو زانایانەی کە ساڵانێکی زۆرە سەرگەرمی تۆژینەوەن دەربارەی ئەو تیۆرییە" بەڵگەی سەلمێنەریان نەدۆزیوەتەوە. تێڕوانینی باوی پەسەند لە نێوان زانایانی سایکۆلۆژیادا ئەوەیە کە شەڕەنگێزی لەژێر کاریگەریی دەوروبەرو ژینگەی کۆمەڵایەتیدایە. یان لە میانی هۆکارو فەرهەنگەوە کە نالیزە ئەبێ. بەکورتی ئەو هۆکارانە زۆرن. بەڵام لەبەرئەو هۆیانەی پێشتر وتم تیۆریی توندو تیژیی لۆرانس لە ناو خەڵکی عەوام دا هەوادارانی زۆری هەیەو ئێمەی دوچاری ئەو وەهمە کردووە کە بەرامبەری هیچ دەستەڵاتێکمان نییە.

تیۆریی لۆرانس پەڵپ و بیانوویەکی چاکە" ئەگەر شەڕەنگێزیو مەترسییەکانی، خودی بن.کەواتە بەرامبەر سروشتی خود هیچمان پێ ناکرێ.

بەردەوام دوو بۆچوون دەربارەی سروشتی ئادەمیزاد لە ئارادا بووە کە لە بنەڕەتدا جیاواز بوون.. یەکێکیان ئەوەیە کە ئەڵێت:– مرۆڤ هەر بە تەبیعەت شەڕەنگێزو وێرانکارە" کەواتە ناتوانین ڕێ لە هەڵگیرسانی جەنگەکان بگرین،

ئەبیّ دەستێکی بەهێز لە ژوور سەرمانەوە بێت.. ئەبیّ وەچەی ئادەمیزاد کۆنترۆڵ بکریّ و مەیلی شەڕەنگێزی و دەست درێژی بخرێتە ژێر چاودێرییەوە.

بۆچوونی دووەمیش ئەڵێت((مرۆڤ لە بنەڕەتدا خێرخوازەو هۆکارەکانی دەوروبەرو کۆمەڵگا وای لیّ دەکەن شەڕەنگێز بێت.)) ئەگەر بێت و ئەو هۆکارو هەل و مەرجانەی بگۆڕێن" ئەتوانین مەیلی شەڕەنگێزی لای ئادەمیزاد کەم بکەینەوە یا هەر لە ناوی بەرین. بەڵام بەڕای ئێمە ئەو دوو تیۆرییە هەردووکیان زێدە ڕۆن و تەواو ڕاستیی مەسەلەکە ناپێکن. ئەوانەی کە توندوتیژی ئەگەڕێننەوە بۆ خودو تەبیعەتی ئادەمیزاد، چاو لەو قۆناغە مێژووییانە و ئەو فەرهەنگانەو کۆمەڵێك کەسێتیی زۆر ئەپۆشن کە بە ڕادەیەکی زۆر کەم شەڕەنگێزییان لیّ وەشاوەتەوە، گەر شەڕەنگێزی خودی بوایە، ئەو نموونانەی پێشوومان لەمێژوودا نەدەبینی.. لە سەرێکی ترەوە ئەو گەشبینانەی کە دژ بە جەنگن و هەواداری ئاشتیو دادی کۆمەڵایەتین چاو لە هێزی شەڕەنگێزیی ئادەمیزاد خۆی ئەپۆشن و بەڵکو هەندیّ جار نکووڵیشی لیّ ئەکەن، فەیلەسووفانی قۆناغی ڕۆشنگەری لە فەرەنسادا، لەم بەرەیە بوون و گەشبینیی ئەوانە لە ئاسەوارەکانی مارکس و بیرو باوەڕەکانی سۆسیالیستە سەرەتاییەکان دا ئەبینریّ.

من خۆم لایەنگری تیۆرییەکی سیّیەمم کە لە بۆچوونی گەشبینەکانەوە نزیکترە. بە بۆچوونی من ئینسان لە گیانەوەر وێرانکارترو بەزەبرو زەنگترە..گیانەوەران سادیستیك نین، گیانەوەران دوژمنایەتیی ژیان ناکەن، لە کاتێکدا مێژووی ئادەمیزاد پڕە لە وێرانکاریو دڕندایەتیی سەر سووڕ هێنەر. بەڵام بڕواشم وایە کە شەڕەنگێزی لای ئێمەی مرۆڤ پەیوەندیی بە سروشتی گیانەوەری و غەریزەو ڕابردووی باوو باپیرانمانەوە نیە، بەڵکو دڕندایەتیی ئێمە کە زۆر لە هی گیانەوەر زیاترە" بەندە بە هەلومەرجی تایبەتیی ژیانمانەوە.. شەڕەنگێزی و وێرانکاری خراپەیە، بەڵام نەك بەو جۆرەی کە لۆرانس لێی ئەدوێت" بەڵکو خەسڵەتێکی مرۆڤانەیە. هێزێکە لە ئینساندا هەیەو گەر ڕیّی

ڕاست نەدۆزێتەوەو بە شێوازێکی ڕاست پەروەردە نەکرێ، ئەم هێنزە بوونی خۆی ئاشکرا ئەکات..

شەڕەنگێزیی((زیاد لە پێویستی ئادەمیزاد)) واتە ئەو بڕە توندو تیژییەی کە لە هی گیانەوەر پترە. ڕەگ و ڕیشەی لە خوو و سروشتی ئادەمیزاد خۆیدایە، مەبەستی من لە سروشت((تەبیعەتی مرۆڤ)) مانا سایکۆلۆژیەکەیەتی: سروشت بە مانای ئەو کۆمەڵە پەیوەندیەی کە مرۆڤ بە جیهانەوە ئەبەستێتەوە.

مرۆڤ خۆی سروشتی هێناوەتە ئاراوە، تا جێی غەریزەی گیانەوەری بگرێتەوە. ئەو غەریزەیەی کە بە ئەندازەیەکی کەم لە مرۆڤدا ماوەتەوە. ئەشێ پێناسەی من بۆ سروشت تا ڕادەیەك خۆی تیۆریك بنوێنێ. بەڵام گەر لە ئەزموونە تایبەتیەکانی خۆت ڕابمێنیت، لە چەمکی من بۆ سروشت تێ ئەگەیت. بێگومان لەگەڵ کەسانێکدا هەڵسوکەوتت کردووە، کە سروشتێکی سادیستیکانەیان هەیە. هەروەها بە کەسانێکی((میهرەبان)) یش ئاشنایت.

حوکمی تۆ لەسەر ئەوان لەسەر بنچینەی یەك جار ڕەفتارێکی سادیستیکانە یا دۆستانە نەبووە، بەڵکو لەسەر بنچینەی خسوسیاتی ئەخلاقی هەمیشەیی و سروشتی خودیی ئەوان بووە. هەیدێ ئەو کەسە سادیستیکانەی کە ڕەفتاری سادیستییان نەنواندووە، چونکە هەڵوێستی گونجاویان بۆ ڕەخساوە. تەنها چاودێرێکی وردبین لە توانایدایە نیشانەی سادیستی لە هەڵسوکەوتی بچووکی ئەواندا ببینێتەوە. بەپێچەوانەشەوە ئەشێ کەسێك کە سروشتێکی وێرانکارانەی نیە لە حاڵەتێکی تووڕەیی و نائومێدییەکی زیاددا کەسێکی تر بکوژێت، لەگەڵ ئەمەشدا ناکرێ هۆی ئەو کارەی بگەڕێنرێتەوە بۆ خوو و سروشتی وێرانکارانەی ئەو کەسە.

گەر وا دابنێین کە ڕیشەی شەڕەنگێزی و توندوتیژی وا لە هەلومەرجی ژیانی ئینساندا نەك لە سروشتی گیانەوەرانەیدا کەواتە هیچ ئەرزشێك بۆ تیۆریی غەریزە دانانێین.. لایەنگرانی تیۆریی غەریزە ڕایان وایە کە ئەتوانرێ شەڕەنگێزیی فرەی ئادەمیزاد بگەڕێنرێتەوە بۆ ئەو شەڕەنگێزییە بڕە کەمەی کە

لە گیانەوەراندا هەیە. بەڵام چۆن؟!.. ڕێی تێ ناچێت بڵێین:-((ئەو شەڕەنگێزیە بە میرات لە گیانەوەرەوە بۆ ئادەمیزاد ماوەتەوە" کەچی ئێستا ئادەمیزاد شەڕەنگێز ترو دڕندەترە لە گیانەوەر. ئەنجامگیریی دروست ئەوەیە کە ڕەفتاری ئینسان لە ڕەفتاری گیانەوەر جیاوازە (لەڕووی دڕندایەتیەوە).. هیچ شتێك لە گیانەوەرانەوە بە میراتی بۆ مرۆڤ نەماوەتەوە.

بەڵکو شەڕەنگێزی لە هەلومەرجی ژیانی مرۆڤەوە سەرچاوە هەڵدەگرێ..

چەند ڕوونکردنەوەیەك دەربارەی شەڕەنگێزیی گیانەوەر بخەمە ڕوو، شەڕەنگێزیی لە گیانەوەردا لەگەڵ پێویستیە بایۆلۆژیکەکانی‌دا هاوسازەو بۆمانەوەی نەژادو ڕەچەڵەکی پێویستی پێیەتی..

کاتێك بەرژەوەندییەکانی ژیانی گیانەوەر ئەکەوێتە بەر هەڕەشەی هێزێکی دەرەوە، بۆ نموونە ژیانی بێت، یا خۆراکی. یا پەیوەندیی سێکسی‌و لانەو قەڵەمڕەوی، ئەو دەمە لە کاتی دیاریکراودا یان بە توند و تیژیەوە ڕووبەڕووی مەترسییەکە ئەبێتەوە،و یان هەڵدێ.

شتێکی بەڵگە نەویستیشە گەر هەڕەشە لە ئارادا نەبێ، توندوتیژی و دڕندایەتیش لە ئارادا نابێت. دڕندایەتی وەك میکانیزمێك لە مێشکدایەو هەر ساتێك ئەگەری کەوتنەکاری هەیەو، بە پێچەوانەی تیۆریەکەی لۆرانس کەڵەکە نابێ تا پاشان پێویست بە خاڵی بوون بکات. یان با بڵێین پەیڕەوی لە قانونی هایدرۆلیك ناکات.

هیس((HESS)) یەکەمین پسپۆڕی سایکۆ – فسیۆلۆژی بوو کە ناوەندە بزوێنەکانی شەڕەنگێزیی لە مێشکدا لەکاتی بوونی هەڕەشەدا دۆزییەوە..

توندو تیژیی دڕندەکان جۆرێکی دیکەیە، ئەوانە نەك بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی مەترسی" بەڵکو بەمەبەستی بەدەستهێنانی نێچیر شاڵاو ئەبەن. ناوەندی وراوژانی شەڕەنگێزی لە مێشکی ئەو گیانەوەرانەدا لەگەڵ ناوەندی توندوتیژی بۆ بەرگری لە خۆکردن دا جیاوازە.. لێرەوە دەکرێ بوترێ کە گیانەوەران شەڕەنگێز نین، مەگەر بکەونە بەر مەترسیی هەڕەشە ئێکردن... ڕشتنی خوێنی یەکتر لە نێو

گیانەوەرانـــدا زۆر دەگمەنـــە، تەنانـــەت گـــەر لەگـــەڵ یەکتریشـــدا شـــەڕ بکـــەن. لێکۆڵینەوەکان وا پیشان ئەدەن کە ژیانی کۆمەڵایەتیی مەیموونەکان نموونەی بە ئاشـتی پێکـەوە ژیـان و ئاسایشـە. بەدڵنیاییـەوە ئـەکرێ بـوترێ ئەگـەر مـرۆڤ لـە شەمپانزی شەڕەنگێز تر نەبووایە" هـەرگیز ترسـی شـەڕو دڕندایـەتیمان نـەدەبوو.. گورگ لەگەڵ هاوڕەگەزی خۆیدا توندوتیژ نیە. گەرچی گـورگ لـە پـۆلی دڕندەکانـەو پـەلاماری ڕانـە مـەڕ ئـەدات. بـەلاّم ئـەو تونـدو تیژیـەی بـە مەبەسـتی دەسـتکەوتنی نێچیرە..

لەکاتێکدا گورگ لـە کۆمـەڵێ گورگانـدا شـەڕەنگێز نیـیـە" بـەڵکو لەگـەڵ یـەکتردا زۆر میهرەبـانن.. کەواتـە هـەق نیـە لـە ڕووی دڕندایەتیـەوە، مـرۆڤ بـە گـورگ بشوبهێنین و بڵێین:-

((مرۆڤ گورگی مرۆڤە))

گورگ پەلاماری مەڕ ئەدات، بەلاّم پەلاماری گـورگ نـادات. کەواتـە شـەڕەنگێزی لای گیانەوەر پەیڕەویی قانونی((هایـدرۆلیك)) ناکـات، گیانـەوەر تـا نەکەوێتـە بـەر هەڕەشە ئەو دڕندایەتیە فرەیەی لەکن نییە، تا کەڵەکە بێ و دواجار بتەقێتەوە.

بەواتایـەکی دیکـە شـەڕەنگێزی لای مـرۆڤ بنەمایـەکی بـایۆلۆژیکی لـە مێشـك دا هەیەو کەوتنـەکاری پێویست نییـە. تـا ئـەو دەمـەی خـود ئەکەوێتـە بـەر هەڕەشـە، دڕندایـەتی بـەدەر ناکـەوێت، ئـەم بۆچـوونە جیـاوازە لـەو بۆچـوونەی کـە ئـەڵێ شـەڕەنگێزی خەسـڵەتێکە مرۆڤ لـە ژینگـەو دەوروبـەرو بارودۆخـەوە وەریـدەگرێت. بەلاّم مەسەلەکە بەو سادەییەش نییە، چونکە ئەگەر بە تەنها بارودۆخ وا لـە مرۆڤ بکات توندو تیژ بێت. ئەو دەمـە نەیـدەتوانی کاردانەوەکـەی بەهـەمان خێراییـو بـە هەمان زەبروزەنگ بێت تەواوی میکانیزمە سایکۆفسیۆلۆژییەکان کـە بـۆ بزوانـدنی مەیلی شەڕەنگێزی پێویستن ئامادەی چالاکین. بەلاّم سەرەتا پێویستیان بە جۆرە ڕێکخسـتنێك هەیـە" ئـەگینا توانـای کارکردنیـان نابێـت، نموونەیـەکی زینـدوو بهێنمـەوە، کەسـێك کـە بـە مەبەسـتی بـەرگریکردن لـە خـۆی دەمانچـەیەك ئەخاتـە چەکمەجەی مێزەکەی یا ژێر سەرینەکەی خۆیەوە" ئەوە ناگەیەنێت کە هەر کاتێك

ئارەزووی لێ بوو دەری بهێنێت و بیتەقێنێت. بەڵکو تەنها بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی مەترسی یا هەڕەشە بە کاری دەهێنێت.مێشکی ئێمەش بە هەمان شێوە کار ئەکات. ئەڵێی دەمانچەیەك لە مێشکماندایەو لەکاتی هەست کردن بە مەترسیو هەڕەشەدا ئامادەی تەقە کردنی خێرایە.

بەڵام بە پێچەوانەی تیۆریی غەریزەوە، ئەو ئامادەییە ئەنجامی کەڵەکە بوون و تەقینەوەی مەیلی شەڕەنگێزی نییە.

هێس و پسپۆڕانی تری سایکۆفسیۆلۆژی گەیشتوونەتە ئەوەی کە جگە لە شەڕەنگێزی" هەڵاتنیش کاردانەوەیەکە بەرامبەر بە مەترسی. تەنانەت گیانەوەر کایَ شاڵاو ئەبات کە دەرفەتی هەڵاتنی نەبیَو تەنها ئەو دەمە پەنا ئەباتە بەر شەڕو توندوتیژی. ئەگەر دان بە غەریزەی شەڕەنگێزیدا بنێیت ئەوا دان بە غەریزەی جەنگیشدا بنێین.

هەروەها لایەنگرانی تیۆریی شەڕەنگێزی وغەریزە لەو باوەڕەدان کە مرۆڤ بەردەوام هەستی شەڕەنگێزی ئەیوروژێنێت و ناتوانیَ ئەو هەستەی خۆی کۆنترۆڵ بکات.

لێرەوە ئەبیَ ئەوەش بووتریَ کە مرۆڤ بەردەوام لە ژێر گوشاری توندی مۆتیڤی هەڵاتندایەو کۆنترۆڵیشی دژوارە. هەر کەسێك شەڕی بینیبێت زۆر باش ئەزانێت کە هاندەری هەڵاتن لە مرۆڤدا چەند بەهێزە، گەر وانەبووایە سزای هەڵاتووانی جەنگ کوشتن نەدەبوو. بەواتایەکی دیکە ئەتوانین بڵێین مێشکی ئێمە بەرامبەر هەڕەشە دوو ئیمکانی کاردانەوە ئەهێنێتە ئارا، ئەتوانین شەڕ بکەین و ئەتوانین هەڵبێین. بەڵام چ هاندەری شەڕو چ هاندەری هەڵاتن" گەر هەڕەشە لە ئارادا نەبیَ چالاك نین و، خۆیان لە خۆیاندا مەیلێکی توندی بەردەوام بۆ شەڕو شاڵاو بردن ناخولقێنن..

بینیمان کە تیۆریی هایدرۆلیکی شەڕەنگێزی لای لۆرانس و تا ڕادەیەك تیۆریی غەریزەی مەرگ لای فرۆید مەنتیقی نین و شیاوی بەرگری لێ کردن نین. ئەو ئاکامانەی پزیشکانی سایکۆ فسیۆلۆژی پێی گەیشتوون ئەوە ئەخەنە ڕوو کە

شەڕەنگێزی لای مرۆڤ و لای گیانەوەر هاندەرێك نییە خۆی لە خۆیدا پەرە بسێنێ‌و بورووژێت.. بەڵكو بە هەڕەشە كردن لە ژیان و بەرژەوەندیەكانی ژیان دەكەونە چالاكی نواندن. جگە لە تاقیكردنەوە فسیۆلۆژیكەكان، بەڵگەی تریش بۆ پووچەڵ كردنەوەی تیئۆریی هایدرۆلیك هەیە. بوارەكانی مرۆڤناسی، دێرین ناسی، چارەسەری دەروونی و دەروونناسیی كۆمەڵگاش بێ بنەڕەتی ئەم تیۆرییە ئەسەلمێنن.. گەر تیۆریی لۆرانس ڕاستیی بێكایە ئەبووایە مەیلی شەڕەنگێزی لە هەموو كەسێك و هەموو فەرهەنگێك و هەموو كۆمەڵگایەكدا لەیەك شێوەدا دەربكەوتایە..

لەو زانیاریانەوە دەست پێ دەكەین كە پەیوەندییان بە مرۆڤناسیەوە هەیە. گەلێ هۆزی سەرەتایی هەن كەمەیلی شەڕەنگێزی لە تاكەكانیاندا نابینرێ، بە پێچەوانەوە لەو كۆمەڵگایانەدا گیانی خۆشەویستی‌و دۆستی فەرمانڕەوایە، گیانی شەڕەنگێزیش لەوپەڕی لاوازیدایە. بەم پێیە نەتاوان لە نێوانیاندا ڕووئەداو نە دەستدرێژی‌و نە خاوەنداریێتیی تایبەتی لە نێوانیاندایەو نەزەوتكردنی مافی یەكترو چەوساندنەوەو نەزنجیرەی پلەوپایە، ئەتوانین بۆ نموونەی ئەوەش ناوی هۆزی ((پۆیبلۆ)) بهێنین كە لە ئەمەریكاییە ئەسڵیەكانن. كۆلین تێرن بۆڵ باسێكی سەرنجكێشی دەربارەی ئادەمیزادەكانی هۆزێك هەیە كە وەكو هۆزی پۆیبلۆو وەكو مرۆڤی سەرەتایی (٣٠) سی هەزار ساڵ لەمەوبەر لەڕێی كۆكردنەوەی خۆراكەوە گوزەرانی خۆیان دابین كردووە.

لە نێو ئادەمیزادەكانی ئەم هۆزەدا كە بستە باڵان و لەجەنگەڵەكانی ئەفەریقای ناوەنددا ئەژین، توندو تیژی بەدی ناكرێ. بێگومان جاری وا هەیە توڕە ئەبن و لایەنگرانی تیۆریی توندوتیژی ئەو حاڵەتە بە سەلمێنەری دروستیی تیۆرییەكەیان لە قەڵەم ئەدەن. بەڵام لەو بۆچوونەیاندا بە هەڵەدا چوون..چونكە جیاوازیەكی زۆر هەیە لە نێوان تووڕەبوونی ناو بەناوو كەڵەكە بوونی مەیلی شەڕەنگێزیدا كە دوا جار بە جەنگ و كوشتنی هاوڕەگەز كۆتایی دێ.

لەنێوان دوو کەسدا کە یەکێکیان لە هەڵوێستێکی دیار کراودا تووڕە ئەبێت و ئەوی تریان کە وێرانکارەو گیانی پڕ ڕق و کینەیە، جیاواز یەکی زۆر هەیە.. هەر کەسێ دان بەو جیاوازیەدا نەنێت" بەڕای من کەسێکی سادەیەو وردبین نییە.

هۆزی ڕاوچییە بالاّبستەکان جەنگەڵ بە دایکی خۆیان ئەزانن و، وەکو گیانەوەرە ڕاوچییەکان تەنها بۆ دابین کردنی خۆراکیان ڕاو ئەکەن.. بۆ ڕۆژی ئایندەیان زەخیرە ناخەن چونکە ئامرازەکانی پاراستنیان نییە. هەر وەختێ برسییان بوو، بۆ ڕاو ئەچن و نەخۆراکیان لێ ئەمێنێتەوەو نە کەم و کورتی دێنێ.هەر لەبەر ئەمەش مۆڵکایەتیی تایبەتی لە ناویاندا نییە، هەروەها سەرۆکیان نییە. پێویستیان بە بوونی سەرۆکیش نییە. هەل و مەرجی ڕۆژ فەرمانڕەوایی ژیانیانەو هەر کەس ئەرك و کاری خۆی ئەزانێت. بەزمانی ئەمڕۆ لەناو ئەو هۆزەدا دیموکراسیەکی قووڵ و ڕیشەدار حوکمڕانە. کەس فەرمان بەسەر کەسدا ناکات. چونکە نەپێویستیان بەوە هەیەو نە هەیە ناچاریان بکات ئەو کارە بکەن. لە فەرمانڕەوایی هیچ دەسگیر نابێ، لەبەر ئەوە چەوساندنەوە هەواداری نییە. چی وا لە کەسێك ئەکات کەسێکی تر بۆ ئامانجەکانی خۆی بچەوسێنێتەوە؟! گەر وا دابنێین ئەو کەسە بۆیە ئەم کارە ئەکات تا ئەو نێچیرەی ئەوانی تر ڕاویان کردووە بۆ خۆی زەوت بکات" ئەوا ئیتر ئەو کەسە بێکار ئەبێ‌و ئەم بێکاریەش ئەبێتە هۆی وەڕس بوون و بێزاری. لەو هۆزەدا کەس پێویستی بەکاری کەسی تر نییەو ژیانی خێزانی تیایاندا ئارام و ئاسوودەیە.. تاقە هاوسەرێك هەڵئەبژێرن و مەرجەکانی جیابوونەوەو لێك دابڕانیش ئاسانە. پەیوەندیی سێکسی بەر لە ژیانی ژن و مێردایەتی قەدەغە نییە. وەختێ ئەو ژیانە (واتە ژیانی ژن و مێردایەتی) دەست پێ ئەکات کە ژنەکە سکی پڕ ئەبێت. ئیتر ئەو ژن و مێردە تا کۆتایی تەمەنیان شەریکی ژیانی یەکتر ئەبن.. مەگەر میهرو خۆشەویستییان ڕوو لە ساردی بکات یان هەر ئەمێنێ، کە ئەمەش بە دەگمەن ڕوو ئەدات. لەنێو ئەو بستە بالاّیانەدا سپێرو پاشەکەوت نییە، گەرچی ڕاو بەردەوام ئاسان نییەو هەندێ ساڵ دوچاری قاتی بوون و کەم و کورتیش

دێن. بەڵام بۆ گوزەرانی ژیانیان پشت بە جەنگەڵ ئەبەستنەوە. بیر لەوە ناكەنەوە كە مەسرەفی زیاتر بكەن، ئازووقەی زیاتر بخەن و خاوەنی شتی زیاتر بن بۆیە بەردەوام بەختەوەرن و بەو ژیانەیان قایلن، ئەم جۆرە هۆزانە" نموونەی كۆمەڵگای بەختەوەری ڕاستەقینەن نەك لەبەر ئەوەی كە خاوەنی شتی زیاترن، بەڵكو لەبەر ئەوەی بەوە قایلن كە هەیانەو داوای زیاتر ناكەن و ئەوەی هەشیانە مایەی ژیانێكی ئاسوودەیە بۆیان. من ئەمەوێ جەخت لەسەر ئەوە بكەم كە ئەبێ هەموو سیستمەكەو بونیادی هەڵسوكەوتەكان بخەینە بەر تۆژینەوە، نەك بەشێك لە گشت جیا بكەینەوەو لەو بەشەوە ئەنجامگیری بكەین. نابێ لە خۆمان بپرسین (ئایا ئەم ڕەفتارە شەڕەنگێزانەیە یان نە؟!) وەڵامی ئەم پرسیارە دژوارە، گەر هەمان ڕەفتار بخەینە زەمینەی بونیادی كۆمەڵایەتیەوە، ئەبینین ئەوەی لەبەر چاومانە. خەڵكانێكیخۆشەویست و میهرەبانن كە لەگەڵ یەكدا دوژمن نین و ئێرەیی بەیەكتر نابەن و بە ڕەچاو كردنی هۆكارە كۆمەڵایەتیو دەروونیەكان سەرنج ئەدەین كە شەڕەنگێزیش نین. ئەمە ئەوەشمان بۆ ئەسەلمێنێ كە سیستمی دەروونی و كۆمەڵایەتی تا چەند بە یەكەوە گرێ دراون.

یەكێك لە قۆناغە سەرنج ڕاكێشەكانی مێژووی مرۆڤایەتی شۆڕێكە كە پێی دەوترێ شۆڕشی بەردینی نوێ، ئەم شۆڕشە كە نزیكەی (١٠) دە هەزار ساڵ لەمەوبەر ڕووی دابووە هۆی بڵاوبوونەوەو پەرەسەندنیكشتوكاڵ لە ئاسیای بچووكدا. وا پێدەچێت یەكەمجار ژنان كشتوكاڵیان دۆزیبێتەوە. ئەگەر چی بەڵگەیەك نییە ئەمە بسەلمێنێت.. ئەوەی ئافرەتان دۆزییانەوە، هەندێ گیای كێوی بوو كە ئەكرا بروێنرێن و گەنم و تۆوی تریان لێ بە دەست بهێنرێ.. پیاوان لەم جۆرە دۆزینەوانە دوور بوون و لەو قۆناغەدا تەنها سەرگەرمی ڕاوو ئاژەڵداری بوون.

مرۆڤ پاش دۆزینەوەی كشتوكاڵ تێگەیشت كە جگە لەو خۆراكانەی لە سروشت دا هەن" دەتوانێ بە پشتیوانیی هۆش و سەلیقەی"بۆ بەرهەمهێنانی

خۆراکی دی سروشت بەکار بهێنێت. هەروەکو وتمان زەمانێکی زۆر بەسەر ئەو ڕووداوەدا تێنەپەڕیوە.

لەسالآنی یەکەمی شۆڕشی بەردینی نوێدا– چوار هەزار سالی یەکەم – کۆمەڵگاکان بە ئاشتیو ئاسوودەیی ژیانیان ئەگوزەراند. لەوە ئەچێت لە دێی بچووك دا نیشتەجێ بووبن و سیستمی دایکسالاری تیایاندا بالادەست بوو بێت.. بەرهەمیان کەمێك لە پێویستیەکانی خۆیان زیاتر بوو و..ئەم زیادەیە مایەی خاتر جەمی و فراژی بوونی کۆمەڵ بوو. بەلام ئەم زیادەیە لەبەرهەم هێنانندا بە ڕادەیەك نەبوو بێتە هۆی ئێرەیی‌و تەماع. لەکۆمەڵگاکانی چاخی بەردینی نوێدا وا پێ ئەچێت شێوازی ژیانێکی دیموکراتی ڕەسەن هەبوو بێت و ژنان و دایکان ڕۆڵیان سەرەکی تر بوو بێت.. سیستمی باوکسالاری نزیکەی سێ یا چوار هەزار سالْ بەر لە زایین هاتە گۆڕێ.. لەو قۆناغەدا بوو کە هەموو شتەکان گۆڕان..بەرهەم زۆر زیاتر بوو. لە ڕادەی پێویست و مەسرەف– کۆیلایەتی هاتە ئاراوە. کار دابەش بوو.. هێزی شەڕەنگێز پێك هێنرا، دەولەت دامەزراو ئاگری جەنگ هەڵگیرسێنرا...مرۆڤ فێری ئەوە بوو کە ئەتوانێت خەڵکی تر بچەوسێنێتەوە و بۆ مەبەستی خۆی بەکاری بهێنێت. زنجیرەی پلەو پایە پەیدا بوو و پاشا لەسەرەوەی ئەو زنجیرەیە بوو. پاشایان نوێنەرانی خوا بوون لەسەر زەوی‌و لە زۆربەی کاتدا بەبەرزترین پلەی ڕۆحانی ئەژمێردران. ئەم بونیادە کۆمەلایەتییە بووە هۆی هاندانی شەڕەنگێزان. مرۆڤ دەستی دایە ڕێگری و دزی و چەوساندنەوە. دیمۆکراسی جێی خۆی بە زنجیرەی پلەو پایەی دەولەتی سپارد، کە دەبووایە هەمووان گوێ ڕایەڵی فەرمانەکانی بوونایە..

جێی خۆیەتی کە تۆزێك دەربارەی هۆیەکانی جەنگیش بدوێین. ئەوانەی باوەڕیان بە غەریزە هەیە ئەڵێن گوایە هۆی جەنگ ئەگەڕێتەوە بۆ بوونی غەریزەی شەڕەنگێزی لە مرۆڤدا. بەلام ئەم تێڕوانینە سادەو هەڵەیە– ئێمەش دەزانین کە زۆربەی جەنگەکان کاتێ دەست پێ ئەکەن کە دەولەتان میللەتەکانیان قەناعەت پێ کردبێت کە دەسدرێژی کراوەتە سەریان و ئەبێ بەرگری لە بەها زۆر

پیرۆزەکانی خۆیان، لە ژیانیان لە ئازادییان و لە دیمۆکراسی بکەن.. بەڵام ئەمە چەند هەفتەیەك دەوام ئەکات و پاشان دا ئەمرکێتەوە. ئەوسا ئەبێ بە هەڕەشەو تەمێکردن خەڵکی بۆ جەنگ هان بدرێن.. بێگومان ئەگەر میللەت بەڕادەی پێویست شەڕەنگێز و پەلاماردەر بێت پێویست بە پەنا بردنە بەر هەڕەشەو تەمێ کردنی ناکات. بە پێچەوانەوە ئەو دەمە دەبوایە سەرکردەو فەرمانڕەواکان بە خەڵکیان ڕابگەیاندایە کە ئاشتی زامنی ئاسوودەییە بۆ ژیان و پێویستە خۆیان لە مەیلی شەڕ بپارێزن، چونکە ئەبێتە هۆی نانەوەی شەڕ، بەڵام ئێمە دەزانین کە ئەمە بە پێچەوانەوەیە. با سەرنج بدەینە ئەو قۆناغەی کە جەنگ تیایدا هاتە گۆڕێ– ئەو قۆناغە دوای شۆڕشی بەردینی نوێ بوو، ئەو چاخەی شار – دەوڵەتەکان پەیدا بوون و، پاشاکان لەسەر تەختی فەرمانڕەوایی دانیشتن و سوپا پێك هێنراو،مرۆڤ دەستی بە جەنگ و،کۆیلە گرتن و دزی و شتی تری لەمانە کرد. لە نێو ڕاوچییەکان و جوتیارەکاندا شەڕی دیسپلین کراو نەبوو، چونکە هۆکارێکی پێویست بۆ ئەوە لە ئارادا نەبوو. لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کە لە سیستمی کۆمەڵایەتی هەندێ لە هۆزە سەرەتاییەکان دا، خۆشەویستیو هاریکاری حوکمران بووەو بە ئەندازەیەکی زۆر کەم شەڕەنگێزییان لا دروست بووە– گەر سیستمێکی لەم جۆرە هەبێت. کەواتە تیۆریی هایدرۆلیك کە شەڕەنگێزی لای مرۆڤ بۆ غەریزە دەگەڕێنێتەوە"ڕاستی ناپێکێت. بەڵگەیەکی تر بۆ ڕەت کردنەوەی تیئۆریی غەریزە. گۆڕانی ئاستی شەڕەنگێزییە لە کۆمەڵگادا. بۆ نموونە نازییەکان لە سەرەتای سییەکانی ئەم سەدەیەدا" زیاتر لە لایەن وردە بۆرژواکان و ئەفسەران و ئەو خوێندکارانەی کە دوای جەنگ لە ژیان بێزار بوو بوون" پشتیوانیان لێ دەکرا و چینەکانی ناوەڕاست و سەرەوە بەرەو پیریانەوە نەدەچوون، ناڵێم کە ئەم دوو چینە تەسلیمی ڕژێمی نازی نەبوون" مەبەستم ئەوەیە کە لە ناو ئەماندا تەنانەت کرێکارانیش، نازییەکی دەمار گرژ پەیدا نەبوو. نازییەکی باوەڕ پتەو لە نێو کرێکاران دا بە دەگمەن دەبینرا. هەمان شت لە ولایەتەکانی باشووری ئەمەریکا دا دەبینرێ..سپی پێستە هەژارەکانی باشوور

خــاوەن تونــدو تیژیی‌ــەکی زۆرن، زۆر زیــاتر لــە چــینی ناوەنــدو کرێکــارانی ویلایەتەکانی باشوور و کەنارەکانی خۆرهەلأت. توند و تیژی زیاتر لە چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگا، واتە بنکەی هەرەمی کۆمەڵگا ئەوەشێتەوە..

ئەمانــە تــامی شــادمانییان نەچێشــتووە، خوێنــەوارییان نی‌یــە. لەپــەراوێزی کۆمەڵگادان و خێر لە کۆمەڵگا نابینن، لە ناو ئەم جۆرە خەڵکەدا زەبرو زەنگی سادیستیکانە بە جۆرێك ڕەگ دادەکوتیٚ کە لە ناوچینەکانی تری تواوەی ناو کۆمــەلٚ دا نــابینریٚ.. چــونکە ئەمانەکۆمــەڵێك پەیوەنــدی بــە کۆمەڵــەوە ئەیانبەستێتەوەو هەست دەکەن لەگەلٚ چینەکانی تری کۆمەڵگادا هاوتا و هاوژیــانن.ئاســتی شــەڕەنگێزی لــە کەســێکەوە بــۆ کەســێکی‌تریش جیــاوازە، بــۆ نموونــە کەسێك بهێنــەرەوە پــێش چــاوت کــە دەچــێتە لای پزیشــکی دەروونی‌ـو دەڵێت:- (دکتۆر ڕقم لە هەموو کەسێك دەبێتەوە، لە ژنەکەم. لە مناڵەکانم.. لە هاوکارەکانم ...کەسێك نیە ڕقم لێی نەبێتەوە) لە دیدی پزیشکەکەوە ئەو کەسە نەخۆشە. وەلأمی دکتۆرەکە بەم جۆرە نابێت:-(بێگومان هەموو شتێك ڕوونە، غەریزەی شەڕەنگێزی ئەم هەستەی لای تۆ دروست کردووە.) بەڵکو لە وەلأمیدا دەڵێت:- سروشتی ئەو بە جۆرێکە کە بەردەوام توند تەند و تیژی دەخولقێنێت هەر بۆیە لە خۆی دەپرسێت:-(چۆن دووچاری ئەو هەستە بووە؟! لە هەلو مەرجی کۆمەلأیەتی‌ی ژیانی، مێژووی بنەماڵەو خێزانەکەی و ئەزموونەکانی ڕابووردووی دەکوڵێتەوە) هەولٚ دەدات تێبگات کە ئەو شەڕەنگێزی‌یە بۆچی بووە بەبەشێك لە بوون و بونیادی سروشتی ئەوە. وەکو لایەنگرانی تیۆریی غەریزە ناڵێت:- هیچ نــاکریٚ. ئــەم حاڵەتــە بــە هێــزی و تونــدو تیــژیی شــەڕەنگێزیی خــودی ئێمــە دەسەلمێنێت.)

ئێمــە هــەمووومان مرۆڤــی شــەڕەنگێز دەناســین. مەبەســتم لــە شــەڕەنگێز ئادەمیزادی دەمارگیر نی‌یە - بەڵکو کەسانی وێرانکەر. کەسانی شەڕ فرۆش - مرۆڤــی میهرەبــان و بەســۆزیش دەناســین- کــە چ بــە ڕواڵــەت و چ بــە گەوهــەر میهرەبانن. ئەو سۆز. خۆشەویستیەشیان مانای لاوازییان نی‌یە. ئەگەر نەتوانین

جیاوازی لە نێوان خۆشەویستی و مەرایی‌دا بکەین" مانای وایە گومڕاین – بەم پێیەش زۆربەی خەڵك گومڕان" چونکە توانای ئەو جیاوازی کردنەیان نییە. بەڵام گەر بەوردی‌یەوە سەرنج بدەین" دەتوانین کەسانێك کە بەڕاستی میهرەبانن لە کەسانێك کە لاوازو مەرایی کەرن جیا بکەینەوە. ئێستا پێویستە بزانین مانای شەڕەنگێزیی مرۆڤ چی‌یە؟! تا ئێرە دەمانویست ئەوە ڕوون بکەینەوە" کە شەڕەنگێزیی مرۆڤ پەیڕەویی قانوونی هایدرۆلیك ناکات.

دوو جۆر شەڕەنگێزی لە ئادەمیزاددا هەیە! یەکەمیان ناو دەنێین((شەڕەنگێزیی بەرنامەداری بایولۆژیك)) کە هەمان میکانیزمی بەرگری‌یە کە لە گیانەوەرەکانی دیکەشدا هەیە.. دووەمیان تایبەتە بە ئادەمیزاد. ئەمەیان لە سەرێکەوە لە شێوەی زەبروزەنگ دا و لە سەرێکی ترەوە لە شێوەی دوژمنایەتی کردنی ژیان دا خۆی دەنوێنێ، هەمان ئەو قێزکردنەوەیە لە ژیان کە ئێمە ناومان ناوە(مەرگپەرستی) (نیکرۆفیلیا) و لێرەدا بواری ئەوە نی‌یە قسەی لەسەر بکەین. ئێستاش با بگەڕێینەوە بۆ جۆری یەکەم، واتە شەڕەنگێزیی بەرنامەداری بایۆلۆژیك– هەروەکو وتمان بونیادی سایکۆفسیۆلۆژیی مرۆڤ و گیانەوەر وەختێ کەوتەبەر هەڕەشە، یا بەرژەوەندیەکانی ژیانی کەوتە مەترسی‌یەوە. کاردانەوەکەی شەڕو توندو تیژی دەبێت..بەڵام لە ئادەمیزاددا ئەم شەڕەنگێزیی بەرگرییانەیە کاردانەوەیەکی فراوانترە. لەبەر سێ هۆ" یەکەم" گیانەوەر تەنها هەست بە هەڕەشەی ئەو ساتە دەکات کە تیایدا دەژی – ئەو ئەوەندە دەزانێت کە (ئێستا لەبەردەم مەترسیدام) .بەڵام ئادەمیزاد بیر لە ئایندەش دەکاتەوە. هەست بەو مەترسی‌یەش دەکات کە لە حاڵی حازردا ڕووی نەداوە. وەلێ ئەشێ ڕوو بدات. هەر بۆیە بەرامبەر بەو مەترسی‌یەش هەر کاردانەوەیەکی توندو تیژی دەڵێت ئەم خسوسیەتەی ئادەمیزاد مەیدانی کاری (شەڕەنگێزیی کاردانەوە) فراوانتر دەکات،چونکە هەم ژمارەی ئادەمیزادەکان و هەم هەڵوێستە پڕ مەترسی‌یەکانی پەیوەست بە ئایندەوە زۆرن..

هۆیەکی تری بەهێزی و فراوانی مەیدانی کاری شەڕەنگێزیی کاردانەوە لە مرۆڤ دا (پێوتنەوە) یە گیانەوەر لەم سیفەتە بێبەشە. تۆ ئەتوانیت خەڵکی قەناعەت پێ بکەیت.. کە ژیانیان یا ئازادییان کەوتۆتە مەترسیەوە. لەم ڕووەوە سوود لەوشەو سیمبوڵ (ڕەمز) دەبینرێ. بەڵام ناتوانیت ئەو (مێشك شۆڕی) یە لەگەڵ گیانەوەردا ئەنجام بدەیت. گەر قەناعەت بە کەسێك بکەیت کە لەبەر مەترسیی هەڕەشەدایە، کاردانەوەی بەوجۆرە دەبێ کە لە کاتیمەترسییەکە خۆیشیدا دەری بڕێت. ئێمە ئاشناین بەوەی کە چۆن وا لە مرۆڤ ئەکرێ قەناعەت بکات کە لەبەردەم مەترسیدایە و چۆن ئامادە بێت بۆ جەنگ. (پێ وتنەوە) لە توانایدایە شەڕەنگێزیی پێویست لە مرۆڤدا ببزوێنێت تا بۆ جەنگ هانی بدات.. هۆی سێیەم ئەوەیە کە مرۆڤ هەندێ بەرژەوەندیی تایبەتیی هەیە، کە ئەو بەرژەوەندییانە پەیوەندییەکی توندو تۆڵیان بەبەهاو ئامانج و ئەو بیرو باوەڕانەوە هەیە کە ناسنامەی ئەو کەسە پێك دەهێنن. لەبەر ئەوە هێرش کردنە سەر ئەو ئامانجانە، یا ئەو کەسانەی ڕۆڵێکی گەورەیان لە ژیانی ئەو مرۆڤەدا هەیە، یا بیرو باوەڕی، بە هێرش کردنە سەر ژیانی ئەو مرۆڤە یا سەرچاوەکانی گوزەرانی ئەژمێردرێ. شتی (پیرۆز) لە ژیانی ئادەمیزاددا زۆرە: ئازادی، کەرامەت،دایك و باوك، منداڵ، وڵات، ئاڵا، دەوڵەت، ئایین و هەروەها خوا.. هەر یەکێك لەمانە ئەشێ بە قەدەر بوونی ئەو مرۆڤە خۆی لای گرنگ بێت ، هەر بۆیە کاتی هەڕەشە کردنە سەر یەکێك لەوانە: کاردانەوەکەی توند و تیژ ئەبێ. بەرەچاو کردنی ئەو سێ هۆیەی سەرەوە لامان ڕوون ئەبێتەوە کە بۆچی شەڕەنگێزیی بەرگرییانە لای ئینسان لە شەڕەنگێزیی گیانەوەر بە هێزترە. ئەگەر چی میکانیزمی توندو تیژی لە ئینسان و گیانەوەردا وەکو یەك وایە" بەڵام مرۆڤ لە گیانەوەر زیاتر هەست بە مەترسیی هەڕەشە دەکات- یان ڕووداوی جیا جیا بە هەڕەشە لە قەڵەم ئەدات..

یەك جۆر شەڕەنگێزیی بەرگرییانە لای مرۆڤ و گیانەوەر هەردووکیان هەیە لە کاتی بەرگری کردن لە بەرژەوەندییەکانی ژیانیان.. بەڵام لە مرۆڤدا جۆری تریش

هەیە کە سەرچاوەیەکی بایۆلۆژیکی نییە و بۆ بەرگری لە خۆکردن نییەو بەڵکو پەیوەستە بە سروشتی ئادەمیزاد خۆیەوە..

هۆیەکانی پەیدا بوونی ئەو جۆرە شەڕەنگێزییە ئاڵۆزەو بواری قسە لەسەر کردنیان نییە. لێرەدا تەنها سەبارەت بە خاڵی سەرەکی لەو دیاردەیەدا ئەدوێنین کە ئەویش خووی سادیستیکانەیە.

بەگشتی کاتێ باسی سادیزم دەکەین یەکسەر جۆرێك لە ناوێزەیی سێکسی بە خەیاڵماندا دێ. پیاوێك دێتە پێش چاومان کە تا بە کوتەك لە ژنێك نەدات یا بەجۆرێك لە جۆرەکان ئازاری نەدات، مەیلی سێکسیی ناجووڵێت. سادیسم بە ئازاردان و ئەزیەت دانی خەڵکیش دەوترێ. گەوهەری مانای سادیسم واتە دەسەڵات و کۆنترۆڵی تەواو و ڕەها بەسەر بوونەوەرێکی زیندووی تردا.. ئەشێ ئەو بوونەوەرە گیانەوەر، یا منداڵ یا کەسێکی گەورە بێت" کە کەسێکی سادیستیك ئەیەوێت بیکاتە موڵکی خۆیو بیخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە..

گەر کەسێك بتوانێت وا لە یەکێکی تر بکات هێزی بەرهەڵستیی لا بکوژێت و ناچار بە ئازار چەشتنی بکات" ئەوا توانای کۆنترۆڵ کردنی تەواوی ئەو کەسەی هەیە. بەڵام ئەمە تاقە شێوەی سادیسم نییە. شێوەی جۆراوجۆری تری لە مامۆستایان و بەندیەوان و کەسانی تردا دەبینینەوە.. ئەم جۆرە سادیسمە گەرچی بە مانای تایبەتی وشەکە سادیسمی سێکسی نییە" پێی دەوترێ سادیسمی گەرم و شەهوانی. بەڵام باوترین شێوەی سادیسم(سادیسمی ساردە) کە ئەگەر چی جۆرێکی شەهوانی نیەو پەیوەندی بە مەسەلە سێکسییەکانەوە نییە، هەمان ئامانجی هەیە واتە دەست بە سەرا گرتن و کۆنترۆڵ و دەسەڵاتی تەواو بەسەرکەسێکی تردا" وەك ئەو قوڕەی چۆنی بوێت و چیی بوێت ئەوەی لێ دروست دەکات. تەنانەت سادیسم هەیە ئاوێتەی میهرەبانییە" کە هەموو پێی ئاشناین و ئەشێ لە هەر کەسێکدا هەبێ. بەڵام لە نێو دایکان و سەرۆکەکاندا زیاتر باوە. ئەمجۆرە ئادەمیزادە بەمەبەستی چاکەخوازی نەك ئازاردان، کەسێکی تر دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو ئامۆژگارییەکانی خۆی بەسەردا دەسەپێنێت.

دەشێ ئەو ئامۆژگاریانە لە ڕاستیدا بۆ چاکەی ئەو کەسەش بن. بەڵام ئازادیی ئەو کەسە زەوت دەکات.پەیوەندیی باوك یا دایك بە منداڵەکانیانەوە بە زۆری لەم جۆرەیانە. هەڵبەتە ئادەمیزادە سادیستیکەکە خۆی لەو ڕەفتارەی خۆی بە ئاگا نییە. چونکە (نیازی باشە) تەنانەت تەرەفەکەی تری ئەمجۆرە پەیوەندیەش هەر لەوە بێ ئاگایە" چونکە لەو ئامۆژگارییانە سوود وەردەگرێت، بەڵام نازانێت کە ڕۆحی ئەزیەتی پێ دەگات و دەبێتە کەسێکی گوێ ڕایەڵی فەرمان جێبەجێکەرو ئازادیی خۆی لە دەست دەدات..

(کالیگۆلا) ئیمپراتۆرەکەی ڕۆما نموونەی کەسێکی لە ئەندازە بەدەر سادیستە، کە ویستوویەتی ببێتە خوا. کالیگۆلا فەرماندەیەکی بەهێز بوو کە دەسەڵاتەکەی بێ سنوور بوو. ڕەنگە سەرەتا جیاوازیی لەگەڵ ئەوانی تردا نەبووبێت" بەڵام دەسەڵاتە بێ سنوورەکەی وای لێ کرد خۆی بە کەسێکی جیا بزانێت.. یەکەمین کاری دەسدرێژی کردنە سەر ئابڕووی هاوسەرانی هاوێکانی بوو. ئەوان بەو پەیوەندیە ناشەرعیەی نێوان ئیمپراتۆرو ژنەکانیان نەدەزانی. کەچی ئیمپراتۆر خۆی لەوە ئاگاداری کردنەوە.. ئەو کەسانەی بەو جۆرە دەسدرێژی دەکرایە سەر ناموسیان: جگە لە مەرایی و پیا هەڵدانی کالیگۆلاو دەم دروونەوەو بەسەر خۆدا زاڵبوون" هیچ چارێکی تریان نەبوو.. مەگەر دەستیان لە گیانی خۆیان بشتایە – وەختێ نارەزامەندیشیان پیشان بدایە" فەرمانی کوشتنیان بەسەردا ئەدرا – ئیمپراتۆر بێ پەروایانە فەرمانی کوشتنی ئەدا" چونکە کوشتن بەڵگەی دەسەڵاتی موتڵەق بوو بەڵام ئەو دەسەڵات و ئارەزووی موتڵەقی فەرمانڕەواییەش هێشتا حەزو خولیای ئەوی دانەدەمرکاندەوە. چونکە توانای کوشتنیش سنووری هەیە. ئەلبێر کامۆ لە نمایشنامەکەی خۆیدا ئەم ئارەزووە بۆ دەسەڵاتی موتڵەق وەك ئارەزوویەکی سیمبۆلیك بەرجەستە دەکات و لە شێوەیەکی جواندا پیشانی دەدات.

کالیگۆلا دەیەوێت مانگی چنگ بکەوێت(بە پێچەوانەی ئەمڕۆ کە مرۆڤ دەمێکە پێی خستۆتە سەر مانگ، ئەوسا ئەمە شتێکی مەحاڵ بوو)

ئارەزوومەندی دەسەڵاتێك بوو كە هیچ ئادەمیزادێك نەیبێت. دەیووت من خوام. دەسەڵاتم بەسەر هەموو كەسێك و هەموو شتێكدا هەیە و هەرچییەكم بوێت دەیكەم.

كەسێك ئارەزوومەندی دەسەڵاتی وەها بێت، پەنا بۆ فرت و فێڵ دەبات و دەیەوێت سنووری توانای بە شەری ببەزێنێت. چونكە دەرچوون لەو سنوورەش دەرچوونە لە هەلومەرجەكانی بوونی مرۆڤ، بۆیە ئارەزومەندی دەسەڵاتێك كە بەدەربێت لە سنووری توانای مرۆڤ" رووبەرووی مەرگ دەبێتەوەو مەرگ بۆی دەسەلمێنێت كە تا چ رادەیەك بەرامبەر سروشت لاوازو بێ دەسەڵاتە. كامۆ ئەوەمان پیشان ئەدات كالیگۆلا بەر لەوەی شێت بێت جیاوازیی لەگەڵ كەسانی تردا نییە، بەڵام چونكە دەیەوێت لە سنوورەكانی بوونی ئادەمیزاد تێبپەڕێت دوچاری شێتی دەبێت.هەر كەسێكی تریش مەبەستێكی لەو جۆرەی هەبێت" هەمان چارەنووس چاوەڕێی دەكات و ڕێی گەڕانەوەی بۆ دونیای مرۆڤ لە دەست دەدات. لەم نموونەیەوە تێ دەگەین كە شێتی بە مانا باوەكەی نەخۆشی نییە" بەڵكو ڕێگایەكە بۆ چارەسەری مەسەلەی ژیانی ئادەمیزاد. شێت كەسێكە كە نكوولی لە لاوازییئادەمیزاد دەكات.. ئەو لاوازیەی دەبێتە مایەی ئازارو ئەشكەنجەی مرۆڤ، چونكە لە دونیای خەیاڵدا سنوورێك بۆ دەسەڵات و توانای ئادەمیزاد بەدی دەكات... بەڵام چونكە ئەو لاوازییە ڕاستییەكەو هەیە..نكوڵی كردن لێی و سوور بوون لەسەر بەزاندنی ئەو سنوورانە ئینسان بەرەو شێتی ئەبات.. شێتی هەوڵێكە بۆ نەفی كردن و نكووڵی كردنی لاوازیی ئادەمیزاد لەڕێی (بەخۆ وتنەوەوە) تا مرۆڤ خۆی قەناعەت پێ بكات كە ئادەمیزاد بوونەوەرێكی لاوازە.. تا پەنجا ساڵ لەمەوبەر وا دەزانرا كە كالیگۆلاكان تەنها لە مێژووی ڕۆمادا هەبوون.بەڵام سەدەی بیستەم كۆمەڵێك كالیگۆلای نوێی بە ئێمە ناساند. لە ئەوروپا، لە ئەمەریكا، لە ئەفەریقیا و لە هەموو شوێنێكی دی. ئەوانە هەموو یەك نموونەن و قاڵبێكیان هەیە. ئەمانە هەموو تامی دەسەڵاتی بێ سنوور دەكەن و، پاشان بە نكووڵی كردنی سنووری سروشتیی دەسەڵات ڕوو لە ڕێگای

چارەسەری مەسەلەی ژیانیان دەکەن. ئەمەش بە روونی لای هیتلەرو ستالین دەبینینەوە.. ئەمانە هەردووکیان گاڵتەیان بە سنوورەکانی بوونی ئادەمیزاد دەهات و دوچاری شێتی بوون. خۆشبەختانە زۆربەی ئەو کەسانەی کە ئارەزووی سادیستیکی کۆنترۆڵی تەواوی خەڵکیان لا زاڵە، تەنها بواری ئەوەیان لەبەردەمدایە بە شێوازە نەرمترەکانی سادیسمی سارد بسرەوێن. هەندێ لە دایکان و باوکان رەفتاریان لە گەڵ مناڵەکانیاندا سادیستیکەو هەوڵ ئەدەن تەواو کۆنترۆڵیان بکەن. زۆرن ئەو منالانەی بۆ چارەسەری ئاسەواری لێدانی دایك و باوکیان رەوانەی نەخۆشخانەکان ئەکرێن.بە پێی یاساو داب و نەریت، باوك و دایك بۆیان هەیە پەنا بۆ هەموو شێوازەکانی پەروەردەکردن بەرن تەنها لێدانی قورسی لێ دەرچێت.ئەکرێ چەندان کتێب دەربارەی رەفتاری سادیستیکی دایکان و باوکان لەگەڵ مناڵەکانیان دا بنووسرێ. ئەو جۆرە رەفتارە لە پۆلیس و ، پەرستارو، بەندیە وانەکانیش دا دەبینرێ. کە خۆشبەختانە ئەو دەسەلاتەی کالیگۆلایان نیە،چونکە ئەمانە دەبێ گوێ رایەڵی فەرمانی گەورەکانیان بن و، وەکو بورغوویەکی ناو مەکینەیەکی گەورە وان و کەمتر لە توانایاندایە تەعبیر لەو مەیلەیان بکەن. بەلام ئەو مەیلەیان لە رەفتاریاندا لەگەڵ منالان و، نەخۆشەکان و، بەندیە وانەکان بە ئاشکرا دیارە. هەڵبەتە من ناڵێم کە زۆربەی مامۆستاو پەرستارەکان سادیستن، بە پێچەوانەوە زۆر لە خەڵکی هۆگری هەستی قووڵی رۆحی هاریکاریی مامۆستایەك یا پەرستارێك دەبن.. من مەبەستم ئەم گرووپە مرۆڤ دۆستە نیە. بەڵکو ئەو کەسانەی ئەنگێزەی سادیستیکی شاراوە یان لا هەیەو لەو بوارەدا کار دەکەن.. بەلام خۆشیان نازانن کە لە پشت ویژدانی بە ئاگایانەوە ئارەزوو. مەیلی کۆنترۆڵ کردنی خەڵکی تر خۆی حەشار داوە.. ئارەزووی سادیستیك لای لێپرسراوانیش هەیە. نموونەیەك دەهێنمەوە کە بێگومان بەسەرتاندا تێپەریوەو دیوتانە. کارمەندێکی بچووك بهێنەرە بەرچاوی خۆت کە لە پشت پەنجەرەی فرۆشتنی پوولی پۆستەوە دانیشتووە.. پانزدە کەس ریزیان بەستووە و بە نۆرە کاری پۆستیی خۆیان ئەنجام دەدەن، دوو کەس

ماون پوول بکرێن و زەنگی کۆتایی دەوام لێ دەدرێ. لەم کاتەدا زەردەخەنەیەك لەسەر لێوی کارمەندەکە نەخش دەبێ کە زەردەخەنەیەکی سادیستانەیە.. خۆشحاڵە بەوەی کە ئەو دوو کەسە بە دەستی بەتاڵەوە فەرمانگەی پۆستە جێ دەهێڵن. شانازی بەخۆیەوە دەکات کە ئەوەندە توانای هەبوو ئەو دوو کەسە نائومێد بکات و کارەکەیان دوا بخات و ناچاریان بکات سبەینێ دووبارە بێنەوە. ئەو کارمەندە ئەگەر لە دوو سێ دەقیقەی تری کاتی خۆی ببووردایە، ئەیتوانی کاری ئەو دوو هاوولاتییەش رایی بکات، بەلام نەیکرد. داخستنی پەنجەرەی فرۆشتنی پوولەکە لەو ساتەدا کە زەنگ لێ دەدات لەبەر ئەوە نییە کە ئەو کارمەندە زۆر وا بەستەیە بە رەچاوکردنی کاتی دەوامەوە، بەڵکو لەبەر ئەو لەزەتەیە کە لە ئەنجامی ئەو کارەیەوە تامی دەکات. گەرچی ئەو کارمەندە بەم کارەی مووچەی زیادی نادرێتێ، بەلام ئەو جۆرە کارە سادیستسانەیەی بەقەدەر بە پارە لەزەتی پێ دەبەخشێت و ناتوانێت بەبێ ئەو کارانە هەڵ بکات.

ئێستاش نموونەیەکی تری کەسی سادیست دەخەمە روو کە کاری لەوە خراپتر ئەنجام دەدا، هاینریش هیملەر) سەرۆکی رێکخراوی ئێس..ئێس ی ئەڵمانیای نازی** نامەیەکی بۆ ئەفسەرێکی پایە بەرزی .S.S.. کە ناوی ئەدالیبێرت کۆتۆلینسکی یە نووسیوەو تیایدا دەڵێت:-

(کۆتۆلینسکی‌ی ئازیز. تۆ بەهۆی ناساغی‌ی دڵتەوە تەواو نەخۆشیت. لەبەر ئەوە و بەمەبەستی سەلامەتی‌ی تۆ فەرمانت بەسەردا ئەدەم کە تا دوو ساڵ جگەرە نەکێشیت. پاشان دەبێ راپۆرتی پزیشکەکەت دەربارەی باری دەروونی‌ی خۆت پیشانی من بدەیت. ئەوسا و من بە گوێرەی ئەو راپۆرتە پێت دەڵێم کە دەست بە جگەرە کێشان بکەیتەوە یا نەکەیتەوە.بژی هیتلەر.).. ئەم فەرمان پێدانە جگە لە گیانی خۆسەپاندن نیشانەی سووك تەماشا کردنیشە.. رەفتاری هیملەر لەگەڵ ئەو پیاوەدا وەکو رەفتاری بەرێوەبەری خوێندنگە وایە لەگەڵ قوتابی خوێندنگەی سەرەتاییدا.

سووکایەتی پێکردن لەو نامەیەدا ئەنقەستە ئەوەتانێ هیملەر دەیەوێت تەواو ئارەزووەکانی خۆی بەسەر کۆتۆلینسکیدا زاڵ بکات. ڕێی پێ نادات بە ڕاوێژی پزیشکەکەشی کار بکات و ئەوە بەخۆی ڕەوا دەبینێ کە ئەبێ بە پێی ئامۆژگاریەکانی ئەم هەڵسوکەوت بکات.. هیملەر تەنانەت دەسەلاتی پزیشکەکەشی بۆ خۆی زەوت دەکات. خاسیەتێکی تر لە خاسیەتەکانی دەسەلاتداری سادیست ئەوەیە کە خەڵك وەکو (شت) تەماشا دەکات و هەر لەو ڕوانگەیەشەوە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ دەکات و ، پەیوەندیی لە گەڵ خەڵکدا پەیوەندیەکی ئینسانی نییە، ئەمەو تەنها کەسانی بەسەزمان و کلۆڵیش هەستی سادیستی لای لێپرسراو دەبزوێنن، نەك کەسانێك کە توانای بەرگری لە خۆکردنیان هەیە ،ئادەمیزادی سادیست لە ئاست هێزێکی لە خۆی بالاّ دەست تردا لاواز و زەبوونە- بەلاّم ئەو کەسانەی بێدەسەلاّتن یان ئەکرێ زەلیل بکرێن- منالّ، نەخۆش، یان لە هەندێ حاڵەتدا یاخیبووی سیاسی .. ئەو دەکەن بە شێر (کەسی سادیست بە پێچەوانەی خەڵکانی میانرەوەوە) هەستی سۆزو بەزەیی لا نییە. ئامانجی ئەو خەڵکانێکە کە توانای بەرگرییان لا نامێنێت. چونکە بە شێوازێکی توند و تیژانە،کۆنترۆڵی ڕەهای خۆی بەسەر ئەواندا ئەنجام ئەدات.لە خاسیەتەکانی تری کەسی لێپرسراوی سادیست ئەوەیە لە ئەندازە بەدەر بایەخ بەشیك پۆشیی خۆی دەدات. لای ئەو ڕێکوپێکی هەموو شتێکە، ڕێکوپێکی تاقە شتێکە کە دەتوانین لە ژیانمان دا بە دڵنیاییەوە بەسەریدا زاڵ بین. ئەو کەسانەی کە زیاد لە پێویست پێویستیان بە ڕێکوپێکییە لە ژیان دەترسن. چونکە ژیان خۆی ڕێك و پێك نییەو پڕە لە پێشهاتی لە پڕو ناکاو،مردن مەسەلەیەکی حەتمییە، بەلاّم لە ژیان دا کۆمەڵێك ڕووداوی تری نوێ هەیە.. سادیست ناتوانێ لەگەڵ کەسانی تردا پەیوەندی بەقەرار بکات. بەچاوی (شت) وە تەماشای خەڵك و شتەکان دەکات.. ڕقی لە هەموو زیندەوەرو بوونەوەرێکە، چونکە هەست دەکات، ئەوانە بۆ ئەو سەرچاوەی هەڕەشەن...

یەکێك لە سیفەتەکانی هیملەر ئەوە بوو کە دەفتەرێکی بیرەوەریی هەبوو لە چواردەساڵیەوە تا دەساڵ وردو درشتی بیرەوەریەکانی خۆی دەنووسیەوە: فلاَنە رۆژ سەعات ئەوەندە نانی خوارا، یا شەمەندەفەرەکەی لەکاتی خۆیدا هات، یان دواکەوت.. هەموو شتێکی لەو دەفتەرەدا دەنووسیەوە. هەروەها فایلێکی بۆ نووسینە تایبەتیەکانی خۆی هەبوو. رێکوپێکی بەم مانایە، واتا رێکوپێکەی کەسێکی کۆنە پەرست کە ژیان بەلایەوە بێ مانایەو هەموو شتێك لە رێکوپێکی و بڕیارەکان دا خۆی دەبینێتەوە. لەم ڕووەوە قسەکانی ئایشمان (تاوانباری نازیەو سەرۆکی کوورەکانی سووتاندنی مرۆڤ لە جەنگی جیهانیی دووەم دا) لە لێپرسینەوەکەیدا جێی سەرنج و قووڵبونەوەن. دەروون پزیشکێکی مرۆڤ دۆست لێی دەپرسێت کە ئایا لە ژیانیدا هەستی بە گوناه کردووە.. لە وەلاَمدا دەڵێت:- (بەڵێ دوو جار لە خوێندنگە رام کردووە) ئایشمان کوشتنی ئەو هەموو مرۆڤە بێ گوناهە بە تاوان نازانێت و لەم هەستەی خۆیشیدا ڕاستگۆیە، چونکە ئەو تەنها سەرپێچی کردن لە بڕیارەکان بە گوناه دەزانێت و بەس.

دوا خاسیەتی کەسی سادیست سووکیە.. سادیست دەیەوێت فەرمان بەسەر کەسانی لە خۆی لاوازتردا بدات. بەلاَم دەیەوێت خۆیشی تەسلیم بە لە خۆی بەهێزتر بکات و بەبێ ئەوە ژیانی مەحاڵە. بۆ نموونە هیملەر وەکو بت هیتلەری دەپەرست. گەر سادیست نەتوانێ خۆی تەسلیم بە کەسێکی لە خۆی بەهێزتر بکات، ئەوا خۆی تەسلیم بە مێژوو، بە ڕابردوو، بەهێزەکانی سروشت، یا هەر هێزێکی تر کە لە خۆی بەهێزتر بێت دەکات. بەلاَم قانوونی هەمیشەیی کەسی سادیست ئەوەیە کە:- ئەبێ ملکەچ بم، ئەبێ خۆم تەسلیم بە هێزێکی لەخۆم گەورەتر بکەم، هەر هێزێك بێت. بەلاَم ئەبێ فەرمان بەسەر ئەو کەسانەدا بکەم کە لە خۆم بێهێزترن و بەسەریاندا زاڵ بم. ئەمە سیستمی سادیسمی دەسەلاَتداری و سادیستی ساردەکە بەو سیستمە دەژی. کارل بوکهارت نوێنەری کۆمەڵگای دەوڵەتی لە(دانزیگ) دەربارەی هیملەر نووسیویەتی و دەڵێت:-(ئەو کەسە بە ملکەچێتی و بە ویژدانی دەمار گرژانەیو، بە دیسپلینی نامرۆڤانەیو بە شێوازو

ڕەفتاری ئامێر ئاسای کاریگەریەکی سامناکی لەسەر ئادەمیزا د هەبوو.) ئەمە وەسفێکی وردی سادیستی ساردە. ئەکرێ بپرسن ئایا ئەگەر هیملەر لەو پلەو پایەیەدا نەبووایەو ئەندامی حیزبی ناسیونال سۆسیالست نەبووایە، خاوەنی ڕەفتارو کەسێتی‌یەکی دی نەدەبوو؟!-ئەشێ لەم حاڵەتەدا وەڵامەکە وەهابێت کە ئەوسا دەبووە کارمەندێکی نموونەیی دەوڵەت و، ئەو دەمە لەڕێو ڕەسمی ناشتنی تەرمەکەیدا سەرۆکەکەی دەیوت: (ئەم خوالێخۆشبووە باوکێکی باش بووە مناڵەکانی خۆی خۆش دەویست و هەموو تواناو وزەی خۆی بۆ کارەکەی و دائیرەکەی تەرخان دەکرد..) لە ڕاستیدا هیملەر بەم جۆرە بوو.. ئەبێ ئەوەش بڵێین کە کەسی سادیستیش پێویستی بەوە هەیە قەناعەت بە خۆی بکات کە ئەمیش مرۆڤەو لە توانایدایە وەك مرۆڤ ڕەفتار لەگەڵ خەڵك دا بکات. ئەگەر کەسێك نەتوانێ قەناعەت بە خۆی بکات کە ئەویش مەودایەکی ئینسانی‌ی تێدایە ڕوو لە شێت بوون ئەبێ، چونکە دووچاری گۆشەگیری ئەبێو، لە کۆمەڵگا تەریك ئەبێو، ئەمەیش موسیبەتێکی گەورەیەو بەرگەگرتنی سەخت و دژوارە..بەڵگە نامەکان ئەیسەلمێنن کە ژمارەیەکی زۆر لە مەئمورانی لە سێدارەدانی زیندانی‌یە سیاسی‌یەکان کە زۆربەیان جوولەکە یا ڕووس بوون، دوچاری شێتی دەبوون و یان خۆیان دەکوشت و یان تووشی نەخۆشی دەروونی ئەبوون. فەرماندەی یەکێك لە یەکەکانی لە سێدارەدان و کوشتن نووسیویەتی کە دەبووایە مەئمورەکانی یەکەی کوشتنمان قەناعەت پێ بکردنایە کە شێوازەکانی لە ناوبردنی جوولەکەکان، واتە ریزکردنیان لەبەر دەم تیمی گوللە بارانکەردا، یان ڕەوانەکردنیان بۆ کوورەکانی سووتاندنی ئادەمیزاد کارێکی ئینسانی‌یەو جێبەجێکردنی یاساو ڕێسای سەربازیە، ئەگینا هاوسەنگی‌ی دەروونییان تێك دەچوو. بە باوەڕی من ئەتوانین بڵێین کە ژمارەی هیملەرەکان زۆرن و کەسانی سادیستی زۆر هەن کە بە ڕواڵەت سادیست نین چونکە هەلیان بۆ نەڕەخساوە. بەڵام لە هەمان کاتدا ناتوانین بڵێین کە لە دەروونی هەر یەکێك لە ئێمەدا هیملەرێك

ئامادەیەو یان مەیلی سادیستیمان هەیەو دەرفەتمان بۆ بڕەخسێ دەس بەكار دەبین.

ئەوەی ئەمەوێ دووپاتی بكەمەوە ئەمەیە:- دوو جۆر بونیادی سروشت(تەبیعەت) ی مرۆڤمان هەیە، یەكێكیان سادیستیك و ئەوی تریان نا سادیستیك.

كەسانی سادیستیك بۆیان بڕەخسێ ئەو ڕەفتارەیان ئاشكرا دەبێت، بەلاّم دەستەی دووەم تەنانەت گەر دەرفەتیشیان بۆ بڕەخسێ خاوەنی ئەو سروشت و ڕەفتارە نین، كەواتە ئەبێ بە ڕەچاوكردنی ئەم مەسەلەیە كەسانی سادیست جیا بكەینەوە، هەروەها میهرەبانی لەگەڵ مناڵان و پاراستنی گیانەوەرانیش مەرج نین بۆ ئەوەی كە ئەو كەسە بێ بەریەیە لە سروشتی سادیستیكانە. ئەبێ تەماشای ئەو دیوی هۆش و ویژدانی بە ئاگای مرۆڤ و ئەنگێزەكانی ڕەفتاری بكەین. ئەبێ توخمەكانی بونیادی سروشتی بدۆزینەوە. پەی بردن بە خوو و سروشتی خودیی كەسان و فریو نەخواردن بە شتە ڕواڵەتیەكان ڕێ هەموار دەكات بۆ بە دەست هێنانی ئەنجامی باش و سەركەوتن لەم بوارەدا چ لە ژیانی تاكە كەس و چ لە ژیانی سیاسیدا.

گەر خەڵكی پێشتر سروشتی ڕابەرو سەركردە سیاسییەكانی خۆیان بناسن و لەوە ئاگادار بن كە ئایا كەسانێكی سادیستن یان نەء ئەو دەمە دەتوانن ڕێ لە زۆر كۆستی گەورە بگرن.

خــــــەون:
زمانی گشتیو هاوبەشی مرۆڤ

هەموو لەو باوەڕەداین کە تەنها بەیەك زمان تەواو هۆگرین، کە ئەویش زمانی دایکە، بێگومان مرۆڤ دەتوانێ فێری چەند زمانێکی بێگانەش بێت، بەڵام سەرنجی ئەوەمان نەداوە کە هەموومان بەزمانێکی دیکەش لەگەڵ یەکدا دەدوێین کە ئەویش زمانی خەونە، ئەو زمانەی شایانی سەرنجدانە. زمانی خەون زمانێکی گشتییە، کە لە هەموو قۆناغەکانی مێژووی ئادەمیزادو هەموو کەلتورەکاندا هەبووە، زمانی خەونی مرۆڤی سەرەتایی، زمانی خەونەکەی فیرعەون کە لە کتێبی پیرۆزدا هاتووەو زمانی خەونی کەسێ کە لە شتوتکارت یانیویۆرکە یەك زمانن، ئێمە هەموو شەوێ بەو زمانە دەدوێین، گەرچی عادەتەن خەون لەبیر دەچێتەوەو لەئەنجامدا وادەزانین کە خەونمان نەدیوە، بەڵام هیچ خەوێك بێ خەون نییە.

تایبەتمەندێتییەکانی زمانی خەون چین؟ بێگومان دیارترینیان ئەوەیە کە زمانی خەوە، لەوانەیە ئێمە تەنها لەجیهانی خەودا بتوانین بەفەرەنسایی قسە بکەین بەڵام لەبێداریدا نەتوانین لەیەك وشەی تێ بگەین تایبەتمەندێتیەکی دی ئەوەیە کە زمانی خەو زمانێکی ڕەمزییەو لەشتە بینراو هەستپێکراوەکان سود وەردەگرێ تاگوزارشت لەئەزموونەکانی ناوەوە بکات، هەروەکو ئەوەی لەئەدەبدا باوە، ئەگەر لەدەقێکی ئەدەبیدا چاومان بەم دێرە بکەوێ: (گوڵە سوورەکە دڵی گەرم کردم...) هەرگیز ناڵێین کە مەبەستی نووسەر ئەوە بووە کە هەوا گەرم بوە،

بەڵکو ئەو ئاماژە بۆ هەستو ئەزموونێك دەکات کە لەرێی ئامرازی هەستپێکراوی ماددیەوە دەگەیەنرێ.

رەنگە گێڕانەوەی خەونێکی سەیر مەبەستەکەم روون بکاتەوە، سیگمۆند فرۆید ئەم خەونەی دیوە کە زۆر کورتەو دەربارەی کۆمەڵێ گژوگیای وشکەوە بووە. فرۆید لەخەونیدا کۆمەڵێ گژوگیای وشکی بینی کە گوڵێکی وشکەوە بوو لەناویاندا بوو، ئەمە هەموو خەونەکەی بوو، ئەو خۆی لەلێکدانەوەی خەونەکەیدا دەڵێ، ئەو گوڵە وشکەوە بووە هەمان ئەو گوڵەیە کە هاوسەرەکەی داوای لێ کردووە، ئەو هەمیشە گلەیی لەفرۆید کردووە کە هەرگیز گوڵێکی بەدیاری ناداتێ، لەسەرێکی تریشەوە گوڵ پەیوەندیەکی لەگەڵ کۆکایینیشدا هەبوو، فرۆید تازەو هاوکات لەگەڵ دۆزینەوەی بەکارهێنانی ئەو مادەیەدا لەکاری پزیشکیدا بەکۆکاین ئاشنابوو بوو، گوڵەکە لەناو گژوگیاکاندا سیمبوڵێکی سادە بوو بەڵام مانایەکی گرنگی هەبوو کە گوزارشتی لەلایەنێکی سەرەکیی کەسێتیی فرۆید دەکرد، گوڵ سیمبوڵی خۆشەویستیو مەیلی سێکسیو ژیانە، بەڵام ئەو گوڵە وشکەوەبووە تەنها لەلێکۆڵینەوەی زانستیدا بەهای ماوەتەوە، نەك ئەوەی شکۆفەی کردبێتو مژدەی ژیان بدات، ئەگەرچی فرۆید مەسەلە سێکسیەکانی بەبابەتی لێکۆڵینەوەی زانستی دادەنا، بەڵام لەژیانی تایبەتیدا تابلۆی خۆی کابرایەکی شەرمن بوو، لەنامەیەکیدا کە لەچلو شتێك ساڵی تەمەنیدا بۆ هاورێیەکی نووسیوە، سەرسوڕمانو شەیدایی خۆی بۆ جوانیو دڵڕفێنیی ئافرەتێك دەربڕیوە، ئەم نامەیە بۆمان ئاشکرا دەکات کە فرۆید لەو تەمەنەدا چۆن بیری کردۆتەوە، لەکاتێکدا هیچ پیاوێك لەو تەمەنەدا بەرامبەر جوانیی ئافرەتێك تووشی ئەو حاڵەتە نابێ، بەم پێیە هەمان گوڵی وشکەوەبوو رەمزێکە بۆ سروشتی فرۆیدو ئەگەر بمانەوێ لەسەر ئاماژەکانی گوڵە وشکەوەبووەکە بنوسین ئەوە بەچەندەها لاپەرە تەواو نابێ.

یەکێك لەئەدگارەکانی دیکەی زمانی خەون ئەوەیە کە لەکاتی خەون بینیندا زیاتر شارەزای خۆمانو خەڵکی تر دەبین وەك لەبێداریدا، دەشێ لەدونیای

خەوندا نامەنتیقی تر بین، بەلاّم لەڕوویەکی ترەوە ئاقلّترو وردترین لەدەرك کردنی شتەکاندا. خەونەکەی فرۆیدیش ئەم قسەیە دەسەلمێنێ. ئەو دانی بەوەدا ناوە کە ئەو لایەنەی سروشتی خۆی کە خەونەکە ئاشکرای کردووە لێی بێ ئاگا بووە، بەلاّم لەخەودا پەیی بەچەمکی دوو لایەنەی خۆی بۆ سیمبولّی ئەو خەونە برد.

ئەوەنـدەی پەیوەنـدی بەلایـەنی ڕەمزیـی زمـانی خەوەنـەوە هـەبێ ئـەدگارێکی تریش هەیە کە کەمتر جێی سەرنج و پێلێنانی ئێمە بووە، زۆربەی خەلّکی (دەلّێم –زۆربەی خەلّکی– بەلاّم ئامارێکمان لەبەر دەستدا نییە، لەوانەیە چاکتر وابێ بلّێم زۆربەی ئەو کەسانەی هامشۆی عیادەکەی من دەکەن) بەڕادەیەك لەدونیای خەونیانـدا داهێنـەرن کـە هـەرگیز لەبێداریـدا ئـەوەیان بـەبیردا نایـەت، هەیـدێ کەسانێك کە لەخەونیاندا چیرۆك و شیعرو ئەفسانەی وەها دەخولقێنن کە ئەگەر وشـە بەوشـە بنوسـرێتەوەو بلاّوبکرێتـەوە هیچیان لەنووسـینەکانی کافکا کـەمتر نییـە، لەگەلّ ئەمەشدا ئەگەر بەیەکێك لەوانە بلّێیت کە لە خەونیاندا داهێنـەرن (کورتە چیرۆکێکم بۆ بنووسە لەچیرۆکەکانی کافکا بچێت) بەنیگایەکی پڕ ماناوە تەماشایەکت دەکات، لەراستیشدا ئەو لەکاتی ئاگاییدا ئەو توانایەی نییە، بەلاّم لەخەودا شاعیرو هونەرمەندە، هەلّبەت ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە هونەرمەندی داهێنەر ئەبێ بخەوێ تا داهێنانی هەبێ، بەلّکو دەبێ لەبێداریدا داهێنەر بێ.

بـەڕۆژ لـەنێو کـەلتوورێکی دیاریکراوو بـاودا دەژیـن، زمانمـان زمـانی شـوێنی لەدایکبوونمانە، بێگومان کەسێك کە لەناو هۆزێکی راوچیی ئەفریقاییدا لەدایك بووە خـاوەنی زمـان و شـێوە بیرکردنەوەیـەکی جیایـە، قسـەکانی ئێمـە تارادەیـەك لەلایـەن کۆمـەلّگاوە دارێـژاوە، بـەلاّم لـە خەونـدا بەیـەك زمـانی گشـتی و هاوبـەش ئەدوێین، زمانی کاتەکانی ئاگایی، زمـانی دایك بێ یـان بێگانـە، زمانێکە کۆمـەلّگا دایناوە، بەلاّم زمانی خەون زمانی گشتییە، زمانی هەموو ئادەمیزادێکە، نهێنیی ئەو توانستەش لەچیدایە؟ لەخالّێکەوە دەست پێ دەکەم کە بەڕوالّەت ئالّۆزە بـەلاّم لەراسـتیدا زۆر سـادەیە: جیـاوازیی نێـوان خـەوو بێـداری، شـەوان و رۆژانـی ئێمـە بـەدوو حالّـەت بەسـەر دەچـن، کـە هێنـد ئاسـایی و بەلّگەنەویسـتن، کـە بایـەخیان

نادەینێ، ماوەیەك بێدارین و چەند سەعاتێکیش دەخەوین، بێداری مانای چییە؟ بێداری حاڵەتێکە کە پێویستە تیایدا بایەخ بەژیان بدەین، تیایدا کار بکەین، پێویستیەکانمان دابین بکەین، تیایدا بەرگری لەخۆمان بکەین، بەکورتی ئەبێ لەپێناوی مانەوەو پاراستنی خۆماندا تێبکۆشین، ئەم تێکۆشانە کار لەکردەوەو بیرکردنەوەمان دەکات، چونکە دەبێ لەگەڵ خەڵکیدا تەباو گونجاوبین، دەبێ بەگوێرەی خواستەکانی کۆمەڵگا رەفتار بکەین تابتوانین بەکارێکەوە مەشغوڵ بین و سەرچاوەیەکی گوزەرانمان هەبێ، بەلاّم لەهەموویان گرنگتر ئەو هەوڵەیە کە بۆ بەردەوامی ژیان دەیدەین و کاریگەریی لەسەر هەست و سۆزو چەمکە فیکریەکانی ئێمە هەیە.

لەبێداریدا ئەوەندە سەیری دەوروبەری خۆمان دەکەین کەژیان داوامان لێ دەکات: بەمەبەستی سوودوەرگرتن و بەکارهێنان دەبێ رەفتارمان مەنتیقی بێ (رەفتاری مەنتیقیش، واتە رەفتارێك کە لەنێوان خەڵکدا برەوی هەیەو باوە، هەرکەسێکیش بەپێچەوانەی ئەوەوە هەڵسوکەوت بکات بەکەسێکی نائاسایی یان نەخۆشێکی رۆحی لەقەڵەم دەدرێ) تەنانەت فیکرو هەستیشمان دەبێ بەگوێرەی هی خەڵك بێ، هەموومان دایك و باوکانمان خۆش دەوێ و، باوەڕمان وایە کە ئەوان و پیاوچاکەکانی تری کۆمەڵگا چاکەی ئێمەیان دەوێ، بەمجۆرە خۆشمان باشترین کار ئەنجام ئەدەین و هتد....

ئێمە بەپێی هەڵوێستەکان شادو کامەران یا غەمگین و مەلوول دەبین. لەوانەیە لەراستیدا ئەو هەستانەمان لانەبێ، بەلاّم لەبەر ئەوەی کاتێك بۆ خەم و کاتێك بۆ خۆشی دیاری کراوە ئەو هەستانە دێنە ئاراوە، لووتمان بەلووتی هەرشتێکدا بتەقێ بەشتێکی پووچ و بێ مانای نازانین چونکە لەو باوەڕەداین هەرچییەك کەپێویست بەبوونی نەبێ نییە، چیرۆکەکەی هانز کریستیان ئەندرسن دەربارەی (جلو بەرگە نوێیەکەی ئیمپراتۆر) بەباشی ئەمە دەسەلمێنێ، ئیمپراتۆر رووت و قووتە، کەچی هەموو وادەزانن جلوبەرگی رازاوەی لەبەردایە، چونکە ئەمە ئەو شتەیە کە ئەوان باوەڕیان پێیەتی، تەنها کوڕێکی بچکۆلە نەبێ کە هێشتا

بیروباوەڕی ئەو وەك هی گەورەکان لەقاڵب نەدراوە، دەتوانیّ شا بەڕووتی ببینیّ، هەر بۆیە ئێمە لە بێداری‌دا بەو جۆرە بیردەکەینەوە کە خەڵکی لێمان چاوەڕیّ دەکەن.

باسی خەونێکی تر دەکەم کە هەمان خاڵ روون دەکاتەوە، ئەم خەونە هی کارمەندێکی پایەبەرز بوو کە تەنها بەقسەی سەرۆکی کۆمپانیاکەی خۆی دەکرد، ئەم کارمەندە لەدونیای بێداری‌دا دڵنیابوو لەوەی کە پەیوەندیی لەگەڵ سەرۆکەکەیدا زۆر باشەو، خۆشی دەویێت و هیچ گیروگرفتێك لەنێوانیاندا نی‌یە، شەویێکیان لەخەونیدا سەیری کرد دەستەکانی بەکێبڵی تەلەفۆنەکەوە بەستراوەتەوەو تەلەفۆنەکەش بەسەریێکیەوە هەڵواسراوەو، سەرۆکەکەشی لەپەنایەکدا راکشاوەو خەوی لیّ کەوتووە، ئیتر ئەمیش لەو بارەی خۆی تووڕە دەبیّو بەهەردوو دەستی چەکوشێك دەگریّو توند دەیکێشیّ بەسەری سەرۆکەکیدا، بەڵام ئازار بەو ناگات، بەڵکو سەرۆك چاوەکانی دەکاتەوەو بەتەوسەوە زەردەخەنەیەکی بۆ دەکات.

گەرچی ئەو کارمەندە بەخەیاڵی خۆی پەیوەندیی لەگەڵ سەرۆکەکەیدا باش بووە، بەڵام خەونەکە پیشانی‌دا کە لەڕاستیدا رقی لیّ بۆتەوەو هەستی کردووە کە ئەم دەچەوسێنێتەوەو دەست و پیّی بەستۆتەوە، لەئاستی سەرۆکەکەیدا خۆی بەبیّ دەسەڵات و زەبوون دەزانیّ، ئەم راستی‌یە کە لەدونیای بێداری‌دا لەو شاراوەبوو لەخەوندا بۆی روون بۆوە.

جیهانی خەو چ شتێکمان پیشان ئەدا کە جیهانی بێداری ناتوانیّ ئەنجامی بدا؟ ئێمە ئازادین، لەوانەیە ئەم قسەیە بەشتێکی زۆر روون و بەڵگەنەویست وەربیگریّ، بەڵام لەراستیدا ئێمە بەتەنها لەجیهانی خەوندا ئازادین، بەو مانایەی کە ئێمە تەنها لەکاتی خەوندا بۆ ژیان تیّ ناکۆشین و پێویستمان بەهێرش و بەرگری یاتەبایی و گونجان نی‌یە، هزرو هەستمان لەناخمانەوە هەڵدەقوڵیّ و دەروونی‌یە، لەدونیای خەودا ناچار بەئەنجامدانی کارێك نین و تەنها دەتوانین هەبین، لەکاتی خەودا ئامانج و مەبەستێکمان نی‌یە، بەو جۆرە هەست بەدونیا

دەكـەین كـە دێتـە پێشچـاومان، بەراسـتی دەیبیـنین، نـەك بـەجۆرێك كـە ئێمـە چـاوەڕێی دەكـەین تابـەئامانجێك بگـەین، بەواتایـەكی دی دەتـوانین بڵـێین كـە لەجیهانی خـەودا ویـژدانی بێ ئاگا باڵادەستە، بێ ئاگایی زاراوەیەكی نـاڕوون و ئـاڵۆز نییـە.. لـەو حاڵەتـەدا شـتێكمان چـنگ دەكـەوێ كـە لـە دونیـای بێداریـدا چـنگمان ناكـەوێ، دەشـێ بڵـێین ویـژدانی بـێ ئاگـا لەحاڵـەتی بێداریدا هـەمان ویـژدانی بەئاگایـە لـەكاتی خـەوداو بەپێچـەوانەوە، كەواتـە دوو جـۆر ئاگـایی یاویـژدانی بـەئاگامان هەیـە، یـەكێكیان لـەكاتی بێـداری و ئـەوی دیكـەیان لـەكاتی خەودا.

ئایا ئەمە بەو مانایەیە كە لەخەودا لەدەست ئەقڵمان رادەكەین و زیاتر دوای غەریزەكانی خۆمان دەكەوین؟ هەندێ جار بەڵێ، بەڵام نەك هەمیشەو زۆربەی جار، گەرچـی فرۆیـد بـاوەڕی وابـوو كـە خـەون هەمیشـە هـەڵاتن لەئـەقڵ دەكـا بەگـژ ئەقڵگەڕاییدا، بـەڵام هـەروەكو پێشتر باسم كرد ئێمە لەخەونەكانماندا وردبینترو ئاقڵترین. لەبەر ئەوەی ئازادترین و چاوبەست نەكراوین و باشتر دەبینین و هەست دەكـەین، تەنانـەت لەخەویشـدا خەونـەكانی خۆمـان سانسـۆڕ دەكـەین، ئەوەنـدە جورئـەتمان نییـە ئـەو ئازادیـە قبـووڵ بكـەین كـە خـەون دەمانـداتێ، هـەر بۆیەشـە پەیامـە راسـتەقینەكەی دەشـێوێنین و دەشـارینەوە، رێـك وەك ئـەوەی بمانـەوێ خۆمان لەیەكێك بشارینەوە. بۆیە زۆربەی خەونـەكانی خۆمان فەرامۆش دەكەین، لەبـەر ئـەوەی زۆربـەیان لەگـەڵ دونیـای بێداریمانـدا نـاگونجێن و ئەگـەر لـەبیر خۆمانیان نەبەینەوە دەبنەهۆی ئازاردانمان.

لەدونیای خەوندا توانای داهێنانمان زیاتر دەبێ، توانـای وامان لاپەیدا دەبێ كە لـەكاتی بێداریـدا هـیچ ئاسـەوارێكیان نییـە، لـەم بارەیـەوە خـەونی كابرایـەكی بازرگانتـان بـۆ دەگێڕمـەوە، ئـەم كابرایـە لەبـەر ئـەوەی لـەئیش و مامەڵەیـدا سەركەوتوو بوو بەردەوام بەختەوەرو دەم بەپێكەنین بوو، شەوێكیان ئەم خەونـەی بینی: لەدیمەنی یەكـەمی خەونەكەیدا دەریاچەیەكی بچووك دەبینـێ، دەریاچەكە پیسەو جەووەكەش تاریك و دڵگوشەر. پاش بینینـی ئـەو خـەونە دێتـەوە یـادی كە

ئەو دەریاچەیە لەو دەریاچەیە دەچێت کە دایكو باوکی لەنزیکیەوە دەژیان، هەروەها ئەو بیرەوەریە ناخۆشە خانووە پەڕپووتەکەی ماڵی باوکی بیرخستەوە. لەدیمەنی دووەمی خەونەکەدا سەیر دەکا لەناو ئۆتۆمبیلێکی سپۆرتدا دانیشتووەو، بەڕێگایەکی پانو جوانی بناری کێوێکدا لێی دەخوڕێ، خێرا دەڕواو هەست بەهێزو تواناو سەرکەوتوویی دەکاتو شادمانە، لەدیمەنی سێیەمدا دەگاتە لووتکەی کێوەکە، لەپڕدا خۆی دەکات بەفرۆشگایەکی وێنەی ناشرینو ناپەسەنددا، پێشتر هاوسەرەکەشی لەهەمان ئۆتۆمبێلدا لەتەنیشتیەوە دانیشتبوو، بەڵام ئێستا تەنیایەو کەسێکیش لەوێ نییە، هەموو شوێنێك پیسو خۆڵاوییە، خۆی تەنیاو دەرکراو دێتە پێش چاو.

ئەم خەونە گوزارشت لەهەستی راستەقینەی ئەو بازرگانە دەکات سەبارەت بەژیانو چارەنووسی خۆی، ئەو خەونە دەکرێ بەمجۆرە لێکبدەینەوە:

لەتافی مناڵیما دەورو بەرم پڕ لەبەدبەختیو نائومێدی بوو، ئێستا کابرایەکی سەرکەوتووم. کە بەخێراییەکی سەیر گەیشتمە لووتکەی سەرکەوتن، بەڵام لەکۆتاییدا، پاش ئەوەی ئەم یاریی سەرکەوتنە کۆتایی دێ، دووبارە دەگەڕێمەوە بۆ هەمان دەوروبەری پیسو پڕ هەژاری، هەمان گۆشەگیریی تافی مناڵیو هەمان خاڵی سەرەتا، خەونەکە گوزارشت لەئارەزوویەك ناکات، بەڵکو بەزمانێکی هونەریو داهێنەرانە گوزارشت لەژیانی هیچو پووچی ئەو پیاوە دەکات.

کەسانێکی زۆر خاوەنی ئەم جۆرە توانا داهێنەرانەیەن، بەڵام لەدونیای بێداریدا بەرادەیەك کەوتوونەتە ژێر گوشاری کۆمەڵگاوە کە جورئەتی ئەوەیان نییە خودی خۆیان بنو خۆیان شتێك دابهێنن، یەکێك لەخەوشەکانی کۆمەڵگای ئێمە ئەوەیە کە ناهێڵێت خەڵکی پەی بەتوانا داهێنەرانەکانی خۆیان بەرن.

ئێمە لەدونیای خەوندا لەگەڵ خۆماندا دەدوێین، لە (تەلمود)دا هاتووە: (خەونێك کە لێك نەدرێتەوە وەکو نامەیەك وایە کە نەخوێنرێتەوە) وشەی interpret (لێکدانەوە) لەم بارەدا ماناکە ناگەیەنێو لەراستیدا پێویستمان بەلێکدانەوە یان تەرجەمە نییە (چونکە وشە ئینگلیزیەکە هەم بەمانای

لێكدانەوەو هەم بەمانای تەرجەمەی راستەوخۆش دێ–و–) بۆ نموونە ئێمە كاتێ فێری زمانی چینی یائیتالی بووین ئیدی پێویستمان بەوە نییە بۆمان تەرجەمە بكەن، دەتوانین فێری زمانی خەونیش بین، ئەم زمانەش دەستوورو شێوەی تایبەتیی خۆی هەیە، زمانێكە كە (راستیەكان) راڤە ناكات بەڵكو گوزارشت لەئەزموونێك دەكات، فێربوونی زمانی خەون ئاسانەو مەرج نییە زانایەكی شیكاری دەروونی بیت تافێری بیت.

دەكرێ وەكو زمانێكی بێگانە ئەم زمانەش لەقوتابخانە فێرببیت، بەڕای من فێربوونی زمانی خەون سوودێكی زۆرمان پێ دەگەیەنێ چونكە ئەگەر لەخەونەكانی خۆمان و هی خەڵك تێ بگەین باشتر خۆمان و ئەوانیش دەناسین، لەڕوویەكی تریشەوە فێربوونی ئەو زمانە زیانی خۆیشی هەیە، لەراستیدا ئێمە نامانەوێ زیاد لەڕادەی پێویست زانیاریمان دەربارەی خۆمان و كەسانی تریش هەبێ، چونكە زانیاریی زۆر دەبێتە مایەی چەرمەسەری بۆمان، بەڵام چەند زیاتر خۆمان بناسین و كەمتر خەڵك بتوانن فریومان بدەن، ژیانمان دەوڵەمەندترو بەپیت ترو سەرشارتر دەبێ لەهێزو وزەی ژیان. هەروەها ئەگەر لەزمانی خەون بگەین دوچاری تێڕوانینێكی یەكڕەهەندیی فیكری و رۆشنبیری نابین –ئەو سنوور بەندیەی كە ئەمڕۆ زیاتر لەهەر رۆژگارێكی دی بەسەر هزرو بیری خەڵكیدا زاڵە– دوچاری بیركردنەوە لەچوارچێوەی چەمكەكاندا نابین و بەڵكو بایەخ بەلایەنە عاتیفیەكانیش ئەدەین. ئێمە هزرو سۆزەكان تێكەڵ دەكەین و بەدیلی ناواقعی دەخەینە جێیان، من لێرەدا مەبەستم دژایەتیكردنی خەتەرناكی رۆشنبیری نییە، بەڵكو دەمەوێ بڵێم كە زمانی خەون دەتوانێ شتی وەهامان فێربكات كە ئێستا زیاتر لەهەر كاتێكی دی بۆ ژیانمان پێویستە، ئێمە دەتوانین لەدونیای خەوندا ببینە شاعیر.

سایکۆلۆژیای پێشینو نوێ

- دەروونناسی بۆ ئەوانەی کە دەروونناس نین -

چ کەسێ دەروونناسەو چ کەسێ دەروونناس نییە؟ دەروونناسی چییە؟ وەڵامی پرسیاری یەکەم زۆر سادەیە. هەرکەسێ دەروونناسی نەخوێندبێتو لەو بوارەدا بڕوانامەیەکی زنکۆیی نەبێ دەروونناس نییە. یان بە واتایەکی دی هەموو دەروون نەناسن. بەڵام ڕاستیەکەی وەها نییە" چونکە هەریەکێك لەئێمە بە جۆرێك لەجۆران بایەخ بە دەروونناسی دەداتو پێویستیشە بیدات، ئەبێ بزانین لەناخی مرۆڤدا چی ڕوو دەداتو ئەبێ بیانناسین. تەنانەت پێویستە پێشبینی ڕەفتاری خەڵك بکەینو بۆ ئەم مەبەستەش پێویست ناکات بۆ تاقیگە بچین. تاقیگەی ژیانی ڕۆژانە (کە ڕۆیشتن بۆ ئەوێش مەرج نییە) ئیمکاناتێکی زۆر دەخاتە بەر دەستمان تا لە کردەوەو ڕەفتاری خەڵك بکۆڵینەوەو هەڵیسەنگێنین. بەم پێیە پرسیاری یەکەم پرسیارێکی نابەجێیە. نابێ بپرسین ئایا دەروونناسین یان نا. ڕاستتر وایە بپرسین: ئایا دەروونناسێکی باشین یان خراپین؟

وەڵامی ئەم پرسیارەش هەرچیەك بێت" خوێندنی دەروونناسی ڕۆڵێکی کاریگەری لە شارەزا بوون لە دەروونناسیدا هەیە. ئەم تێڕوانینەش پرسیاری دووەم دێنێتە پێشەوە. دەروونناسی چییە؟ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە دژوارەو پێویستی بە قسەو باسی زیاتر هەیە. مانای زمانەوانی دەروونناسی ((زانستی ڕۆح))ە بەڵام زانستی ڕۆح چییە؟ شێوازەکانی چین؟ ئامانجەکانی چین؟

زۆربەی خەڵکی لەو باوەڕەدان کە دەروونناسی زانستێکی نوێیە. ئەو باوەڕەش لەو ڕاستیەوە هاتوە کە ووشەی ((دەروونناسی)) هەمووی سەد تا سەدو پەنجاساڵێك دەبێت بەکار دەهێنرێ. لە کاتێکدا دەروونناسی لە پێنج سەد ساڵ بەر لە زاینەوە دەستی پێکردو تا سەدەی حەڤدەهەم درێژەی کێشا. بەڵام پێیان نەدەوت ((دەروونناسی))بەڵکو ناویان نابوو((زانستی ئاکار_Ethics)) یاخود زۆر جار ((فەلسەفە))شیان پێدەوت. ئامانجی دەروونناسی پێشین چی بوو؟ وەڵامەکەی بە کورتی: دەروونناسیی پێشین هەوڵی دەدا ڕۆحی ئادەمیزاد بناسێ‌و لە خزمەتی ژیانێکی باشتردا بێ‌و بەم پێیە ئاکارو تەنانەت ئاین‌و مەعنەویەتیش بە ئەنگێزەی دەروونناسی دەژمێردران.

بە کورتی چەند نمونەیەك لە دەروونناسیی پێشین دەهێنمەوە. بودلیزم (ئاینی بودایی) دەرونناسیەکی گشتگیری هێنایە ئاراوەکە زۆر ئالۆزو لە هەمان کاتدا دڵرفێنە. ئەرستۆش کتێبێکی‌دەربارەی دەروونناسی نووسیوە بەڵام ناوی ناوە((بنەماکانی ئاکار)). ڕواقیەکان دەروونناسیەکی زۆر سەرنج ڕاکێشیان هەبوو" لە وانەیە ئێوە کتێبی ((تێڕامانەکان)) ی فەیلەسووفی ڕواقی ((مارکۆس ئۆرلیۆس)) تان دیبێت. هەروەها لە کارەکانی‌فەیلەسوفی ئیتالی ((توماس ئەکویناس ١٢٢٥_ ١٢٧٥)) دا سیستمێکی دەروونناسی دەبینینەوە کە لەهەر کتێبێکی ئەمڕۆ فێرگوزاری ترە. ئەم فەیلەسوفە لەهەر نوسەرێکی دی باشترو بەشێوەیەکی قووڵتر لە خود شەیدایی (نێرگسێتی) و لە خۆبایی بوون‌و خاکی بوون (تواچع) و شەرمو گرێی خۆ بەکەم زانین‌و کۆمەڵێ نیشانەی تری دەروونیی کۆڵیوەتەوە. سپینۆزاش وەکو ئەرستۆ کتێبێکی بەناوی ((بنەماکانی ئاکار))ەوە هەیە. لەوانەیە یەکەم دەروونناسی گەورە بێ کە توانای ویژدانی بێ ئاگای ناساندبێت‌و تبێتی کە ئێمە هەموو لە خواست‌و ئارەزوەکانی خۆمان بە ئاگاین بەڵام لە ئەنگلێزەکانیان بێ ئاگاین.

دواتر دەبینین چۆن ئەم تیۆریە دەبێ بە بنەماو بناغەیەك بۆ دەروونناسی قووڵ لای فرۆید.

لە قۆناغی نویٚدا کەلە سەد ساڵ تیٚناپەڕیٚ دەروونناسیەکی تەواو جیاواز هاتە ئاراوە. ئەم دەروونناسیە مەبەستیٚکی دیکەی هەیە. ئامانجی ناسینی ڕوح نیە لە خزمەتی باشکردنی ژیاندا، بەڵکو ئەوەی لیٚمان دەویٚ ئیٚمە ڕوح بناسین تا بتوانین ببینە مرۆڤیٚکی سەرکەوتووتر. خۆمانو کەسانی دی بناسین تا بتوانین شویٚنیٚکی باڵامان لە ژیاندا هەبیٚو بە جۆریٚك بین کە پیٚشکەوتن داوامان لیٚ دەکات.

بە تەنها کاتیٚك دەتوانین پەی بە جیاوازیەکانی نیٚوان دەروونناسیی پیٚشینو هی نویٚ بەرین کە ئاگاداری گۆڕانکاریەکانیبواری ڕۆشنبیریو ئامانجەکانی کۆمەڵگا بینو ڕەچاویان بکەین. من دڵنیام لە یۆنانیە کلاسیکەکانی سەدەکانی ناوەڕاست لە ئیٚمە باشتر نەبوون. تەنانەت ڕەفتاری ڕۆژانەشیان لە ئیٚمەخراپتر بووە. بەڵام بیور باوەڕیٚك بەسەر ژیانیاندا زاڵ بووکە ئەویش ئەمە بوو: بەهای ژیان تەنها لەوەدا نیە کە خەریکی کاریٚك بین بەمەبەستی دابینکردنی گوزەرانی ڕۆژانەو بەس، بەڵکو ژیان دەبیٚ مانایەکی هەبیٚو، ئەو مانایەش لە نەشو نمای مرۆڤو گەشەکردنی هیٚزە مرۆییەکاندایە. دەروونناسی بەم بیرو باوەڕەوە پابەند بوو.مرۆڤی ئەمڕۆ دیدیٚکی تری هەیە. مرۆڤی ئەمڕۆ ئەوەندەی خولیای هەبوون (دارایی) ە ئەوەندە خولیای (بوون) نییە. هەڵوەدای ئیشی باشترو پارەی زیاترو دەسەڵاتی فراوانترو ڕیٚزی پترە. بەڵام کەسانیٚکی زۆریش گومانیان لەوە هەیەگەیشتن بەم ئامانجانە ببیٚتە بنەمایەی دڵنیاییو ئارامی. ئەم گومانەش بەزەقی لە وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکادا زیاتر لە هەر شویٚنیٚکی تر دەبینریٚ، ئەو ئەمریکایەی کە دەوڵەمەندترینو لە ڕووی ئابووریشەوە پیٚشکەوتوو ترین وڵاتی دونیایە. نامەویٚ بچمە ناو وردەکاریەوە. ئەوەی دەمەویٚ بیڵیٚم ئەوەیە کە دوو بیرو باوەڕی جیاواز سەبارەت بەئەنجامەکانی ژیان، دوو ئاراستەی جیاوازی بۆ دەروونناسی هیٚناوەتە ئاراوە. بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم مەسەلەیەش کورتەیەکی میٚژووی دەروونناسی نویٚ دەخەمە ڕوو تا بەڕیٚبازە سەرەکیەکانی ئاشنابن.

دەروونناسیی نویٚ سەرەتایەکی زۆر میانە ڕەوانەی هەبوو و بە لیٚکۆڵینەوەی یادەوەریو دیاردەی بیستراوو بینراوو پیٚکەوە گریٚدانو بە دوا یەکدا هاتنی ویٚنە

زەینیەکانو دەروونناسیی گیانەوەران دەستی پێکرد. ڕەنگە بتوانین بڵێین کە ویلهلم وندت WILHELM MAX WUNDT (١٨٣٢ــ ١٩٢٠) ی کۆمەڵناسو دەروونناسی ئەڵمانی دیارترینو کاریگەرترین کەسێتی بوو لەسەرەتای دەروونناسیی نوێدا. دەروونناسان ناسراو نەبوونو نوسراوەکانیان لە ئاستی تێگەیشتنی خەڵکی ئاساییدا نەبوو، بەڵکو بۆ هاوکارەکانی خۆیانیان دەنوسیو بەتەنها ژمارەیەکی کەم لەخەڵکانی ئاسایی بایەخیان بەکارەکانیان دەدا. بەڵام هەر زوو ئەم بارە لە بنچو بناوانەوە گۆڕا، ئەمە کاتێ ڕووی دا کە دەروونناسیی نوێ بایەخی بە لێکۆڵینەوەی ئەنگێزەکانی ڕەفتاری مرۆڤداو بووە مایەی سەرنجی خەڵکی ئاسایی. ئەمە ئامانجی سەرەکیی دەروونناسی بووە لەم پەنجا ساڵەی دواییدا.

هەڵبەتە ئەمە شتێکە جێی گرنگی پێدانی ئێمەشە، چونکە هەموومان دەمانەوێ بزانین چ شتێك وامان لێ دەکا بوروژێینو بۆچی ئەنگێزەیەك ئەمانجوڵێنێ تا فلانە کار بکەین. ئەگەر دەروونناسی بتوانێ وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە بەهایەکی گەورەی لای ئێمە دەبێ. هەر لەبەر ئەم هۆیە لەوەدەچێ ((دەروونناسیی ئەنگێزە)) هەوادارترین زانست بێ لە زەمینەی خۆیداو لەم دەیان ساڵەی پێشووشدا لایەنگرانی زیاتر بووە.

لەم دەروونناسییەدا کە لای خەڵکی پەسەندە دوو ڕێبازی سەرەکیهەن: تیۆریی غەریزەو ڕەفتارگەرایی، سەرەتا بەباسی تیۆریی غەریزە دەست پێدەکەم. بنەڕەتی ئم تیۆریە دەگەڕێتەوە بۆ یەکێك لە گەورەترین بیرمەندانی سەدەی نۆزدەیەم کە ئەویش (چارڵز داروین) ە. داروین لەو زانایانەیە کە بۆ یەکەمین جار لە غەریزەو هێزی بزوێنەری ئادەمیزادیان کۆڵیەوە، پوختەی تیۆری غەریزە بریتییە لە: لەپشت هەر کارێکەوە ئەنگێزەیەك هەیە، کە لەهەر بوارێکا وەکو غەریزەیەکی سەربەخۆو خۆڕسك کار دەکات. ئێمە وەکو هەر گیانلەبەرێکی دی کە لەدایك دەبین کۆمەڵێك غەریزەمان تێدایە. گەر شەڕەنگێزبین هۆیەکەی بۆ غەریزەی شەڕەنگێزی دەگەڕێتەوە، ئەگەر نەگریس بین هۆیەکەی غەریزەی

نەگریسـىیە. گـەر ئێرەیـی (حەسـودی) بەیـەکێك بـەرین بـە حـوکمی غـەریزەی ئێرەییەو گەر هەستی هاوکاریمان لاهەبێ غەریزەی هاوکاری بۆ ئەوە هانمان ئەدا. کـە لـەکاتی هەڵاتنـدا لـەشمان سـوك ئـەبێ کـاتێ ڕووبـەڕووی تـرس ئەبینـەوە" غەریزەی هەڵاتن هۆکارمانەوبەمجۆرە.. لەکۆی ئەم غەریزانەمان تیـۆری غـەریزە پێك دێ، کە بەهەموویانـەوە دوو سـەد غەریزەیـەك دەبنو هەریـەکێکیان بزوێنـەری ڕەفتارێـك لـەڕەفتارەکانمانن، هەروەکودوگمـەکانیپیانۆ کـە پەنجـەیان پـا دەنێـی هەریەکەیان دەنگی نۆتێکی تایبەتی لێ بەرز دەبێتەوە.

پێشـڕەوانی تیـۆری غـەریزە دوو ئـەمریکایی بـوون بـەناوی ویلیـام جـەیمزو ویلیـام ماکـدۆگال. لەوانەیـە ئـەم پوختەیـە ئینتیباعیئـەوەتان لا دروسـت بکـا کەتیۆری غەریزە تیۆرێکی زۆر سادەیە. بەڵام بەهیچ جۆرێك وانیە. لەسەر ئەو بناغەیەی کە داروین بنچینەکەی دانا ئەو دوو زانایەو هەوادارانیان، کـە هـەموویان بیرمەنـدی پایـەدار بـوون، سـاختومانێکی وەهایـان دامـەزران کـە شـایانی لێـورد بوونەوە بوو. بەڵام ئەو ساختومانە بەشێوەیەکی دروست بینا نەکرا" چونکە لـە ڕاسـتیدا سـاختومانێکی خـەیاڵی بـوو کەلەسـەر بنچـینەیەکی واقعیانـە بنیـاد نـەنرابوو. گـرنگترین تیـۆریی غـەریزەش تیۆریەکـەی کـۆنراد لـۆرانزە کـە مـەیلی شەڕەنگێزی لە مرۆڤدا بۆ غەریزەی توندو تیژیی خۆڕسك دەگەڕێنێتەوە.

یـەکێك لەخاڵـە لاوازەکـانی تیـۆریی غـەریزە سـادەیی زیـاد لەپێویسـتیەتی. لێکدانـەوەی هـەر ڕەفتـارێکی ئادەمیزاد بەغەریزەیـەك وەڵامێکـی زۆر ئاسانە بـەڵام هیچمان بـۆ ڕوون ناکاتـەوە. ئـەوەی هەڵیـدەهێنجین بەتـەنها ئەوەیـە کـە کـردەوەو ڕەفتارەکانی مرۆڤ ئەنگێزەیان هەیەو ئەو ئەنگێزانەش خۆڕسکن، بەڵام هیچ یەکێك لـەو بزوێنەرانـە غـەریزە نـین. کۆمـەڵێك ڕەفتارمـان هەیـە . وەکـو تونـدو تیـژیی بەرگریانـە، هـەڵاتنو تاڕادەیـەك ڕەفتـاری سێکسـیش . کـە تیایانـدا تـوخمی لـە غەریزەچوو هەیە. بەڵام تەنانەت لەمانەشدا نابێ ئەو ڕاستیانە فەرامۆش بکەین کە پەیوەندیان بە فێربوونو ڕۆڵـی کـەلتورو ڕۆشـنبیریەوە هەیـەو مۆتیڤ (ئـەنگێزە) ە خۆڕسـکەکان تیایانـدا دەسـت تێوەردەدەن. کاریگـەریی ئـەو دەسـت تێوەردانـە چ

لەسەر مرۆڤو چ لەسەر گیانەوەر بە ڕادەیەكە یان دەبێتە مایەی فەوتانیو یانیش دەبێتە مایەی پتەوكردنی پایەی ئەو گیاندارە.

خاڵێكی لاوازی تری تیۆریی غەریزە ئەوەیە كە هەندێ لەو غەریزانە لە كەسانێكدا زۆر بەهێزن، كەچی لە هەندێ كەلتوردا هەر بەدی ناكرێن. بۆ نمونە هەندێ هۆزی سەرەتایی هەن كە زۆر شەڕەنگێزن، بەڵام هەندێكی دی هەن تەواو بە پێچەوانەوەن. ئەم جیاوازیە لە مرۆڤەكانیشدا دەبینینەوە. ئەگەر یەكێك بچێتەلای پزیشكێكی دەروونیو بڵێ: ((دكتۆر، من كابرایەكی ئەوەندە تووڕەم دەمەوێ هەركەسێكم بینی بیكوژم، ژنەكەم، منداڵەكانم، خۆم...)) پزیشكەكە لەوەڵامدا نالێ:((ئاها.. غەریزەی تووڕەیی لە تۆدا زۆر بەهێزە)) بەڵكو فەحسی دەكاتو دەڵێ: ((ئەم كابرایە نەخۆشە، ئەو توڕەییەیكە باسی دەكاتو، ئەو ڕقەی لە دەروونیدا پەیدا بووە نیشانەی نەخۆشین.)) ئەگەر غەریزەی شەڕەنگێزی وای لەو كابرایە كردبێت“ كەواتە دەبێ ئەو ڕەفتارەی ئاساییو سروشتی بێت نەك نیشانەی نەخۆشی.

هەروەها دەبینم كە زۆربەی مرۆڤە سەرەتاییەكان، ئەوانەی كە بە ڕاوو كۆكردنەوەی خۆراك گوزەران دەكەن، یانەلە قۆناغە سەرەتاییەكانی شارستانیدان، كەمتر لەمرۆڤەكانی دی شەڕەنگێزن ئەمەش ڕاستیەكی زۆر گرنگە، ئەگەر شەڕەنگێزی خۆڕسك بوایەدەبوو لە مرۆڤە سەرەتاییەكاندا بەشێوەیەكی دیارترو زەقتر دەربكەوتایە. لە كاتێكدا ئەمە تەواو پێچەوانەیە. گەشەو پێشكەوتنی شارستانیەتی لە چوار هەزار ساڵ بەر لە زاینەوە دەستی پێكرد. دامەزراندنی شارە گەورەكان، حكومەتە شا نشینەكان، زنجیرەی پلەو پایەكان، سوپاكان، داهێنانی جەنگو كۆیلایەتی- بەئەنقەستیش وشەی ((داهێنان)) بەكار دەهێنم چونكە هیچیان لە سروشتدا لە خۆیانەوە نایەنە ئاراوە. هەموو ئەمانە زەمینەیان بۆ سادیزمو توندوتیژیو مەیل بۆ وێرانكاری و چەوساندنەوە سازكرد. ئەمانە كۆمەڵێك نەخۆشین كە هەرگیز بەو ڕادەیەی ئێستا لای مرۆڤە سەرەتاییەكانو قۆناغەكانی بەر لە مێژوو نەبوون.

خاڵەکانی لاوازیی تیۆریی غەریزە ڕەفتارگەرایانی BEHAVIORISTS ی هاندا تا تیۆرێکی تەواو جیاواز بخەنە ڕوو. ئەمانە باوەڕیان وایە کە شتێك نییە تەواو خۆڕسك بێت لە مرۆڤداو کردەوەی مرۆڤ لە ژێر کاریگەریی هەلو مەرجە کۆمەڵایەتیەکاندایەو بەرەنجامێکی دەست تێوەردانی کۆمەڵگا یان خێزانە.

ناودارترین و بەناوبانگترین تەرەفدارو بەرگریکاری قوتابخانەی ڕەفتارگەرایی ((سکینەر B.F.SKINNER))ە .ئەو لە کتێبێکی خۆیدا بەناونیشانی ((ئەو دیو ئازادیو پلەو پایە (Beyond Freedom and Dignity)) دەڵێ:: ((چەمکی وەکو ئازادیو پلەو پایە جگە لەوەهمو خەیاڵ هیچی دی نین و بوونی دەرەکیان نیە، بەڵکو ئەنجامی کۆمەڵێ کاریگەرین لەسەر ئادەمیزاد، بە جۆرێك وابزانێ کە دەیەوێ ئازاد بێت.))

نمونەیەکی سادە دەربارەی ئەم تیۆریە بهێنمەوە: جۆنی کە کوڕێکی بچوکەو نایەوێ سپێناخ بخوات. تەمێکردنی دایکیشی (ئەو ڕێگایەی دایکان و باوکان پەنای بۆ دەبەن) سوودێکی وای نابێ. سکینەر باوەڕی وایە کە تەمێکردن بەرامبەر بەو سەرپێچیە شێوازێکی ڕاست نییەو نابێ دەربارەی سپێناخ بدوێی، بەڵکو دەبێ سپێناخەکە بکرێتە ناو قاپی مناڵەکەوە. ئەگەر جۆنی دەستی بۆ برد دەبێ دایکەکە بەدەم زەردەخەنەیەکی پڕ لە میهرەبانیەوەگفتی تۆزێ کێکیشی پێبدا. بۆ جارێکی تر کە سپێناخ لەسەر سفرە دابنرێتەوە جۆنی باشتر مەیلی خواردنی دەکا. ئەم جارەش زەردەخەنەی میهرەبانی دایكو گفتی چوکلێتێك زیاتر هانی دەداسپێناخەکە بخوات. ئەم شێوازە بەردەوام ئەبێ تا جۆنی مەرجدار ئەبێ، واتە تا وای لێدێ تێدەگا کەئەگەر سپێناخەکە بخوات خەڵاتی دەدرێتێ. کێبێ حەز بەخەڵات نەکات؟ پاش ماوەیەك جۆنی بەحەزەوە سپێناخ دەخواتو لە سەوزەکانی تری پێخۆشتر دەبێ. ئەم شێوازە کاریگەرەو سکینەر بۆ دۆزینەوەی ئەو شێوازە زیرەکانە هەوڵی زۆری داوە، بۆ نمونە ئەگەر خەڵاتەکەبەردەوام نەبێ، یان هەندێجار هەر نەبێو دواتر بهێنرێتە وە کایە. گەلێ لێکۆڵینەوەو تاقیکردنەوەی ورد ئەنجام دراوە بۆ دۆزینەوەی باشترین ڕێگای فریودانی خەڵکو هاندانی بۆ ئەنجامدانی کارێك بەرامبەر خەڵات. سکینەر

گوێنەداتـە ئـەوەی کـە بۆچـی ئـەوەی خەڵاتەکـە دەبەخشـێ چـاوەڕێی ئەنجامـدانی کارێکە لە بەرامبەرەکەی، چونکە ئەو بایەخ بەبەهاکان نادات.

ئەگـەر ئـەو بـارەی دەروونـنـاس لـە تاقیگـەدا بهێنینـە بەرچـاومان بەئاسـانی لـەو بۆچوونەی سکینەر دەگەین. خواردن یان نەخواردنی مشکەکە یان کەروێشکەکە لە تاقیگەدا شتێکی ئەوەندە گرنگ نییە. ئەوەی گرنگە ئەوەیە کە ئایا دەتوانین وایان لێ بکـەین مـەیلی خـواردن یـا نـەخواردنیان لا دروسـت بکـەین. جـا لەبـەر ئـەوەی ڕەفتارگەرایان، مرۆڤ بە خۆشیانەوە، بەبەرازێکی تاقیگە دەزانن، هـەر بۆیـە سنورو هۆی مەرجداری بەگرنگ ناژمێرنو تـەنها بایـەخ بـەدوو خـاڵ ئـەدەن: مەرجدارکردنی خەڵکیو باشترین ڕێگا بۆ ئەوە. ڕەفتارگەرا ڕەفتـاری ئادەمیزاد لـە بـوونی ئادەمیزاد خۆی جیا دەکاتەوە. مرۆڤ لەچوارچێوەی ڕەفتاریا ناخوێنێتـەوە، بـەڵکو بـەرەنجامی پرۆسـەکە کـە هـەر ڕەفتارەکەیـە ڕەچـاو دەکـات، مـرۆڤ کـە خـۆی خولقێنـەری ڕەفتارەکەیە ئافەرۆز کراوە. لەم نێوەدا ئادەمیزادەکان خۆیان چ بایـەخێکیان نییـەو بە تەنها بابەتێکن بۆ فەلسەفەو خەیاڵ. بەتەنها کردەوەی مرۆڤ سـەرنجی ڕەفتارگـەرا بەلای خۆیدا ڕادەکێشێو ئەو ڕاستیەش فەرامۆش دەکا کە ئەگەر تیۆریەکەی ڕاستـە کەواتـە بۆچـی خـەڵکی بـەگوێرەی ئـەو تیۆریـەی ئـەوان کاردانـەوەیان نییـە. حـەز نەکردن بەلێك چوونو ملکەچ نەکردنی کەسانێکی زۆر بۆ بەرتیل یـان ئـەو خەڵاتـەی کە گەوهەری تیۆریەکەیە" بەلای ئەوانەوە گرنگ نییـە. تیـۆریی ڕەفتارگـەرایی لافـی ئـەوە لێ ئـەدا کـە خـەڵك بـەرتیل خۆرییـان لـە ((خـودی بـوون) و پـەیبردن بـەهێزە شاراوەکانی ناخیانو تواناکانیان پێباشترو پەسەندترە.

گەرچی جیاوازیی زەق لەنێوان ڕەفتارگەراییو تیۆریی غەریزەدا هەیـە بـەڵام لـە شتێکدا یـەك دەگرنـەوە. هیچیان ڕێ بـە مرۆڤ نـادەنو پێـی ڕەوا نـابینن کـەمترین کـۆنترۆڵی ژیـانی خـۆی لەدەسـتدا بـێ، تیـۆریی غـەریزە کردەوەکـانی مـرۆڤ دەگەڕێنێتـەوە بـۆ ئـەو هاندەرانـەی کـە ڕیشـەیان لـەڕابوردووە گیانـەوەرییو مرۆییەکیدایە. ڕەفتارگەرایی بونیادوهـەولو مـەرجی کۆمەڵایـەتی بەهانـدەری مرۆڤ دەزانێ، بە واتایەکی دی مرۆڤ لەژێر کاریگەریی تەواوی ئەو فرِوفێڵانەدایە کە لە

هەلپەرستیو هەڵخەڵەتاندنەوە سەرچاوە دەگرن.بەهەمان شێوە بەگوێرەی تیۆریی غەریزە مێژووی هەر جۆرە گیانلەبەرێك بەسەر كردەوەكانیدا باڵا دەستە. بەڵام هیچ یەكێ لەو تیۆرییانە دەستەبەری خواستە ڕاستەقینەكانی ئادەمیزاد ناكەنو لەگەڵ سروشتی مرۆییدا ناگونجێن.

ئەم دوو تیۆریە سەرەكیە بەشێكی گەورەی ((دەروونناسیی نوێ)) دەگرنەوە، بەڵام دەروونناسیی ڕەفتاری باوترە. زۆربەی زانایانی دەروونناسی لە ئەمریكا ڕەفتارگەرانو تەنانەت لە شورەویش لەبەر كۆمەڵێ هۆی سیاسی هەر هەمان ڕێبازی دەروونناسی زاڵە.

– سێ چەمكی سەرەكیی سیگمۆند فرۆید

جگە لەو دوو ڕێبازە سەرەكیەی كە باسمانكردن، ڕێبازێكی سێیەمیش هەیە كە سیگمۆند فرۆید دایمەزراندوبە شیكردنەوەی دەروونی (دەروونشیكاری) یان دەروونناسیی قووڵ ناسراوە. ئامانجی فرۆید تێگەیشتنێكی مەنتیقیانەی هەڵچوونەكان (Emotions) ی مرۆڤ بوو. بە تایبەتیش هەڵچوونە نا ئەقڵانی (Irrational) ەكانی. دەیویست بزانێ هۆی یان سەرچاوەی ڕق، خۆشەویستی، ملكەچكردن، وێرانكاری، ئێرەییو حەسودی چین . ئەو هەڵچوونانەی كە كۆمەڵێ نوسەری گەورەی وەك (شەكسپیر و بالزاكو دۆستۆیڤسكی) لە كارەكانیاندا گرنگیان پێ داوە. فرۆید هەوڵی ئەدا ڕوخسارێكی زانستی بەو هەڵچوونانە ببەخشێ. فرۆید زانستی شتە نا ئەقڵانیەكانی داهێناو، دەیویست بە سوود وەرگرتن لە هێزە ئەقڵگەراكانو ناهونەریەكان لە شتە نائەقڵانیەكان بگات. بەم جۆرە هونەرمەندەكان ، بەتایبەتیش سوریالیستەكان لە دەروونناسانو دەروونشیكاران (كەئەو بیرو ڕایانەیان بە پوچو بێ هوودە دەزانی) زیاتر تیۆریەكەی فرۆیدیان پێ قبول بوو. چونكە ئامانجی فرۆیدو هونەرمەند یەك ئامانج بوو: هەڵچوونەكانی مرۆڤ چیەو چۆن دەرك دەكرێ؟ دەروونشیكاران بەدوای دۆزینەوەی ڕێگاو وەسیلەیەكدا دەگەڕان بۆ ڕزگاركردنی مرۆڤ لە

نەخۆشـی ئـازار بـەخشو یـان لـەو شـتانەی لـە ژیانیـدا دەبنـە هـۆی ناكـامڵیو كەوكوڕی.

ئـەبێ ئـەوەش بڵـێم كـە تیۆریەكـەی فرۆیـد لەسـنوری لێكۆڵینـەوەی زانسـتیی ئەنگێزەكان (هەڵچوونەكان) دا كە لە پشت ڕەفتاری مرۆڤەوەن نەدەوەستا. فرۆیـد بـە پێچـەوانەی هـەوادارانی ڕێبـازە سـەرەكیەكانی دەروونناسـی نوێ،لایـەنگیری ئامانجی ئاكاری دەروونناسیی پێشین بوو. دەیویست مرۆڤ توانای تێگەیشتنی خۆی هەبێو نەستی خۆی كەشف بكات تا بتوانێ ئازادی بەدەست بێنێ.

ئامانجی ئەو گەیشتن بە یاسای عەقڵو لە ناوبردنی وەهم بوو، ئەو بەشوێن ئـازادیو پێگـەیینو بـەركامڵی مرۆڤدا دەگـەڕا. ئامانجـە ئاكاریـەكانی ئـەو هـەمان ئامانجـــەكانی چـــاخی ڕۆشـــنگەری (Enightenment) و ڕێبـــازی ئەقڵانیـــەت (Rationalism) بوو. بەڵام ئەو مەبەستانە لە ژێر پەردەی ئەو ئامانجانەدا ون بوو كە دەروونناسـانی دی گرتبویانەبـەر. تـەنها ئامـانجی ئـەو دەروونناسـانەش یارمەتیدانی خەڵك بوو بۆ بەرهەم هێنانی باشتر. ئەو مرۆڤە نمونەییەی كە فرۆیـد لەبەرچـاوی گرتبوولـە زۆربـەی لایەنەكانـەوە هـەمان ئـەو مرۆڤـە بـوو كـە فەیلەسووفانی گەورەی چاخی ڕۆشنگەری لەبەرچاویان گرتبوو.

تیۆریەكەیفرۆیـدو شـێوەی گوزارشـتی بـە ڕادەیـەكی زۆر كـەوتبووە ژێـر كاریگـەریی ڕۆحـی سـەردەمەكەیەوە، واتـە كاریگـەریی داروینیـزمو ، ماتریـالیزمو غەریزەگـەرایی كـە بەئاشـكرا لـە كارەكانیـدا دەردەكـەوێ. بـەمجۆرە جاری وا هەیـە تیۆریەكەی خۆی بە زمانێك دەخاتە ڕوو كە فرۆید وەكو ڕفتارگەرایەك دەناسرێو، ئەمەش دەبێتە هۆی دروست بوونی بەدحاڵێبوونێكی گەورە. لێرەدا هـەوڵ ئـەدەم باس لەگەوهەری دۆزینـەوەكانی فرۆیـد بكـەم. هـەر لەگەڵیشـیدا ڕاوبۆچوونی خـۆم ئەخەمە ڕوو كە زۆربەی دەروونشیكاران لەگەڵ ئەو ڕاوبۆچوونانەمدا نین.

با سـەرەتا بـزانین مانـای نەسـت یـان ((چـەپاندنRepression)) چیـیە؟ ئـەمڕۆ عادەتەن ئەم چەمكە لەبیر دەكرێ. كـە گفتوگۆ دەربارەی دەروونشـیكاری دەكـرێ" یەكەمین شتێ كەدێتە بیری خەڵك (من . Ego) و (منی باڵا . Superego) و (ئەو . id) و

گرێی ئۆدیپو لیبیدۆ libido یە کە فرۆید هیچیاذیلە پێناسەیەکی سەرەکیی دەروونشیکاریدا کۆ نەکردۆتەوە.

لەچەپاندنەوە دەست پێ دەکەین. جاری وایە بەپێی هەندێ ئەنگێزە رەفتار ئەکەین کە تەواو لێیان بێئاگاین. نموونەیەکی بچوك مەبەستەکەم روون دەکاتەوە، ماوەیەك لەمەوبەر هاورێیەکم کە دەمزانی منی خۆش ناوێ هات بۆ دیدەنیم. لەو هاتنەی سەرم سورما. کە دەرگاکەم لێکردەوە هاتو دەستی درێژ کردو وتی ((خواحافیز)). لێکدانەوەکەشی ئەوەیە کە: نەستی فەرمانی گەرانەوەی پێداوە. ئەو خوازیاری ئەو سەردانە نەبوو بۆیە لە جیاتی سلاو بە وتنی خوا حافیزی بێمەیلی خۆی خستەروو. هەردووکمان نەمانتوانی چی بکەین؟ هیچ. ئەو کە دەروونشیکارێك بوو دەیزانی چی کردووەو نەیدەتوانی داوای لێبوردن بکاو بلێ‌چ: ((مەبەستم ئەوە نەبوو)) و پاکانە بکات. چونکە هەردووکمان دەمانزانی کە دەروونشیکار لەمەبەستو مانای راستەقینەی قسە دەگاو مانای درۆی بۆ داناتاشێ. بارێکی نائاسایی بوو. ناچار هەردووکمان بێدەنگ بووین. ئەمە نموونەیەکە لەسەدان نموونەی دیـو، فرۆید تیۆریەکەی خۆی لەسەر بنچینەی ئەم حاڵەتانە دامەزراند.

نموونەیەکی تر بهێننە بەرچاوتان: باوکێکی سادیست کە لەکورەکەی خۆی ئەدا، لەزەت وەردەگرێ، ئەگەر لەخۆی بپرسن بۆچی وادەکات (عادەتەن ئەو پرسیارەشی پێناخۆش نابێ" چونکە ئەم کەسانە خۆیان حەز دەکەن زانیاریی لەو جۆرە بەدەستەوە بدەن) لە وەلامدا دەڵێ: ((ئەبێ کورەکەم تەمێ بکەم تا ببێتە کەسێکی شایستە یان (بەشایستەیی بمێنێتەوە)، ئەم کارەی من لەرووی خۆشەویستیی باوکانەوەیە.)) ئایا ئێوە باوەر بەو قسەیەی دەکەن؟ لە وانەیەو لەوانەش نیە. بەلام لەروخساری بروانەو لەو خەتو چرچیو لۆچیانە ورد بەرەوە کەلەکاتی لێدانی منداڵەکەیدا لەسەر دەو چاوی دەردەکەون. هەڵچوونێکی فرە لە چاوانیدا بەدی دەکەیت. خەتەکانی دەمو چاوی هەم گوزارشت لە رقو هەم لەلەزەتێك دەکەن کە لەئەنجامی لێدانەکەوە هەستی پێدەکات. هەمان ئەم

دیاردانە لە پۆلیسەکانو پەرستارو بەندیەوانەکانیش (هەڵبەتە هەموویان نا) و لە پەیوەندی تایبەتی دیکەشدا بەدی دەکرێن. ئەم جۆرە کەسانە کەمو زۆرو هەریەکە بەپێی بەرژەوەندیی خۆی ئەو سروشتەی خۆی دەشارێتەوە. بگەڕێینەوە سەر باوکە سادیستەکە. ئەگەر لەتەرزی لێدانەکەی ئەو ورد بینەوە دەبینین ئەنگێزەکەی ئەوە نیە کە ئەو دەیڵێ، پەروەردەکردنی کوڕەکە لە ((پاکانەکردنێك)) زیاتر نییە. ئەنگێزەی ئەو کردەوەیەی هاندەر Impulse یێکی سادیستانەیە کەخۆی لێی بێئاگایە.

نموونەیەکی گەورەی مێژوویی لەو گوتەیەی ئادۆلف هیتلەر دایە. هیتلەر لە هۆش و زەینی بەئاگای خۆیدا دڵنیا بوو کە بەتەنها چاکەومەزنی ئەڵمانیای دەوێ: بالا بوونی ژیانو دەسەلاتیئەڵمان لە جیهانداو شتی لەم بابەتە.. گەرچی دڵڕەقانەترین فەرمانی ئەدا" کەچی ئەوەندەی ئێمە ئاگادارین" هەرگیز هەستی بەوە نەدەکرد کە کاری نامرۆیی و ستەمی ئەنجام داوە. بەڵکو گومانی نەبووە لەوەی کە کارەکانی لەپێناوی ئەڵماندایە. دەیویست یاساکانی مێژوو بخاتە بەرچاوو بەپێی حوکمی چارەنوس و حوکمی نەژادو حوکمی پەروەردگار دەجولایەوە. بێ ئاگا بوو لەوەی لەزەتی لەوێرانکاری دەبینی. بەرگەی بینینی لاشەی سەربازەکانو ساختومانە وێرانەکانی نەدەگرتو، هەربۆیە بەدرێژایی جەنگ سەردانی بەرەکانی شەڕی نەکرد. هۆی ئەوەش ترسنۆکی نەبوو، بەڵکو پڕ کێشی نەدەکرد ئەنجامی مەیلی لە ڕادەبەدەری خۆی بۆ وێرانکردن ببینێ.

هەمان دیاردە دەتوانین لەو کەسانەدا ببینینەوە کە وەسواسی شتو ئاو بەکارهێنانیان هەیە. ئەمانە بەنیازی ئەوە ئەو کارە ئەنجام ئەدەن کە ئەیانەوێ هەمیشە پاکو تەمیز بن. بەلام ئەگەر بخرێنەبەر شیکاری دەروونیەوە دەردەکەوێ کەلەنەستیاندا ئاگاداری دەستە خوێناویو چەپەڵەکانی خۆیانو دەیانەوێ لەو بارە قورسەی نەستیان ئازاد بن کە دەشێ تاوانێبێ، تاوانێکی شاراوە یان مەیلێ بۆ گوناهێك. هیتلەریش لەم تەرزە مرۆڤانە بوو. وەسواسی شتنی نەبوو، بەلام کەسانێك شایەتی ئەوەن کە زیاد لەڕادەی پێویست بایەخی بەپاکو تەمیزی ئەدا.

مەبەستم لە هێنانەوەی ئەم نموونانە پیشاندانی حاڵەتی نزیك لە حاڵەتی باوکی سادیستەکە بوو. هیتلەر نەیدەویست دان بەڕاستیی هاندەرەکانی خۆیدا بنێت، ئەوانەی دەچەپاندو تەنها ڕێی بەدەرکەوتنی نیازە پاکەکانی خۆی ئەدا.

هەڵبەتە ئەم کارە تا سنورێکی دیاریکراو بڕی کرد. بەڵام چونکە سەرەنجام لەوە گەیشت کە ئەڵمانیا، یان ڕاستتر وایە بڵێین خودی ئەو، جەنگەکەی دۆڕاندووە، چەپاندنی مەیلی وێرانکاریش وەستا. ناکاو گەیشتە ئەوەی کە هەموو خاکی ئەڵمانیاو هەموو میللەتی ئەڵمان بفەوتێنێ. هیتلەر لەگەڵ خۆیدا ووتی: ((ئەم میللەتە مادام توانای بردنەوەی جەنگەکەیان نەبوو کەواتە شایانی ژیان نین.)) ئەوە بوو کە دوا جار شەهوەتی وێرانکردن لەلای کەوتە گەڕ. ئەم شەهوەتە بەردەوام لای هەبووەو بە شێك بووە لە سروشتی، بەڵام بە چەپێنراوی مایەوە تا ئەو دەمەی ئیدی پێویست بەشاردنەوەی نەما. تەنانەت لەو کاتەشدا پاکانەی بۆ ئەو شەهوەتی وێرانکاریەی خۆی دەکرد: ((ئەڵمانیەکان دەبێ بمرن چونکە شایانی ژیان نین.))

دەتوانین نموونەی دراماتیك یا نادراماتیك ـ ی لەم جۆرە لە هەموو کاتێکداو هەموو شوێنێکدا ببینینەوە. خەڵك ئاگاداری ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی خۆیان نین، لەبەر کۆمەڵێ هۆی جیاواز ناتوانن بەرگەی ئەو شتانە بگرن کە دژ بەهەستی بەئاگا یاخود بیرو باوەڕی گشتین. ئەگەر خەڵك لە ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی خۆیان بە ئاگا بن بارێکی زۆر شپرزەوپەشێویان ئەبێ. کەواتە پێیان باشە کە هەر لەو ئەنگێزانە بێئاگابن تا لەگەڵ ((خودی باشتر)) ی خۆیانو ((خەڵکی بەرێز)) و بیرو ڕاکانی خەڵکی بەرێزدا دووچاری پێکدادان نەیەن.

ئێستاش دەچینە سەر بەرەنجامێکی چەپاندن کە شایستەی سەرنج دانەو دووەمین چەمکی فرۆیدە، ئەگەر خەڵکی لە ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی کردەوەکانیان ئاگادار بکەینەوە کاردانەوەیان کردارێك ئەبێ کە فرۆید ناوی نا بەرەنگاری . Resistance . خەڵکی نایانەوێ ئەو زانیاریانە بزانن، تەنانەت ڕاستیەك کە سوودیشیان پێ دەگەیەنێ پێیان قبول ناکرێ. خەڵك ناتوانن ڕاستیەکانی ناو

ناخی خۆیان ببینن. ئەگەر بەشۆفێرێك بڵێی دەرگای ئۆتۆمبیلەکەی کراوەتەوە یان تایەکەی هەوای کەمە زۆر سوپاس گوزار ئەبێ. بەلاّم ئاشکرا کردنی ئەگێزەی ڕاستەقینەی کردەوەی مرۆڤ ئەم کاردانەوەیەی نابێ بەڵکو لە ئاستیدا بەرەنگاری دەنوێنن. لە تەواوی شتە چەپێنراوەکاندا ئەبێ چاوەڕێی ئەوە بین کە بە ئاشکرا کردنی ئەوەی لە دەروونی مرۆڤدایە ڕووبەڕووی بەرەنگاری دەبینەوە.

نیشانەکانی ڕەفتاری بەرەنگاریئامێز چی‌یە؟ نموونەی زەقی: تووڕەیی‌و سەرکێشی‌و شەڕەنگێزی‌یە. دەڵێی خەڵکی دەیانەوێ تەواوی گەواهیەکان لەسەر تاوانەکانیان لەناو بەرن. لەبەر ئەوەی ناتوانن نهێنی درکێنەکەی ناو ناخی خۆیان بکوژن . چونکە کارێکی مەترسیدارە . بە شێوازێکی ڕەمزیانە لە خۆیانی دوور دەخەنەوە. بە دادو هاوارەوە دەڵێن ((تۆ ئێرەییم پێ‌دەبەیت‌و هاندەرێکی ناشرین پاڵت پێوە دەنێ قسەم پێ‌بڵێیت. تۆ ڕقت لە منەو لەزەت لەو قسانە دەبینی کە دەیانخەیتە پاڵ من.)) وهتد.... جاری وایە تووڕەیی خەڵك دەگاتە ڕادەیەکی زۆر خەتەرناك. ئاستی تووڕە بوونیان بەندەبە پلەو پایەو بارو دۆخ‌و ئەو حاڵەتانەی کە تیایاندان. ئەگەر ڕێ بە گوزارشت کردن لە تووڕەیی نەدات (وەکو باری کەسێکی ژێر دەست بەرامبەر کەسێکی بالاّ دەست) ئەو کەسە بێدەنگ ئەبێ‌ودوای ئەوەی دەچێتەوە ماڵەوە بە هاوسەرەکەی دەڕێژێت. بەلاّم ئەگەر کۆت‌و بەندێکی وەها لەئارادا نەبێ‌و، بۆ نموونە ژێردەستەکە بتوانێ‌ڕەخنە لە بالاّ دەستەکە بگرێ (هەڵبەتە بەو مەرجەی ڕەخنەکەی دروست بێ) ئەوا ڕەخنە لێ‌گیراو بەهەر شێوەیەك کە خۆی بزانێ کاردانەوەنیشان ئەدا. سەرۆکەکە دەتوانێ کارمەندەکەی بەردەستی ڕیسوا بکات، یان هەر لەکارەکەی دەری بکات‌و بیانووشی ئەوەیە کەکارمەندەکە تۆمەتی خستۆتە پاڵ‌و شتی بۆ هەڵبەستووە.

شێوازێکی سادەتری دەربڕینی بەرەنگاری ئەوەیە کە مرۆڤ گوێ‌ی خۆی لە ئاستی ئەو شتانەدا کەڕ دەکات کە نایەوێ بیانبیستێ. ئەو زانیاریانەی کە لەگەڵ سروشتیدا ناگونجێن یا بە پێچەوانەی مانای ڕاستەقینەیانەوە باون" گوێیان لێ

ناگریٚ. گەرچی ئادەمیزاد ناتوانیٚ هەمیشە کەڕ بیٚ، بەلاٌم بەهەر حالٌ ئەم حالٌەتە سادەترینو باوترین ریٚی بەرەنگاریە.

ڕیٚگایەکی تری بەرەنگاری خەمبار بوونو خزانە گۆشەیەکەوەیە. ئەمە شیٚوازیٚکە کەزیاتر لە نیٚوان ژنو میٚردەکاندا بەدی دەکریٚ. کاتیٚ یەکیٚکیان ئەنگیٚزەی ڕاستەقینەی کردەوەیەکی ئەوی تر دەداتەوە بەچاویدا، ئەوی تردوچاری دلٌتەنگی دەبیٚو لە بەامبەردا بەشیٚوەیەك لە شیٚوەکان یان بە ڕاشکاوی دەلٌیٚ: ((چاوت لیٚیە قسەکانی تۆ منیان دلٌتەنگ کرد.)) لیٚرەدا گرنگ دروستی یان نادروستیی ئەو بیرهیٚنانەوەیە نییە، بەلاٌم تەرەفەکەی دیکە لە ئاشکراکردنی ناواخنی نەستی هاوسەرەکەی تۆبە دەکات، چونکە بەرامبەر بەوە دەبیٚ نرخیٚکی گران بدات.

شیٚوەیەکی دیکەی بەرەنگاری هەلاٌتنە. ئەم جۆرە بەرنگاریە بە زۆری لە نیٚوان هاوسەرانیٚکدا بەدەردەکەویٚ کە یەکیٚکیان شتیٚکی کەشف کردبیٚ کە ئەوی تر هەولٌی شاردنەوەی دابیٚ. تەنانەت لەوانەیە ئەو دووانەسەرنجی ئەوەیان نەدابیٚ کە شتیٚکی وەکو چاوشارکیٚ دەکەنو لە ناکاوا یەکیٚکیان هەست دەکات کە هاوسەرەکەی زیاتر لەوەی هەیە دەیبینیٚ. ئەویش ناتوانیٚ لەگەلٌ ئەو بارەدا بسازیٚو نایەویٚ بەهایەکی ئەوتۆش بۆ دیدی بەرامبەرکەی دابنیٚ چونکە بیر لە گۆڕان ناکاتەوەو دەیەویٚ لە هەمان باردا بمیٚنیٚتەوە، هەر بۆیە تاقە ڕیٚگاچارە هەلاٌتنە. ئەم بابەتە لەبەردەم دەروونشیکاریدا دووبارە دەبیٚتەوە: ئەگەر دەروونشیکار شتیٚ بلٌیٚ کە نەخۆشەکە حەز بەبیستنی نەکات، نەخۆشەکە دەستبەرداری چارەسەر دەبیٚوچیدی هاموشۆی پزیشکەکە ناکاتەوەو لە وانەشە بلٌیٚ: ((وازم لەچارە سەر هیٚنا چونکە دەروونشیکارەکە خۆی شیٚتە. قسەی وا دەکات کە نیشانەی شیٚتیەتی، ئەو قسانە هەر لەشیٚت دەوەشیٚتەوە.))

هەموو دەزانن کە دەروونشیکارەکە ڕاستە، بەلاٌم نەخۆشەکە کە ترسی لەوە هەیە گۆڕان بەسەر خۆیدا بهیٚنیٚ بەناچاری کاردانەوەیەکی تووڕەی دەبیٚ (هەموو شیٚوەکانی بەرەنگاری کە لیٚیان دوایین جۆریٚکن لە توندوتیژیو شەڕەنگیٚزی) و دەلٌیٚ: ((لە بەرچاوم وون بە، نامەویٚ لەوە زیاتر ئەو قسەیە ببیستم)).

بەڵام ئەگەر ئەو کەسە ئامادەبێ گۆڕان بەسەر خۆیدا بهێنێت بارەکە تەواو جیاواز دەبێ. ئەگەر کەسێك بیەوێ لە خۆی بگاتو ڕاستیەکان دەربارەی خۆی بزانێ تا بتوانێ دەست بەگۆڕانکاری لەخۆیدا بکات چیدی بە تووڕەیی یان هەڵاتن کاردانەوە پیشان نادات. بەرامبەر بەبیستنی ئەو ڕاستیانە کەیاریدەی گەشەی ئەدەب سوپاسگوزارو خۆشحاڵ دەبێ. هەر وەکو ئەو نەخۆشەی کە نەخۆشیەکی جەستەیی هەیەو کاتێ پزیشك چارەسەری دەکات پێدەزانێو سوپاسی دەکات. بەڵام زۆربەی خەڵك مەیلی گۆڕانکاریان نییەو گۆڕان بۆ کەسانی دی بە پێویست دەزانن.

زێدە ڕۆیی نیە گەر بڵێم زۆربەی خەڵك زۆرترین هێزی خۆیان بۆ چەپاندنی ئەنگێزە ڕاستەقینەکانی خۆیان تەرخان دەکەنو، ئەگەر نەیانتوانیو ئەو ئەنگێزانە چوونە ویژدانی بە ئاگایانەوە دەست بە بەرەنگاری دەکەن. بێگومان وزەیەکی زۆر بەم جۆرە بەهەدەر دەڕواو، سوود وەرگرتنێکی کاریگەر لە تواناو بەهرەکان دژوار دەبێ.

ئیستا دێینە سەر چەمکی سێیەمی فرۆید: گۆڕین یان گواستنەوە . Transform.

گۆڕین لای فرۆید واتە نەخۆشەکە دەروونشیکار لەجێی یەکێك لەو کەسێتیانە دادەنێت کە لەمناڵیدا کاریگەرییان لەسەری زۆر بووە، بۆ نموونە وەکو باوك یان دایك. بەم پێیە کاردانەوەی بەرامبەربە دەروونشیکارەکە وەکو کاردانەوەی بەرامبەر کەسێك نییە کە ڕووبەڕووی یان لەپشتیەوە وەستاوە. نەخۆشەکە دەروونشیکار بە کەسێکی دی دەبینێ (باوك، دایك، بابە گەورە یا دایە گەورە) و چاوەڕێشە ڕۆڵی هەمان کەسێتیش ببینێ. نموونەیەکی ڕوون بهێنمەوە:

دەروونشیکارێك بەم جۆرە باسی ئافرەتێکی بۆ کردم کە سێ هەفتە بوو هامشۆی دەکرد. ڕۆژێکیان کە ئافرەتەکە عیادەکە جێ دەهێڵێ، بە وردی سەیری دەروونشیکارەکە دەکاتو پێی دەڵێ: ((چۆن؟ ڕیشت نییە؟!)) دەروونشیکارەکە هەرگیز ڕیشی نەبووە. بەڵام ئافرەتەکە بەدرێژایی ئەو سێ هەفتەیە ئەوی بە پیاوێکی ڕیشدار دیوە، چونکە باوکی ڕیشی هەبووە. ئەو ئافرەتە ناسنامەو

کەسێتیە ڕاستەقینەکەی دەروونشیکارەکەی نەدەبینی، بەڵکو ئەوی لە جێی باوکی دانابوو کە ڕیشی هەبوو.

چەمکی گۆڕین بایەخێکی فراوانتری لە بەکارهێنانی تیۆری دەروونناسیدا هەیە. گۆڕین یەکێکە لەباوترین هۆیەکانی ((هەڵەو ناکۆکی)) ی مرۆۋ بەرامبەر بەڕاستی. گۆڕین وامان لێ دەکات دونیا لە پشت چاویلکەی خواستو ترسەکانی خۆمانەوە ببینینو لە ئەنجامدا ڕاستیەکان لەگەڵ وەهەو هەڵەی هەستی (حیسی) دا تێکەڵ بکەین. ئێمە خەڵکی وەکو خۆیان نابینین بەڵکو بەگوێرەی خواستو ترسی خۆمان دەیانبینین. ئەو تەسەورەی هەمانە بۆ کەسانێك بەگوێرەی ئەوەیە کەلێیان چاوەڕێ دەکەینو کاردانەوەی ئێمە بەرامبەر کەسێتیە ڕاستەقینەکە نیە بەڵکو بەرامبەر بەو وێنەیەیە کە ئێمە دەربارەی ئەو لە زەینو خەیاڵی خۆماندا خولقاندوومانە.

چەند نموونەیەك بهێنمەوە. دوو کەس بهێننە بەر چاوتان کە یەکتریان خۆش دەوێ. ئەمڕۆ کەمتر عیشقو خۆشەویستی دەبینینەوە. چونکە ڕێگای ئاسانتر هەیە بۆ گەیشتن بە دوا مەبەست. بەلام با واز لەم ڕاستیانە بهێنینو وا دابنێین کە دوو کەس خۆشەویستیەکی ڕاستەقینەیان بەرامبەر یەك هەیە.عاشقی جوانیەکانو خووە بەرزەکانو سیفاتەکانی یەکترو شەیدای یەکترن. ئەمانە دەبنە هۆی ئەوەی بۆ یەك ببنو ببنە ژیانی ژنو مێردایەتیەوە. بەلام هەمووی شەش مانگ دوای ئەوە هەردووکیان تێ دەگەن کە ئەو کەسە نین کە عاشقی یەکدی بوونو هاوسەرەکە کەسێکی تری لێ دەرچووە. ئەو دووانە عاشقی ڕووکەشێکی خەڵەتێنەرو گۆڕاو بوون، لە بەرامبەرەکەیاندا ئەو شتەیان دەبینی کە لەبنەڕەتدا دەیانویست ببینن: باشی، زیرەکی، هاوڕێیەتیو ڕاستگۆیی . لەوانەشە هەمان سیفەتەکانی دایكو باوکیان بووبێ و بێئاگابوون لەوەی گرفتاری وەهەو هەڵەی حیسسی بوون. لەوە بەدوا گیروگرفتەکان بەدەر دەکەون" هەردووکیان هەست بەبێزاری دەکەن، چونکە هاوسەرەکەیان بەگەمەی دەست ئارەزووەکانیان دەبینن. بەلام ئەسڵی مەسەلەکە ئەوەیە کە ئەوانە خۆیان فریو داوە. بەتەنها وەهەو

خەياڵەكانی خۆيان ديوە نەك ڕاستيەكان، هەر بۆيە ئەگەر خەڵكی لە ((گۆڕين)) بگەن هەرگيز شتی وا ڕوو نادات.

هەمان دياردە لەدونياى سياسەتيشدا بەدی دەكریٚ. ئەو جۆش‌و خرۆشەی خەڵك بهێنەرە بەرچاوت كە بەرامبەر بەسەركردەيەكی سياسی پيشانی ئەدەن. (ئەمەش نەك لە ئەڵمانيادا بەڵكو لە هەموو دنيادا ڕوو ئەدات). ئەو سەركردانە دەشیٚ خراپ بن‌و دەشیٚ باش. بەڵام مەسەلەی سەرەكی باشی‌و خراپی سەركردەكە نىيە، گەرچی خۆی بۆخۆی ئەمەش مەسەلەيەكی گرنگە" بەڵكو ئەوەيە كە زۆربەی خەڵك چاوەڕێی ئەوەن‌و پێويستيان بەوەيە كەسێك بێت‌و ڕابەريیان بكات. كەسێك كە نيازی پاك بیٚ. ئەگەر كەسێك كە دەزانیٚ چۆن ڕۆڵی ڕابەرێك دەبينیٚ بێتە مەيدانەوە، خەڵكی ئارەزوو و خواستەكانيان ((دەگوێزنەوە)) بۆ ئەوو يەقينيان لا دروست ئەبیٚ كە ئەو فريادڕەس‌و ڕزگاركەريانە. گەرچی لەڕاستيدا ئەو سەركردەيە كاولكەرو شەڕەنگێزبیٚ‌و ببێتە مايەی كۆسپ‌و كارەسات بۆ ميللەت‌و وڵات. تەنانەت سەركردە بچوكەكانيش لەم بۆچوونانەی خەڵك سوود وەردەگرن. هەيدیٚ ئەو سياسەتمەدارانەی كە بەوريايی‌و ئاگاييەوە سووديان لەو مەيلەی خەڵك بۆ ((گواستنەوە)) لە پێناوی گەيشتن بەسەركەوتنی گەورەدا بينيوە. ڕواڵەت‌و ڕەفتاری پەسەنديان لەسەر شاشەی تەلەفزيۆن ئەو خەڵكە فريو ئەداكە دەنگيان بۆ ئەدەن، چونكە ئەو قسانە دەكەن كە ميللەت پیٚی خۆشە، منالآن ماچ دەكەن، دەبنەمايەی بەهێزكردنی هەڵەی هەستی‌و وەهمی بينەران‌و، دواجار مادامەكی منالآنيان خۆش دەویٚ كەواتە ناكریٚ مرۆڤێكی خراپ بن.

ئەگەر خەڵكی باشتر لە ((گواستنەوە)) بگەن‌و بزانن چۆن هيواو خۆزگەكانيان ڕەنگێكی درۆ بەو شتانە ئەدات كە دەيبينن، ئەگەر چاودێرێكی بیٚلايەن بن‌و ئەگەر ديدێكی ڕەخنەييان هەبیٚ هيچ يەكێك لەو شتانە ڕوو نادات كە باسمان كردن. جاری وایە هەندێك كردەوەی بچوك‌و بیٚبايەخی كەسێك لە وتارێكی درێژ كە پشتی بەزۆر مەسەلە بەستووە" زێتر شتمان بۆ ئاشكرا دەكات. ئەگەر ئێمە بتوانين پەردەی وەهم‌و هەڵەی هەستی وەلاوە بنێين، ئەوكاتە خۆشەويستيمان،

ژیانی ژنو مێردایەتیمانو بارو دۆخی سیاسیمان لەکارەساتو بەدبەختی خاڵی دەبێ. ئیدی نابینە نێچیری دەست ناکۆکی نێوان ڕاستیەکانو وەهم. جیاکردنەوەی شتە ڕاستەقینەکان لە شتە خەیاڵیەکان کارێکی ئاسان نییەو پێویستی بە لێکۆڵینەوەو مەشقو ئەزمونی ڕۆژانەیە. ژیانی ڕۆژانە مەیدانێکی فراوانی ئەم مەشقو تاقیکردنەوەیە. تەلەفزیۆنیش وێڕای هەموو خەوشەکانیخەسڵەتێکی باشی هەیە: سروشتو سیفاتەکانی کەسانمان پێ پیشان ئەدا، چونکە دەتوانین لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن لە نزیکەوە ڕەفتارو هەڵسوکەوتی خەڵکی ببینین. سەروسیماو قسەو لێدوانەکانی سیاسەتمەداران لەو سندوقە سیحریەدا کۆمەڵێك زانیاریی زۆرمان سەبارەت بەو کەسێتیەیە دەخاتە بەر دەست. بێگومان بەو مەرجەی فێری چۆنیەتی ((بینین)) بین. لەڕێی ئەو شتانەوە کەلەم باسەدا بەرچاوتان کەوت دەتوانن لەگرنگیی تێگەیشتنی چەمکی گواستنەوە لە چاککردنی چۆنێتی ژیانی سیاسیو تاکە کەسدا ئاگادار بن.

- زیاتر فراوانبوونو کامڵبوونی دەروونشیکاری

بەڕای من دەتوانین بە شێوەیەکی کورت لەسەر قوتابخانە جۆراوجۆرەکانی شیکردنەوەی دەروونیو ئاسۆو فراوانبوونیان لە ئایندەدا بدوێین. سیگمۆند فرۆید یەکەم کەس بوو کە گەشەو بەرکەماڵی زیاتری بە دەروونشیکاری بەخشی. ئەو لە بیستەکانی ئەم سەدەیەدا دەستی بەسەر لەنوێ پیاچوونەوەی تیۆریی هاندەرەکان (مۆتیڤەکان) ی خۆیداکرد کە لەسەر بناغەی ناکۆکیی نێوان هاندەری سێکسیو غەریزەی پاراستنی خود بوو، لەبری ناکۆکیی نێوان هاندەرە بایەلۆژیکەکان پێشنیاری تیۆریی غەریزەی ژیانو غەریزەی مەرگی کرد. خۆشەویستیی ژیان خەڵکی کۆك دەکاو غەریزەی مەرگیش بۆ وێرانکاری دنەیان ئەدا. ئەمە سەرەتای قوتابخانەی شیکردنەوەی دەروونیە کە فرۆید بە دامەزرێنەری دەژمێردرێ.

دووەمین هەنگاوی کامڵبوون دەروونشیکاریەکەی ((کارل گۆستاڤ یۆنگ)) ە. یۆنگ (کە وەکو ژمارەیەك دەروونشیکاری دی لە بیرو ڕاکانی فرۆید جیا بوو بۆوە) بە پێچەوانەی فرۆیدەوە، ڕۆڵی سەرەکی بە سێکس نەدا. ئەو ووزەی ڕۆحی (psychic energy) ی بەیەکەیەك دەژماردو زاراوەی ((لیبیدۆ)) ی تەنها بەسەر هێزی سێکسیدا دانەدەبڕی بەڵکو بەووزە دەروونیەگشتیەکانی دەزنی. یۆنگ بە ئاوەزێکی بەرزو قووڵەوە ئاشکرای کرد ئەو شتانەی دەروونشیکاران لەنەستی نەخۆشەکانیاندا دەیدۆزنەوە لە ئەفسانەو سیمبوڵەکانی میللەتانی جیهاندا بەرامبەریان هەیە (چ لە کەلتووره سەرەتاییەکانو چ لە کەلتووره پێشکەوتوەکاندا) .

ئەلفرێدئادلەر (١٨٧٠- ١٩٣٧) تێڕوانینێکی دیکەی هەبوو. ئەو مەسەلەیەی ئەو بایەخی پێئەدا ستراتیژی ململانێی مانەوە بوو نەك ئەفسانەو قووڵایی ڕۆح. هەر بۆیە ئەو ((مەیل بۆ دەسەڵات)) ی بە کلیلی تێگەیشتنی جووڵەو بزاوتەکانی ئادەمیزاد لەقەڵەمدا. بەڵام ناسینی تیۆریەکەیئادلەر بەهەمان ئەم سادەییە نییە. نووسینەکانی ئەو زۆر ئاڵۆزو مەعقولو یارمەتیەکی زۆری ئێمە ئەدەن تا لەسروشتی ئادەمیزاد بگەین. هەروەها ئادلەر یەکەمین دەروونشیکارا بوو کە لە سیستمی دەروونناسیدا پایەیەکی سەنتەریی بۆ مەسەلەی شەڕەنگێزی لای مرۆڤ داناو، لەم بوارەدا پێش فرۆید کەوت.

دوو قوتابخانەی تریش هەن کە خاڵی هاوبەش لەنێوانیاندا زۆرە. یەکەمیان قوتابخانەی دەروونپزیشکی (Psychiatry) ە کە ئەدۆلف مایەری ئەمریکایی بە بنەچە سویسری دامەزرێنەری بوو، دووەمیشیان قوتابخانەکەی هاری ستۆك سۆلیڤانی دەروونپزیشکی ئەمریکاییە. دەروونناسی ئینگلیزیش ڕۆناڵدلینگ پەیڕەوی لە تێڕوانینو بیرو بۆچونەکانی سۆلیڤان دەکات. ئەم زانایانە وێڕای جیاوازیی بیروباوەڕیان دوو تێڕوانینی هاوبەشیان هەیە. یەکەمیان ئەوەیە کە ئەو تیۆریە ڕەت دەکەنەوە کە مەیلی سێکسی بە ئەنگێزەی سەرەکی دادەنێ لای مرۆڤ. دووەمیش لەبری پەیوەندیە کەسیەکان بایەخ بەکاریگەریو کاردانەوەی

خـەڵکی بەرامبـەر بەیـەکترو هـەروەها بـە بونیـادی مەیـدانی ژیـانی هاوبەشـی ئادەمیزادەکـان ئـەدەن. ئـەوەی شـایانی باسـە هـەردوو ئـەم قوتابخانەیـە تـەوەرەی توێژینەوەکانیان بە دەوری ((شیزۆفرینیا)) دا دەسووڕێتەوە کـە بـە مانا باوەکـەی بـە نەخۆشـی‌ی نـازانن‌و ئـەو دیاردەیـە بـە ئـەنجامی ئـەزمونی تاکـە کـەس یـان پەیوەندیی نێوان کەسەکان دەژمێرن کـە دەرەنجامی کاریگـەری بە دواوەیە، بـەڵام شـتێك ناخاتـە سـەر مەسـەلەکانی دەروونناسـی. بـە تایبـەتیش لینـگ سـوودێکی زۆری لـەو تیۆریـە دیـوە، چـونکە لـە هـەموو کەسـێ باشـتر توانییـەتی پەیوەنـدیی نێـوان شـیزۆفرینیا وەکـو ((نەخۆشـی)) یـەك‌و بـاری کۆمەڵایـەتی‌ی نـاو خێـزان بدۆزێتەوە.

کۆمـەڵێ دەروونشـیکاری تـریش هـەمان باریـان هـەبوو. تیۆریـەکانی فیربـاك‌و گانتریـپ‌و بالینـت‌و هـەروەها تیۆریەکـەی منـیش، هـەمان خـاڵی سـەرەتایان هەیـە. خاڵی سەنتەر لەو تیۆریانـەدا شـیزۆفیرینیا نییـە" بـەڵکو بەپلـەی یەکـەم ئـەو هێـزە کۆمەڵایەتی‌و دەستە جەمعیانەیە کـە ڕۆڵیـان لـە فۆرمەلـەی پەیوەندیـەکانی نێـوان تاکە کەسەکاندا هەیە.

ئێسـتاش، دوای ئـەوەی کـە چـاوێکمان بەگەشـە سـەندن‌و کـامڵبوونی دەروونشیکاری‌و دەسکەوتە دیارەکانیدا خشاند، پرسیارێك هەیە کـە ئـەبێ جێ‌ی سەرنج‌و بایەخمان بێ: ئاسۆی داهاتووی دەروونشیکاری چۆن دەبێ؟

گەرچی دەمەوێ وەڵامی ئەم پرسیارە بدەمەوە، بەڵام چونکە بیرو بۆچوونی جیاوازو جۆراو جۆر هەیە وەڵامدانەوەی ئاسان نابێ. ئەکرێ ئەم پرسیارە بخەینـە نێوان دوو باوەڕی سەرەکیەوە لە نێـو بـاوەڕە جـۆراو جـۆرو جیاوازەکانـدا: بـاوەڕی یەکـەمیان دەڵـێ: دەروونشـیکاری کـارێکی بـێ هوودەیـەو بـە پێچـەوانەی ئـەوناو بانگەی‌هەیـەتی سـەرکەوتنی بەدەسـت نـەهێناوەو، چارەسـەرکردن بـەو ڕێگایـەش ئاسـنی سـارد کوتانـە. بـاوەڕی دووەمـیش دەڵـێ: دەروونشـیکاری تاقـە ڕێگـەی چارەسـەرکردن‌و ڕێگەچـارەی مەسـەلە دەروونیەکانـە" گـەر کەسـێك کێشـەیەکی هـەبوو تاقـە ڕێـی چارەسـەری ڕاکشـانە لەسـەر قەرەوێڵەیـەك‌و شـیکردنەوەی

دەروونیەتی بۆ سێ چوار ساڵ. تا ئەو دواییەش لە ئەمریکادا پەیڕەویی بۆچوونی دووەم دەکرا، بەڵام هاتنە کایەوەی شێوازی تری چارەسەرکردن ئەو کاریگەریەی نەهێشت.

بەبڕوای من ئەو رایەی کە دەڵێ دەروونشیکاری بێهودەیەو بێ کاریگەریە رایەکی نامەنتیقیە. چل ساڵ ئەزموونی منو توێژینەوەی هاوکارانم ئەو رایە ناسەلمێنن. جگە لەوەی نلبێ چاو لەو ڕاستیەش بنوقێنین کە زۆر بوار هەیە دەروونشیکاران تیایدا ئەو توانستەیان نیە. (هەموو پیشەیەکیش ئەم کەمو کورتیەی تیایە). دەروونشیکاری خەڵکێکی زۆری چارەسەرکردووە یان یارمەتی داون تا بۆ یەکەمجار خۆیان بناسنو ، لەگەڵ خۆیاندا راستگۆتر بنو، ئازاد تربنو، بۆ ئەوەی نزیکتر لە حەقیقەت بژین. ئەمانە کۆمەڵێ دەستکەوتی گرانبەهان کە بەکەم تەماشا دەکرێن.

هەڵبەتە هەندێ شتیش هەن کەلەسەر دەروونشیکاری حسێب کراون. خەڵکێکی زۆر دەرمان بە تاقە وەسیلەی چارەسەرو یارمەتیدانی ڕاستەقینە بۆ کەمکردنەوەی ئازارەکانیان دەزانن. بەلای ئەوانەوە نەخۆشیەك ئەگەر دەرمانێکی خواردنی نەبێ‌چارەسەری نیە. رایەکی باوی تر ئەوەیە کە دەبێ لە تواناماندا بێت هەموو نەخۆشیەکان وەکو یەك چارەسەر بکەین. ئەم بۆچوونە لە کتێبی ((من باشم، تۆ باشیت)) ی هاریس (T.A.Harris) دا هاتووە، ئەم کتێبە کتێبێکی کەم بەهاو لاساییکردنەوەیەکی ڕواڵەتیانەی تیۆریەکەی فرۆیدە. ئەو نووسینە لەشێوەی پێ وتنەوەدا ڕەنگە بۆ کەسانێك سوود مەند بووبێت کە باوەڕیان پێی بووبێت. ئەو ئامۆژگاریەی نووسەرەکە دەیکات زۆر سادە بووەو زوو پراکتیك کراوەو پێویستی بەبیرکردنەوە نەبووەو ، لەوەش خراپتر لە ئێمە چاوەڕێ ناکەن بەرهەڵستی بکەین. دەبێ هەموو شتێ سادەو ئاسان بکەینەوە. ڕۆژگار ئەمەی لێمان دەوێ.

ئێستا خەڵکی وا دەزانن دەبێ هەموو شتێك بە ئاسانی خواردنی حەبێك قوت بدەینو، ئەگەر فێربوونی شتێك پێویستی بەتەرخانکردنی کات هەبێ ئەوەندە گرنگ نییە فێری ببین.

چیرۆکێکم لایە کە مەبەستم روون دەکاتەوە: پیاوێکی لاو دەچێتە چێشتخانەیەکی پلە یەکەوە، داوای مینۆ (لیستی خواردنەکان) دەکات، ماوەیەك لێی ورد دەبێتەوە، پاشان بە خزمەتکارەکە دەڵێ: ((ببوورە ئەو خواردنەتان نیە کە من ئەمەوێ)) چێشتخانەکە جێدەهێڵێت، بەڵام دوای دوو هەفتە بۆ هەمان چێشتخانە دەچێتەوە. خزمەتکارەکە لێی دەپرسێ (هەڵبەتە بە شێوازێکی رێزدارانە چونکە چێشتخانەکە بەرزە): ((جاری پێشوو چۆن ئەو خواردنەتان لە لیستەکەدا نەدۆزیەوەکە حەزتان لێی بوو؟)) کابرا لاوەکەش وەڵام ئەداتەوە: ((لە راستیدا ئەو خواردنەی من لەلیستەکەدا هەبوو، بەڵام دەروونشیکارەکەم ئامۆژگاریی کردووم کە جەسوورو یەك قسە بم)) بەو رەفتارە متمانەیەکی زیاتر بە خۆمان پەیدا دەکەینو وەکو کەسێکی دڵنیا دەنوێنینو سڵ لە خزمەتکارەکە ناکەینەوە، بەڵام پەی بە هۆی نائارامیی خۆمان نابەین. لەو راستیە بێئاگا دەبین کە دەمانەوێ بەچاوی پلەو پایەو سەرچاوەی دەسەڵاتەوە بڕوانینە هەرکەسێ . کە ئەمەش خۆی جۆرێکە لە گواستنەوە . تەنانەت گەر شێوازی ئەو پیاوە لاوە ئەنجامێکی راستەوخۆشی لە چێشتخانەکەدا هەبێو هەست بە متمانەیەکی زیاتریش دروست بکات" دیسان ناگەینە رەگو ریشەی هۆیەکانی ئاسوودە نەبوونی خۆمانو، لەو دیو رووکاری تازەیخۆمانەوە هەمان کەسی نائاسوودە دەمێنینەوە. بەڵکو بارمان خراپتر دەبێ چونکە ئیدی لەنائاسوودەیی خۆشمان بێئاگا دەبین. بۆچی نائاسوودەین؟ هۆی ئەوە ترس نییە لە سەرچاوەی دەسەلات" بەڵکو هۆیەکەی ئەوەیە کە مرۆڤێکی کامڵبووی تەواو نین، توانای رووبەڕووبوونەوەی خۆمان نییە، لە قۆناغی منالێدا ماوینەتەوەو هەر بۆیە پێویستمان بە یاریدەی کەسانی دی هەیە، تەواو پێنەگەییوین، هەموو گیانمان پڕە لە گومانو دوو دڵی بەرامبەر بە خۆمانو هتد.... لەم جۆرە حاڵەتانەدا

تەنانەت شێوازەکانی چارەسەری ڕەفتارگەرایش هیچی پێناکرێو، پەنابردن بۆیەوەك ئەوە وایە پیسیەکانی سەرفەرشێك بەجۆرێك گسك بدەیت بکەوێتە ژێر فەرشەکەوە،

بەڵام هەموو ئەو ڕەخنانەی لە دەروونشیکاری گیراون بێبناغەو ناڕەوا نین. وا لێرەدا باسی هەندێ لەو ڕەخنانە دەکەم کە بەدروستو مەنتیقیان دەزانم. زۆر جار دەروونشیکاری دەگاتە ئاستی زۆر وتنو هەڵە وەڕی، تا ڕادەیەك هۆی ئەمەش بۆ تیۆریی وەیادهێنانەوەی ئازادی هزرو بیرەوەرییەکان (التداعی الحر - و -) ی فرۆید دەگەڕێتەوە. فرۆید دڵنیا بوو لەوەی کە هاندانی نەخۆشەکە بۆ وتنی هەرچیەك بەخەیاڵیدا دێ وای لێدەکات ئەوەی لە دەروونیدایە بیدرکێنێو بەم جۆرە دەروونشیکارەکە کۆمەڵێ شتی گرنگی واقعیی چنگ دەکەوێ. بەڵام لە زۆربەی شیکردنەوە دەروونیەکانی نەخۆشەکاندا بۆ سەدەمین جار باسی جەفای مێردانو ڕەفتاری توندو تیژی دایکانو باوکان لە تافی مناڵیدا کراوە کە هیچ کێشەیەکی چارەسەر نەکردووە. گەرچی نەخۆش چەند جارێك بابەتێك دەگێڕێتەوە، گوێشی لێ دەگیرێ. ئەو هەست دەکات ئەو گوێگرتنو بایەخدانە بە قسەکانی دەبێتە هۆی چاك کردنی باری دەروونیی، بەڵام ئەو جۆرە گفتوگۆو قسانەنەکەسێكو نەشتێکیان گۆڕیوە. مەبەستی فرۆید ئەوە نەبوو. بەڵکو ئامانجی کەشفی بەرەنگاریو ململانێ لەگەڵ ئەوەدا بوو. فرۆید هەرگیز نەیدەوت کە بەبێ هەوڵێکی فراوان و هەمە لایەنە دەتوانین لە کارەکانماندا سەرکەوین یا مەسەلە دەروونیە دژوارەکان چارەسەر بکەین، بەبێ هەوڵو کۆشش ناتوانین بە ئامانجەکانی ژیان بگەین، تەنانەت گەر پروپاگەندەو لافلێدانی پێچەوانەش هەبێ. هەرکەسێ لە هەوڵو تەقەلا بترسێت، هەرکەسێ لە ناکامیو تەنانەت ئازارو دەردیش بترسێت هەرگیز بە هیچ ناگات، بە تایبەتیش لە دەروونشیکاریدا.

نشوستیەکی دیکەی دەروونشیکاری لە ئەقڵانیکردنی هەڵچوونەکاندایە. نەخۆشەکە بەجۆرێك باسی لێدانی خۆی لەلایەن دایە گەورەیەوە یا هەر ڕووداوێکی دی دەکات" تیۆریی لێ دروست دەکات. خۆ ئەگەر بڕوانامەیەکی

زانکۆییشی هەبێت لەوانەیە تیۆریەکی ئاڵۆزتری لێ دروست بکات. گەرچی لەوانەیە تیۆری پاش تیۆری بهێنێتە ئاراوە بەڵام (هەست بەهیچ ناکات)" پەی بەوەی دەروونی نابات. هەست بەترسەکەی خۆی ناکات. پەی بەبێتوانایی خۆی لە خۆشەویستیو هەروەها گۆشەگیری لە خەڵك نابات. بەرەنگاری ڕێی لێ دەگرێو ناتوانێ بەوانە بگات. بەم جۆرە دەروونشیکاری لەگەڵ زەمانەدا دەبێو بە تەنها بایەخ بە ((مرۆڤی خاوەن مێشك Cerebralman)) یا مرۆڤی ئەقڵگەرای پەتی ئەدات. ئێمە چاوەڕوانی ئەوەین لە ئەقڵ کە چاودێری هەموو شتێبێو هەڵچوونەکانو هەستو سۆزەکان کەلەبری پارسەنگو هێزی هاوسەنگین ئەفەرۆز ئەکەین.

هەیدێ ئەو کەسانەی کە هەر ئەوەندە تووشی سادەترین گیروگرفتی ژیان بوون یەکسەر دەچنە لای دەروونشیکارو، تەنانەت ئەوەندە ئەزیەتی خۆشیان نادەن کە ڕووبەڕووی گیروگرفتەکاتی خۆیان ببنەوە. خەڵکی ئەبێ کاتێ بچنە لای دەروونشیکار کە سەرباری هەوڵو کۆششەکانی خۆیان نەتوانن دەرك بەباری خۆیان بکەنو چارەسەری کێشەکانیان بکەن.

دەروونشیکاری باشترین شێوازی چارەسەرکردنی ئەو گیروگرفتانەیە کە لە خود شەیدایی (نێرگسێتی) ەوە سەرچاوە دەگرنو دەبنە هۆی ئەوەی ئەو کەسە نەتوانێ لەگەڵ کەسانی تردا پەیوەندی ساز بکات. هەروەها دەروونشیکاری کاریگەرترین شێوازی چارەسەرکردنی ئەو کەسانەیە کە تووشی وەهمو خەیاڵات، گەشە نەکردنی دەروونی، وەسواسی ئاو بەکارهێنانو ئەو نەخۆشیانە بوون کە هەست بە ناچاری ئەکەن تیایداو ژەینیان داگیر دەکات.

دەروونشیکاری ڕۆڵێکی دیکەشی هەیە کە گرنگیەکەی لە چارەسەرکردن کەمتر نیّیە: دەروونشیکاری دەتوانێ ئاستی گەشەی ڕۆحیو وەدیهێنانی خود (Self Realization) بەرەو باڵاتر بەرێت. جێی داخە ئەمرۆکە بەتەنها کەمینەیەکی بچووك هەلومەدای گەشەپێدانی رۆحی خۆیانو ئامانجی زۆربەی خەڵك هەبوونو سەرفکردنی زیاترە. ئەوانە وەختێ تەمەنیان دەگاتە بیست ساڵان ئیتر وا دەزانن

رۆحیان پێگەیشتووەو دوای ئەوە تەواوی ووزەی خۆیان بۆ سوود وەرگرتن لە ئامێری بوونی خۆیان بەكار دەهێنن. بەڵام ئەو ئامێرە كاتێ لە سوودی ئەواندا كاردەكات كە بیانەوێ خۆیان بگۆڕن.

ئەگەر مرۆڤ بگۆڕێ ئیدی لەو وێنەیەدا نامێنێتەوە كە لای خۆی‌و خەڵك چەسپیوە، نازانێ دەساڵی تر چۆن بیر دەكاتەوەو ئەو گۆڕانە چ كاریگەریەكی لەسەر ئەو دەبێ. زۆربەی خەڵكی نایانەوێ گەشە بكەن‌و بگۆڕێن‌و ڕاستی دەربارەی خۆیان بزانن. دەیانەوێ ئەوەی‌لەبەر دەستیاندایە" تەنها سوود لەوە وەربگرن‌و بیكەنە دەستمایەی خۆیان.

بێگومان لەمەشدا ئاوارتە هەیە. هەندێ بزاڤی جیاواز هەیە، بە تایبەتی لە ولاتە یەكگرتووەكانی ئەمریكادا دەبینرێ خەڵكێكی زۆر لەوە گەیشتوون كە تەنانەت ئەگەر خاوەنی هەموو شتێكیش بن، دەشێ شاد نەبن، دیسان ژیانیان بێ‌مانا بێ‌و بە دڵتەنگی‌و نیگەرانی بمێننەوە. ئەگەر ئامانجمان كڕینی ئۆتۆمۆبێلێكی گرانبەها تر بێت ژیان چ مانایەكی ئەبێ. خەڵكی‌دیویانە كە چۆن باوو باپیرانیان تەواوی ژیانی خۆیان بۆ بەدەستهێنانی هەندێ شت بە فیڕۆ داوە كەبەخەیاڵی خۆیان بەدیهێنەری داخوازیەكانیان بوون.

ئەو كەمینە بچووكەی كە باسمان كردپەندێكی كۆنمان دووبارەبۆ كەشف‌و زیندوو دەكەنەوە: مرۆڤ تەنها بە پارچە نانێك نـاژی، دارایی‌و دەسەڵات دەستەبەری بەختەوەری نین، بە پێچەوانەوە دەبنە هۆی نیگەرانی‌و سستی. ئەم كەمینەیە ((بوون)) یان دەوێ نەك ((هەبوون)). دەیانەوێ زیاتر ئەقڵگەرابن‌و خۆیان لە وەهمو خەیاڵات ڕزگار بكەن‌و ئەو هەلو مەرجە كۆمەڵایەتیە باوەی كە لەئارادایەو تەنها لەڕێی وەهمەوە دەتوانرێ‌بپارێزرێ، هەڵوگێڕ بكەن‌و بیگۆڕن. بەڵام ئەم ئارەزووە زۆر جار شێوەیەكی سادە بەخۆیەوە دەگرێ. وەكو شەوق‌و تامەزرۆیی بۆ ئاینە خۆرهەڵاتیەكانی وەكو: یۆگاو زن بوودایزمو هی‌تر.

بێگومان لێرەدا كە دەڵێم ((سادە)) مەبەستم سادەیی شێوازی مەیلی ئەو كەسانەیەو نەك ئەو ئاینانەی كە بەهیچ شێوەیەك سادەو سەرەتایی نین. مەبەستم

ئەوەیە کە ئەو کەسانە بە هەندێ قسەیوەرزشەوانێکی هیندی، کە خۆی لە ڕیزی پیاوانی پیرۆزدا دادەنێو لافی ئەوە لێدەدا کە دەتوانێ گەشە بەهەستەکانی مرۆڤ بدا، فریو دەخۆنو هەڵدەخەڵەتێن. بەڕای من لێرەدا دەروونشیکاری ئەرکێکی زۆر گرنگی هەیە. ئەم زانستە دەتوانێ لە ناسینی خۆمانو دەرکی واقعدا یاریدەمان بدا تا بتوانین خۆمان لە وەهمو نیگەرانیەکانو چاوچنۆکیو ئێرەیی پێبردن (حەسوودی) ئازاد بکەین. بە یاریدەی دەروونشیکاری دەتوانین بە دیدێکی دی لە دونیا بڕوانین. هەر ئەوەندی توانیمان بەسەر ئەوەدا زاڵ بین کە ((خود)) تاقە سەنتەری بایەخدانی ئێمە بێتو، خۆمان بە کەسێکی کاراو هەستیارو نامۆ نەبوو بزانین، ئەوکات جیهان دەبێتە سەنتەری بایەخدانو خولیاو هێزە کاراکانی ئێمە.

دەتوانین ئەوە بەدی بهێنینو، دەروونشیکاری دەتوانێ لەم ڕێڕەوەدا یارمەتیدەرمان بێ، چونکە شێوازێکە ئەبێتە مایەی ئەوەی کە خۆمان چۆنین وا بڕوانینە خۆمان ، بزانین کێین لە کوێداینو، بۆ کوێ دەچین؟ بۆیە ئەبێ هامشۆی دەروونشیکارێك بکەین کە لەم چەمکانە دەگاتو ئامانجی شیکردنەوەی دەروونی بە یەکسانکردنو گونجاندنی مرۆڤ نازانێ، ماوەی شیکردنەوە دەروونیەکەش نابێ زۆر بێ، چونکە وا لەو کەسە دەکات بە دەروونشیکارەکەوە وابەستە بێ، دوای ئەوەی نەخۆشەکە فێر بوو چۆن ئامرازەکان بەکار بێنێ ئیدی دەبێ خۆی دەروونی خۆی شیبکاتەوەو تا ڕۆژی مەرگیش بەردەوام بێ. باشتریش وایە ئەو پرۆسەیە هەموو ڕۆژێك لەگەڵ هەناسەی قووڵو مەشقەکانی تێرامان Meditation بە شێوازی بوودایی ئەنجام بدرێ. گرنگترین مەرجی پارێزیش لە هەڵچوونەکانی ژیان، بە خۆدا هاتنەوەو واز هێنان لەکاردانەوەی بەردەوامی ئەنگێزەکانو ((خۆ خاڵیکردنەوە)) یە، هەڵبەت بەجۆرێك کە لەناوەوەی خۆماندا کارابین.

هەرکەسێ ئەم مەشقانە بکات تواناکانی هەستی خۆی قووڵتر دەکاتەوە . ساغو دروست ئەبێ . ساغ بە مانا پزیشکیەکەی نا بەڵکو بە چەمکە مرۆییە قووڵەکەی. بەڵام ئەم ڕەوتو پرۆسەیە پێویستی بە سەبر هەیە کە لای هەموو کەسێك نییە. ئەوکەسانەش کە ئەم ڕێیە ئەگرنەبەر، هیوام سەرکەوتنیانە.

بەناوی (ژیان)ەوە
- گفتوگۆیەك لەگەڵ ئەریك فرۆمدا-

شـۆڵتز: مەبەسـتی ئێمـە لـەم دانیشـتنەدا گفتوگۆیـە نـەك چـاوپێكەوتن، گفتوگۆیـەكی بـێ خـۆ ئامادەكردن و بـێ بیركردنەوەیـەكی پێشـترو بـێ هـیچ جـۆرە ئامـانج و بابـەتێكی دیـاری كـراو، بەتـەنها دەمانـەوێ قسـەبكەین و گـوێ بـدێرین و لەزەت بچێژین.

رۆڵـی مـن رۆڵـی كەسـێكە هاتۆتـە دیـداری نووسـەرێك كـە كتێبـەكانی خوێندۆتـەوە، واتـە خوێنـەرێك كـە دەیـەوێت لـەو شـتانە زیـاتر فێـر بێـت كـە لـە كتێبەكاندا نووسراون، هیوادارم ئەمشەو زۆربەی كاتی من بۆ گوێ گرتن تـەرخان بێ، هەوڵ ئەدەم ئەو پرسیارانەی دەیانكەم وەها بن تـەنها ببنـە هـۆی ئـەوەی ئێوە هان بدەن بۆ قسەكردن، نەك پرسیار بن بۆ روونكردنەوەی شتێكی دیاری كراو.

گەرچـی لەسـتۆدیۆی پەخشـدا دانیشـتووین، بـەڵام دانیشـتنەكەمان هێنـدە رەسمی نییـە، لەراستیدا خـەڵكی لەستۆدیۆدا بـۆ گفتوگـۆ دانانیشـن، ئم شـوێنە شـوێنی ئامـادەكردنی نمایشـی سـەرگەرمكەری بینـەران و بیسـتەرانە، ئیـدی وەهـا بێت یان نـەبێت، بـەڵام مەبەسـتی ئێمـە ئەمشـەو تـەنها ئاخـاوتنی دروسـت و راسـتە لەگفتوگۆدا.

ریشـەی لاتینیـی هـەردوو وشـەی (گفتوگـۆ)(conversation)و (conversion) هەڵگێرانـەوە) یـەك ریشـەیەو، دەشـێ هەڵگێرانـەوە بەشـێكی جیانـەكراوەی هـەر گفتوگۆیەكی راستەقینە بێ، چونكە گفتوگـۆ جۆرێكـە لـەیاری كـە مەبەسـت تیایـدا ئـاڵو گـۆڕە نـەك سـەركەوتن، یارییـەكی هـۆش و ئـاوەز (ئـەقڵ)ە كـە كـەس تیایـدا سەرناكەوێ، بەڵام هەموو براوە دەبن.

دوای ئەم پێشەکی‌یە پرۆفیسۆر فرۆم، دەمویست بپرسم، ئایا بەڕای ئێوە ئەم گفتوگۆیەی کە لێرەدا پێوەی مەشغوڵین، شایستەی ئەم رۆژگارەی ئێمەیە یان نە ء کێ دەتوانێ شتێك کە روو لەنەمانەو لەئاخرو ئۆخردایە سەر لەنوێ زیندووی بکاتەوە؟ ئێمە شایەتی مەرگی هێمنی هونەری نامە نووسین، ئایا دەکرێ هونەری گفتوگۆ لەنەمان رزگار بکرێ؟ جەخار رەحمەتەو ئەمەش خەسارەتێکی گەورەیە.

فرۆم: من پتر پێ دادەگرمو دەڵێم ئەو روو لەنەمانەی کە باست لێوە کرد نەك تەنها خەسارەتە، بەڵکو نەنگینەو مایەی شەرمەزاری‌یە، چونکە ئەوە نیشانەی کەموکوڕی‌ی فەرهەنگی ئێمەیە کە مایەی داخو تەنانەت نوقلانەی مەرگە، دەتوانم مەبەستی خۆم بەم جۆرە روون بکەمەوە: ئێمە زۆربەی کاتی خۆمان‌و توانای خۆمان لەکارێکدا سەرف دەکەین، کە دەسکەوتی تێدابێت، دەسکەوتی وەکو پارە یاناوبانگ، یا پلەو پایە،و کەمتر شان ئەدەینە بەر کارێك کە مەبەستو ئاکامێکی نەبێت، سەرنجی ئەوەمان نەداوە کە ئەنجامی هەر کارێك کە ئامانجێکی دیاریکراویشی نەبێت شتێکی شیاوو تەنانەت پەسەندو زیاتر شادی بەخشیشە، یەکێك لەگەورەترین خۆشیەکانی ژیان ئەوەیە کە مرۆڤ تواناکانی خۆی تەنها لەپێناوی چالاکی‌دا بخاتە گەڕ، بەبێ ئەوەی ئامانج‌و مەبەستێکی دیاریکراوی لەپشتەوە بێت، بۆ نموونە سەرنج بدەنە (خۆشەویستی) خۆشەویستی ئامانج‌و مەبەستێکی نی‌یە، گەرچی خەڵکانێکی زۆر هەن دەڵێن، خۆشەویستی ئامانجی هەیە، هەر خۆشەویستی‌یە وامان لێ دەکات پێداویستی‌ی سێکسیمان بۆ دابین بکات، بچینە ژیانی ژن و مێردایەتی‌یەوە، ببینە خاوەنی منداڵ‌و ژیانێکی ئاساییمان هەبێت، ئەمە ئامانجی خۆشەویستی‌یە لەم رۆژگارەداو هەر بۆیەش دەگمەنە، خۆشەویسیتی بێ مەبەست خۆشەویستی‌یەکە کە تەنها ئامانجی خودی خۆشەویستی خۆیەتی‌و بەس، لەم جۆرە خۆشەویستی‌یەدا رۆڵی ئەسڵی لە (بوون)دایە نەك لە (سەرف کردن)دا. خۆشەویستی‌ی بێ مەبەست واتە خستنەڕووی تەواوی توانا مرۆڤانە– خود بەیانەکان. بەڵام لەفەرهەنگی ئێمەدا (دونیای رۆژئاوا) کە لەکۆمەڵێك ئامانجی دەرەکی‌دا چڕبۆتەوە! وەکو

سەركەوتن و بەرهەم هێنان و سەرف كردن، ئەو جۆرە خۆشەویستی یە كەمتر بەرچاو دەكەوێت و هێند دوور دەستە كە ناتوانین تەنانەت لەخەیاڵی خۆشماندا حەقیقەتەكەی بەرجەستە بكەین.

گفتوگۆ یان وەكو كەلوپەلێكی لێ هاتووە و یان هۆیەكە بۆ مشتومڕو ناكۆكی. ئەگەر وتووێژێك لەكۆبوونەوەیەكی گەورەدا روبدات، شێوەی زۆرانبازیی كابازەكان بەخۆوە دەگرێ، هەر تەرەفە هەوڵ دەدات بیناقاقای ئەوی تر بگوشێت و بیخنكێنێت. یاجڵەوی قسە دەگرنە دەست تاقسەزانی و ئاستی بەرزتری خۆیانی پێ بنوێنن، یان دەست دەكەن بەزۆر بڵێ‌یی و بۆ ئەوەی بیسەلمێنن كە حەق لەگەڵ ئەواندایە. ئەو جۆرە وتووێژانە رێگایەكن بۆ ئەوەی مرۆڤ پیشان بدات كە تەنها بیركردنەوەی ئەو راستە، نەك رێگایەك بن بۆ زانینی زیاترو بەدەست هێنانی بیروڕای نوێ، لەم دانیشتنی وتووێژانەدا هەر كەس بیروڕای تایبەتی خۆی هەیە،و دەزانێت كە بەرامبەرەكەی چ دەڵێت. ئەوەی جڵەوی قسە دەگرێتە دەست دەیەوێ بەقسەكانی خۆی ئەوە پیشان بدات كە كەس ناتوانێت ئەو قەناعەتەی كە هەیەتی پێ ی لەق بكات.

گفتوگۆی راستەقینە زۆرانبازی نی‌یە، بەڵكو ئاڵوگۆڕە، مەسەلە ئەوە نی‌یە كێ لەسەر حەقەو كێ لەسەر حەق نی‌یە، تەنانەت قسەی بەماناو قەناعەت پێ كەریش كرۆكی مەسەلەكە نی‌یە، بەڵكو گرنگ رەسەنایەتی‌ی جۆری گوتارەكەیە، نموونەیەك دەهێنمەوە تامەبەستم روون بكەمەوە، گریمان دوو هاوكار پێكەوە بەرەو ماڵ دەچنەوە، دوو كرێكاری كان یادوو دەروونناس، یەكێكیان دەڵێت: (ماندووبووم) ئەوی تریش وەڵام دەداتەوە (منیش) لەوانەیە ئەم گفتوگۆیە وەكو وتووێژێكی ساكارو ئاسایی بێتە پێش چاو، بەڵام وانی‌یە، چونكە ئەو دوو كەسە هەردووكیان یەك كار دەكەن، كەواتە جۆری ماندووبوونەكەشی دەوانن، بۆیە گفتوگۆیەكی رەسەن و مرۆڤانە لەنێوانیادا روو دەدات، (ئێمە هەردووكمان ماندووین و هەریەكەمان ئەوی تر لەرادەی ماندووبوونی یەكتر ئاگادار دەكاتەوە) .

(ئەم وتووێژە زیاتر شایستەیە (گفتوگۆ)ی بەسەردا دابڕین گەر هاتوو لەنێون دووڕۆشنبیردا رووی‌دا کەسەرگەرمی باس کردن لەفلان یاهەمان تیۆرین.

هونەری گفتوگۆو ئەو خۆشی‌و لەزەتەی کە لێوەی دەستمان دەکەوێت زاری‌یە (گفتوگۆ بەو مانایەی کە پێویستی بەپەیوەندی‌و بەرامبەر هەیە دەشێ شێوەی تریش بگرێتە خۆی. وەك سەما...) ئەم جۆرە پەیوەندی‌یانە وەختێ دێنە دی کە گۆڕانی بنەڕەتی‌و گەورە لەفەرهەنگی ئێمەدا روویدات، واتە کاتێك کە بتوانین خۆمان لەتاکڕەوی‌و شێوەی ژیانی مەبەستدار ئازاد بکەین، دەبێ روانینی وەها پەروەردە بکەین کە هێزو توانا شاراوەکانی مرۆڤ بۆ چالاکی هان بدات، بەواتایەکی سادەتر بەمەبەستی سودو سەرف کردن‌و بالابوونەوە دەبێ (بوون – وجود) بەرامبەر (هەبوون – دارابوون) هەڵبژێرین.

شۆڵتز: ئەمڕۆکە گەرچی لەجاران زیاتر کاتی ئازاد هەیەو دەرفەتی پتر بۆ گفتوگۆ هەیە کەچی هەرچەند هەلومەرجە دەرکیەکانی ژیان زیاتر ئەو دەرفەتە دەڕەخسێنن ئارەزووی ناوەوە بۆ لەدەوری یەکتر کۆبوونەوەو گفتوگۆکردن کەم دەبێتەوە، زۆر هۆکار هەن بوونەتە لەمپەر لەبەردەم پێکەوە بووندا) گەلێ ئامرازو ئامێر لەسەری رێمان وەستاون، دەڵێی هۆکارێکی تایبەتی کاریگەر ئێمە لە (گفتوگۆ) دوور دەخاتەوە

فرۆم: بەبڕاوی من ئەکرێ بوترێ کە خەڵکانێکی زۆر (رەنگە زۆربەبن) گومان دەکەن لەگەڵ یەکتردا بتوانن هەڵ بکەن بەبێ بەرنامەیەکی کار، بەبێ رادیۆو تەلەفزیۆن‌و بابەتێك بۆ باس لێوەکردن، نازانن بڵێن چی؟ لەوڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا هەرگیز کەسێك یان دوو کەس بۆ مالان دەعوەت ناکەن، نازانم عادەتێکی وەها لەئاڵمانیش هەیە یان نە ء عادەت وایە کە هەمیشە دەبێ ژمارەی میوانەکان زیادبێ، چونکە ئەگەر بۆ نمونە تەنها چوار کەس بن، ئەوا دانیشتنەکە ساردو سڕ دەبێ، هەروەها گەر ژمارەی میوانەکان کەم بێ، ئەبێ خانە خوێ زۆر تەقەللا بکای‌و چی لەهەگبەکەیدایە هەڵیڕێژێ تاکەش (جو)ی دانیشتنەکە ساردو سڕنەبێ، بەڵام گەر ژمارەکە بگاتە شەش کەس، گەرچی گفتوگۆیەکی راستەقینە

دروست نابێ، بەڵام ئەودەم وەك كەڕو لاڵەكان دانانیشن، بەردەوام یەكێك لەئامادەبووان بابەتێك دەهێنێتە گۆڕێ، كە قسەكانی یەكێك تەواو بوو، یەكێكی تر دەست پێ دەكاتو جڵەوی قسە دەگرێتە دەست، دەڵێی دوو گرووپی كۆنشرتۆ بەنۆرە سەرگەرمی ژەنینی ئاوازێكن، دەنگی مۆسیقاكە ناپچڕێت، بەڵام گفتوگۆی راستەقینەش لەگۆڕێدا نیٖیە، بەبڕوای من هەندێك هەن لەو بڕوایەدان كە ئەگەر نەتوانن میوانداریەكی لەو جۆرە دابین بكەن، ناچنەدڵەوە، راگەیاندنی كۆمەڵگای پیشەسازی ئەو بڕوایەی لای خەڵك دروست كردووە كە شادیو كامەرانی لەكڕینی شتدایە، ئەوانەی كە دەزانن ژیان بەبێ كڕینو هەبوونی شتیش مایەی ئارامیو خۆشحاڵیٖیە ژمارەیان لەكەم بوونەوەدایە، ئەمەش گۆڕانێكی گەورەیە لەچاو جاراندا، من تەمەنم (٧٣) ساڵە، پەنجا ساڵ لەمەوبەر خەڵك، تەنانەت كەسانێك كە دەرامەتێكی مام ناوەندیان هەبوو، هێندە ئارەزووی خۆیان بۆ كڕینی كەلو پەلی (كەمالیات) پیشان نەدەدا، رادیۆو، تەلەفزیۆن،و ئۆتۆمبیل لەئارادا نەبوو، لەگەڵ ئەوەشدا كۆڕو كۆبوونەوەو گفتوگۆ هەبوو.

هەڵبەتە ئەگەر گفتوگۆ وەكو هۆیەكی ساختەكاری تەماشا بكرێ دەبێتە قسەی پڕوپووچو بێهوودە، گفتوگۆی راستەقینە (لەسەر رێی راست لاناچێت) گفتوگۆی راستەقینە پێویستی بەچڕكردنەوەی ئاگا هەیە، چڕكردنەوەی تەواوی تواناكان، گەر كەسێك لەناخی خۆیدا زیندوو پڕ جموجووڵ نەبێ، قسەكانیشی بێ گیانو ساردوسڕ دەبێ، خەڵكانێكی زۆر ئەو توانایەیان تێدایە كە ئەگەر لەقاڵبی خۆیان بێنە دەرەوە، ئەو قاڵبەی كە لەترسی كەوتنە ناو پڕوپووچیٖیەوە كردوویانە بەداڵدەی خۆیان، ئەوا بەرۆحو بەجۆشو خرۆش دەبن.

شۆڵتز: لەپشت مایكرۆفۆنی رادیۆوە قسە دەكەینو كاری رادیۆو تەلەفزیۆنیش ئاگادار كردنەوەو سەرگەرم كردنی خەڵكە، هەڵبەتە لەچوارچێوەی ئەو سنوورە یاساییەی كە بۆ پەخشەكە دانراوە.

بەڵام لەسەرێكی دیكەوە هەروەكو ئێوەش ئاماژەتان بۆ كردو كەسیش نكووڵی لەوە ناكات كە رادیۆو تەلەفزیۆن خۆیان هۆكارێكی بنەڕەتیٖی نەمانی گفتوگۆن.

فرۆم: ئەم مەسەلەیە زۆر جێی بایەخی منە، حەزیش دەکەم لەم رووەوە ئێوەش باس لەئەزموونی خۆتان بکەن، ئایا رادیۆو تەلەفزیۆن کاریگەرییەکی چوون یەکیان لەسەر خەڵك هەیە، یالەرووی کاریگەریەوە جیاوازن؟

شۆڵتز: بەرای من ئەو دوو دەزگایە جیاوازیەکی زۆریان هەیە. لەتوێژینەوە زانستیەکاندا سەبارەت بەجیاوازی کاریگەریی رادیۆو تەلەفزیۆن هێشتا ئەنجامێکی تەواو بەدەستەوە نەدراوە، بەرامبەر بەمە وەڵامی من لەئەزموونی خۆمو رادەی ئەو کاریگەریە لەسەر هزرم سەرچاوە دەگرێت.

بەرای من رادیۆو تەلەفزیۆن هۆیەك نین بۆ گفتوگۆو ناراستەوخۆ کاردەکەن، لەلایەکەوە کەسێکی (گەیەنەر) هەیەو لەلاکەی ترەوە (وەرگر) ئیتر نەناکۆکی لەگۆڕێدایەو نەوەڵام، وەختێ کە رادیۆو تەلەفزیۆن پێ دەکرێن گفتوگۆ دەوەستێت، رادیۆو تەلەفزیۆن دەتوانن هەستی گفتوگۆ بوروژێنن، بەڵام ناتوانن دروستی بکەن، ئەمەش یەکێکە لە سیفەتە دیارەکانی دەزگاکانی ئێمە، دەبێ لەوە بکۆڵینەوە کە ئایا رادیۆو تەلەفزیۆن ئێمە بۆ گفتوگۆ هان دەدەن یان بۆ گفتوگۆ زیانبەخشن، دواجار دەڵێین کە لەم رووەوە زیانی رادیۆ لەتەلەفزیۆن کەمترە.

تەلەفزیۆن لەهۆیەکانی تری راگەیاندن پتر دەبێتە هۆی خرۆشانو، باشترین هۆیە کە بۆ (کات بەسەر بردن) دامان هێناوە، بەڵام گفتوگۆی راستەقینە پەیوەستە بە(کات)ەوە، ئێمە گەر کات بەسەر بەرینو بیکوژین گفتوگۆ گەشە ناکات، بەڵام رادیۆ ئەو قودرەتەی نییە بەڵکو پێویستی بەئاگاو خەیاڵی زیاتر هەیە، دەکرێ رادیۆ سەرچاوەیەکی بەردەوامی چەشنەها بابەتی گفتوگۆ بێت، گەرچی خۆی راستەوخۆ هۆیەك نییە بۆ گفتوگۆ بەڵام دەتوانێ زەمینەی بۆ خۆش بکاتو دەتوانێ سەرنجمان بۆ گفتوگۆی رووبەڕوو راکێشێتو بەو جۆرە لەزەتمان پێ ببەخشێت.

فرۆم: هەڵبەتە قسەکانتان بۆ من پڕ مانان ، منیش دەمەوێ ئەزموونی خۆم لەم رووەوە وەکو گوێگرێكو بینەرێك بخەمە سەر قسەکانی ئێوە، کاردانەوەی هاوسەرەکەشم بەرامبەر رادیۆو تەلەفزیۆن وەکو هی من وایە، حەزم ئەکرد رای

ئێوەو گوێگرانیشم بزانیایە تائاگاداری کاردانەوەتان بم، وەختێ گوێ بۆ رادیۆ شل دەکەم، هەست دەکەم هێشتا کەسێکی ئازادم، هەر کاتێك حەزم لەگوێگرتنی بەرنامەیەك بێ لەو کاتەدا رادیۆکە دادەگیرسێنم (ئالوودەی نەبووم). گوێ گرتن لەرادیۆ وەکو قسەکردن بەتەلەفۆنە. بێگومان ئەوەی لەرادیۆ دەیبیستین بەپێچەوانەی گفتوگۆی تەلەفۆنی شتێکی تایبەتی نییە، هۆگری رادیۆ یاتەلەفۆن نابین، بۆیە لەگوێگرتن یانەگرتن ئازادین، بەلآم کاردانەوەم بەرامبەر تەلەفزیۆن تەواو جیاوازە، بەرامبەر تەلەفزیۆن برێك ئازادیی خۆم لەدەست دەدەم وەختێ تەلەفزیۆن دادەگیرسێ، وێنەکە دەبینم، لەراستیدا ناچار دەبم تەماشا بکەم. هاندەرێك یائارەزوویەکی بەتین من بۆ تەماشاکردنی رادەکێشێت گەرچی دەشزانم بەرنامەکە شتێکی بێ کەلکەو هەڵەوەرییە، بێگومان ناشڵێم کە هەموو بەرنامەکانی تەلەفزیۆن پڕوپووچ و بێ مانان، بەلآم مەبەستمە بڵێم کە تەنانەت بەرنامە هیبچەکانیش من بەلای خۆیاندا رادەکێشن.

هێزی راکێشانی تەلەفزیۆن لەرادیۆ زیاترەو سیحرێکی سایکۆلۆژیی وەهای هەیە کە وەسف ناکرێ، لەو بڕوایەدام کە ئەو راکێشانە رەگ و ریشەیەکی قووڵی لەسروشتی ئێمەدا هەبێ، تەنها بەدوگمەیەك دونیایەکی دی دەهێنینە ناو ماڵەکانمانەوەو ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ غەریزەو حەزمان بەسیحر.

من لەگەڵ تەلەفزیۆندا وەکو جۆرە خودایێکم لێ دێ دەتوانم لەراستیەکانی ژیان جودابیمەوەو لەبری ئەوە جۆرە راستییەکی دی بخولقێنم کە لەرێی دوگمەیەکەوە بۆم دێتە دی. کەم تازۆر وەکو خودایەکی خولقێنەرم لێ دێ، دونیایەك کە دەبینم ئافەریدەی خۆمە. چیرۆکێکم هاتەوە یاد کە بەراستی رووی‌داوەو مەبەستم روون دەکاتەوە، باوکێك لەگەڵ کوڕە شەش ساڵانەکەیدا بە ئۆتۆمۆبیلەکەیان لەکەشێکی باو باراناویدا رێ دەبڕن، ئۆتۆمۆبیلەکە پەنچەر دەبێ و باوکەکە دەوەستێت تا تایەکە بگۆڕێت ، لەو کەشە ناهەموارەدا کە گۆڕینی تایەکە گەلێ دژوار بوو کوڕەکە بەباوکی وت: (بابە ناتوانین کەناڵی تەلەفزیۆنەکە بگۆڕین؟) مناڵەکە دونیای بەو جۆرە دەبینی، گەر دیمەنێکمان بەدڵ نەبێ کەناڵەکە دەگۆڕین.

هاوسەرەکەم لەم دواییەدا باسی چیرۆکێکی لەهستانی بۆ کردم کە خوێندبوویەوەو گەلێ سەرسووڕهێنەر بوو، چیرۆکەکە دەربارەی کوڕی کابرایەکی گەلێ دەوڵەمەندو نائاساییە، کوڕەکە لە خانوویەکی زۆر گەورەدا پەروەردە دەکرێ، بەلاَم فێری خوێندنەوەو نوسینی ناکەن و هەرگیز لەگەڵ کەسیشدا قسە ناکات و تەواو لەدونیای واقع دابڕاوەو تەنها تەلەفزیۆنێکی هەیە، تەواوی رۆژ تەلەفزیۆن دەکاتەوەو ئەوەی دەیبینێ بەراستەقینەی دەژمێرێ، باوکی دەمرێ و کوڕەکەش ناچار ئەو خانووە جێ دێڵێت و دەچێتە ناو خەڵکەوە، بەلاَم هەست بەوە ناکات کە ئەوەی لەکۆمەڵدا دەیبینێ واقیعێکە تەواو جیا لەوێنەکانی تەلەفزیۆن، ئەو لاوە ورتەی لێوە نایەت، ئەسڵەن هەر نازانێ قسە بکات و هیچ نازانێ، تەنها دەزانێ تەماشا بکات چونکە دنیا بەلای ئەوەوە بریتییە لەنمایشێکی تەلەفزیۆنیی و هیچی تر، سەرئەنجام رێی دەکەوێتە ماڵی کابرایەکی ئەمریکاییی و لەبەر ئەوەی ورتەی لەدەم نایەتە دەرەوە بەکەسێکی زۆر موهیمی دەزانن، بەزوویی ناوی دەکەوێتە سەر زمانان و ئاخرییەکەی بۆ سەرۆکایەتی کۆمار دەپاڵێورێ، چونکە بەردەوام ورتەی لێوە نایەت.

ئەم چیرۆکە ئەوە روون دەکاتەوە کە من مەبەستمە، دونیای واقیع و ئەو شتانەی تەلەفزیۆنەکە پیشانی دەدا بوونە یەك، توانستی خستنە ناو دونیایەکی دیکەوە بەهۆی یەك دوگمەوە ئەزمونێکی لەخشتەبەرە، مەرجیش نییە ئەو شتە (باش) بێت کە لەتەلەفزیۆندا پیشان دەدرێ تا بەلای خۆیدا راتبکێشێت، سیحری ئەو راکێشانە لەماهیەتیدایە، خەڵکی چۆن لەدەوری ئاگرێك کۆدەبنەوە کە کەوتۆتەوە، یان هەر دیمەنێکی سەرنج راکێشی دی، ئاوەهاش هۆگری ئەم سندووقە سیحرییە دەبن.

شۆڵتز: بەڵێ، بەرانبەر تەلەفزیۆن شوێنێك هەیە کە خەڵکی وەك بینەر دەمێننەوەو هەرگیز خۆیان ئامادەی ئەنجام دانی کارێك ناکەن و لەبارێکی (ناکارایی)دان، بەلاَم دەکرێ گوێگرتن لەرادیۆ وەکو وەرامێك تەماشا بکرێ، وەکو جۆرە ئامادەبوونێك بۆ چالاکی کە نابێ لەگەڵ چاوەڕوانی بۆ ئاگاداریدا تێکەڵ بکرێ.

پرۆفیسۆر فرۆم، ئێستاش پرسیارێكی ترم هەیە، دەڵێن لەدۆخێكدا نیت كە بتوانیت دەربارەی ئەڵمان بدوێیت، بەڵام تەلەفزیۆن گۆڕانكاریەكی ریشەیی لەخودی گوێگرتنی ئێمەدا هێناوەتە ئاراوە، تەلەفزیۆن بووەتە هۆی ئەوەی كە خەڵكی خووی سەرنج دانی وردیان لەبیر بچێتەوە، بۆیە ئێستا لەو بڕوایەدا نیم گوێ بۆ ئەم گفتوگۆیەی ئێمە رادێرن، پرسیارەكەم ئەوەیە: ئایا رادیۆش هەرزوو ئەو دەورەی نەبینیوە؟ ئایا دەربارەی رادیۆش ئەوە راستە كە ئیتر ئەوەندە گوێی بۆ نادێرن و سەرنج راناكێشێت؟ ئایا نابێ رادیۆ لەم رووەوە فریای خۆی بكەوێت؟ تەلەفزیۆن كاریگەریی رادیۆی تەواو كەم كردۆتەوە، لەراستیدا وای لێ هاتووە كە ئیدی رادیۆ وەكو هۆیەكی راگەیاندن نازمێردرێ، بێگومان دەبێ سوپاسگوزاری ئەمە بین، كەواتە ئەی نابێ ئەركی تازە بەرادیۆ بسپێردرێ بەجۆرێك كە جیای بكاتەوە؟

فرۆم: من ناتوانم رابدەم، چونكە ئاگاداری بەرنامەكانی رادیۆی ئەڵمان نیم، بەڵام ئەوەی ئێوە وتتان مەسەلەیەكی گرنگە، دەزانم رادیۆی ئەڵمانی خواروو بەرنامەی فراوانی هەیەو بابەتی وەها پەخش دەكات كە لەئاستی زانستو وانە زانكۆییەكاندایەو دەشێ زمانی لەزمانی ئەوانیش سادەتر بێت (وانە وتنەوە بەزمانی سادە لەزانكۆكاندا دەبێتە هۆی تێگەیشتنی باشتری وانەكان) رادیۆ رۆڵی فێركردن ببینێت شتێكی زۆر چاكەو هەروەها ئەو شتەی ئێوەش گوتتان دەربارەی سەرنجدانی ورد مەسەلەیەكی گرنگە، ئەمڕۆكە خەڵكی چ لەبیركردنەوەدا، چ لە ژیان و چ لەكاردا كەمتر ورد ئاگان، كا هێندە پچڕ پچڕو پەرش و بڵاوە كە بەتەنها وردئاگایی (تركیز)ی میكانیكی لەتواناداید. وردئاگایی تەواو دەگمەنە. كرێكارێك ئەوەندە پێویستی بەوردئاگایی هەیە كە بتوانێ لەكاتی دیاری كراودا بورغوەیەك لەدوایەكەكان قایم بكات، ئەم وردئاگاییە لەگەڵ كۆكردنەوەی تەواوی تواناكاندا جیاوازە. لەرێی وردئاگایی راستەقینەوە دەكرێ گوێ شل بكەیت بەبێ ئەوەی بیرو هزرت بئاڵۆزێت، وەك بەڵگەنەویستێك هیچ كارێك بەبێ وردئاگایی ئەنجام نادرێ، ئەوەی كە بەبێ وردئاگایی ئەنجامی

دەدەین بەهایەکی ئەوتۆی نابێت، گەر وردئاگایی نەبێ چالاکیەکانمان قەناعەت پێ کەر نابن، ئەم راستیّیە بەسەر گشت کەسێکدا وەك یەك دەسەپێو تایبەت بەهونەرمەندان یازانایان نیّیە.

شۆڵتز: پرۆفیسۆر فرۆم، بەیارمەتیی خۆتان، چەند خولەکێك گفتوگۆکە دەپچڕم، تاکورتەیەکی ژیانتان پێشکەش گوێگران بکەم.

ئەریك فرۆم Erich Fromm لە ٢٣ی مارسی ١٩٠٠ لەفرانکفۆرت لەدایك بووە، تاقانەی خێزانەکەی بووەو لەسەر ئاینی یەهود پەروەردە بووە. دواتر دەربارەی ژیانی پێشووی پرسیاری لێ دەکەین، چیرۆکەکانی چاخی کۆن (العهد القديم) کارێکی گەورەیان کردۆتە سەر فرۆم. لەلاوێتیدا هەڵوەدای ئاشتیی جیهانی بووە، جیهانێك کە تیایدا گورگو مەڕ لەیەك سەرچاوە ئاو بخۆنەوەو مەیلێکی تەواوی بۆ ئینتەرناسیۆنالیسمو ژیانی سۆشیالیستیی میللەتان هەبوو، لەساڵی ١٩١٤دا کەقوتابیی ئامادەیی بوو، هیستریاو بێ ئاوەزیی جیهان کە بووە هۆی جەنگی جیهانیی یەکەم تەواو ناخی هەژاند.

هەمان ئەو رۆژانە پێشهاتێك روویدا کە کاریگەریەکی قووڵی کردە سەر نەشونماو ئایندەی فرۆم. ئافرەتێکی هونەرمەندی لاوو جوان کە دۆستی خێزانەکە بوو، مەرگی باوکی وەها کاری تێ کرد کە گەیشتە ئەوی خۆی کوشت، لەوەسیەتنامەکەشیدا نووسیبووی کە لەگەڵ باوکیدا لەیەك شوێندا پێکەوە بیاننێژن، مەرگی ئەو ئافرەتە وەك بریەنێك رۆحی فرۆمی وردو خاش کرد- ئەمە چ خۆشەویستییەك بوو کە بەسەر هەموو لەزەتەکانی تری ژیانی ئەو ئافرەتەدا زاڵ بوو؟ ئەو رووداوەو پرسیارەکانی ئەو رووداوە وای لەفرۆم کرد سەرگەرمی شیکاری دەروونی بێتو لەئەنگێزە (دافع)ەکانی رەفتاری مرۆڤ بکۆڵێتەوە.

فرۆم وەختێ قوتابیی زانکۆ بوو کۆمەڵێك بیرمەند (مفكر)ی ناسی کە زۆر لەپێغەمبەرانی چاخی کۆن دەچوون، نووسینەکانیانی لەبەر دەکرد، بوودا، مارکس، باخ ئۆفنو فرۆید قووڵترین کاریگەریی فیکرییان لەسەر ژیانی فرۆم هەبوو، گەرچی ئەم بیریارانە لەرووی فیکرو رێبازەوە لەیەکدی جیاواز بوون، بەڵام

فرۆم هەوڵی‌دا خەتی هاوبەش لەنێوانیاندا بدۆزێتەوە، دواتر لەم بارەیەشەوە دەدوێین.

فرۆم لەزانكۆی هایدبێرگ، دەروونناسی‌و فەلسەفەو كۆمەڵناسی‌ی خوێند. لە ٢٢ ساڵی‌دا دكتۆرای وەرگرت‌و پاشان لەمیونخ و فرانكفۆرت درێژەی بەخوێندنی خۆی‌داو سەرەنجام لە ١٩٣٠دا لەدەزگای شیكاریی دەروونی‌ی بەرلین بووە پسپۆڕ. جگە لەدەزگای شیكاریی دەروونی‌و مەڵبەندی لێكۆڵینەوە كۆمەڵایەتیەكان لەفرانكفۆرت وانەی دەوتەوە، فرۆم لە ١٩٣٤دا چوو بۆ وڵاتە یەككگرتووەكانی ئەمریكاو لەوێ لەچەند زانكۆیەك وانەی وتەوە، كۆمەڵێك دەزگای گرنگی شیكاری دەروونی‌و دەروونناسی‌و كۆمەڵایەتی‌ی دامەزراند، لەهەمان كاتدا لەعیادەكەی خۆیدا سەرگەرمی شیكردنەوەی دەروونی بوو، لەساڵی ١٩٤٩دا لەزانكۆی مەكسیك پایەیەكی پێ دراو دوای خانەنشینی لە ١٩٦٥دا بروانامەی دكتۆرای ڕیزلێنانی ئەو زانكۆیەی قبووڵ كرد، فرۆم لەو ماوەیەدا لەمەكسیك كاری جیا جیاو كاریگەری ئەنجامدا. ساڵانێكە لەتیسین (Tessin كە شارێكە لەسویسرا) نیشتەجێ بووەو تەنها سەرگەرمی نووسینەو گەرچی هەندێ جار لەمەكسیك‌و نیویۆركیشدا وانە دەڵێتەوە.

پرۆفیسۆر فرۆم بەردەوام لەتەقەلادا بووە لەپێناوی ئاشتی‌داو یەكێكە لەبنیادنەرانی ڕێكخراوی گشتی ئاشتی ئەمریكا (SANE). ئەم دەزگایە جگە لە چالاكی خۆی دژ بەچەكی ئەتۆمی پەرەسەندوو، هەڵوێستی ناڕەزایی بەرامبەر جەنگی ڤیەتنام پیشاندا.

فرۆم لەساڵانی پەنجاكاندا بووە ئەندامی حیزبێكی سۆشیالیست، بەڵام هەر زوو كەناری گرت چونكە بەلایەوە ئامانجەكانی حیزب بەقەدەر پێویست رادیكال نەبوون، كاری فرۆم لەئامێتەكردنی تیۆری شیكاری دەروونی لەگەڵ سوشیالیسم لەمەكسیك‌و تیۆرییە نوێ كراوەكەی فرۆید كە هۆكارەكان بۆ لایەنی ئینسانی‌و كۆمەڵایەتی دەگەڕێنێتەوە (لای فرۆم) كارێكی زۆر گرنگ بوو، بەو نووسینانەدا دەچووەوە كە زانایان لەهەموو قوژبنێكی جیهانەوە بۆ سیمپۆزیۆمی هیومانیزمی

سۆشیالیستی (کۆڕی مرۆڤایەتی سۆشیالیست) دەیاننارد. کەم کەس وەك فرۆم بایەخی بەمەسەلە سیاسیەکان داوە، کتێبی (شۆڕشی هیوا Rovolution of Hope) وەك پەیامێکی جەدەلیە کە بۆ پشتیوانی کردن لەپاڵاوتنی (یۆجین ماك کارتی) بۆ سەرۆکایەتی کۆماری ئەمریکا نووسیویەتی، فرۆم پشتیوانی لەو سیناتۆرە دەکرد کە رەگێکی شاعیرانەو فەیلەسوفانەشی تێدا بوو، فرۆم توانای زیندوو کردنەوەی هیواو ئومێدی هاونیشتمانانی لەماکارتیدا دەبینییەوە. چونکە فرۆم هیوا بەیەکێك لەوەسیلەکانی سیاسەت دەزانێت، لەسیفەتە دیارەکانی پرۆفیسۆر فرۆم ئەوەیە کە بیروڕاکانی، گوتەکانیو کردەوەکانی ناسکولاییو نابلون، سیفەتێك کە لە ئەهلی قەڵەمو زانکۆدا کەمتر بەرچاو دەکەوێ، بیروڕاکانی بێ رەنگ نین بەڵکو سەر شارن لەهەستی ژیانبەخشیو، پەردەو تۆز لەسەر رێ دادەماڵێتو رێی نوێ بۆ گەڕانو پشکنین دەخاتە سەرپشت، لەبیروڕای رێبەستو وەستاو بێزارە، لەزمانی عیبریدا رۆح (spirit)و با (Wind) یەك وشەن، بۆیە ئەویش هەمیشە بە(ناتەواوی) (واتە کۆتایی پێ نەهاتوو) دەمێنێتەوە، نەدۆستەکانیو نەدوژمنەکانی، نەهەوادارانیو نەناحەزەکانی ناتوانن خۆیانی لێ لابدەن.

پرۆفیسۆر فرۆم، دوای ئەوی کە من کورتەیەکم لەمەڕ ژیانی ئێوە پێشکەش کرد، ئایا دەکرێ شتێك دەربارەی خۆتان بدوێن؟ لەنووسینەکانتاندا چاوم بەعیبارەتی (بایۆگرافیی رۆشنبیر) کەوتووە، کاریگەریی تافی لاویو قوتابێتی لەژیانتاندا چی بووە؟

فرۆم: هەندێ خاڵ هەن باسکردنیان بایەخی هەیە، تاقانەی دایكو باوكو نیگەرانییان لەسەرم هەڵبەتە کاریگەریەکی خراپی لەمندا جێ هێشتووە، بەڵام بەدرێژایی ژیانم هەوڵم داوە ئەو کەلێنانە پڕ بکەمەوە.

ئەوەی کارێکی باشو راستەوخۆی لەسەر من کرد، ئایینی بنەماڵەکەمان بوو، من لەدایكو باوکێکی یەهوودی ئایین پەروەر هاتوومەتە دنیاوە، کە باووباپیرانیان زانای ئایینی بوونو، بەگیانی ئەو ئایینە کۆنە گۆش کراوم کە ئایینێکی پێش

بۆرژواو پێش سەرمایەداریو پتر سەر بەسەدەکانی ناوەڕاست بووە، نەك سەدە نوێکان. ئاینی یەهوود لای من زیاتر ئەو رووەی راستەقینە بوو کە لەداب و نەریتەکانی سەدەی بیستەمدا پێوەی پەیوەست بووم، لەقوتابخانەو پەیمانگای ئاڵمانی خوێندنم تەواو کرد، پاشان چونکە زانکۆو بەقووڵی کەوتمە ژێر کاریگەریی فەرهەنگی ئەڵمانییەوە. دواتر لەم بارەیەوە قسە دەکەم.

هەستی من گۆشکراوی جیهانێکی کۆن بوو، نەك جیهانێکی نوێو مۆدێرن، جیهانێك لێواو لێو لەخوێندنەوەی (تەلمود)و کتێبی پیرۆز)و بیستنی بەسەرهاتی باوو باپیرانم، کە لە دونیای پێش بۆرژوازیدا دەژیان، بانموونەیەك بهێنمەوە تاپتر مەبەستم روون بێ، یەکێك لەباپیرانم تلمودزانێکی گەورە بوو، بەڵام بەزانایەکی ئایینی لەقەڵەم نەدەدرا، دوکانێکی بچوکی بەدەرامەتێکی کەمەوە لەباڤاریا هەبوو، رۆژێکیان پێشنیارێکی کارێکی تریان خستە بەردەم کە پارەیەکی باشی لێ دەست دەکەوێت، بەڵام دەبووایە جار جارێك بۆ ئەم لاو لا سەفەری بکردایە، ئەمیش ماڵو منداڵی زۆر بوو، ئەم کارەش وەك دەرگا والابوونێك بوو لەبەردەم ژیانیدا، مەسەلەکەی لەگەڵ هاوسەرەکەیدا باس کردو وەرامی ئەویش وەها بوو کە (باش بیربکەرەوە). مانگی سێ رۆژ سەفەر دەکەیت، لەبری ئەوەش کەمێك دەرامەتمان باش دەبێ) کەچی باپیرم وتی: (دەتەوێ ئەو کارە قبوڵ بکەمو لەمانگێکدا سێ رۆژ تلمود نەخوێنمەوە) ژنەکەشی دەڵێ: (بەخوا نە ؛ ئیتر ئەو کارە رەت دەکاتەوەو هەر لەدوکانەکەی خۆیدا دادەنیشێت و سەرگەرمی خوێندنەوەی تلمود دەبێ، هەر کە کڕیارێکیش دێ بۆ دوکانەکەی تاشتێکی لێ بکڕێت، سەر لەسەر کتێبەکە بەرزدەکاتەوەو دەڵێت:

(ناتوانیت بچیت لەدوکانێکی تر بیکڕیت؟) ئەمە دونیای راستەقینەی من بوو، بەڵام دونیای نوێ بەمن نائاشنا بوو).

شۆلتز: تاکەی؟

فرۆم: تائەمڕۆ. دێتە بیرم کاتێك تەمەنم دە دوانزە ساڵان بوو، وەختێ فرۆشیارێك یان سەنعەتچی‌یەکم دەبینی واقم وڕ دەماو لەدڵی خۆمدا دەموت:

(خوایە، ئەم کابرایە چۆن دەتوانێ ژیانی خۆی بۆ پارە پەیداکردن تەرخان بکاتو هیچی تر نەکات؟) ئێستا ژیان فێری کردووم کە دەشێ مرۆڤ تەمەنی خۆی بۆ پارە کۆکردنەوە تەرخان بکات، بەلام تائێستاش لەو جۆرە شێوازەی ژیان واقم وڕ دەمێنێ، من بەکارو کاسپیو فەرهەنگی بۆرژوازی بێکانەمو، هەر بۆیە تێڕوانینێکی وام بەرامبەر کۆمەڵگای بۆرژوازیو سەرمایەداری لادروست بوو و بوومە سۆشیالیست. ئەو کۆمەڵگایەی کە بەرامبەری خۆم دەمبینی هەروەها بەرژەوەندییەکانی ئەو کۆمەڵگایە، گوزارشتی لەتەرزی بیرکردنەوەی من نەدەکرد، هەمیشە بەرامبەر بەبارودۆخی باو خۆم بەنامۆ زانیوەو سەرسام بووم چۆن سیستمێکی وەها هاتۆتە گۆڕێ.

شۆڵتز: بەلام بێگومان ئەزموونی وەهاتان هەبووە کە دژ بەو هەستە ڕۆنراوە، بۆیە ناکرێ بوترێ کە دونیای نوێ کاری لە بیرو ژیانی ئێوە نەکردووە، دونیایەك کە بەمەترسیی گەورەو ئومێدی گەورەوە هاتۆتە گۆڕەپانەکەوە.

فرۆم: وەلامەکەی من زۆر سادەیە، ئەوەی منی هۆگری دونیای نوێ کرد، هەندێ سەرچلوەن کە دەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی پێش بورژوازی، سپنۆزا بوو، مارکس بوو، باخ ئۆفن بوو، من هاویاری ئەوانە بووم، لەوانەدا پردێکم دەبینییەوە لەنێوان ڕابردوویەکدا کە بۆ من زیندوو بوو، لەگەڵ دونیایەکی نوێدا کە خۆشم دەویست هەندێ لایەنی دونیای نوێ کە ڕیشەیان لەڕابردوودا هەبوو بەمن نزیك بوو، بۆیە ناکۆکییەکم لەنێوان ئەو دوو دونیایەدا نەدەبینی، ئەمە بوو ئەو دونیایەی کە من دەمناسی، ئەو دونیای کە لەزەتم لێ دەبینیو لەئەنجامدا خوازیاری هەر شتێك بووم کە ئەڵقەی پەیوەندیکەری نێوان کۆنو نوێ بوو.

شۆڵتز: ئایا ئەم بیروڕایانە لەتافی قوتابێتیدا لەئێوەدا پەیدا بوو یاپێشتر؟ ئەو دوو جیهانە کەی لەویژدانی ئێوەدا بوونە یەك؟

فرۆم: هەروەکو ئێوە وتتان جەنگی جیهانی یەکەم هۆکارێکی گەورە بوو بۆ گۆڕانگار فیکری لەمندا، چواردەسالان بووم کاتێ ئاگری جەنگ هەڵگیرسا، من وەکو هاوتەمەنەکانم هێشتا منال بوومو نەمدەزانی هۆی ئەو جەنگە چییە، بەلام

هەر زوو پرسیارێك لەهزرمدا دروست بوو کاتێك هۆو بیانوویان بۆ ئەو جەنگە دەهێنایەوە، چۆن شتی وادەبێت؟ چۆن ڕێی تێ دەچێت ملیۆنەها مرۆڤ ملیۆنەها مرۆڤی تر بکوژن و خۆشیان بەکوشت بدەن؟ ئەم حاڵەتەش چوار ساڵ بەردەوام بێ؟ کوشت و کوشتارێك لەپێناوی کۆمەڵە ئامانجێك کە نائەقڵانین و کوشت و کوشتار لەپێناوی ئامانجی سیاسیدا، کە هەر کەسێك پەی بەکرۆکی بەرێت هەرگیز خۆی ناکاتە قوربانی، چ بیانوویەك هەیە جەنگ ڕەوا بکات و هۆکاری سیاسیو دەروونی هەبێت؟ ئەم پرسیارانە دەروونی منیان گڕ تێ بەردەداو، ئەمڕۆش هەر کاریگەریەکی قووڵیان لەسەر بیروڕاکانی من هەیە قۆناغی پێش بۆرژوازیو جەنگی جیهانی یەکەم، لەوانەیە بنەڕەتی ترین هۆکاربن کە شێوەیان بەفیکرو هەستی من بەخشی.

شۆڵتز: ئەو کتێبانەی کاریگەریان هەبووە لەسەرت چین؟ مەبەستم ئەو کتێبانە نییە کە پەیوەندیان بەپسپۆڕیی خۆتەوە هەیە، بەڵکو هەموو ئەو کتێبانەی کە لەژیانی تایبەتیتاندا کاریگەریان هەبووە.

فرۆم: من خۆم دەربارەی ئەم پرسیارە زۆر بیرم کردۆتەوە، لەڕاستیدا چەند کتێبێك کاریگەریان لەژیانی مندا هەبووە یائیلهام بەخشی من بوون. لێرەدا دەمەوێ ئەوەبڵێم کە پێویستە کتێب وەسیلەیەك بێت بۆ لایەنگیری ژیانمان، زۆر ئەو بابەتانەی کە دەیانخوێنینەوە ئەم خاسیەتەیان تێدا نییە، یاپەیوەستن بەبواری پسپۆڕیمانەوەو یا واتاو مەبەستێکی واقیعیان نییە، بەڵام بەهەرحاڵ هەرکەسێك پێویستە لەخۆی بپرسێت: ئەو کتێبانە کامانەن کە ڕۆڵیان لەگۆڕین و کامڵبوونی مندا هەبووە؟

شۆڵتز: ببوورن قسەکەتان پێ دەبڕم، فلۆبیر قسەیەکی هەیە کە لەگەڵ ئەم قسەیەی ئێمەدا دەگونجێ، ئەو دەڵێ: (کتێب دەخوێنمەوە تابژیم، نەك تافێربم).

فرۆم: زۆر ڕاستە قسەیەکە لەجێی خۆیدایەتی، پێشتریش ئەو قسەیەم بیستووەو ئەو مەسەلەیە ڕوون دەکاتەوە، کە دەمەوێ باسی لێوە بکەم. ئەگەر ئەوە پێوەرمان بێ کتێبی کاریگەر هێند زۆرنین، هەڵبەتە کتێبی وەهاش هەن کە

کەم تازۆر کاریگەریی خۆیان هەیە چونکە هیچ کتێبێك نییە کە کاریگەریی ئەوەندەی گفتوگۆیەکی نێوان دوو کەس نەبێ، گەر دوو کەس گفتوگۆیەکی جیدی بکەن، هەردووکیان شتێك تاقی دەکەنەوە، یان باشتر بڵێین گۆڕانکارییەك تیایاندا روو دەدات، بەڵام ئەم گۆڕانە هێند کەمە کە دەرك ناکرێ ئەم شتەش خاڵێکمان لادەسەلمێنێت کە ئێوە گوتتان، گەر دوو کەس پێکەوە گفتوگۆ بکەن، بەڵام گۆڕان لەهیچیاندا روو نەدات، کەواتە ئەمانە قسە لەنێوانیاندا ئاڵوگۆڕ نەکراوە، بەڵکو تەنها پیت و ووشە، دەتوانین هەمان شت دەربارەی کتێب بڵێین، چوار پێنج کتێب منیان کرد بەم کەسەی ئێستا، گەر ئەو کتێبانە نەبوونایە نەمدەزانی ئێستا چ کەسێکی تر دەبووم و چ کەسێتییەکم دەبوو، بەپێی پۆلین بەپلەی یەکەم (کتێبی پێغەمبەران) دێ، سەرنج بدەن، ناڵێم (چاخی کۆن)، لەرۆژانی لاویمدا بەپێچەوانەی ئێستامەوە شەڕە سەربازییەکانی کەنعانم بەخراپ لەقەڵەم نەدەدا، گەرچی لەو رۆژانەشدا زۆر لەگەڵ ئەو کارانەدا نەبووم و بەهەمووی یەك دوو جار مێژووی ئەو شەڕانەم خوێندۆتەوە، بەڵام کتێبە ئاسمانییەکان و مەزموورەکان بەتایبەتیش یەکەمیان چ لەرابردوودا و چ ئێستا سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی من بوون.

شۆڵتز: ئایا بیرتان لەوە کردۆتەوە رۆژێك لەرۆژان بەلێکدانەوەی خۆتان ئەو کتێبانە بەسەر بکەنەوە.

فرۆم: پێشتر کتێبێکی وەهام بەناوی (تۆ وەکو خوات لێ دێ) وە بڵاوکردوەتەوە کە لێکدانەوەیەکە سەبارەت ئایینی یەهوود، لەو کتێبەدا مەزموورەکانم لێك داوەتەوەو ئەو نووسینانەی کە دەبنە هۆی بزواندنی دەروون و خەم دەکەنە شادی جیام کردوونەتەوە لەو بابەتانەی کە هیچ گۆڕانکارییەك ئەنجام نادەن، بەڵام لەکۆتاییشدا دژایەتییەکی ناوەوەیی ئەو دووانەدا بەدی ناکرێ، هەندێ لەمەزموورەکان کاتێك لێیان تێ دەگەین کە سەرنج بدەین قسەکەرەکە بەنائومێدییەوە دەست پێ دەکات، بەڵام بەسەریدا زاڵ دەبێ، نائومێدی سەر لەنوێ دەگەڕێتەوەو دووبارە بەسەریدا زاڵ دەبێتەوە.

خوێنەر وەختێك گۆڕانی قووڵو ئومێدبەخش لەناخی خۆیدا هەست پێ دەكات كە نائومێدیەكەی بگاتە ئەوپەڕی. مەزموور(٢٢) كە بەڕستەی (خوایە بۆچی دەسبەرداری من بووی؟) دەست پێ دەكات نموونەیەكی باشی قسەكەمانە.

خاڵێكی گرنگ هەیە كە پێویستە ئاماژەی بۆ بكەم، بۆچی مەسیح (د.خ) وەختێ لەمەرگ نزیك دەبێتەوە بەنائومێدیەوە دەدوێ؟ ئەم پرسیارە لەمناڵیمدا هەمیشە جێی سەرسوڕمانی من بووە، ئەو قسانەی لەگەڵ ئەومەرگەیدا كە خۆی بۆ پێشوازیی دەڕوات ناگونجێ. گەرچی لەراستیدا دوو شتی دژ بەیەك نین، چونكە هەروەكو لەو كتێبەشدا باسم كردووە مەزموورەكان لەئاینی یەهوودو مەسیحدا بەدوو شێوەی جیاواز دەخوێنرێنەوە، لەئایینی مەسیحدا مەزموورەكان بەژمارە دیاری دەكرێن، بەڵام لەئایینی یەهوودا بەڕستە یاچەند وشەیەكی سەرەتای مەزموورەكە، بەرانبەر بەمە ئەوەی لەكتێبی پیرۆزدا هەیە دووبارەبوونەوەی مەزموور(٢٢)ە لەرێی حەزرەتی مەسیحەوە، گەر ئەو مەزموورە بخوێنیتەوە دەبینیت كە بەنائومێدی دەست پێ دەكات و بەئومێد كۆتایی دێ، لەوانەیە مەزموور (٢٢) كە زیاترو باشتر لەمەزموورەكانی دیكە گەیەنەری پەیمانی گەڕانەوەی حەزرەتی مەسیحە لەسەرەتای مەسیحەیەتدا، گەر حەزرەتی مەسیح تەنها رستەی یەكەمی وتبێت كە لەسەرەوە ئاماژەمان بۆ كرد، ئەی كەواتە پەیامە ئومێد بەخشەكەی دواتر چییە، رستەكە لەئینجیلدا گۆڕاوە بۆیە بۆتە هۆی بەدحاڵی بوون، لەوە دەچێت زۆریش قسەم كردبێت، بەڵام بەهەرحاڵ بەبەرنامەیەكی دیاریكراوەوە پەیوەست نین.

ئەمە یەكێك بوو لەبنەڕەتی ترین هۆكاری كاریگەر لەژیانی مندا، ئەمڕۆكەش (كتێبەكانی پێغەمبەران) هەروەكو پەنجا ساڵ لەمەوبەر بۆ من تازەو زیندوون و فێركەرن، بەڵكو زیاتریش.

نووسینەكانی ماركس دووەمین هۆكاری كاریگەر بوون لەسەر من. ئەوەی لەودا منی بەلای خۆیدا راكێشا فەلسەفەو دیدی ئەو بوو سەبارەت سۆشیالیزم، كە لەشێوەیەكی نائایینیو هیومانیدا دەیبینێتەوەو دەڵێت كە ئامانجی بەشەر

دەبێ کردنەوەی دەرگا بێ لەسەر هێزە پەنهانەکانی خۆی، نەوەکو بەدەست هێنان و کەڵەکە کردنی کەلوپەل و سامان. ئەم ئەم تێڕوانینەی خۆی بۆ یەکەم جار لەساڵی ١٨٤٤دا لە نووسینە فەلسەفیەکانیدا بەیان کرد. ئەگەر ئەو کتێبە بخوێنیتەوە بەبێ ئەوەی بزانیت نووسەرەکەی کێیەو گەر مارکس باش نەناسیت، زەحمەتە بڕوا بکەیت کە ئەو خاوەن بیرێکی وەها بووە، بێگومان کە ئەو نووسینانە لەگەڵ شێوازو بیروباوەڕەکانی مارکسدا ناکۆك نییە، بەڵام کەمتر روخساری ئەوی تێدا دەبینیتەوە، لەبەر ئەوەی لەسەرێکەوە ستالینستەکان و لەسەرێکی ترەوە سوشیالیستەکان بەڕادەیەك سیما ناڕاستەقینەو درۆزنانەکەی مارکسیان لەهزری ئێمەدا چەسپاندووە، وەکو ئەوەی تاقە بایەخی ئەو ئاڕاستەی هۆکارە ئابووریەکان و گۆڕانە ئابووریەکان بوبێت، بەڵام راستییەکەی ئەوەیە کە مارکس گۆڕانکاریی ئابووری وەکو وەسیلەیەك بۆ ئامانجێکی دی لەقەڵەم دەدات، ئامانجی مارکس ئازادی ئینسان بووە لەمانا هیومانیستییەکەیدا، گەر بەراوردێك لەنێوان فەلسەفەی گۆتەو مارکسدا بکەین وێکچوونێکی سەیر لەنێوانیاندا دەبینینەوە، مارکس رەگ و ریشەیەکی قووڵی لەفیکری هیومانیستدا هەیە، گەر نووسینەکانی ئیکهارت (زانای ئاییزی و بنیادنەری تەسەوفی ئەڵمانی ١٢٦٠-١٣٢٧) بخوێنیتەوە، کە یەکێکە لە خاوەن بیرە زۆر رادیکاڵ و پڕ کێشەکان، وێکچوونێکی زۆر لەنێوان بیروڕاکانی ئەوو مارکسدا دەبینیتەوە.

شۆڵتز: شتێکی بەجێیە بەرگری لەمارکس و کەلێ لەهاوبیرانی لە رێبازە جیاجیاکاندا بکەین. بەرامبەر پەیڕەوانی خودی مارکس خۆی، بەڵام کێ ئەم ئەرکە دەگرێتە ئەستۆ؟ هەمان شت بەنیسبەت برێخت و فرۆیدو ئێرنست بلۆخ یاهەر بیرمەندێکی دی کە ئەمڕۆکە کاریگەرییان دیارە، لەکام زانکۆ یادەزگای زانستیدا هەوڵ دەدرێ تا بیرمەندێکی وەکو مارکس لە لەقاڵب دان و یەکڕەهەندی بپارێزرێ؟

فرۆم: کەم مارکس ناس هەیە کە مارکسی بەڕاستڕەو یاچەپڕەوێکی سەد دەرسەد نەژماردبێ، ئەوانە مارکسیان کردۆتە پشتیوانی بیروباوەڕەکانی خۆیان،

جگە لەوە مارکس دەکەنە پاکانە بۆ کردەوە سیاسیەکانی خۆیان کەتەواو دوورە لەبیرو راکانی مارکسەوە، وەختێ سەماریەداران بەشەقڵی رووسی یاسەرمایەدارانی خۆرئاوا بەمۆری لیبراڵ (مەبەستم سۆشیال دیموکراتەکانە) مارکس بەسەرچاوەی خۆیان دەزانن، ئەمە تەحریف کردنی ئەوە، ژمارەی ئەو کەسانەی کە بەڕاستی مارکس دەناسن کەمە، لەوانەیە شتێك بڵێم بەخۆ لەبایی بوونی لەقەڵەم بدەن، بەڵام بەهەرحاڵ من لەو باوەڕەدام کە بەتەنها من و چەند کەسێکی تر بەدروستی لەبیرو باوەڕو بۆچوونەکانی مارکس دەگەین، ناشڵێم کە ئەم قسەیەم ڕێسایەو ئاوارتن (استثناء)ی نییە، بەڵام لەسەر ئەوە پێ دادەگرم کە زۆربەی مارکس ناسان ئەو راستییە نابینن کە فیکری مارکس فیکرێکی دینییە، هەڵبەتە (دینی) نەبەو مانایەی کە باوە، چونکە بەو مانا باوە (بوودیسم)یش دین نییە، بوودیسم خوای نییە، بەڵام بیرو باوەڕو بنچینەو دەستوورە بونیادیەکانی دینییە، چونکە پێ لەسەر ئەوە دادەگرێتەوە کە پێویستە مرۆڤ لەنێرگسیێتیو خۆپەرستیو گۆشەگیری دوور بکەوێتەوەو خۆی بخاتە نێو جەرگەی ژیانەوەو وەکو ئیکهارت دەڵێ وەها پاکژ بێ کە بتوانێ کامڵ بێو لەگەڵ (کل)دا ببێتە یەك، ئەم بیروباوەڕە کە بەشێوەی جیا جیا تەعبیری لێ دەکرێ لەنێو دڵی نووسینەکانی مارکسدا هەیە. هەندێ جار چەند پەرەگرافێکی نووسینە ئابووری فەلسەفیەکانی مارکسم بۆ کەسانێك خوێندۆتەوە لەوانە دکتۆر سوزوکی کە یەکێکە لە نوێنەرانی دیاری زنی بوودیسم، بەڵام بەبێ ئەوەی ناوی مارکس بهێنم، دوایی پرسیومە: ئەمە زن نەبوو؟ لەوەڵامدا وتویەتی: بەڵێ بێگومان جارێکی تر هەمان ئەو نووسینانەم بۆ دەستەیەك لەحەکیمانی (لاهوت)ی رۆشنبیر خوێندەوە ئەوانیش هەریەکەو وتی هی نووسەرێك یافەیلەسوفێکی کلاسیکییە لەتۆماس ئەکویناسەوە، بگرە تازانایانی دینیی ئەمڕۆ، یەکێکیان ناوی مارکسی نەهێناو مارکسیشیان هەر نەدەناسی.

مارکس ناسانێکی دیکەش هەن، بۆ نمونە وەکو ئیرنست بلۆخ کەسیمای راستەقینەی مارکس بەڕوونی دەبینێ، هەروەها زانایانی کاسۆلیکی دژ

بـەمارکس، وەکـو ژان ئیـف کالفـە، گەرچـی ژمارەیـان کـەم نییـە بـەڵام ئەگـەر بەراوردیان بکـەین لەگـەڵ ڕێبـازە دیارەکـانی لێکدانـەوەی بیرو بـاوەڕی مـارکس‌دا، کاریگەریەکی ئەوتۆ نابینین، بێجگە لەکەسانێك کەوان لەنێو حەکیمانی لاهوتدا.

سـێیەمین بیرمەنـدیش کـە کاریگەریـەکی قـووڵی لەسـەر مـن هـەبووە (یۆهـان یـاکۆب یـاخ ئـۆفن)ە. ئۆفن یەکـەمین بیریـارە کـە کۆمـەڵێ دایکسـالاریی دۆزییـەوە، گەرچی بەداخەوە ئەوەندە نەناسراوە، ئۆفن ئەو نوسینەی خۆی زیاتر لەسـەدەیەك بەر لەئێستا نوسیویەتی‌و سالآنێك لەمەوبەر بۆ یەکەم جار کرا بەئینگلیزی، باخ ئـۆفن ئـەوەی دۆزیوەتـەوە کـە بـەر لەباوکسـالاری کۆمـەڵگای بەشـەری سیسـتمی دایکسـالاری بەخۆیـەوە دیـوەو، پاشـان جیـاوازی نێـوان ئـەو دوو سیستمەشـی خستۆتەروو، بەکورتی دایکسالاری لەسەر بنچینەی خۆشەویستیی ئینسانیی بـێ مـەرج دادەمـەزرێ، دایـك هـەموو رۆڵـەکانی خـۆی وەکـو یـەك خـۆش دەوێـت‌و میهرەبـانیی ئـەو پەیوەسـت نییـە بـەتواناو لێهـاتوویی‌و هتـدی ئەورۆڵانـەوە، خۆشیانی دەوێت لەبەر ئەوەی رۆڵەی ئەون، خۆگەر میهرەبانیی دایکانە کاتێ بخرۆشێ‌کە مناڵەکە زەردەخەنەیەك بکەوێتە سەر لێوی، یاهەڵسوکەوتێکی شیرین بنوێنـێ، ئـاخۆ وەختـێ کـە منـاڵان لەبرسـانا دەمـرن چـەند بخرۆشـێ، بـەڵام بـاوك رۆڵـەکانی خـۆش دەوێـت لەبـەر ئـەوەی بەقسـەی دەکـەن‌و فەرمانـەکانی بەگشـتی بـەجێ دەهێـنن‌و لـەو دەچـن، مەبەسـتم دایکـان‌و باوکـان بەشـێوەی گشـتی نییـە. بـەڵکو جـۆری کلاسـیکی بـاوك‌و دایـك، ئـەگینا کـەم نـین ئـەو باوکانـەی کـە سـۆزی دایکانیان هەیەو ئەو دایکانـەش کـە بـاوك ئاسـا لەگـەڵ مناڵەکانیانـدا هەڵسوکەوت دەکـەن، جیاوازیەکـە بەنـدە بەسیسـتمە کۆمەڵایەتییەکـەوە ئایـا دایکسـالارییە یاباوکسـالاری، جیـاوازیی نێـوان ئـەو دووانـەش، کـەس نـەیتوانیوە وەك سـۆفۆکلیس وێنـەی بکێشـێت، ئەمـەش لەشـانۆیی (ئـەنتیگۆنا)دا، ئـەنتیگۆنا نوێنەری دایکسالارییە، (من لێرەدام بۆ سۆز بەخشین نەك بۆ رق‌و بێزاری،) بـەڵام کریـۆن نیشـاندەری بونیـادی باوکسـالارییە، ئـەو بونیـادەی کـە وڵات‌و دەوڵـەت

دەخاتـە سـەروو بـەها مرۆڤایەتیەکانـەوە. (ئـەو بونیـادەی ئـەمڕۆ پـێی دەڵـێن فاشیزم).

دۆزینـەوەی باخ ئـۆفن نـەك هـەر بەتـەنها بـووە کلیلـی تێگەیشـتنم لەمێـژوو و لەکۆمـەڵگای باوکسالاری، کە لـەم سیسـتمەدا خۆشەویستی پابەنـدە بەکاربـەجێ هێنانـەوە، بـەڵکو لـەڕێی ئـەوەوە پـەیم بەمەسـەلەی پەرەسـەندن و کـامڵبوونی مرۆڤیش برد: بۆچی ئێمە، لەژن و پیاو، خوازیاری خۆشەویستیی دایکانەین؟ وابەسـتەیی بەدایکـەوە یـانی چـی؟ مانـای راسـتەقینەی سـۆزی دایکانـە چـیـیە، گەوهەری گرێی ئۆدیپ چییە، ئایا کۆتێکی سێکسییە؟ بەلای منەوە نەخێر، خواستی خۆشەویستیی دایکانە لەپێداویستییەکی قووڵی ئینسانەوە سەرچوە ئەگرێ، لەئەڵهایەك بۆ سیمایەکی بالا، بۆ خواوەندێکی مێ کە ئێمە لەئەرکەکان قوتـار بکـات، مەترسـییەکانی ژیانمـان لـێ دوور بخاتـەوە، (تـرس لـەمردن)مـان لانەهێڵێت و لەبەهەشتێکدا دالدەمان بدات. ئێمە نرخی پارێزەر (حامی)ەێکی وەها بەوابەستەییمان بەدایك و لەدەست دانی خۆبوون دەدەین، ئەمانە هەموو کۆمەڵێك مەسەلەن کە لە سالانی بیستی ئەم سەدەیەدا بایەخێکی دیاریان لای من بەباخ ئۆفن خولقاند.

کاریگەریەکی بنەڕەتیی تر لەسەر من لەبوودیسمەوە بوو، ئەو ئایینە منی فێر کـرد کـە دەکـرێ بـەبێ خواوەنـد ئـایین هـەبێ، بـۆ یەکـەم جـار لەسـاڵی ١٩٢٦دا بە(بوودیسم، ئاشنا بووم، کە گەورەترین ئەزموونی ژیـان مـن بـوو، خۆشەویستی و پەیوەندیی من بەبوودیسمەوە هەرگیز کـەمی نـەکردووەو تۆژینـەوەکانم سـەبارەت زن بودیسم، چ ئەوەی لەگـەڵ دکتـۆر سـوزوکیدا کردبێتم و چ ئەوەی بەتـەنیا خـۆم ئەنجامم دابێ، ئەو پەیوەندییەمی قووڵتر کردبووەوە.

هێشتا دەربارەی سیگمۆند فرۆید قسەم نەکردووە، هەر لەهـەمان ئـەو سالانەدا فرۆیـدم ناسـی، بیروڕاکـانی ئـەو هەمیشـە یانـەی فیکریـی مـن بـوون، ئـەو هۆکـارە کاریگەرانەی کە باسم لـێ کردن ئاییني مارکس، دایکسالاری، بوودیسم و فرۆید– جگـە لـەوەی کـە بیروربـاوەڕی منیـان داڕشـت، رۆڵێکـی بنـەڕەتیان لـەگۆڕینی مـن و

کامڵبوونمدا هەبوو، چونکە هەرگیز نەمتوانیوە دەربارەی مەسەلەیەك بیربکەمەوە ئەوانم لا زیندوو نەکاتەوە، من بێ بەشم لەبیرکردنەوەی (مجرد)و تەنها ئەو بیروڕایانە ڕێی خۆیان بۆ هزرم دەدۆزنەوە کە دەتوانم بەشێوەیەکی (عەینی) تاقییان بکەمەوە، ئەگەر پەیوەندیەکی وەها لەمیاندا نەبێ مەیلم بێ ڕەنگ دەبێو ناتوانم تواناکانم بخەمەگەڕ.

شۆڵتز: وێڕای ئاشنایی تەواوەتیتان بەمارکس-یان باشتر بڵێم مارکس باش دەناسن- کەچی کەس ئێوە بەمارکسیت لەقەڵەم نادات، بەو مانایەی کەباوە،و دەوترێ کە ئێوە بەفرۆید نزیکترین، ئەوتان کردۆتە خاڵی دەست پێ کردنتان، یان چاکتر وایە بڵێم بەڕواڵەت لەوەوە دەست پێ دەکەن، بەلآم لەگەڵ ئەویشدا نامێنێتەوەو زیاتر تێ دەپەڕیت. لەم ڕوانگەیەشەوە ئێوە لەگەڵ تەواوی پەیرەوی‌کەرانی فرۆیددا جیاوازیتان هەیەو بەڵکو ڕەخنەشی لێ دەگرن.

فرۆم: من هەمیشە یەکێك بووم لەخەڵکانێکی کەم، تەنانەت لەهەوادارێم لەباخ ئۆفنیش هەر لەو کەمینەیەم، چونکە پەیرەوی کەرانی ئەو کەمن. بەلآم سەبارەت بەفرۆید: لەبەرلێن پەیڕەویکاری تەواوی فرۆید بوومو سەرەتای تەواوی تیئۆری‌یە سێکسی‌یەکانو ئەوانی تریم پێ قبووڵ بوو، لەریزی ئەو قوتابیانە بووم کە بەبێ یەك‌و دوو وانەکانی مامۆستای خۆیان قبووڵ دەکرد، مەگەر چۆنها تاقیکردنەوەیەکی شەخسی لەژیانی‌دا یەکێك لەو تێزانە بەدرۆ بخاتەوە، بۆیە تائەو کاتەی کەخۆم شتێکم نەدەزانی ئەوانەم پێ قبووڵ بوو، بەهەرحاڵ، نووسین‌و بیروڕاکانی فرۆیدم بەوردی تاوتوێ کرد، ئەو ڕۆژانە گوشارێکی زۆریش هەبوو بۆ قبوڵ کردنی تێۆری‌یەکانی ئەو، بەلآم پاش چەند ساڵێك گومان‌و دڕدۆنگی لەمندا شکۆفەیان کرد، ئەوەی چاوەڕێم دەکرد لەنەخۆشەکانمدا نەمدەدۆزیەوە، بەڵکو گەیشتمە ئەو ڕاستی‌یەی کە تیۆریی فرۆید لەدۆزینەوەی نەخۆشی‌دا کۆمەك ناکات، نامەوێ دەربارەی تیۆری فرۆید بدوێم، چونکە کارێکی بەپێچوپەناو دژوارە، بەلآم لەپەیڕەویکردنی ڕێبازەکەی فرۆیددا هەموو شتێکم لەبەر ڕۆشنایی گرێی ئۆدێپدا دەبینی‌و هەڵم دەسەنگاند: ترس لەپیاوەتی

کەوتن، مەسەلە سێکسی‌یەکان‌و ئەوترسانەی لەو مەسەلانەوە سەرچاوە دەگرن، پتر لەجارێك سەرنجم دەدا کە تیئۆری‌یەکە پەیوەندی‌یەکی بەنائارامی‌ی نەخۆشەکانەوە نی‌یە، دوچاری شتی وەها دەبووم کە دەبووە هۆی نائومێدی‌و بێزاریم، ئاخری‌یەکەی توانیم ئەوەی کەپێم وتراوەتەوە بەو تیۆریە ئەنجامی بدەم، بەلاّم نەگەیشتمە ئەوەی خەوم لێ بکەوێت، (یەکێك لەمامۆستاکانم کە لەکاتی کاردا خەوی لێ کەوتبوو دەیوت خەوێکی بینیوە کە زیاتر لەگوێگرتن لەقسەکانی نەخۆشەکەی یارمەتی داوە بۆ دیاری کردنی جۆری نەخۆشی‌یەکە، بەلاّم ئەم قسەیەش جۆرە بیانوو هێنانەوەیەك بوو و هیچی تر)، بەلاّم سەیرم کرد تەواو ماندوو دەبم‌و دوای حەوت هەشت سەعات کار ئیتر پەکم دەکەوێت، بەخۆم وت: بۆچی واماندوو دەبی؟ بۆچی وازوو بێزار دەبیت؟ بەلاّم دوایی تێگەیشتم کە ماندوویی‌و بێزاریی من دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کەناچمە ناو ژیانی نەخۆشەکانمەوە، بەڵکو خۆم بەزەینیانەوە خەریك دەکەم، گەرچی ئەو زەینانە لەشێوەی ئەزموونە سەرەتاییەکانی قۆناغی مناڵی‌و نەخۆشەکان دابوو.

لەو کاتەوە تێگەیشتن‌و بینینی راستەقینەی من دەستی پێ کرد، کە بایەخم بەپەیوەندی‌یەکانی مرۆڤ‌و، بەتایبەتیش ئەو هەڵچوونانەی کەرەگ‌وریشەیان والەبوونی مرۆڤداو نەخۆشەکەشم ئەوەی من بینیم، ئەویش بینی‌و تێگەیشت کە: بەڵێ ئەمە رێگا راستەقینەکەیە، ئیتر هەستم بەبێزاری نەدەکردو دانیشتنەکانم لەگەڵ نەخۆشەکانمدا زیندوو بەگیان بوو، وادەهاتە پێشچاوم، کە ئەگەرچی شیکاری دەروونی سوکنایی‌ی بەنەخۆشەکە نەدەبەخشی بەلاّم ئەو سەعاتانەی لەگەڵیدا دەبووم ئارامی بەخش‌و بزوێنەر بوو، نەخۆشەکەش لەو ماوەیەدا چوست‌و چالاك دەبوو.

بەلاّم وێڕای ئەوەش ماندوو دەبووم، دەمویست بەنەخۆشەکە بڵێم: تەماشاکە ئەمە چ حاڵێکە؟ پێش هاتنی تۆ چەند چاك بووم، کەچی‌ئێستا زۆر ماندووم ئایا قسەو خەم‌و ئازارەکانی تۆ وایان لەمن کرد، یاشتێك بەسەر مندا هاتووە؟ بەم

جۆرە سەرکەوتوویی یاشکستی دانیشتنێکم بەپێی گەرمو گوڕیی ئەو دانیشتنە هەڵدەسەنگاندو کارم بەوە نەبوو کە لەو ماوەیەدا رووی دەدا.

شۆڵتز: ئەو هۆکارانەی ئاماژەت بۆیان کرد –کتێبی پیرۆز، مارکس، باخ ئۆفن، فرۆیدو بودیسم– پەیوەندییان لەگەڵ یەکتردا هەیە، بەڵام بەجۆرێك ناتەبان کە کۆکردنەوەیان لەبۆتەیەکدا، یان بەقسەی هەندێ لەدۆستانتان دروستکردنی تیۆرییەك لێیان لەلایەن ئێوەوە شتێکی سەرسوڕهێنەرە، ئایا ئەم گونجاندنە لەخاسیەتەکانی کاری ئێوەیە؟

فرۆم: واهەست دەکەم وەهابێت، قووڵترین ئەنگێزەی فیکریو عاتیفیی من هەرەسهێنانی ئەو دیوارانە بووە کە لەنێوان ئەو لایەنە بەڕواڵەت ناتەبایانەدا هەبووە، کە جگە لە بوودیسم هەموویان کەرەسەی خاوی بینای فەرهەنگی ئەوروپایین، دەمویست بونیادێکی هاوبەش لەوانە پەیدا بکەمو لەیەك تیۆریدا کۆیان بکەمەوە، لەراستیدا زاراوەی تیۆری لێرەدا لەجێی خۆیدا نییە، چونکە ئەوەی من دەمویست روونتر پیشانی بدەم ئەوەبوو کە ئەو رێبازە فیکرییە جیاوازانە کۆمەڵێك رووی جیای یەك رەگو ریشەو یەك چەمکی بونیادین، بۆ ئەوەی مەبەستم روونتر بێ، ئیکهارتو مارکس بەنموونە دەهێنمەوە کە هەردووکیان جێی بایەخی منن، رەنگە بوترێ کە رێبازی ئەو دووانە تەواو لەگەڵ یەکتردا جیاوازنو بەیەك چاو تەماشا کردنیان نیشانەی کەمو کورتییە لەفیکردا، بەڵام رادیکالیسمەکەی ئیکهارتو فەلسەفەی مارکس لەتوانای رۆچوونە نێو رەگو ڕیشەوە زۆر لەیەك دەچن، ئیکهارت دەڵێت: ریشەی هەر شتێك پیشاندەری نەشونمایەتی، مارکسو فرۆیدیش هەمان شت دەڵێن، ئێمە راهاتووین کە نووسەرانو ئاسەوارەکانیان بخەینە قاڵبێکی دیاری کراوەوە، پێ لەسەر لایەنێ لەلایەنەکانی ئەو نووسەرە دادەگرینو هەندێ شت دەدەینە پاڵی بەبێ ئەوەی لەگەوهەرو مانای گشتیی نوسینەکانی بگەین، خواستی من ئەوەبوو ئەو فاکتەرە گرنگانەی کەژێرخانی فیکری ئەوروپاییان پێکهێناوە لەزەمینەی خۆیاندا

بیانبینمو لەیەك جیٚدا كۆیان بكەمەوە، ئەم ئەنگیٚزەیە بناغەی ئەو كارانە بوو كە لەچل ساڵی رابردوودا ئەنجامم داون.

شۆلتز: ئیٚستا ئەگەر ئیٚوە راتان لەسەربیٚ چەند دەقیقەیەك گفتوگۆ دەخەینە لاوەو لەگەڵ بینەراندا گویٚ لەمۆسیقا دەگرین. پرۆفیسۆر فرۆم، دەزانم كەچیٚژ لەمۆسیقا وەردەگرنو حەز دەكەن میوانەكانیشتان لەو چیٚژەدا بەشداریتان بكەن ئیٚوە خۆتان بەپسپۆریٚكی مۆسیقا نازانن، بەلاٚم عاشقی مۆسیقان ، لەمۆسیقادا حەزتان لەچییەو حەزتان لەچی نییە؟

فرۆم: چیٚژو سەلیقەم لەمۆسیقادا دەگەریٚتەوە بۆ ساڵانیٚكی زۆر لەمەوبەر، لەمۆسیقادا پسپۆر نیم، بەلاٚم لایەنی ئەزموونی مۆسیقام بەلاوە زۆر گرنگە، ناتوانم ژیانیٚك تەسەور بكەم كە بەبیٚ مۆسیقا بچیٚتە سەر.

شۆڵتز: لەكاتیٚكا ویستم دەربارەی رابردووتان ئاگاداربم، سەرنجم دا كە ئیٚوە حەز بەمۆزارت ئەكەن، بەتایبەتیش كۆنشرتۆكانی كە بۆ كەمانچە داینـاون، هەروەها حەز بەبتهۆڤنیش دەكەن، بەلاٚم وتوشتانە كە حەز بەسویٚتەكانی باخیش دەكەن بەتایەتی ئەگەر لەلایەن (پابلۆكاسالس)ەوە لیٚ بدریٚن، كاسالس كە لەهەرزەكاریدا بەو سویٚتانە ئاشنا بوو، پیٚش ئەوەی لەئاهەنگە گشتییەكاندا پیٚشەكەشیان بكات دوانزدە ساڵ مەشقی تیایاندا كردووە، ئەو سۆیٚتانەی بە(گەوهەری كارەكانی باخ) لەقەڵەم دەدا، من كاسیٚتەكانی ئەو شەش سویتەم لەگەڵ خۆمدا هیٚناوە تابۆ چەند دەقیقەیەك گوییٚان لیٚ بگرین، بەلاٚم سەرەتا حەز دەكەم شتیٚك بڵیٚم: لەم دواییەدا چاوپیٚكەوتنیٚكی تەلەفزیۆنیان پیشاندا كە لەگەڵ كاسالسدا كراوەو خۆشی چەند ساڵیٚك دەبیٚ كۆچی دوایی كردووە، لیٚی دەپرسن: ئەگەر پیٚت بڵیٚن چ قسەیەكت هەیە بۆ خەڵكانی تەواوی ئەم دونیایە بیڵیٚ: چییان پیٚ دەڵیٚیت؟ كاسالس وەلاٚم دەداتەوە: پیٚیان دەڵیٚم خەڵكینە ئیٚوە هەموو حەز بەئاشتی دەكەن نەك جەنگ، حەز بەژیان دەكەن نەك مەرگ، حەز بەرووناكی دەكەن نەك تاریكی، كەواتە بۆ ئەوەی نەك هەر بەتەنها

هەستو سۆزیان وەکو یەك بخرۆشێنم، بەڵکو بۆ ئەوەی کە نهێنی‌ی ژیانیشیان تێ بگەیەنم، پارچە مۆسیقایەکی باخیان بۆ دەژەنم.

شۆڵتز: ئێوە پێنج شەش ساڵی خۆتان بۆ نووسینی کتێبی (ئەناتۆمی‌ی وێرانکاریی مرۆڤ) تەرخان کرد، ئەو کتێبەی ئێوە گەلێ بیروباوەڕی باو سەبارەت مرۆڤ پووچەڵ دەکاتەوە، لەبەشێك لەبەشەکانی کتێبەکەدا کە زۆر سەرنجی خوێنەرانی ئەڵمانی راکێشا، باستان لەسیفاتەکانی هیتلەر کردووەو لەگەڵ بیروباوەڕی باوی رۆژانەدا بەراوردتان کردووە.

فرۆم: لەم دواییەدا هەندێ لەنازی‌یە کۆنەکان لەچەند نووسینێکیاندا کە بلاویان کردۆتەوە بەشانو باڵی هیتلەردا هەڵیان داوەو ئەویان گەیاندۆتە لووتکە، کە بڕوا ناکەم خوێنەریان زۆربێت، دووان لەم کتێبانە بەپێنوسی فێستو ماسەر نووسراونو لایەنگەریش کتێبێکی لەم جۆرەی لەئەمریکا بلاوکردۆتەوە، ئەم کتێبە مێژوویەکی سەیری هەیە، ئەم کتێبە بەمەبەستی ئاگادارکردنی دائیرەی راگەیاندنی ئەمریکا لەتایبەتمەندێتی‌یە دەروونیەکانی هیتلەر نووسراوە، نووسەرەکەی پسپۆڕی شیکاری‌ی دەروونی‌یە.

ئەو نووسینەش وەکو کۆمەڵێك بەڵگەنامەی خاڵی لەنهێنی تائەو دوایی‌یە وەکو نهێنینامە پۆلبەندی کراوە، نووسەرەکە شتێکی ئەوتۆی نەوتووەو بەتەنها هاتووە هیتلەری لەدیدگایەکی فرۆیدیانەوە شی کردۆتەوە: هیتلەر گرێ‌ی ئۆدێبی هەبووە، ئاگاداری پەیوەندی‌ی سێکسی دایكو باوکی بووەو لەم بابەتانە، ئەمانە وەسفو شی‌کردنەوەی خسوسیاتی هیتلەرە، بەلام ئەو ئەنجامەی کتێبەکە دەیدا بەدەستەوە شتێکی سادەو ساکارە، چونکە لەو زانیارییانەوە ئینسان ناتوانێ پەی بەخوو رەفتارو گرێکانی هیتلەر بەرێت.

نووسەرێکی فەرەنسایی کەناوی ژاك برۆسە شیکردنەوەیەکی دەروونی‌ی باشتری دەربارەی هیتلەر ئەنجام داوە، ئەو بەپشتگوێ خستنی پێچو پەناکانی شیکردنەوەی دەروونی وێنەیەکی روونکی سروشتی هیتلەرمان بۆ بەرجەستە دەکات، بەلام کاتێ دوچاری هەندێ گرێو گۆڵی رێبازەکەی خۆی دەبێت،

بیروڕاكانی بەڕادەیەك ئاڵۆزو سەیر دێتە پێشچاو كە باسكردنی وەختێكی زۆری دەوێت، بەشێوەیەكی گشتیو دوور لەیاساو رێسای تیۆرێكو شیكاری، كتێبەكە لەچاو خۆیدا لەهەموویان باشترە.

شیكردنەوەی من دەربارەی هیتلەر هەم لەگەڵ ئەو توێژینەوە مێژووییانە كە لەم دواییەدا لەئاڵمان چاپ كراونو هەم لەبایۆگرافیی دەروونناسیی خۆی جیاوازە. لەكتێبی (هەڵاتن لەئازادی)دا كە لەساڵی ١٩٤١دا چاپ كرا، لێكۆڵینەوەیەكم دەربارەی هیتلەر نووسیوە كە گرنگی بەتافی منداڵیی نادات، دواكاری من كە وردتر بووەو لەنووسینیدا سوودم لەبەڵگەنامەی مێژوویيو ئەو شتانەی كە دەستم كەوتوون، بینیوە، رونترو باشتر بووە، لەلێكۆڵینەوەی یەكەمیانمدا هیتلەرم وەك ئازاردەرێكو ئازار چێژێك لەقەڵەم داوە، واتە (بەبۆچوونی خۆم) كەسێك كە حەز ئەكات بەسەر خەڵكانی تردا دەسەڵاتدار بێتو هەم حەز دەكات خۆیشی لەژێر دەسەڵاتو ركێفی خەڵكی تردا بێت، بەڵام ئێستا دوای لێكۆڵینەوەی زیاترو وەدەست هێنانی بۆچوونی باشتر هۆكارێكی ترم دۆزیەوە كە گرنگترە، ئەو هۆكارەش ناوم ناوە (مەرگ پەرستی) مانای ئەسڵیی ئەم وشەیە جۆرە لادانێك (انحراف)ی سێكسیيە (مەیلی سێكسی بەلای مردوودا) بەڵام بەو چەمكو مانایەی كەمن بەكاری دەهێنم دەگەڕێتەوە بۆ فەیلەسووفی ئیسپانیایی گەورە (میگل دی ئۆنامۆنۆ) كە لەساڵی ١٩٣٦دا لەوتارێكدا وتی كە دروشمی فالانژیستەكان (بژی مەرگ) دروشمی مەرگپەرستییە، مەبەستم زمانی ناسێكسيو ناجەستەیی ئەو وشەیەیە، واتە هۆگربوون بەهەموو بوونەرێكی مردوو و بێ گیان، پارچە پارچەكردنو لێك ترازانی هەمەجۆرە پەیوەندیەك بەژیانەوە، مەرگپەرست، مەیلێكی میكانیكی دەیبزوێنێ، نەك خۆشەویستی ژیان، مەرگپەرستی واتە خۆشویستنی هەر شتێك كە مردووە، Nekro واتە تەرم، واتە هەر بوونەوەرێك كە زیندوو نیيە، مەرگپەرستی، بەپێچەوانەی رواڵەتی زاراوەكەوە، خۆشەویستی مەرگ ناگەیەنێ، بەڵكو خۆشەویستیی هەموو شتێكی مردوو و بێ گیان، بەرامبەرەكەشی زاراوەی زیندووپەرستی (خۆشەویستی

زیندوو) Biophilia یە، خۆشەویستیی هەر شتێك کە نەشونما دەکات و گەشە دەکات، بونیادێکی هەیە، یەکەیەك پێك دەهێنێ و پارچە پارچەو لێك ترازاو نییە.

بابگەڕێینەوە سەر ئەدگارەکانی هیتلەر: گەر بمانەوێ راستگۆ بین و راستی بڵێین دەبێ لە مەسەلەی جەنگ خوازیی و کوشتاری ملیۆنەها مرۆڤدا تەنها سەرزەنشتی هیتلەر نەکەین، سەرکردەکان و پیاوانی دەوڵەت و دەسەڵاتداران شەش هەزار ساڵە خەریکی شەڕو کوشتارن و ئەمەش بەبیانووی بەرگری کردن لەخاکی باوو باپیران و بیانووی تر، ئەوەی هیتلەر لەوان جیادەکاتەوە ئەوەیە کە ئەم خەڵکی بی دیفاعیشی دەکوشت، ئامانجی شیکردنەوەی دەروونیی من بۆ کەسێتیی هیتلەر ئەوە بوو پێشانی بدەم کە هیتلەر رقێکی قووڵی لەهەموو گیاندار (خاوەن گیان)و بوونەوەرێکی زیندوو بووە، گەر بڵێین هیتلەر چاوی بەرایی نەهێناوە یەهودییەکان ببینێ، زۆرمان نەوتوە، بەلأم ئەمە هەموو راستییەکە نییە، چونکە ئەو هەم رقی لەجوولەکەش بووەو هەم لەئەڵمانییەکانیش، چونکە وەختێ زانی کە ئیتر ناتوانێ لەجەنگدا سەرکەوتن بەدەست بهێنێ بڕیاریدا ولأتی ئاڵمانیش لەگەڵ خۆیدا بەرەو هەڵدێر بەرێت، هیتلەر ساڵی ١٩٤٢ بەئاشکرا ئەم نیەتەی خۆی خستەروو و وتی ئەگەر ئەڵمانییەکان شەڕ بدۆڕێنن، هەقی ژیانیان نییە، هیتلەر نموونەیەکی زێدەڕۆی مرۆڤی مەرگپەرستە، کە گفتی باش کردنی دونیا روخسارە راستەقینەکەی لەچاوی لایەنگرانی شاردبۆوە.

هیتلەر نیشانەیەکی رواڵەتی هەبوو کە لەخاسیەتەکانی گەلێ لەمەرگ پەرستانە، ئەمانە بۆگەنیان لێ دێ، بەلأم ئەو بۆنە بەلووت ناگات، بەمانەیەکی سادەتر، بەچاوی قێزو بێزەوە تەماشای بوونەوەرانی زیندوو نەك مردوو دەکەن و، پەیوەندیشیان لەگەڵ ئەو بوونەوەرانە لەڕێی بۆنەوەیە، ڤۆن هێنتینگ لەنووسینەکانی خۆیدا دەربارەی تاوان و تاوانکاری ئاماژەی بۆ ئەم مەسەلەیە کردووە، بۆ نموونە ئەو کەسانەی کەیفیان بەبۆنی ناخۆش دێ، ئەم کەیف هاتنە لەسیفەتەکانی مردوو پەرستانە، هۆگری بوونی ناخۆش و پیسایی‌ولاشە دەبن

ئەمەش لە سیمایاندا دیارە، سیمایان ساردو بێ جووڵەیەو دەڵێی بەستوویەتی، بەڵام لەروخساری مرۆڤی (زیندووپەرست)دا نیشانەی جۆراو جۆر دەبینین، دەمووچاوی زیندوو پەرست بەبینینی هەموو بوونەوەرێکی زیندوو دەگەشێتەوەو رەنگ هەڵدێنێت.

یەکێك لەنیشانەکانی تری مرۆڤی مردووپەرست ئەوەیە کە دیمەنی مایەی تەوەزەلیە، بەڵام زیندووپەرست واذییەو لەهەر بابەتێك بدوێ، گەرچی ساکاریش بێت، قسەکانی پڕن لەژیان، مردوو پەرست گەر زۆر رۆشنبیریش بێت، قسەکانی هەربێ گیانن، وابزانم زۆربەیشمان لەم جۆرە گفتوگۆو قسانەمان دیوە (ئەم خاڵە دەشمانباتەوە بۆ خاڵی سەرەتای گفتوگۆکەمان) بەڵام خەڵکی رەمەکیشمان دیوە، کە ئەگەر چی رۆشنبیریش نەبووە بەڵام قسەکانی جارسکەر نەبوون، بەڵکو خرۆشێنەر بوون، چونکە قسەکانی ژیانیان لێ دەرژێ.

ئێمە هەمیشە هۆگری بوونەوەری زیندووین، زیندوویێتیو سەرشار بوون لەژیان خەڵکی بەلای خۆیدا رادەکێشێت، ئەمرۆکە خەڵکانێك وادەزانن ئەگەر دەموچاوی خۆیان بەرەنگو بۆیە سواغ دا تادیمەنێکی دڵرفێن بدەن بەدەموچاویان، ئیتر دەبنە جێی سەرنجو خەڵکی خۆشیانی دەوێت، پیاوان لەو بڕوایەدانو ئەوانەی پێداویستییەکانی ماکیاژیش دروست دەکەن قەناعەتیان بەئافرەتان کردووە، بەڵام تەنها شتێك کە ئێمە بەلای خۆیدا رادەکێشێت چالاکییە، ئەم خەسڵەتە لەدڵداراندا بەدی دەکرێ، ئەمانە بۆ راکێشانی سەرنجی بەرامبەرەکەیان خۆشحاڵو چالاکتر دەبن لەباری ئاسایی، بەڵام ئەوەی جێی داخە ئەوەیە کە هەر ئەوەندە بەیەك گەیشتنو بوونە (خاوەن)ی یەکتر ئەو چالاکیو چوستییە کەم دەبێتەوەو دەبنە کەسێکی تری تەواو جیا لەو دڵدارەی پێشوو و پاش ماوەیەك خۆشەویستیان لانامێنێو تەنانەت نازانن بۆچی عاشق بوون، لەچاوی یەکتردا جیلوەی دڵداریان لانامێنێ، ئیتر جوانەکەی جاران نین، چونکە ئەو نەرمو نیانیو جوانییەی کە چالاکی بەسیمایانی بەخشیبوو فەوتاوەو نەماوە.

سیمای مردووپەرست هەرگیز جوان نییە، چونکە زیندوو گیاندار نییە، وێنەکانی هیتلەر گەواهی دەری ئەوەن کە نەیتوانیوە لەناخی دڵەوە پێبکەنێت، شپیر دەیگوت کە نانخواردنی نیوەڕوان و ئێواران لەگەڵ هیتلەردا دەبووە هۆی بێزاری، بەردەوام قسەی دەکردو گرنگیی بەوە نەدەدا کە گوێگرەکانی تاقەتیان چووە. خۆشی بەتەمەڵییەکی وەهاوە قسەی دەکرد کە لەکاتی قسەکردندا خەو دەیبردەوە، تەوەزەلیو ساردوسڕی لەئەدگارەکانی مردوو پەرستانە.

چەمکەکانی مردووپەرستیو زیندوو پەرستیم لەتاقیکردنەوە قەرەوێڵەیی (سریری)یەکانی خۆمەوە بەدەست هێنا، بەڵام تیۆریی ئیرۆس و ئاناتۆسەکەی فرۆیدیش کەم تازۆر کاریگەریی لەسەرم هەبوو، سەرەتا وەکو زۆربەی زانایانی دەروون شیکاری تیۆریی (غەریزەی مەرگ–ئاناتۆس)م پێ قبووڵ نەبوو، چونکە بەمەسەلەیەکی خەیاڵییەتی دەهاتە پێشچاوم کە دوورە لەواقعەوە، بەڵام تاقیکردنەوەقەرەوێڵەییەکانم سەلماندیان کە گەرچی ئەو تیۆرییەی فرۆید وەکو بیروڕاکانی تری مایەی پرسیارە بەڵام دەستی لەسەر خاڵێکی زۆر گرنگ داناوە، دوو مەیلی سەرەکی لەئینساندا هەیە (مەیل بۆ ژیان)و (مەیل بۆ وێرانکاری) فرۆید بەکورتی ئەم دوو مەیلەی پێناسە کردووە، ئەو دەیوت غەریزەی ژیان یاهێزی ژیان (یان غەریزەی خۆشەویستی –ئیرۆس–) لەهەوڵی یەکپارچە کردنو پێکەوە بەستنەوەدایە بەڵام ئامانجی غەریزەی مەرگ (ئاناتۆس) لێک ترازاندنی یەکپارچەییەو یان بەواتایەکی تر پارچە پارچەکردنە.

تیۆرییەکەی فرۆید و هەردوو زاراوەی زیندوو پەرستیو مردوو پەرستییەکەی لای من لەدوو خاڵدا لەیەکتر جیاوازن یەکەمیان: لەتیۆرییەکەی فرۆیددا ئەو دوو هێزە لەتواناندا یەکسانو هاوتان، ئەو دەڵێ مەیلی وێرانکاری لای مرۆڤ ئەوەندەی مەیلی ژیان بەهێزە، لای من وانییە، بەڵگە بایۆلۆژیکەکان ئەم بۆچوونەی فرۆید پووچەڵ دەکەنەوە، چونکە ئەگەر گریمان بەرزترین یاسای بایۆلۆژیك پاراستنی ژیانو گیانی مرۆڤ بێ، کەواتە لەدیدی مانەوەی رەچەڵەکەوە شتێکی راست نییە کە توانای یامەیلی وێرانکاری لەگەڵ مەیل بۆ

بەردەوامەی ژیان یەکسان بێ، لەشتێکی تریشدا لەگەڵ فرۆیددا نیم: بەڵگەمان هەیە کە مەیلی وێرانکاری واتە ئەو مەیلەی کە لە غەریزەی مەرگەوە سەرچاوە دەگرێ، بەهۆی شکست لەهونەری ژیاندا دێتە گۆڕێ.

خەڵکانێك هەن کە دەرفەتی ئازادبوونو بەخشینی بەرکەماڵییان نەبووە بەهێزو تواناکانی خۆیان، خەڵکانێك کە سنووریان بۆ دانراوەو خراونەتە چوارچێوەوە، لەچینێکدا یاکۆمەڵێکدا دەژین کە هەموو شتێك تیایدا میکانیکیو بێ گیانە، ئەم جۆرە خەڵکانە توانای خۆبزواندنیان لەدەست داوە، وردە بۆرژوا، ئەو چینەی کەلایەنگرانی هێتلەر زیاتر سەر بەو بوون، کەسانێك بوون کە توانای ئابووریو کۆمەڵایەتیان نەبوو، خەڵکانێکی بێ ئومێد بوون، گەشەسەندنی سەرمایەداری نوێ چینی ئەوانی بەرەو فەوتان بردبوو، بەڵام نازییەکان بەو ئومێدە ئەوانەیان لەخشتەبردبوو کە سبەینێ ئاسۆی روونەو تیایدا سوپەر مارکتەکان دەبنە موڵکی ئەوان. هەرکەسەو جێو رێی شایستەی خۆی دەبێت، ئەم دیمەنەی کە نازییەکان لەخەیاڵی خۆیاندا کێشابوویان، وێڕای ئەوەی کە درۆو دەلەسە بوو، توانای خەڵەتاندنی خەڵکی هەبوو، بەم جۆرە سۆشیالیزمی نەتەوەیی نەیتوانی هیچ بکات بۆ رێ گرتن لەگەشەی سەرمایەداریو بەپێچەوانەوە بەردەمی بەرەلا کرد تاهەرچی زووترە گەشە بسەنێ.

هەمان پەیوەندی لەنێوان چالاکیی فەوتاوو مردووپەرستیدا، لەخەڵکدا هەیە، ژمارەی ئەو کەسانە کەم نەبووە کە خێزانەکانیان ئەوەندە مردوو بوون کە مناڵەکانیان لەقۆناغی مناڵیدا بچوکترین هەناسەی ژیانیان هەڵنەکێشاوە، هەموو شتێك لەژیانیاندا دیسپلین کراوەو ژیان برێتی بووە لەداراییو هەبوونی مادی، دایكو باوك هەر کارێك کە مناڵ خۆی پێی هەڵسابێت بەخراپیان زانیوە، شتێکی بەڵگەنەویستە کە مناڵ خۆی زۆر چوستو چالاکە، ئەم راستییەش چ دەروونناسیو چ زانستەکانی دی سەلماندوویانە، بەڵام والەمناڵ دەکرێ کە وردە وردە ئەو پرکێشییەی خۆی لەدەست بداتو لایەکی دی هەڵبژێرێت کە بەناچالاکیو ساردو سڕی کۆتایی دێ، سەرەنجام گەیشتمە ئەوەی کە ئەو

کەسەی لەزەت لەژیان نابینێ ئەنگێزەی بەرباد کردنی ژیان بەسەر هەست بەپڕوپووچیی ژیان لای زاڵ دەبێو گەرچی لەدیدی فیزیۆلۆژیکەوە زیندووە، بەڵام لەلایەنی دەروونییەوە مردووە، ئەمە هۆی مەیلی وێرانکارییە لای مرۆڤو هەروەها هۆی کوشتنو لەناوبردنی خەڵكو تەنانەت خۆیشی، لەجێی دان پیانانی بەوەدا کە نەیتوانیوە، دوای هاتنەوە دونیاوە چالاكو خۆشحاڵو بەروح بێ. ئەمە شتێکی تاڵەو گەر بڵێین ئەنگێزەی وێرانکاری لەم هەستەوە کە کاردانەوەیەکی کوێرانەیە سەرچاوە دەگرێ، ئەوا هەڵەمان نەکردووە.

شۆلتز: ئایا بەبۆچوونی ئێوە مردوو پەرستی لەزیادبووندایە؟

فرۆم: بەداخەوە بەڵێ، هێندە لەشتی میکانیکیدا نقوم بووین کە ڕێی گەشەسەندنی مردوو پەرستی ئاوەڵایە، ئێمە لەژیان هەڵدێین، دژوارە کەبڵێین بۆچی لەکۆمەڵگای سیبرنیتیكو فەرهەنگی ئێمەدا (شتەکان) خەریکن جێ بە (مرۆڤەکان) لەق دەکەنو خۆیان دەچنە جێیان، هەروەکو پێشتر وتم خەڵك خەریکن لەبوونی خۆیان دڵنیانابن، مەبەستم لەوشەی (بوون) زاراوەیەکە کە لەمێژووی فەلسەفەدا بایەخێکی زۆری هەیە، بوون چییە؟ بایەخی من زیاتر بەمانای زیندوو ئەزموونیی ئەو شتەیە نەك مانا فەلسەفیەکەی بۆ نموونە: وەختێ ئافرەتێك دەچێتە لای پزیشکێکی دەروونشیکاری دەڵێت:

(دکتۆر من کێشەیەکم (هەیە) مێردێکی باشم (هەیە) دوو منداڵم (هەیە).

ئەو ئافرەتە لەهەر قسەیەکیدا کرداری (هەبوون– دارایی) بەکاردێنێ. هەموو دونیا بەچاوی خاوەنداریەوە دەبینێ، کاتی خۆی ئەوە ئافرەتە بەم جۆرە باسی حاڵی خۆی دەکرد (دکتۆر من لەکێشەدام، من شادمانم، من نیگەرانم، مێردەکەم خۆش دەوێ یاخۆشم ناوێ) –ئەم جۆرە بەیانکردنەم لەهەردوو زمانی ئینگلیزیو ئەڵمانیدا تاقی کردۆتەوە– بەم تەرزە خەڵکی دەربارەی چالاکی هەستی خۆیان دەدوێن، نەك دەربارەیئەوەی کە (هەیانە)–، کەچی ئێستا مەیلی بەکارهێنانی کرداری هەبوون پەیدا بووە، من هەموو (شتێکم هەیە) بەڵام (هیچ نیم).

شۆلتز: بەو جۆرەی کە ئێوە پشت بەوشەی (ژیان) دەبەستن، گەر ئیتر مرۆڤ نەتوانێ بەناوی میللەت، یاقانوون، یاحیزب یائەرك یاسەرچاوەی دەسەڵاتەوە لەپێناوی ئایندەیەکی ئینسانیدا هەوڵ بدات، تاقە رێگای‌گەیشتن بەو ئایندەیە (بەناوی (ژیان)ەوە) دەبێ، ئەم بایەخدانەی ئێوە بەژیان بێگومان پابەندە بەچەند مەرجێکەوە تاژیان گەشەبسەنێ، ئایا دەتوانن باسی مەرجەکانی گەشەسەندنی ژیانمان بۆ بکەن؟ ئایا زیندووپەرستی لایەنی سیاسیشی هەیە؟ ئێوە بەپێچەوانەی دەروونشیکارانی ترەوە، بایەخ بە سیاسەتیش دەدەن (گەرچی سەربەستن‌و سەر بەهیچ لایەنێك نین) بەلای ئێوەوە چالاکی ی سیاسی وابەستە ‌ی‌یە بەچالاکی‌ی حیزبی‌یەوە، دەشێ کەسێك ئەندامی حیزبێك نەبێ‌و باشتر لایەنگیری بیروباوەڕێك بکات، بێ ئەمەش هەڵوێستی تیئۆریکی ئێوەیە، دەکرێ لەم رووەوە زیاتر شتمان بۆ روون بکەنەوە؟

فرۆم: بەڵێ پێم خۆشە، چونکە ئاماژەتان بۆ خاڵێکیش کرد کە بەلای منەوە لەرووی کەسی‌و کۆمەڵایەتی‌یەوە بایەخی خۆی هەیە، ئێوە راست دەکەن، لەقۆناغێکی ژیاندا -لەلاوی‌دا- کاتێك خەڵکی حەز دەکەن بچنە ریزی حیزبێکەوە، من ئەو کاتە نەچوومە ریزی هیچ حیزبێکەوە، دواتر چەند ساڵێك بوومە ئەندام لەحیزبی سۆشیالیستی ئەمریکادا. بەلام لەبۆچوونی منەوە حیزبەکە ئەوەندە راستڕەو بوو، کە گەرچی بەرانبەر بەتواناشی گەشبین بووم، بەلام هەر نەمتوانی تیایدا بمێنمەوە، من کابرایەکی تائەوپەڕی سیاسیم، بەلام نەلەسیاسەتداو نەلەهیچ کارێکی تردا ناتوانم خۆم بەکۆمەڵێك وەهم‌و خەیاڵ‌و درۆو دەلەسەوە هەڵواسم، تەنها لەبەر ئەوەی ئەو وەهم‌و درۆیانە پشتگیری لە (خەتی سیاسی)ی من دەکەن، دەکرێ درۆ وەسیلەیەکی پەیوەندی بێت لەنێوان ئێمەو حزبدا، بەلام لەکۆتایی‌دا تەنها راستگۆییەکە مرۆڤ دەگەیەنێتە ئازادی، بەلام ئەوەی جێی داخە خەڵکانێکی زۆر لەئازادی دەترسن‌و وەهم‌و خەیاڵی بەسەردا پەسەند دەکەن.

شۆلتز: چونکە خەتی حیزبی قبووڵ دەکەن و پەیڕەویی لێ دەکەن، سیاسەتی حیزبی ئێمە چاوبەست دەکات، بەمانایەکی تر دەتوانین بڵێین کە سیاسەتی حیزبی ئێمە لەسیاسەت دوور دەخاتەوە، بێگومان لێرەدا مەبەستم هێرش کردنە سەر حیزبەکان نییەو نکوڵی لە پێویستیی بوونی حیزبیش ناکەم، بەلاَم لەو بڕوایەدام کە زاڵبوونی حیزبە سیاسییەکان بەسەر ژیانی سیاسیی ئێمەدا ناچارمان دەکات کە نەبینە سیاسی.

فرۆم: بەڵێ، حیزبەکان، بەتایبەتیش حیزبە پەرەسەندووەکان کە بەدەگمەن لەشێوەی حیزبدا دەمێننەوە، ئەم حیزبانە زۆر پێویستیان بەکەسانی سەربەست هەیە. بوونی کەسانی سیاسیی چالاك کە پڕ کێشی ڕوونکردنەوەی فیکرو بەدەرخستنی پێودانگی ئاگایی خۆیان هەبێ، پێویستە. ژیانی تایبەتیو گشتی لەیەکتر جیاناکرێنەوە، ناتوانین هوشیاری بەخودی خۆمان و هۆشیاری بەکۆمەڵ لێکدی بترازێنین، چونکە ئەو دووانە پێکەوە بەستراونەتەوە، یەکێك لەهەڵەکانی فرۆیدو ژمارەیەکی دی لەدەروونشیکاران ئەوە بوو کە ئەو دوو هوشیارییەیان لەیەکتر جیا دەکردەوە، دەیانوت دەتوانین تەواو خۆمان بناسین و لەهەمان ماتدا لە پرۆسەکانی نێو کۆمەڵ بێ ئاگابین، بەلاَم وانییە، جگە لەکۆمەڵێك بەڵگە بۆ ڕەتکردنەوەی ئەم بڕوایە ناکرێ حەقیقەت دابەش بکرێ، ناکرێ لەشوێنێك حەقیقەت ببینین و لەشوێنێکی تر چاوی لێ بپۆشین، ئەم تێڕوانینە تەقەلای ئێمە بۆ گەیشتن بەحەقیقەت بێ ئاکام دەکات، وەختێ دەتوانین تێڕوانینێکی دروستمان سەبارەت بەخۆمان هەبێ کە بتوانین تێڕوانینێکی دروستمان سەبارەت بەخەڵکانی تریش هەبێ، واتە کاتێك کە توانیمان ببینین ئەو خەڵکە لەزەمینەی باری کۆمەلاَیەتیاندا چۆن دەژین و چی لەدەوروبەرماندا ڕوودەدات، خۆشەویستیش وەهای لێمان دەوێ، گەر هاورەگەزی خۆمان خۆش بوێ ئیتر ناتوانین ئەو خۆشەویستییە بدەین بەچەند کەسێك و بەس، بۆیە دووچاری هەڵە دێین: دەبێ ببینە سیاسی، تەنانەت سیاسیەکی پڕ جۆش و خرۆش. هەرکەسەو

بـەگوێرەی ئاكـاری خـۆی، بـەگوێرەی ژیـانی كـاری خۆیـو بـەگوێرەی توانـاو قابیلیەتی خۆی.

پێویستە ئاماژە بۆ خاڵێكیش بكەم كە هەر پەیوەندیی بەم مەسەلەیەمانەوە هەیە، ئەویش ئەوەیە كە رۆشنبیر ئەركێكی سەرەكیی هەیە كە دەبێ ئەنجامی بـدات، چ لەسـەرەتاداو چ لەكۆتاییـداو هەمیشـە، ئـەركی ئـەو گەڕانـە بـەدوای حەقیقەتداو گوتنی حەقیقەت، ئەركی رۆشنبیر نیگاركێشانی دیمەنە سیاسیەكان (بـەو مانایـەی باسمـان كـرد) نییـە، بـەڵكو ئـەركی بنـەڕەتی رۆشـنبیر ئەوەیـە كـە بەردەوام هەڵوەدای حەقیقەت بێو لـەم رێگایەشدا گوێ بەبەرژەوەندیی خۆیو خەڵكی تر نەدات، ئەگەر رۆشنبیران رۆڵی خۆیان پشتگوێ بخەنو بەشوێن چەند راستییەكدا بگەڕێن كە لەخزمەتی بەرنامەی حیزبێك یائامانجە سیاسییەكانی بێت، بائەو ئامانجە سیاسیانە زۆر بەبەهاش بن، لەئەركە راستەقینەكەی خۆیانو تەنانـەت لەئـەركی گرنكـی سیاسـیی خۆشیان دوور دەكەونـەوە، چونكە بـەبڕوای من پێشكەوتنی سیاسـی بـەوەوە بەنـدە كـە تاچەند ئێمـە لەحەقیقـەت ئاگـادارین، تاچەند لەگوتنی ئەو حەقیقەتەدا راشكاوو ئازاینو، ئەو حەقیقەتـەش تاچەند كار لەخەڵكی دەكات.

شۆلتز: بەرهەڵستیی سیاسی لەهەموو جیهاندا لەئارادایە، بەرهەڵستی (یان بـەرەنگاری) هـۆی زۆرەو لەشـێوەی جیاجیـادا خـۆی دەنوێنـێ، لەسـای هەنـدێ بارودۆخو هـەلو مـەرجدا نـەك بەتـەنها هـەقی بەرهەڵستیمان هەیـە، بـەڵكو ئـەركی سەرشانیشمانە.

گانـدی توانایـەكی تیئـۆریی زۆری بـۆ بەرهەڵسـتیو بەرزكردنـەوەی سـتراتیژی بەرهەڵسـتی هێنایـە گـۆڕێو تیایـدا سـەركەوتووبوو، تیئۆرییەكـەی ئـەو تـەنها لایەنێكی نەدەگرتەوە، بەڵكو هەموو بوونی مرۆڤی دەگرتـەوە. گاندی بـەڕادەی بێ توندوتیژی (اللاعنف) بەرهەڵستیكارانی لەگەڵ سەربازەكاندا بەراورد دەكرد، واتـە دەبووایـە ئامـادەی گیـان فیـداكردن بوونایـە، بـەڵام ئازایـەتیی ئـەوان لـەجۆری پاڵـەوانێتیی شـەڕكردن نـەبوو، بـەڵكو ئـازایی بـوو بـۆ ئاشـتی. بڕنـدەترین چـەكی

بەرهەڵستیی بێ توندو تیژی بەکارنەهێنانی چەك بوو. ئێمە تازە واخەریکین پەی بەگرنگیی بەرهەڵستی ناتوندوتیژ دەبەین، هیتلەر بەبەرهەڵستیەکی وەك بەرهەڵستیە بەرنامەرێژیکراوەکەی گاندی بەرامبەر هێزی ئیمپریالیستی بەریتانی نەبۆوە.

بەرهەڵستی بەرامبەر هیتلەر، کە لێرەدا کرۆکی باسەکەی ئێمەیە بەرهەڵستیەك بوو دژ بەو سازکرا، بەڵام بێهوودە بوو، بۆ دەرك کردنی مانای ئەو بەرەنگارییەی کە بەرامبەر هیتلەر هاتە گۆڕێ، سەرەتا پێویستە ئەو پیاوە بناسین، چۆن توانای لەرادەبەدەری ئەو پەرەی سەند؟

کتێبو نامیلکەی زۆر دەربارەی هیتلەر نووسراون، بەڵام هیچ کامێکیان شیکردنەوەیەکی وردی بەدەستەوە نەداوە، زۆربەی لایەنەکانی کەسێتیی ئەو نەزانراوە، گەلێ لەنووسەران بڕوایان وابووە گەر بەرەنگاری بەرامبەر هیتلەر وردترو کاریگەرتر رێك بخرایە سەرکەوتنی بەدەست دەهێنا.

ئایا ئەم بڕوایە لەجێی خۆیدایەتی؟ ئایا ئەو پیاوو ئافرەتانەی کە دەستیان دایە بەرەنگاری دەیانزانی بەرانبەر چ کەسێك وەستاون؟ ئایا وێڕای نەتوانینی ناسینی کەسێتی ئاڵۆزی هیتلەر رووداوە سیاسیەکان، بەرەنگاربوونەوە لەجێی خۆیدا بوو؟ زۆربەی بەشداران لەبەرەی دژدا ئاشنای خسوسیاتی هیتلەر بوون، بەڵام دەبووایە بیانزانیایە کە لەگەڵ دیاردەیەکی گشتیدا تەرەفن، نەك لەگەڵ تاکە کەسێکدا، ئەوانە تێگەییبوون کە لەم قومارەدا دەیدۆڕێنن، جگە لەوەی کە لە پشتیوانیی خەڵکانێك بەرخوردار نابن کە ئاگایان لەبارودۆخەکان بووە، لەو باوەڕەدا بوون کە هەم زووترو هەم درەنگتر لەکاتی خۆی دەست بەکاربوون، کەوتنی هیتلەر درەنگ بوو، ئایا میللەت گەیشتبووە ئەوەی تابێ بوونی ئەویش دەزگای سیاسی بخاتە گەڕ؟ ئەم گومانە رۆڵی سەرەکیو کۆنترۆڵکەری لەشێوەی بیرکردنەوەی رابەرانی سەرەکی پیلانەکەدا هەبوو.

پرۆفیسۆر فرۆم، ئێوە بەپێچەوانەی زۆربەی هاوکارانتانەوە، هەر لەسەرەتاوە خۆتان بەدەروونناسیو ئەنپرۆپۆلۆجیای سیاسیەوە خەریك کردووە، بەڕای من

هەڵسەنگاندنەکەی ئێوە لەمەڕ هیتلەر هەڵسەنگاندنێکی تۆکمەیە، چونکە هەم ئاسۆی دیدی ئێمە فراوان دەکات و هەم گەلێ پرسیاریش دەوروژێنێت.

فرۆم: هیتلەر کێ بوو؟ وەڵامی ئەم جۆرە پرسیارانە وابەستەیە بەکەسێتیی پرسیارکەرەکەوە، بەڵام بەهەر حاڵ پرسیارێکە کە دەشێ هەموو کەسێکیش بیکات، ئەو کێیە؟ من کێم؟ ئایا وەڵامێکی بنبڕ بۆ ئەم پرسیارانە هەیە؟ ئەم توێژینەوەیەش لەهیتلەر وەکو توێژینەوە لەهەر کەسێك دژوارە، چونکە هەرکەسێك بریتییە لە کۆمەڵێك ئەنگێزەو هاندەرو هاودژ، لەگەڵ ئەو شتانەی کە دەربارەی خۆی دەیزانێت و، هەروەها کۆمەڵێك هەست و کرداری نائاگایانەش لەمرۆڤدا هەیە کە خۆی نایانزانێت، بۆیە ناکرێ وەڵامی بنبڕانەی ئەم جۆرە پرسیارانە بدرێتەوە: ئەو کێ بووە یاکێیە؟ من کێم؟ بەڵام نابێ ئەم راستییەش بکرێ بەبیانوویەك بۆ (نیسبیەت)و بوترێ کە ناسینی خودو خەڵکانی تر ئەستەمە، ناسینی خەڵکی بەرادەی پێویست بۆ مەبەستی کارو دیاری کردنی مرۆڤی باش و خراپ، سوودمەندو زیانمەند شتێکە لەتوانادایە، دوای ئەم پێشەکییە بەرەچاوکردنی، دەکەوینە باسی هیتلەرو خەسڵەتەکانی.

لەبایۆگرافیی هیتلەرڕا دیارە کە هەر لەتافی منداڵییەوە لەعالەمی خەیاڵاتدا ژیاوە، هەڵوەدای شکۆمەندیی و بەرزی بووەو ئەم هەستەش هەم ئارامیی پێ بەخشیوەو هەم نەیهێشتووە لەگەڵ واقیعدا تەبابێت، لەکتێبی نەبەردی من – کفاحی–دا دەنووسێ کە لەگەڵ باوکیدا رێك نەبووە، چونکە ئەم دەیویست ببێ بەهونەرمەند، بەڵام باوکی دەیویست ببێ بەکارمەندی دەوڵەت، چونکە خۆی کارمەندی دەوڵەت بووە، باوکی پەی بەوە بردبوو کە کورەکەی هەستی بەرپرسیاریی و ئیلتیزامی نییەو هەوڵ نادات لەژیاندا رۆڵێکی کاریگەرانەی هەبێت، یائامانجێکی دیاری کراوی هەبێت، بەرانبەر بەمە هیتلەریش وەك گەلێ مرۆڤی نێرگسی رووبەڕووی نائومێدیی پەی دەرپەی دەبووەوە، چەند لەوەهمی شکۆو باڵایی خۆیدا زیاتر لەخۆی بایی دەبوو، درزی نێوان رواڵەت و واقیعی ئەو گەورەتر دەبوو، هەر ئەم درزەش دەبوە هۆی ئەوەی زیاتر رق و گۆڕان و نەفرەت و

تەنانەت وەهمی زیاتری لادروست بکات، بۆیە کەمتر بەلای واقیعدا دەشکایەوەو پتر خۆی دەدایە دەست خەیالات. ئەم بارەش هەر لەسالانی سەرەتای ژیانیەوە لەی دیاریدا. هیتلەر چوو بۆ ڤیەننا، لەوێ تاقیکردنەوەی قوتابخانەی هونەریداو رووی لەهونەری ساختومانکاری کرد، بۆ قبوول کردن لەو بەشەدا دەبووایە سالێکی تری وانە بخوێندایە، بەلام نەیویستو حەزی نەکرد درێژە بەخوێندن بدات، سەرنەکەوتنی خۆی لەتاقیکردنەوەکاندا، تەنانەت لەنزیکترین کەسی خۆی دەشاردەوە، بەشەقامەکاندا دەسووڕایەوەو لەسەر دیواری ساختومانە گەورەکان رەسمی دەکێشا، بەخەیالی خۆی ئەوە رێی هونەری ساختومانکاری بوو، سەرئەنجام بووە هونەرمەندێکی بازاڕی، لاسایی تابلۆ جیهانیەکانی دەکردەوەو کۆپیی دەکردنو هەرگیز نەیتوانی خۆی شتێکی نوێ بخولقێنێو لەو پارەو پوولەی کە بەفرۆشتنی ئەو کارانە دەستی دەکەوت گوزەرانێکی خراپی دەبردە سەر.

هیتلەر بەپێچەوانەی لافو گەزافەکانی خۆیەوە، نموونەی شکستو ناکامی بوو، تائاگری شەڕی جیهانی هەلگیرسا. لەجەنگدا (بێدار) بۆوە، هەستی کرد دەتوانێ لەریزی هێزی ئەلماندا خۆی ببینێتەوە. پێویستیشی بەوە نەبوو سەربەخۆ کاربکات، هیتلەر لەراستیدا سەربازێکی ئازاو جێی متمانە بوو، بەلام لەئاست ئەوانەدا کە لەخۆی گەورەتربوون مەرایی کەر بوو، ئەمە سیفەتێکی ریشەداربوو تیایداو تەنانەت وەختێ گەیشتە ترۆپکی دەسەلاتو ژێر دەستەکانی خۆی ناچار دەکرد کڕنووشی بۆ بەرنو مەرایی بۆ بکەن، ئەو خەسلەتەی هەر تێدا مابوو، تەنها (چارەنووس)، قانوونی سروشتو خوا لەو بالادەست تر بوونو لەبەردەمیاندا دەکەوتە سەرئەژنۆ.

ئەمە روخسارێکی هیتلەر بوو، سیفەتێکی تری ئەو خود شەیدایی (نێرگسێتی)یەکی فرەبوو، خود شەیدایی سیفەتێکە هەمووومان دەتوانین بیبینین. واتا دەتوانین لەخەلکدا ببینین، بەلام لەخۆماندا نە ء خود شەیدا تەنها ئەو شتانە بەراستو بەگرنگ دەزانێ کەراستەوخۆ کار لەخۆی بکەن، بیرو رای من،

بوونیمن، دارایی من، من باوەڕی من، هەستی من. هەموو ئەمانە هەن و ئەوەی پەیوەندیی بە منەوە نەبێ زەحمەتە هەبێ جاری وا هەیە خود شەیدایی دەگاتە ئاستێکی وەها کە نەخۆشەکە ناتوانێ تەسەوری هیچ شتێك بکات کە لە دەرەوەی خودی خۆیدا ڕوودەدات. هیتلەر لە تەواوی قۆناغەکانی ژیانیدا مرۆڤێکی خود شەیدا بوو. جگە لە بوونی خۆی، بایەخی بە هیچ شتێکی دی نەدەدا، گرنگی بە پەیوەندیو خواستەکانی دایك و دۆستانی نەدەدا. ئەسڵەن هاوڕێیەك چییە نەیبوو. تەواو گۆشەگیرو خۆپارێز بوو لە خەڵك، بە تەنها چاودێری خودی خۆیو، بەرنامەکانی خۆیو، خواستەکانی خۆی بوو.

دەتوانین بڵێین گرنگترین خسوسیەتی هیتلەر مردوو پەرستی بوو. مردوو پەرستی بەمانای خۆشەویستیی مردوو، خۆشەویستیی ویرانکاریو هەموو شتێك کە ژیانی تێدا نییە. مردوو پەرستی پێناسەیەکی ئاڵۆزی هەیە کە لێرەدا بواری نییە، بەڵام دەتوانم سیفەتەکانی بژمێرم. کەسانێك هەن کە خۆشەویستیی ژیان لە سروشتیاندایەو، بە ئاسانی دەناسرێنەوە. سیمای ئەمانە کە نەك تەنها خۆشەویستیان بەرامبەر خەڵك و شتەکان هەیە بەڵکو بەرامبەر بە ژیان هەیانە، هەمیشە دەچێتە دڵەوەو شادی بەخشە. کەسانێکیش هەن کە ژیانیان خۆش ناوێو لێی بێزارن و، لەبری ئەوە مەیلیان بەرامبەر بوونەوەری بێگیان و مەرگ هەیە.

شۆڵتز: باشە کەواتە مردوو پەرستی لای هیتلەر چۆن بووە هۆی نەفرەتیو سەر نگوم کردن" تەنانەت لای هێزی بەرهەڵستکاریش؟ ئایا نەبوونی کاردانەوەیەکی سەلبی نیشانەی ئەوە نەبوو کە مردوو پەرستی ئێخەی هەموو میللەتی گرتبووەوە، یا بەئاشکراش نەبێ؟ دەبووایە جۆرە پەیوەندیەك، یا هاوکاریەك، لە نێوان هیتلەرو دارو دەستەکەیو لایەنگرانیدا هەبووایە.

فرۆم: وەڵامی ئەم پرسیارەتان ئاڵۆزە. سەرەتا دەڵێین وێکچوونی زۆر لە نێوان کەسێتیی هیتلەرو لایەنگرە دەمار گیرەکانیدا هەبووە. لە دیدگای سۆسیۆلۆژیاو دەروونناسییەوە زۆربەی باوەڕداران بە سۆشیالیزمی نەتەوەیی سەر بە چینی

وردە بۆرژواو ئەو چینە نائومێدە بوون کە لە بارودۆخ ناڕازی بوون و دووچاری ئازاردان و ئازار چەشتنیش بوون. لەرووی گاڵتەوگەپەوە بەم سیفەتە دەڵێن (سیفەتی پایسکیل سواری). چونکە ئازاردەرو ئازار چێژ بۆ لەکەمەری خۆی سەروتر دەچەمێتەوەو لەقە لەخوارتر لەخۆشی دەدات. لەژیاندا شتێك شك نابات شایستەی عەشق و خۆشەویستیی بێت، لەبری ئەوە توانای خۆی بۆ دەستهێنانی دەسەڵات و بەکارهێنانی ئەو دەسەڵاتە بەرامبەر خەڵکانی ترو تەنانەت بۆ لەناو بردنی خۆشی تەرخان دەکات.

خاڵێکی تر ئەوەیە کە هیتلەر ئەکتەرێکی لێهاتوو بوو. جوان دەورەکەی خۆی دەبینی و بەڕادەیەك کە خەڵك تەواو بڕوایان بەوە کردبوو کە ئامانجی ئەو ڕزگار کردنی ئەڵمان و ئەڵمانیەکان و دابینکردنی خۆشگوزەرانیە بۆیان، ئەمە ببووە هۆی ئەوەی کە ملیۆنەها کەس لە ئاست حەقیقەتدا کوێر بن و نەیبینن. هیتلەر توانایەکی سەیری هەبوو لە سوود وەرگرتن لە سادەیی خەڵك.ئیتر ئەو توانایە ناو دەنێیت دەسەڵاتی ڕۆحی خواپێدراوانە (کاریزما) یا سیحر یا هیپنۆتیزم، یا دیماگۆگیو یا هەر ناوێکی دی. توانیبووی وا لە خەڵك بکات تەسلیمی ئەو توانایەی بن و لە کامی دڵەوە حەز بە گوێڕایەڵی بکەن(دەڵێن خەڵکی دەچوونە ژێر سیحری تەماشا کردنەکانیەوە): خەڵکی سەرەتا تەسلیمی دەبوون" ئینجا باوەڕیان بە قسەکانی دەهێنا. جارێکیان وتوویەتی پێویستە کۆبوونەوەکان لە شەودا ئەنجام بدرێن" چونکە ئەو دەمە خەڵکی شەکەت و ماندوون و زووتر باوەڕ دەهێنن و بەرەنگاریو توانای بەرهەڵستیان کەمتر دەبێتەوە.ئەم هۆکارانە دەست لە ناو دەست بوون تا هیتلەر توانی بەشاردنەوەی هەستی وێرانکاریی خۆی"کۆمەڵە هەواداریکی بەوەفا لە دەوری خۆی کۆبکاتەوەو فریویان بدات. ملیۆنەها کەس سەریان لە ڕێی ئەودا دانابوو، بەبێ ئەوەی بزانن مەبەست و ئامانجی ڕاستەقینە چییەو بۆ کوێیان دەبات.

شۆڵتز: هیتلەر قەناعەت پێ کەر بوو. دەتگوت (لە ئاسمانەوە هاتۆتە خوارێ) هەروەها لەریزی ئەو کەسانەبوو کە پێیان دەڵێن (مرۆڤی خاوەن قودرەت)، ئەو

گفتی چارەسەرکردنی گیروگرفت و تەنانەت ڕزگارکردنی خەڵکیشی دەدا. ئەمە لەسەرێکەوە، لەسەرێکی ترەوە خۆی (لەخوارەوە هەڵسا بوو). بەبڕوای من مرۆڤی خاوەن قودرەتی لەم جۆرە" لە ڕاستیدا مرۆڤێکی لاوازە. قودرەتی هیتلەر بۆ ئەو دەرفەتە دەگەڕایەوە کە ئەوی کردبووە نوێنەری خەڵکانێکی زۆر، دەسەڵاتێك کە شێوەی بەرەنگاری لەخۆ بگرێ لە نەزمێکی ترەوە سەرچاوە دەگرێ. هیتلەر دەشێ ئەو توانای بەرەنگاریەی نەبووبێ کە ئێمە مەبەستمانە. یان لەوانەیە من بەهەڵەدا چووبم. من سەرم سوڕماوە لەو پەیوەندیەی نێوان (پێشەوا)و ئەو خەڵکەی کە لایەن ئەوەوە ڕێنمایی یا گومڕا دەکرێن.

فرۆم: قسەکەتان زۆر ڕاستە. هیتلەر لەو ڕابەرانە بوو کە دەیانەوێ عەوامی خەڵك لەدوایانەوە بێت تا هەست بە دەسەڵات بکەن. ئەو کەسێك نەبوو کە بتوانێ بەبێ هاندان و پشتیوانی خەڵك بیرۆکەیەك دابهێنێ و پیادەی بکات، بەڵکو بەردەوام پێویستی بە ئافەرین و جۆش و خرۆشی خەڵك بووە تا هەست بە دڵنیایی بکات. هەستی دەسەڵاتی ئەو لە کاردانەوەی ئەو خەڵکەوە سەرچاوەی دەگرت کە گوێیان بۆ ئەدێرا. ئەم حاڵەتە ڕۆحیەش هەر لە سەرەتاوە تیایدا دەرکەوت، واتە وەختێك کە شانەی سەرەکیی حیزبی کرێکارانی سۆشیالیزمی نەتەوەییان لە میۆنیخ پێکهێناو بە هەموویان ٢١ بیست ویەك کەس بوون، هیتلەر وەك هەموو ئەوەندە خودی خۆی لاگەورە بوو کەوایدەزانی هەر وشەیەك کە لە دەمی دێتە دەرێ یەك پارچە حیکمەت و حەقیقەتە. ئەو بەر لەوەی باوەڕی بە خۆی بێت" پێویستی بەباوەڕهێنانی خەڵك بوو. بیروباوەڕەکانی هیتلەر لە بیروباوەڕێکی لۆژیکی (مەنتیقی)یەوە سەرچاوەیان نەدەگرت" بەڵکو ئاکامی پێویستیەیە هەڵچوونیەکان بوو لەسەر بناغەی هەست کردن بەگەورەیی و دەسەڵات، بەڵام هەروەکو وتم" سەلماندنی ئەو بیروباوەڕانە لەلایەن خەڵکەوە بۆ ئەو پێویست بوو. ناشڵێم هیتلەر شێت بوو، بەڵکو بۆ پاراستنی خۆی لە شێتیو سەلماندنی سەلامەتی ئاوەز (عەقڵ) و دروستیی بیرو ڕاکانی پێویستی بە ملیۆنەها کەس بوو. لە ڕوانگەی هیتلەرەوە شاباش و چەپڵە لێدانی خەڵك و

جەماوەر سەلمێنەری ڕاستیی بیرو ڕاکانی بوو" نەك ناوەڕۆکی ڕاستەقینەی ئەو بیرو ڕایانە. هیتلەر هەرگیز بایەخی بە گەوهەری حەقیقەت نەدەداو، وەکو زۆربەی فریودەرانی جەماوەر بایەخی بەوەدەدا کە جێی ورووژاندنی جەماوەرو شاباشیان بێت. چونکە شاباش جیلوەی حەقیقەت بە هەموو شتێك دەبەخشێت.

شولتز: قسەکانی ئێوە ڕێنماییە بۆ هەڵسەنگاندنی هەموو سیاسەتکاران و سیاسەتی ئەوان، بەڵام بەداخەوە تا گەیشتن بە ئامانجی سیاسی ڕێگایەکی درێژمان لەبەردەمدایە، ئامانجێك کە ئێمە لە فریودان و درۆو دەلەسەو، ناڕاستی و ئەو ئەنگێزە دەروونیە بپارێزێ کە مرۆڤ بۆ ملکەچی هان دەدات" ئێستاش با بگەڕێینەوە سەر پرسیارە سەرەکیەکەمان. پرۆفیسۆر فرۆم، بەرهەڵستیو. سەرچڵی و یاخیبوون دژ بەو کەسانەی کە خسوسیەتەکانیانتان ژمارد، چۆن دەبێ‌و هەنگاوەکانی چین؟

فرۆم: بابزانین بەرهەڵستی یانی چی؟ بەرهەڵستی بەرامبەر کەسێك یان شتێك. سەرەتا پێویستە خۆمان کەسێك بی" خەڵکی فریو نەدەین، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەبێت توانای هەڵبڕینی دەنگی ناڕەزاییمان هەبێ، سەر نەوی نەکەین و تووڕە بین. بەڵام دەبێت ئەوەشمان لە یاد نەچێ کە بەرامبەر (سەرکردەیەك)ی وەك هیتلەرو سیاسەتەکانی ئەو وەستاوین کە بۆچوون و بیرو باوەڕی تێکەڵەیەکە لە فەلسەفەو ئاینێکی تایبەت بە خۆی" نەك بیرو باوەڕێك لە پێناوی بەرەو پێش بردن و پەرە دان بە وڵات.

بێگومان هیتلەر دەیوت کە بەرژەوەندیی ئاڵمانی دەوێت. جا کێ هەیە حەز بەوە نەکات ؟ بەڵام نەیدەوت کە یەکێك لە ئامانجەکانیشی وێرانکردنی وڵاتانی ترە. گەر تەنها کاری ئەوە بووایە کە بەرگریی لە ئەڵمان بکردبایە" ئەوسا یان دەمانوت کارەکەی ڕاستە، یان دەمانوت هەڵەیە، ئەو شێوازەی ڕاستە یان ڕاست نیە. پاشان بۆ گەیشتنە ئەنجام حیسابێکی وەکو ئەوەی بازرگانەکان دەیکەن بەس بوو. بەڵام هەموو گفت و بەڵێنەکان جگە لە (بیانوو) هیچی تر نەبوون و مەسەلە بەڕواڵەت لۆژیکیەکە بە هیچ جۆرێك مەبەستی ناوەوەو پەنهانی ئەوی

ئاشـكرا نـەدەكرد. بەرانبـەر بەمـە ئايـديۆلۆژياى هيتلـەر بـە تـەنها بەيانكـەرى سروشـتى مردووپەرسـتىو ئـازاردەرو ئازارچـێژى ئـەو بـوو. پێويسـتە بڕوانينـە ئـەوديوى فۆرمەلـەى لۆژيكىـو ئەوەنـدە بايـەخ بـەوە نـەدەين كـە رابـەرى سياسـى (چى) دەڵێت و (چۆن) دەيڵێت. دەبێ لـە سيماو جووڵـەكانىو رواڵـەتى وردبينـەوە تا بتوانين پەى بە سروشتى بەرين و بزانين ئايا كەسێكى مردووپەرستە؟ كەسێكە كـە لـەكامى دڵـەوە حـەزى پـێ ناكـەين؟ يـا رقمـان لـێ دەبێتـەوەو رقمـان تێـدا دەوروژێنێ؟ كەسێكە كە برينمان سارێژ ناكات و هـەرگيز ناتوانين لـە گەڵيدا هـەڵ بكەين" چونكە ئێمە تەواوى تواناكانى خۆمان خستۆتە خزمەتى پاراستنى ژيان و كەرامـەت و ئـازاديى مـرۆڤ بـە پێچـەوانەوەى مـردوو پەرسـتێكەوە كـە توانـاو هێزەكانى خۆى بۆ وێرانكارىو، مل پێ كەچ كردنى خـەڵكى تـرو، كردنـى خـەڵكى بـە پـردو، دەسـەڵاتخوازى تـەرخان دەكـات. دەبـێ بـەوردى گـوێ بـۆ وشـەكان شـل بكـەين و لـە دووى ناسـينى قسـەكەرەكەو مەبەسـتى بـين و كەسـێتىو سروشـتى بناسين.

هەروەها دەبێ ئەوە رەچاو بكەين كە لەگەڵ كەسانێكى وەكو هيتلەردا" بەتەنها مامەڵە لەگەڵ سياسەتدا ناكەين لەمانا باوەكەيدا، بەڵكو لەگەڵ فەلسەفەو ئاينێكى تايبەتيشدا. هەر كەسێك پەيڕەوى لە ئاينێك دەكات" بەڵام بەمانا فراوانەكەى ئـەم وشـەيە. واتە كۆمەڵێك ئامانجى هەيە كە بۆ وەديهێنانيان تەقەللا دەكات. ديدو هەستێكى هەيە كەواى لـێ دەكات لـە مەكينەيـەك زياتر بێت كە كارى خواردن و بەرهـەم هێنانـە. بـەڵام ئەمڕۆكـە ئـەو ئەنگێزانـە وەك جـاران لـە شـێوەى ئـايينى تەقليدىـدا خۆيـان نابيننـەوە" بـەڵكو بايـەخ بـە فيكـرو بەرنامەڕێـژيى سياسـى و ئابوورى ئەدەن. مەسەلەكە ئەوەيە كە ئێمە نازانين تا ئێستاش ئـەنگێزەى ئـايينى لـە دەروونماندا هەيـە. گـەر بپرسين ئايـا ئـايينى هيتلـەر چـى بـوو؟ وەرامەكـە بـەم جۆرە دەبێ: دروست كردنى خودايەك لـە نەتەوايـەتى. دەسـەڵات، نايەكسـانى، رق و كينەو دوژمنايەتى. ئايينى ئەو پەرستنى دەسـەڵات و وێرانكارى بوو. ئايينێك كـە لـە كـوفر بـاڵاترو جيـاواز لـە ئايينـە تەقليديـەكانى وەكـو ئـايينى مەسـيحىو

جوولەکەو هەر نەریتێکی هیومانیستیبە واتایەکی تر دەتوانین بڵێین کە ئایینی هیتلەر داریونیزمی کۆمەڵایەتی (Social Darwinism) بوو. ئەو گەیشتبووە ئەو قەناعەتەی کە هەر شتێك لە خزمەتی چاك کردن و کامڵ بوونی نەژاد (رەگەز)دا بێت باشە. مرۆڤ لەو بارەدا بەپێی فەرمانەکانی خوداو بەگوێرەی دادپەروەریو خۆشەویستی کارناکات، بەڵکو هەر هەنگاوێکی بەناوی کامڵبوونەوەیە. کەم نین ئەو کەسانەی داروینیزمی کۆمەڵایەتییان کردۆتە ئایینی خۆیان.. بنەماکانی کامڵبوون لایان خودای تازەیەو داروینیش پێغەمبەرێکی نوێ. بەڕای من تاقە شتێك کە هیتلەر باوەڕی پێ بوو ئەوەبوو کە بەناوی یاساکانی کامڵبوون و بایۆلۆژیەوە کاری دەکرد.

ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە بە تەنها لای هیتلەر نەبوو. نووسینەکانی کۆنراد لۆرانسیش دەربارەی شەڕەنگێزی رەنگدانەوەی هەمان بیروباوەڕە. بنچینەی تیۆریە فەلسەفیەکەی لۆرانس ئەوەیە کە دەبێ ملکەچی یاساکانی کامڵبوون بین. لە ساڵی ١٩٤١دا لە وتارێکیدا کە تیایدا بیروڕای خۆی دەربڕی بوو، بەشان و باڵی کۆمەڵێك یاسای هیتلەردا دێو دەربارەی (رەگەزی بەرزتر) نووسیویەتی کە ئەو یاسایانە بناغەی زانستیی خۆیان هەیە. ئێستاش ئەم پرسیارە دەکەین: (ئایا دەتوانین ئەو ئایینە فەلسەفیو هۆکارە فەلسەفییانە بناسین کە زەمینەی فۆرمەلەی سیاسیین؟ ئایا توانای بینینی ئەوەمان هەیە کە بزانین ئەنگێزەی داواکردنی باشتر لامان، ئەنگێزەیەکی فەلسەفیو دەروونیە؟ با بەناوبانگترین نموونە بخەینە بەرچاوی خۆمان: شۆڕشی گەورەی فەرەنسا. ئازادی،یەکسانی، برایی، ئەمانە کۆمەڵێك بیروباوەڕبوون کە خەڵکیان هان دا، ئەم بیروباوەڕانە رەگ و ریشەیان لە سروشت و بوونی مرۆڤ دا هەیە. هەندێ لە دەمارناسان دەڵێن ئەو بیروباوەڕانە بەرهەمی بونیادی مێشکی مرۆڤ خۆین. بۆ ئەوەی ئۆرگانیزم بتوانێ بەباشی کاری خۆی بکات" ئازادی مەرجێکی پێویستە.

ئەو بیروباوەڕە هەم گوزارشتی لە هێڵی سیاسیی شۆڕشگێڕەکانی فەرەنسا دەکردو هەم بەرهەمی فەلسەفەی قۆناغی رۆشنگەری (مرحلە التنویر)بوو، ئەو

فەلسەفەیەی کە رەگێکی قووڵی لەناو دڵی زۆربەی خەڵکیدا هەبوو. ئەو خواستە مرۆڤایەتیانە بارودۆخ و حاڵەتی مێژوویی میللەتانیان وە ئاگا هێنابۆوە. بە هەمان شێوە خودشەیدایی هیتلەریش جۆرە ئایینێك بوو، بەڵام بە ئامانجی تەواو جیاواز، هەر بۆیە خەڵکانیشی بەلای خۆیدا راکێشا.

شۆڵتز: لەوانەیە بتوانین ئەو خاڵە بە شێوەیەکی بەرچاو لە بەیانەکانی مۆڵتکە Moltkeوفرایزالەر Freislerدا ببینینەوە. بە کورتی مۆڵتکە دەیوت کە خاڵی هاوبەش لە نێوان سۆشیالیزم و مەسیحیەتدا هەیە، بەڵام هەمان خاڵی هاوبەش هۆی ناتەبایی‌و ناکۆکییانە لەگەڵ یەکتردا" هەردووکیان دەیانەوێ گوێ رایەڵ و ئەڵقە لە گوێی تەواوەتییان بیت.

فرۆم : زۆر راستە، ئەوەی مۆڵتکە لەو رووەوە لە رستەیەکدا دەریبڕیوە، من دەمویست بەوردی روونی بکەمەوە. ئەوە مەبەستی سەرەکیی ئێمە بوو.

شۆڵتز:موڵتکە لەم جۆرە بەیاناتە نائاساییانەی زۆر بووە. بیروڕا سیاسیەکانی ئەو کردەیی‌و واقیعبینانە بووە. بەردەوام سەلماندویەتی کە پیاوی کارە. ئەو مرۆڤی بە گۆڕەپانی بەرژەوەندیە سیاسیەکان دەزانی. بیروڕاکانی مۆڵتکە سەبارەت بە فێرکردن لەژێر کاریگەریی بیروڕاکانی یۆگن رۆزن شتۆك هۆسی دایە، ئەو باوەڕی وابوو کە بابەتی راستەقینەی فێرکردنی سیاسی ئەوەیە کە (ئێمە کێین؟!) نەك ئایا بیروباوەڕی سیاسیمان چی‌یەو سەر بە چ حیزبێکین. ئەم بۆچوونە لەو قۆناغەدا هێند پەسەند نەبوو. ئەمرۆش ئەوەندە هەواداری نی‌یە. چونکە بە جۆرە (بەخۆوە مەشغوڵ بوون)ێکی لەقەڵەم دەدەن، بەڵام ئەگەر ئەوە لە گۆشەنیگای ئێوەوە لێی بڕوانین" زۆر بەجێ‌یە. لەو گۆشەنیگایەوە ئەو بەرەنگاریەی کە لەلایەن زۆربەوە بەرامبەر هیتلەر لە تواناداا نەبوو، نەك وەك نارەزایی سەرزاری بەڵکو دەبووە کردەوەش. ئەو ژیانە نارەزامەندەش بە تەنها تایبەت نەدەبوو بە چەند سیاسەتمەدارێك، بەڵکو بە هەمووان. ئایا دەروونناسان هۆی ئەوە بەچی لێك دەدەنەوە؟

فرۆم: ئەو کێیە، سروشت و خسوسیاتی چیە؟ ئەمە پرسیارێکی ئاکاریو دەروونناسی نیە،بەڵکو پرسیارێکی سەرەکیە لەسیاسەتدا، هەر کەسێك بەرامبەر بەم پرسیارە بێ دەربەست بێت، دیدێکی سیاسی دیاریکراوی دەبێت. لە دیدی سروشتناسی (زانستی ناسینی تەبیعەتی مرۆڤ)ەوە لایەنگیریی ئەڵمانیەکان چۆن لێکدەدرێتەوە؟ ئایا زەویەك بوون کە دەیتوانی ئەو تۆوە بڕوێنێ کەهیتلەر دەیڕشت، یا زەویەکی وشك و بەیار؟ ساڵی ١٩٢١ لە گەڵ چەند هاوکارێکمدا لە دەزگای لێکۆڵینەوەی کۆمەڵایەتی لەو پرسیارەمان کۆڵیەوە. بەداخەوە ئەنجامی کارەکەمان بڵاونەکرایەوە (ئەو راپۆرتە دواتر لەلایەن زانکۆی هارڤاردەوە لەژێر ناونیشانی _(چینی کرێکار لە ئەڵمانیای ڤایمەردا)) بڵاوبۆتەوە).

ئەو پرسیارەی کردمان ئەوە بوو" ئایا ئەگەر هیتلەر بیەوێت دەسەڵات بگرێتە دەست، تا چەند دەشێ لەبەرەنگاربوونەوەیدا سەرکەوتن بەدەست بهێنرێ؟ بەرەنگاریی زۆربەی میللەت، بە تایبەتی ئەوانەی کە بیرو باوەڕیان لەگەڵ بیروباوەڕی ئەودا جیایە، واتە چینی کرێکارو زیاتریش کارمەندان، تا چ رادەیەك دەبێ؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە دەستمان بە لێکۆڵینەوەو شیکردنەوە کردو لەوەدا پەیڕەومان لە شێوازی سروشتناسی کرد، بەڵام کارمان بە هیتلەر نەبوو، بەڵکو مەبەستمان دیاری کردنی سروشتی مرۆڤی دیکتاتۆر بوو. دیکتاتۆر لەیەك کاتدا مەیلی گوێ رایەڵیو فەرمانڕەواییشی هەیە. ئەم دوو خەسڵەتە بەردەوام هاوشانی یەکن و کەلێنەکانی یەکتر پڕدەکەنەوە. بەڵام کەسێتیی دیموکرات و شۆڕشگێڕی راستەقینەش تەواو بە پێچەوانەوەیە، نە حەز بە گوێ رایەڵی دەکات و نەحەز بە فەرمانڕەوایی دەکات. مرۆڤی دیموکرات یەکسانی و پاراستنی کەرامەتی مرۆڤ بەشێکی حەتمی دەزانێو تەنها لایەنی ئەو شتانە دەگرێت کە ئەو دوو پێداویستییە بۆ مرۆڤ دابین دەکەن.

گریمانەی تیۆریی ئێمە ئەوە بوو کە ئەوەی مرۆڤ بیری لێ دەکاتەوە گرنگیەکی ئەوتۆی نیە، بەڵکو گرنگ ئەوەیە چ جۆرە دروشمێکی حیزبی یابنەماڵەیی یا کۆمەڵایەتی ئەوی وروژاندووەو بەوانی بەستۆتەوە، لەگەڵ چ جۆرە ئایدۆلۆژیایەك دا دەستەو یەخە بووە. بیری ئەو کەم تا زۆر لەبیرکردنەوەی ئەوانی دی دەچێت، کە مەیلە بۆ گەلەیی (حەز کردن بۆ بوون بە تاکێك لەگەلە؟)و لەدەستدانی سەربەستی، بەرانبەر بەمە ئەوەی کەسێك بیری لێ دەکاتەوە ناوی دەنێین (را– Opinion.

ڕا بە ئاسانی دەگۆڕێت و تەنها تا ئەو کاتە نەگۆڕە کە بارودۆخ بەنەگۆڕی بمێنێتەوە. یەکێك لە خەوشەکانی راوەرگرتن ئەوەیە بەتەنها پرسیار لە ڕادەکرێ. لەراوەرگرتن. (ریفراندۆم)دا ناکرێ بپرسین ئەگەر سبەینێ بارودۆخ گۆڕا ئەوسا راتان چی دەبێت؟ بەڵام لە سیاسەتدا ئەم پرسیارە شتێکی پێویستەو،. گرنگترین پرسیار ئەوە نیە کە لەم ساتەدا چۆن بیر دەکەیتەوە؟ بەڵکو چۆن دەژیت و کار دەکەیت؟ چۆنیەتی ژیان و کارکردن بە سروشتی مرۆڤەوە بەندە. ئەگەر پرسیارەکە بەو جۆرە بکەین پێویستمان بە چەمکێکی تر دەبێت کە ئێوە پێشتر باستان کردو ئەویش (باوەڕ– conviction)ە باوەڕ رایەکە کە رەگ و ریشەی لەسروشتی ئەو کەسەدایە نەك لە مێشکیدا. لە وەڵامدانەوەی پرسیارێکی وەکو (مرۆڤ چییە؟)دا باوەڕی کەسێکت بۆ دەردەکەوێ. بەڵام پایەو بنچینەی را ئەو شتانەیە کە ئەو کە دەیانیستێت. هەر بۆیە ئەو کەسانەی کە باوەڕیان بە تیرۆر نییە بەرەنگار دەبنەوە" نەك ئەو کەسانەی رایان لەگەڵ تیرۆردا نییە. بەواتایەکی دی، تەنها ئەو خەڵکانە دەتوانن بەرهەڵستکاربن و بکەن و فریو نەدرێن کە تەواو لە سروشت و خەسڵەتەکانی دیکتاتۆری بەدوورن.

شۆلتز: ئەو ئەنجامەی ئێوە لەرێی تۆژینەوەکانتانەوە پێی گەیشتوون من سەرسام دەکات، بوونی ئەو توانایە لەرا وەرگرتنی ئێستادا شتێکی دژوارە. تەنها لە هەڵسەنگاندنی بیروڕای گشتیدا نییە کە بایەخ بەسروشت ئەدرێ، بەڵکو

زانیاریە سیاسیو راگەیاندنیەکانی ئێمەش جگە لە (ڕا) بایەخ بە شتێکی دیکە نادەن.

فرۆم: بەداخەوە ئەم بایەخ نەدانە کەمو کورتیەکی گەورەی زۆربەی لێکۆڵینەوەی مەیلە سیاسیەکان و فێرگوزاریە سیاسیەکانە. بچوکترین بایەخ نادرێ بە سروشتی فەلسەفیو ئاینی، کە بمانەوێو نەمانەوێ لە ژیانی سیاسیماندا ڕۆڵی هەیە. یەکێك لەو بیرۆکانەی کە مارکسیزم پێی لەسەر دادەگرێ ئەوەیە کە سیاسەت بەیانکەری بەرژەوەندییە ئابوریو چینایەتیەکانە. مارکسیستەکان هەمیشە ئەو بیرۆکە سیاسیە دەخەنەپێش ئامانجە تەرەفدارەبەروالەت حەقیقیەکانەوە، بە بۆچوونی من هەقیانە. بەلام بۆچوونێکی نوقسانە. ئێمە نابێ تەنها گرنگی بە هۆکارە کۆمەلایەتیو ئابووریەکان بدەین، بەلکو پێویستە تەواوی ئەو هەلچوون و هاندەرە دەرونیانەش کە لە مرۆڤ دا دەوروژێن و پەیوەستن بە هۆکارە ئابووریو کۆمەلایەتیەکانەوە رەچاوبکەین و گرنگیان پێ بدەین. بەمانایەکی دیکە" مرۆڤ بە تەنها لە پێناوی سوودی مادیدا هەنگاونانێت. بەلکو پێداویستیە دەروونیەکان و، ئەو هەست و ئامانجەی کەرەگ و ریشەیان لە هەلومەرجە ئیسانیەکاندایە" ئەمانەش ئەنگێزەی مرۆڤن. دەبێ تەواو ئەو دوو هۆکارە بناسین" واتە ئەنگێزەی ئابووریو ئەنگێزە تایبەتیەکانی مرۆڤ، تا تێبگەین کە بۆچی خەلکی فلانە ڕێی سیاسی دەگرنە بەر.

لەم زەمینەیەدا لێکترازانێکی فراوان لە نێوان ئاگاو مەعریفەت لە ئێمەدا هەیە کە هێشتا دەروونناسی لێی نەکۆلیوەتەوە، زانستە سیاسیەکانیش هێشتا لە قۆناغی کۆپی کردنی نووسراوەکانی مێژوو نووسەکان دا وەستاوەو رۆلی هەلچوونە دەروونیەکان لە سیاسەت دا نەخراونەتە بەر تیشکی لێکۆلینەوە.

ئێستا با بگەڕێینەوە سەر تۆژینەوەکانی خۆمان لە فرانکفۆرت. دەمانویست کە رادەی لایەنگری لەلای کرێکاران و کارمەندان بزانین، بۆیە بیست هەزار کارتمان بەسەریاندا بلاوکردەوە کە هەر کارتەو کۆمەلێك پرسیاری تێدا بوو.

نزیکەی شەش سەد برگەمان پێ گەیشتەوە" کە بە نیسبەت کارتەکانەوە ژمارەیەکی کەم بوو. پرسیارەکان بەو جۆرە نەبوون کە بە بەڵێ. یا نەخێر،یا لەگەڵیدام، تا رادەیەك لە گەڵیدام، یا لە گەڵیدا نیم وەڵام بدرێتەوە. وەڵامەکان لەرێی کەسێکەوە دەنووسرانەوە کە پرسیارەکانی لێیان دەکرد. پاشان ئەو وەڵامانەی کە پێمان گەیشتن هێنامان و چۆن دەروونپزیشك یا دەروونشیکار لە عیادەکەی خۆیدا کاردەکات" بەو جۆرە کارمان لەسەر کردن.

کاریگەریی نائاگایانەی وەڵامەکە لەسەر بیرکردنەوەی بە ئاگای نەخۆشەکە چییە" سەرنجمان دا: گەر بێتو بەو جۆرە وەڵامەکان شی بکەینەوە، ئەوا چەن سەد وەڵام نەك بە تەنها بیروراکانی بە ئاگای کەسەکەمان بۆ روون دەکاتەوە، بەڵکو پەی بەوەش دەبەین کە سروشتی چۆنە، حەزی لە چییە هۆگری چییەو رقی لە چییە، چی مەحکوم دەکات، ئەو شتەی گوێی پێ نادات، یان دەیەوێ گوێی پێ نەدات.

بۆ نموونە تەماشای ئەم پرسیارە بکەن:(ئایا لە پەروەردەکردنی مناڵان دا لێدان شتێکی پێویستە؟) یەکێك بە ئەرێ و یەکێك بە نەرێ وەڵام دەداتەوە، ئەم دوو وەڵامە شتێکی ئەوتۆمان دەربارەی سروشتی ئەو کەسە پێ ناڵێت. بەڵام ئەگەر کەسێك بڵێت:(نەخێر لێدان شتێکی چاك نییە، چونکە لە ئازادیی مناڵ کەم دەکاتەوەو نابێ ترس بخەینە دڵی مناڵەوە.) ئەوا ئێمە ئەو کەسە بە خاوەن سروشتێکی دژ بە دیکتاتۆری لە قەڵەم دەدەین و هەروەها بە پێچەوانەوە. لە تاقە وەڵامێکیشەوە ئەنجامی کۆتایی بە دەست ناهێنرێ. کارتەکانمان نزیکەی چەند سەد پرسیارێکی گرنگیان گرتبووە خۆ، کە هەموویان پرسیاری راشکاوو مەنتیقی بوون. دوای خوێندنەوەی دە وەڵام دەمانتوانی بە مەزەنە جۆری وەڵامەکانی تریش بزانین. ئەنجامی کۆتاییمان کە بە دەست هێنا بەم جۆرەبوو: لە سەدا دە کەس خاوەنی سروشتێکی دیکتاتۆریانە بوون کە حەزیان بە دەسەڵات دەکرد. دڵنیا بووین لەوەی کە ئەوانە پێش یا پاش ئەوەی هیتلەر دەسەڵات دەگرێتە دەست دەچنە ریزی نازییەکانەوە. لە سەدا پانزدەیان دژ بە سروشتی

دیکتاتۆریانە بوون، کە بەڕای ئێمە هەرگیز ئەمانە ناچنە ریزی نازی‌یەکانەوە، ئیتر ئایا ژیان و ئازادیی خۆیان دەخەنە مەترسی‌یەوە، ئەمە پرسیارێکی تربوو، بەلاّم هەمیشە دژ بە دیسپلینی پۆلیسی‌و ئایدیۆلۆژی بوون. لە سەدا حەفتاو پێنجی وەلاّمەکانیش، واتە ئەوەی کە مایەوەو زۆربە بوو، وەکو زۆربەی خەڵکانی وا بەستە بە چینی بۆرژواوە سروشتێکی ئاوێتەیان هەبوو. نەتەواو حەزیان بە دەسەلاّت دەکردو نە تەواویش دژی بوون، بەڵکو دوو مەیلە بوون. بەڕای ئێمە ئەمانە نەدەبوون بە نازی‌ی دەمارگیرو نەدەبوون بە هێزی بەرەنگاری نازیزم، بەڵکو تێکەڵ بە تەوژمی کۆمەڵ دەبوون و بە پلەی جیاجیا، جۆش و خرۆش یا ناڕەزایی‌و دژایەتیی خۆیان دەردەبڕی. گەرچی ئامارێکی وردمان لادێیە تا بزانین لە سەدا چەند کرێکارو کارمەند چووە ریزی نازی‌یەکانەوە، یا چووە ریزی بەرەنگارانەوە، بەلاّم بەڕای من ئەوەی رووی‌دا نزیك بوو لەو ئەنجامانەی ئێمە بە دەستمان هێنان. تەنها ژمارەیەکی کەم لە کرێکارانی ئەڵمان پەیوەندییان بە گروپەکانی ئۆپۆزیسیۆنەوە کردو ژمارەیەکی کەمتریش ئیلتزامیان بە نازیزمەوە کرد. زۆربەی بەلای هیچ یەکێك لەو بالاّنەدا نەچوون. ئەوەبوو ئۆپۆزیسیۆن بێ ئاکام بوو. بێگومان پێشبینی‌یە تیۆریەکەی ئێمە" هۆکارێکی گرنگ بوو لە هەڵسەنگاندنی حەقیقەتی سیاسی‌و ئاسۆی سەرکەوتنی هیتلەردا. هەمان کار دەکرێ لە هەر ولاّت و هەر کۆمەڵێکدا ئەنجام بدرێ بەو مەرجەی بپرسین (هەست بەچی دەکەیت؟) و (چیت؟) نەك (چۆن بیر دەکەیتەوە؟).

هەر ئەوەندەی جیاوازیی نێوان باوەڕو رامان زانی" ئیدی دەتوانین لەڕێی تۆژینەوەو شیکردنەوەی کۆمەلاّیەتیەوە پەی بە راستی‌یەکان بەرین.

شۆڵتز: وتتان کە ئەنجامی لێکۆڵینەوەکەتان بلاّوبۆوە. بۆچی؟

فرۆم: چونکە بەڕێوەبەری دەزگا زانستیەکە نەیدەویست ئەو تویێژینەوەیە بکەویتە بەردەستی خەڵك. زانیاری تەواوەتیم دەربارەی بلاّونەکردنەوەی لادێیەو ئەگەر باسی بکەم، باسەکە درێژە دەکێشێ و لەبابەتەکەی خۆمان دوورمان دەخاتەوە.

شۆڵتز: لەوانەیە ترس و سڵ کردنەوە یەکێك بووبێت لە هۆیەکانی بڵاونەکردنەوەی ئەو راپۆرتە، چونکە دەبووە هۆی ورووژاندنی خەڵك.

فرۆم: ئەنجامی تۆژینەوەکە ئاشکرا نەکرا، لەهەندێ لەراپۆرتە تایبەتەکان بەمێژووی دەزگاکە نووسراوە کە توێژینەوەی وا ئەسڵ و ئەساسی نییە، بەڵام ئەمە راست نییە توێژینەوەکە ئەنجام دراو بەڵگەنامەکانی لە ژێر دەستدان.

شۆڵتز: ئایا ئێستاش لەو جۆرە لێکۆڵینەوانە ئەنجام دەدرێ؟

فرۆم: هەشبێ من نازانم. من و هاوکارم مایکل کوبی لە لێکۆڵینەوەیەکدا دەربارەی دێیەکی بچووکی مەکسیك هەمان تەرزی لێکۆڵینەوەمان بەکارهێنا. تۆژینەوەکە سەبارەت مەیلی دەسەڵاتخوازیو دژی دەسەڵاتخوازیو خسوسیاتی تری خەڵك بوو. مایکل کوبی لەتوێژینەوەیەکی تریدا هەمان شێوازی پەیرەوی کردووە بۆ زانینی جیاوازیی نێوان مردووپەرستیو زیندووپەرستی لە چینە جیاجیاکانی کۆمەڵگای ئەمریکاییدا.

شۆڵتز: پرۆفیسۆر فرۆم، چۆن دەتوانین ببینە داوەرێکی باش سەبارەت بە سروشتی مرۆڤ لە مەیدانی سیاسیدا؟ زۆربەی سیاسەتمەدارانی ئێمە هێند ئارەزوویان لە سەلامەتیی ئەو خەتە نییە بەڵام بەبۆچوونی من لەپێناوی سەلامەتیی دیموکراسیدا دەبێ لە ئاست ئەو کەسانەدا کە دێنە گۆڕەپانی سیاسەتەوە وردبین. تەلەفزیۆن ئەو بوارەمان بۆ دەڕەخسێنێ کە لە نزیکەوە سیمایان ببینین، لە جووڵەکانیان وردبینەوە. زۆر بچینە ناو قووڵایی قسەکانیانەوە. دەبێ پەی بەو ئەنگێزانە بەرین کە لە پشتی وشەکانەوە خۆیان شاردۆتەوە. چۆن دەتوانین ئەم کارە ئەنجام بدەین؟

فرۆم: ئەمە مەسەلەیەکی بنەڕەتییە لە دیموکراسیدا. چۆن دەتوانین دیموکراسی لە کەوتنە داوی دیماگۆگیو فریودانی خەڵکانی سادە بپارێزین؟ لە دیموکراسیدا هەر کەسەو بەسەرپەرشتیو بە گوێرەی بۆچوونی خۆی بڕیاردەدات و داوەری دەکات. بەڵام ئەگەر خەڵك تەواو پەیڕەویی قسەو فەرمانەکانی سیاسەتمەدارێك بکەن" چۆن دەتوانن خاوەن رای خۆیان بن و

دەتوانن داوەری بکەن، بێگومان توانایەکی دیکەیان بۆ بڕیاردان هەیە. رادەران هەستێکی نائاگایانەیان هەیەو هەر لە ڕێی ئەوەوە دەربارەی دروستی، درۆزنی، راستگۆیی، شایستەییو هەڵبژاردنی پاڵێوراو بۆ هەڵبژاردنەکان بڕیاردەدەن. لە ئەمریکاو،تەنانەت لە ئەڵمانیش بەم جۆرەیە. بەڵام کارامەیی پێویست تا ئێستا لە هیچ شوێنێك نەگەیشتۆتە پلەی کامڵبوون.

گەلێ هەل ومەرج پێویستن بۆ پرۆسەی دیموکراسی کە لێرەدا ناتوانم باسیان لێوە بکەم. تەنها ئەو خاڵە دەسنیشان دەکەم کە دیموکراسی لە شێوەیەکی دروست دا بەرقەرار نابێ ئەو دەمەنەبێت کە خەڵکی ئاگاداری ئەو مەیل و هەڵچوونانە بن کە بەسەر سیاسەتمەدارەکاندا زاڵن و، بزانن کە ئەنگێزەی فەلسەفی و نیمچە ئایینیان کە لە پشت هەڵوێست و بیرو باوەڕی سیاسیانەوەیە سەقامگیرە چییە؟ ئەمە بەو مانایەی کە نابێ تەنها پشت بە قسەکانی ببەستین" بەڵکو دەبێ لە هەموو لایەنێکەوە هەڵیسەنگێنین.

ئەوەی جێی سەرنجە ئەوەیە کە ئێمە لە ژیانی تایبەتیو ڕۆژانەی خۆماندا لەو جۆرە هەڵسەنگاندنەدا تەواو لێهاتووین. گەر کارمان بە کەسێك بێت یا ببینە هاوکار لەگەڵ یەکێك دا، ئەوەندە سادەو خۆشباوەڕنین کە تەنها باوەڕ بەو قسانە بکەین کە دەربارەی خۆی دەیانکات. لە زەینی خۆماندا وێنەیەك دەربارەی ئەو کەسە دەخولقێنین. چەند سوودو قازانجی ئێمە لەگەڵ ئەو کەسەدا زیاتر لە ئارادا بێ" ئەوەندە زیاتر ورد دەبین لە هەڵسەنگاندنی سروشتی ئەو کەسە دا. بەڵام دەربارەی بەرژەوەندییە کۆمەڵایەتیو سیاسیەکانمان ئەوەندە خۆمان ماندوو ناکەین. دەمانەوێ ڕێنومایمان بکەن، دەمانەوێ بکشێینە دواوە، دەمانەوێ شتێك ببیستین کە حەز بە بیستنی دەکەین، دەمانەوێ کەسێکی تر لە جیاتی ئێمە بیر بکاتەوەو بەرانبەر بەوە پاداشتی بدەینێ. ئەو کەسەش کە ئەو کارانەمان بۆ ئەنجام دەدات" لە نزیکەوە لێی ورد نابینەوەو بە پێویستیشی نازانین بیناسین، بەڵام دەکرێ مرۆڤ لەنزیکەوە فێری وردبوونەوە بێت. دەکرێ ئەم هونەرە لە تاقیگەی سروشتیدا فێربین. ئەو تاقیگەیەی لە هەموو قۆناغەکانی

ژیان دا هەیە. هەر لە منداڵی‌یەوە تا تەمەنی باڵق بوون، واتە تاقیگەی ئەزموونی رۆژانە. مرۆڤ هەموو شتێك لەوێدا فێر دەبێت" بەمەرجێك بیەوێت ببینێت. خوێندنەوەش یاریدەرێکی باشە، گەرچی بەداخەوە دەروونناسی، بە تایبەتیش دەروونناسی‌ی ئەکادیمی کە سەرکەوتنی گەورەی بەدەست هێناوە، لەبواری کۆمەڵگاو سیاسەت دا ئەوەندە سوود بەخش نەبووە. سروشتناسی، کەلە سیاسەت و، ژن و مێردایەتی‌و، هاوڕێیەتی‌و فێرکردندا رۆڵێکی زۆر دیاری هەیە، لە دەروونناسی‌دا بایەخێکی کەمتری پێ دراوە. گەرچی لە زۆربەی بەشەکانی تری دەروونناسی‌ی ئەکادیمی بۆ ژیان پێویست ترە. ئەو بەشانەی تر کە هەندێ جار پێشکەوتنی تیۆری‌ی فرە بە خۆیانەوە دەبینن" بەڵام لەمەسەلە کردەییەکانی ژیان و ژیانی رۆژانەدا ئەوەندە سوود بەخش نین.

شۆڵتز: ببوورن کە لەم گفتوگۆیەدا دەربارەی پیشەکەی خۆم دەدوێم.(لەوانەیە پەیوەندیی بەبابەتی باسەکەمانەوەزیاد لەپێویست بە گرنگ بزانم) ئایا نابێ رۆژنامەنووسان شیاوی سروشتناسی بن، تا بەلایەنی کەمەوە یەکێکیان شایانی زانینی پێوەرو هەل و مەرجی پێویست بێت تا لە کاتی هەڵسەنگاندنی باری سیاسیمان‌و پرۆسە سەر ئەنجامە هەڵقوڵاوەکانیدا فریامان بکەوێت؟

فرۆم: بەڵێ، بێگومان، ئەمە بۆچوونێکی بەجێ‌یە، بەڵام نابێ شتێکمان لەبیر بچێت. سەرگەرم بوون بە سروشتناسی‌یەوە پێویستی بە پڕکێشی‌یە. ئەوە ئاسانە بڵێین فلانە رابەری سیاسی باشەو لەڕێ‌ی خزمەتکردنی ئێمەدا هەنگاو دەنێت،ئەمە کارێکی بێ سەر ئێشەیە. بەڵام گەر بمانەوێ بڵێین فلانە رابەری سیاسی فێڵبازەو، سیاسەتەکەی بەرەو وێرانکاریمان دەبات و، ئامانجەکانی شتێکن و قسەکانی شتێکی ترو، لایەنگیری جۆرە فەلسەفەو ئایینێکە کە دژ بە بیروباوەڕی ئێمەیە، دەبێ بۆ وتنی ئەمانە پڕکێش و ئازابین، چونکە سەلماندنی ئەوانەش هێند ئاسان نی‌یەو، هەروەها چونکە ماهیەتی سروشتی مرۆڤیش ئاڵۆزە.جگە لەوە ئێمە ئەم حوکمانە بە نازانستی لە قەڵەم دەدەین تا بەبەڵگە نەسەلمێنرێن.

شـۆڵتز: دوا پرسـیارم کـە دووبارەکردنـەوەی قسـەکانی پێشـووە بـەڵام بـە شێوەیەکی چڕتر. بەرەنگاری یا بەرهەڵستی ناوێکی ترە بۆ چالاکیی چڕکراوە. چالاکییەك کە دەبێ وەك وانە بوترێتەوە. کەچی هەر ئەوەندە مەسەلەی سیاسیو کۆمەڵایـەتی هاتـە گـۆڕێ ئـیتر بەهـەر هۆیـەك بێـت دوچـاری ناکـارایی‌و بـێ دەربەسـتی‌و، قـەدەر پەرسـتی‌و، هەسـت بـەلاوازی‌و، کەمتەرخـەمی‌و، هەسـتکردن بەبێدسەڵاتی لەبڕیاردان‌و، بەڵکو هەست کردن بە (گوناە)یش دەبین. بە داخەوە بواری باسکردنی ئەو هۆیانەمان نییە. بەڵام سوپاسگوزار دەبم ئەگەر بە کورتی ئەوەمان بۆ روون بکەنەوە کە بەرەنگاری کەی‌و لە کوێ دەبێ دەست پێ بکات، واتە بەر لەوەی پیاو کوژی‌و رەشەکوژی بێتە گۆڕێ‌و، کاریگەر بێت؟

فرۆم: ئەگەر پاش سەرکەوتنی هیتلەر بتەوێ بەرەنگاری دەست پێ بکەیت" ئەوا هەر لە سەرەتاوە دۆڕاویت.چونکە بۆ بەرەنگاربوونەوە مرۆڤ پێویستی بە هاندەرێکی دەروونی‌و باوەڕە. دەبێ باوەڕتان بە خۆتان هەبێ، لادەبێ فیکرێکی رەخنەگرانـەتان هـەبێ، دەبـێ مرۆڤێکـی ئـازادو سـەربەخۆبن نـەك مـەڕێکی نـاو مێگەل، گەیشتن بەم ئاستەو فێربوونی (هونەری ژیان‌و هونەری مردن) پێویستی بە کۆششـێکی زۆرو مەشقی زۆرە. ئـەو هونـەرەی وتم وەکـو هـەر هونـەرێکی تـر پێویسـتی بـە فێربـوون هەیـە. هـەر کەسـێك بـەو جـۆرە نەشـونما بکـات" توانـای جیاکردنـەوەی باش و خراپـی دەبێـت" چ بـۆ خـۆی و چ بـۆ خـەڵکانی دی. بـاش و خـراپ بـە نیسـبەت خۆیـەوە وەك مرۆڤێك، نـەك لـە دیـدی سـەرکەوتن و بەدەست هێنانی دەسەڵات و سوودی ماددییەوە.

بونیـادی مێشـك بـە جۆرێکـە کـە دەتـوانین کـاری نائاسـاییش بکـەین. ئێمـە دەتوانین باشترین ئامانجەکانی خۆمان هەڵبژێرین و هەڵچوونەکانی خۆمان بخەینە خزمـەت ئـەو ئامانجانـە. هـەر کەسێك پـەی بـەم رێگایـە بـەرێت" فێـر دەبێت چۆن بەرامبەر دیکتـاتۆرانی وەکـو هیتلـەرو دیکتـاتۆرانی بچووك و، نـامۆبوون لـە ژیـانی رۆژانەدا بوەستێتەوە، ئەم جۆرە بەرەنگارییـە ئەمڕۆکـە لـە هـەموو رۆژگـارێکی تـر سـەختترە، چـونکە بونیـادی گشـتیی کۆمـەڵیش ئێسـتا تـۆوی ئـەو جـۆرە

دیکتاتۆریەتانە بڵاودەکاتەوە. لەم بونیادەدا مرۆڤ بووەتە موورویەکی بچووك، بووەتە سفرێك و لەئەکتەرێکی بچووکی ناو سیناریۆیەکی باڵادەست دەچێت، نەدەتوانێ بڕیارێك بدات و نەئەرکێك بگرێتە ئەستۆی خۆی. تەنها ئەو کارە تەواو ئەنجام دەدات، کەمەکینە باڵادەستەکە بۆی دیاری کردووە. بواری بیرکردنەوە، هەست کردن و هەڵبژاردنێکی سەربەستانە بۆ ژیانێکی تایبەتی تەواو تەسك بۆتەوە. تاقە شتێك کە بیری مەشغوڵ دەکات ئەو ئەنجامانەیە کە لەخۆپەرستیی ئەوەوە هاتوونەتە گۆڕێ، وەکو: چۆن دەتوانم پایەیەکی باشترم دەست بکەوێ؟ چۆن دەتوانم پارەی زیاتر کۆبکەمەوە؟ چۆن دەتوانم لەش ساغ بم؟ بەڵام هەرگیز ئەم جۆرە پرسیارانە ناکات. چ شتێك بۆ من وەکو مرۆڤێك شایان و بەجێیە؟ چ شتێك بۆ شارەکەمان باشە؟ ئەم پرسیارانە لەدیدی یۆنانیەکان و لەرێبازی کلاسیکەکاندا پرسیاری گەورەو گرنگ بوون کە تەواوی فیکریان سەرگەمی وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە بووە، فیکرێك کە لەرێی کۆنترۆڵ کردنی سروشتدا، لەکار نەکەوێت. بەڵکو بتوانێ وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە: باشترین رێگای ژیان کامەیە؟ چ شتێك دەبێتە هۆی گەشەدان بەمرۆڤ و باشترین تواناکانی دەخاتە گەڕ؟ ناکارابیە فراوانەکانی ئێمەو هاوبەشی نەکردنمان لەو بڕیارانەی کە رۆڵیان لەژیانی تایبەتی و کۆمەڵایەتیی ئێمەدا هەیە: دەبێتە زەمینەیەك کە فاشیزم یاهەر بزوتنەوەیەکی لەو جۆرە (کەوەختێ پەیدابوون ناویان لێ دەنێن) دەتوانێ تیایدا بڕوێت و گەشە بکات.

پەیوەندیی کتێبی پێغەمبەران[١] بەباری هەنووکەیی ئێمەوە

بۆ قسەکردن لە سەر پەیوەندیی کتێبی پێغەمبەران بە ئێمەوە سەرەتا دەبێ وەڵامی چەند پرسیارێك بدەینەوە. ئایا هێشتا کتێبی پێغەمبەران جگە لە مەسیحی و جوولەکە باوەڕدارەکان بۆ کەسانێکی دیکە مانایەکی هەیە ؟ یان با پرسیارەکە واێ بکەین : ئایا ناشێ‌ئەو کتێبە ئەمڕۆش بەلای هەر کەسێکەوە مانای هەبێ ؟ یان کەمێك ئەولاتر بڕۆین و بپرسین: ئایا نابێ دووبارە پەیوەندیان لەگەڵدا دروست بکەینەوە، چونکە پەیوەندی لە گەڵیاندا پچڕاوە ؟ ئایا لە ڕۆژگارێکدا دەژین کەچیدی پێویستمان بە پێغەمبەران نی‌یە؟ بەلاٌم مادامەکی یەك ڕامان نی‌یە سەبارەت بەو پێناسەیەی پێغەمبەر وەك لە چاخی کۆندا هاتووە. ناتوانین وەڵامی ئەو پرسیارانە بدەینەوە . ئایا پێغەمبەر کەسێکە کە پێشبینی‌ی ئایندە دەکات ؟ ئایا تەنها هەڵگری هەواڵی خراپە نەك هی باش و هیوا بەخش ؟ یان کەسێکە وەکو هەواڵدەرەکەی پەرستگای دۆلفی پەیامی پێویستمان پێ دەگەیەنێ گەرچی قسەکانی ئاڵۆزیش بن؟

پێش هەموو شتێك پێغەمبەران جەبرگەرا (ئەو کەسەی باوەڕی وایە کە خوا هەموو شتێکی لەناوچەوانی نووسیوە-و-)نین و، نکووڵی لەڕۆڵی ئیرادەی مرۆڤ لەشێوەی ژیان و مێژوویاندا ناکەن.

هەروەها ئەوان توانای بینینیان هەیە نەك ئایندەبینی، یان بەواتایەکی دی پێشگۆییکارن، بەلاٌم نەك بەمانا حەرفیەکەی کە بەختبین دەگەیەنێ بەڵکو بەو

---

١ The prophets ، لەئاینی جوولەکەدا بریتی‌یە لە بەشی دووەمی ((چاخی کۆن)).

مانایەی ئەوەی کە دەیلێن هەق و حەقیقەتە، ڕێك وەك مانای زمانەوانیی وشەکە (Sooth sayer = پێشگۆ) ئەوەی هەق و حەقیقەت دەڵێ). ئەو حەقیقەتەی ئەوان دەیلێن ئەوەیە کە مرۆڤ دەتوانێ لەنێو ڕێگا جیاوازەکانی ژیانیدا یەکێکیان هەڵبژێرێ و دەشبێ هەڵیبژێرێ، بەواتایەکی دی کارەکانی مرۆڤ لەناوچەوانی نەنووسراوە، بەڵکو ئەوەی لە ناوچەوان نووسراوە کە دەبێ یەکێکیان هەڵبژێرێ، لەزەمانی کتێبی پیرۆزدا، ئەو کاتانەی پێغەمبەران ئامۆژگارییان دەکرد، بەتەنها دووڕێ بۆ هەڵبژاردن لەبەردەم مرۆڤدا هەبوو، یەکێکیان پەرستنی وڵات، خاك، بتەکان، ئەوی تریشیان وێرانکردنی وڵاتان و دەربەدەرکردنی خەڵك، خەڵك ناچاری هەڵبژاردنی یەکێك لەم دوو ڕێیە بوون و پێغەمبەران بۆیان شی دەکردنەوە، بەڵام جەخت لەسەر ئەوە دەکەم کە ئامۆژگارییەکانی پێغەمبەران بەپێئەوانەی ئەوەی ئێمە ئەمڕۆ تەسەوری دەکەین، بەتەنها بریتی نەبوو لەئامۆژگاریی ئاکاری و ئایینی، بەڵکو دەربارەی (سیاسەتی واقیعی)یش، ئەدوان، ئەوان سەرنجیان دابوو وڵاتێکی بچووکی خۆرهەڵاتی نزیك خەسڵەتە ڕۆحیەکانی خۆی لەدەست داوەو وەکو ئەو وڵاتانەی دوچاری دارمانی ئاکاری بوون، خەریکە دەکەوێ، هەر بۆیە کاتی هەڵبژاردن هاتبوو، خەڵکی یان دەبووایە بەچاوی خۆیان فەوتانی وڵاتەکەی خۆیان بدیبایە، یان دەسبەرداری دروستکردنی بتەکان بوونایە، لەهەڵبژاردنی یەکێك لەو دوو ڕێیە ئازاد بوون، بەڵام پێغەمبەران دەیانویست ئەو وەهم و خەتایەی کە ماوەیەکی درێژ دەستەویەخەی خەڵك بووە، لێیان دوور بخەنەوەو قەناعەتیان پێ بکەن کە دەتوانن وڵاتە بچووکەکەی خۆیان بپارێزن و وەکو میللەتێك درێژە بەژیان و بوونی خۆیان بدەن.

نموونەی دیاری ئەمەش ڕەفتاری شمۆئێل پێغەمبەرە لەگەڵ جوولەکاندا، جوولەکەکان دەیانوت شامان دەوێ تا وەکو میللەتەکانی دیکەمان لێ بێ، شمۆئێلیش ڕێگە چارەی جیاوازی پیشان دان و وتی: دەتوانن یاجەورو ستەمی ستەمکارێکی خۆرهەڵاتی قبووڵ بکەن، ویان ئازادی هەڵبژێرن، هەڵبژاردنی یەکێك لەو دوو ڕێیە درایە دەست خەڵك، خەڵکی دەیانویست وەکو میللەتانی دی بن و

شایان هەبێ، خواوەند بەشموئێلی وت: بایەخ بەداواکەیان بدە بەڵام ئاگاداریان بکەرەوە ئەو شایەی کە دەیانەوێ چۆن کەسێك دەبێ.

ئەم مەسەلەیە رۆڵێکی تری سێیەمی پێغەمبەرانمان پێ دەڵێ:

پێغەمبەرەکان لەمەترسیی هەڵبژاردنی ئەو رێگایەی دەبێتە هۆی وێرانیو خراپە خەڵك ئاگادار دەکەنەوەو رێگای تریان پیشان دەدەنو دژی هەڵبژاردنی هەڵە رادەوەستن.

بەڵام دوای ئەوەی پەیامی خۆیان گەیاندو خەڵکیان ئاگادار کردەوە وازیان لێ دەهێنن تابەئارەزووی خۆیان بجوڵێنەوە، تەنانەت خواوەندیش دەست لەکاریانەوە وەرناداو پەرچوو (موعجیزە) ناخولقێنێ، بەرپرسیاریەکە ئەداتە دەست خودی ئادەمیزادەکان خۆیان، کە دەبێ ئامانجو مەبەستی خۆیان هەڵبژێرن، یاریدەی پێغەمبەر لەو سنوورەدایە کە رێگا جیاوازەکان روونەکاتەوەو خەڵکی لەو رێیە ئاگادار دەکاتەوە کە بەکارەسات کۆتایی دێ.

ئەمرۆکە ئێمە لەبارێکی وەهادایـن، لەبەردەمی دوو ریانێکدایـن:

رێیەك بەرەو کۆمەڵگەیەکی مرۆییو داماڵینی چەکی ئەتۆمی، ئەوی تریشیان بەرەو وەحشیگەرییو وێرانکردنی جیهانمان دەبات، لەم رۆژگارەشدا ئەرکی پێغەمبەرە رێگە جیاوازەکان روون بکاتەوەو سەبارەت بەو رێیە ئاگادارمان بکاتەوە کە بەرەو فەوتانمان دەبات.

ئایینی پێغەمبەران چی بوو؟ پێغەمبەران باوەڕیان بەخوای تاكو تەنیا بڵاوکردەوە کە حەقیقەتو دادپەروەری بەشێکە لەو، بەڵام بەپلەی یەکەم گرنگییان بە باوەڕەکە نەئەدا بەڵکو ئامانجیان رابەری بوو، رێی پراکتیك کردنی پرەنسیپەکانی خواوەندیان لەم دونیایەدا پیشان ئەداو پشتیان پێ دەبەست: پەروەردگاری باڵا، تاقە خودای یەکتاو راستە، ئەمە مانای چییە؟ ئایا مەسەلەیەکی ماتماتیکیە، یەکێتی بەرامبەر بەفرەیی؟ نەخێر، مانای ئەمە ئەوەیە کە لەپشت هەر فرەییو پەرتیەکی هەستو سۆزو مۆتیڤەکانمانەوە یەکێتیەك هەیە: یەکتاییەك کە بەرزترین ئەسڵە، کاتێ دەتوانین پەی بەو یەکتاییەش بەرین

لەبیرو بۆچوونی پێغەمبەرەکانا کە فاکتەرێکی تریش لەبەرچاو بگرین: جیاوازی لەنێوان خواوەندەکانو بتەکان یاخواوەندە درۆزنەکاندا، بتەکان دروستکراوی دەستی ئادەمیزادن، ئەگەر خوداش وەکو بت بپەرسترێ ئەگۆڕێ بەبتو دروستکراوی دەستی ئادەمیزاد، خوا زیندووەو زۆر جار گوێمان لێ بووە وتراوە (خوای زیندوو) بەڵام بتەکان شتن، یان بابڵێین مردوون، یەکێك لەپێغەمبەران لەپێناسەی بتەکاندا وتوویەتی: چاویان هەیە بەڵام نابینن، گوێیان هەیە بەڵام نابیستن.

پێغەمبەران دەیانزانی کە بت پەرستی مرۆڤ بەرەو کۆیلایەتی دەباتو خەڵکیان لەوە ئاگادار دەکردەوە کە بتپەرست لەپارچە دارێکەوە دەست پێ دەکات، بەنیوەی دارەکە ئاگرێك دەکاتەوەو نانی پێ دەبرژێنێ، بەنیوەکەی تریشی بتێك دروست دەکاو کڕنووشی بۆ دەباتو بەبەرزترو بالاتر لەخۆی دەزانێ، بۆچی ئەو پارچە دارە لەو بالاتر ئەبێ؟ لەبەر ئەوەی بتپەرست تەواوی هێزەکانی خۆی بۆ ئەو دارە دەگوێزێتەوە، بتەکەش لەدەسەلات سەرشار دەبێ، بتەکە چەند دەسەلاتی زیاتر بێ بتپەرست لاوازترو بێ هێزتر دەبێ، بتپەرست بۆ رزگاربوون لەو بێتواناییەی، زیاتر تەسلیمی بتەکە دەبێ، تا لەڕێی بوون بەکۆیلەوە بەشێك لەو دەسەلاتە دەروونیەی کە خۆی بەوی سپاردووە لێی وەربگرێتەوە، ئەم دیاردەیە بەزمانی فەلسەفەی ئەمڕۆ پێی دەڵێن (لەخۆ بێگانەبوون – نامۆبوون– Alienation) لەخۆ بێگانەبوون (الاغتراب) کە مارکسو هیگل باسی لێوە دەکەن هەمان ئەو بتپەرستییەیە کە پێغەمبەرەکان لێی دواون: بوون بەکۆیلەی شتێك، لەدەستدانی (خود)و ئازادیو بەخۆداهاتنەوە لەئەنجامی ملکەچییەوە. ئێمە بەخەیاڵی خۆمان وادەزانین لەبەر ئەوەی وەکو بابلیەکانو فینیقیەکان (بەعل)و (عەشتار)مان نییە، کەواتە نەبتمان هەیەو نەبتپەرستیشین، بەڵام وانییە، بتمان هەیە وەلێ بەناوی ترەوە، ناویان بەعلو عەشتار نییە، بەڵکو ناویان: دارایی، دەسەلات، بەرهەمهێنانی کالا، کالای

مەسرەفی، پلەو پایە، ناوبانگو هەر شتێکی تر کە خەڵکی لەبەردەمیدا چۆك دائەدەنو دەبن بەکۆیلەو لەئاستیدا، هەموو ئەمانە ناوی بتەکانی ئێمەن.

رەنگە گرنگترین شتی پێغەمبەران لەمێژوودا تێڕوانینیان بێ سەبارەت بەدەرکەوتنی (یان پەیدابوونی) رزگارکەر[٢]. ئەم تێڕوانینە تازەو بێ وێنەیە سوودمەندیی مێژوویی خۆی سەلماندووە. بینینو داناییەکە سەبارەت بە(رزگاربوون)! رزگاربوونی مرۆڤ لەرێی وەدیهێنانی خودەوە، پێغەمبەران بەبەڵێنی دەرکەوتنی رزگارکەر مژدەی ئەوەیان ئەدا کە ئەو بەدبەختیو بەلەنگازیەی لەبەهەشتدا دوچاری ئادەم بوو، کۆتایی دێ، بەدبەختیی مرۆڤ تارادەیەك ئەنجامی لەدەستدانی ئارامیی ناوەوەو، زۆربوونی تەماو خۆزگەو هێنانە ئاراوەی پێداویستی بۆ هەبوونو خاوەنداریێتیی زیاتر بوو، پەیوەندیی نێوان ژنو پیاویش هەر بەرەنجامێکی ئەوەیە، زاڵبوونی پیاو بەسەر ژندا ئەمڕۆ بۆتە مەسەلەیەکی ئاساییو بەڵگەنەویست، بەڵام لەکتێبی پیرۆزدا ئەو باڵادەستیە وەکو بەدبەختیەكو تەمێ کردنێك لەقەڵەم دراوە، بەواتایەکی دی زەمانێك کە هێشتا مرۆڤ لەبەهەشت دەرنەکرابوو پیاو بەسەر ژندا زاڵ نەبوو، بەڵگە مێژوویەکانیش گەواهیی ئەوە ئەدەن کە بەر لەمێژوو پەیوەندیی نێوان پیاوو ئافرەت بەو جۆرە نەبووە.

دوائەنجامی ئەو بەدبەختیە دوژمنایەتیی نێوان مرۆڤو سروشتە. بەو مانایەی کە مرۆڤ بەناچاری دەبێ بەئارەقی ناوچەوانی نان پەیدا بکاو ئیش چێژ بەخش نیە، بەڵکو جۆرێکە لەتەمێ کردن، ئەم بیروڕایە تائێستاش وەکو راستییەکی سەقامگیر تەماشا دەکرێ، هەمان ئەو بەدبەختیەی کە مرۆڤی مەحکوم بەدوژمنایەتی لەگەڵ سروشتدا کردووە، ئازاری مناڵبوونی ئافرەتانیش دەگرێتەوە، ئارەقی ناوچەوانی پیاوانو ئازاری مناڵبوونی ژنان دوو سیمبولی

---

[٢] Missianic period (قۆناغی چاوەڕوانیکردنی مەسیح لەئایینی جوولەکەداو گەڕانەوەی حەزرەتی عیسا لەلای مەسیحیەکان).

سووکایەتی پێکردن و تەمێکردنی ئادەمیزادن لەزمانی نەفرینی کتێبی پیرۆزدا، هەروەکو وتمان ئەمرۆ ئەو دووبارەبە سروشتیو ئاسایی دەزانین، بەلام لەرۆژگاری نووسەرانی کتێبی پیرۆزدا وانەبوون.

مەبەستی پێغەمبەران لەپەیدابوونی رزگارکەر چی بوو؟ ئەوان خوازیاری ئاشتیەکی بالاتر لەنەبوونی جەنگو یەکریزیو هاوتەبایی نێوان کەسەکانی میللەتو نێوان ئافرەتو پیاوو هەروەها نێوان مرۆڤو سروشت بوون و، دەیانویست بارێك بهێننە ئاراوە کە تیایدا چیدی مرۆڤ فێری ترس نەبێت، ئێمە لەوە بێ ئاگاین کە شەرەنگێزیو توندو تیژی لەدەرەنجامی ترسەوە دروست دەبن، پێغەمبەران فێرمان دەکەن گەر هەر هەنگاوێ بەترس و لەرزەوە بنێین، بەرامبەر بەکەسانی دی بەدگومان دەبین و دەبێ چاوەروانی خراپترین رووداوبین، پێغەمبەران تائەو رادەیە رادیکال بوون کە دەیانووت شەرەنگێزی وەختێ لەنێو دەچێت کە ترس ریشەکێش بکەین، ئەم بروایەش لەقۆناغی دەرکەوتنی رزگارکەردا دێتە دی، بەرای ئەوان ئەو رۆژگارە رۆژگاری فراوانی دەبێ نەك هی کەمالیات، بەو مانایەی کە سفرە بۆ هەمووان والا دەکرێ تاهەر کەسێك کە دەیەوێ بخوات وەکو مرۆڤێك مافی خۆیەتی لەسەر ئەو سفرەیە دابنیشێو لەگەل ئادەمیزادەکانی تردا لەخواردندا بەشدار بێ، تایبەتمەندیەکی تری قۆناغی دەرکەوتنی رزگارکەر ئەوەیە کە خەلکی بەئاشتیو سەفا پێکەوە دەژین، چاوچنۆکیو حەسوودی نامێنێ، چیدی ئادەمیزاد لەگەل ئادەمیزادو لەگەل سروشتدا لەململانێو ناکۆکیدا نابێو ژیان ئامانجێکی دیکەی دەبێ، ئەو ئامانجەش دابینکردنی پێداویستیە جەستەییەکان نابێ، گەرچی دابینکردنیان گرفتێکە لەژیاندا، بەلام بێ چارەسەر نامێنێتەوە، پێغەمبەران خوازیاری ناسینی تەواوەتیی خواوەند بوون، یان بەزمانێکی جیا لەزمانی ئایینی دەیانویست مرۆڤ تادواسنوور پەرە بەهێزە روحیەکانو ئەقلو ژیانی خۆی بدات، دەیانووت کەمرۆڤ دەبێ ئازادبێو سەنتەری خۆی بێو ئەبێ ببێ بەوەی کە هەر کەسێك تواناو ئیمکانیەتی بوونی هەیە.

بەکورتی رۆژگاری پەیدابوونی رزگارکەر، دووبارە خولقاندنەوەی رۆژگارێکە کە هێشتا مرۆڤ لەبەهەشتدا دەیبردە سەر، قۆناغی سەرەتای مێژوو یاسەرەتای بەر لەمێژوو بەمجۆرە بوو، بەر لەوەی ئادەمیزاد خۆی بەکەسێکی جیا لەهاورەگەزەکانی تری بزانێ تەبایی بەهەشتیی لەبەرچاو بوو، ئەو تەباییە هەمان تەبایی ئادەمیزادە سەرەتاییەکانی بەر لەمێژوو بوو، قۆناغی پەیدابوونی رزگارکەر گەڕانەوەی ئەو تەباییەیە، بەکورتی مرۆڤ ئەم جارە خۆی لەناو مێژوودا دەبینێتەوە، چاخی پەیدابوونی رزگارکەر کۆتایی مێژوو نییە بەڵکو دەبێتە نوێنەری سەرەتای راستەقینەی مێژووی مرۆڤ، لەبەر ئەوەی لەو چاخەدا ئادەمیزاد بەسەر هەموو ئەو کۆسپانەدا زاڵ دەبێ کەرێی لێ دەگرن ببێتە مرۆڤێکی کامڵ.

پێشتر دەربارەی دەسەڵاتی سەرەکیی بیروباوەڕ لەسەر چاخی پەیدابوونی رزگارکەر لەکامڵبوونی ئادەمیزاددا قسەم کرد، لەوانەیە هیچ بیروباوەڕێك هێندەی ئەوە لەبالآبوونی ئێمەدا کاریگەر نەبووبێت. بەبێ ئەوەی بچمە وردەکاریەوە دەمەوێ بڵێم کە مەسیحیەت و سۆشیالیزم بەقووڵی کەوتبوونە ژێر کاریگەریی بیروباوەڕی پەیدابوونی رزگارکەرەوە. گەرچی هەریەکێك لەمانە شێوەیەکی جیاوازی پێ داوەو تارادەیەکیش لەو رەوتە لایان داوە کە باسم کرد، باوەڕ بەپەیدابوونی رزگارکەر بەدرێژایی مێژوو بەزیندوویێتی ماوەتەوە، گەرچی ئەمیش وەکو مەسیحیەت خۆی هەندێ جار دووچاری فەوتان و تەنانەت خراپەکاری بووە، بەڵام هەرگیز نەمردووەو وەکو تۆوێك بەزیندوویێتی ماوەتەوە، ئەو باوەڕە ئەمڕۆش بەشێوەی جۆراوجۆر دەبینرێ، کە سۆشیالیزم نموونەکەیەتی، سۆشیالیزمی مرۆڤدۆستانەی مارکس لەرێی هەندێ وڵاتی بەناو سۆشیالیستەوە زۆر خێرا بەرەو خراپەکاری رۆی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەتەواوەتی تۆوەکەی نەمردووە، دەتوانین دووبارە زیندوو بوونەوەی جۆرە باوەڕێکی نائایینی سەبارەت بەپەیدابوونی رزگارکەر لەسۆشیالیزمی مارکسیدا (نەك لەلای سۆشیال دیموکراتەکان یاسۆشیالیزمی کۆمۆنیستی) ببینینەوە، زیادەڕەوی نییە گەر

بڵێین کۆمەڵگای نوێ بەبێ باوەڕ بەپەیدابوونی رزگارکەر شتێکە قابیلی تەسەور نییەو هەروەها ناکرێ بەبێ ئەو باوەڕە دەرکی مێژووی نوێش بکەین، مەگەر ئەوەی بزانین لەکوێ‌و چۆن ئەو بیروباوەڕە سەرکەوتنی بەچنگ هێناوە یابەرەو خراپەکاری چووە، هەر لەبەر هەمان هۆ دەتوانین بڵێین ئەمڕۆش پێغەمبەران پەیوەندیان بەئێمەوە هەیە، چونکە ئێستاش ئێمە دەکەوینە بەردەم هەندێ هەڵبژاردن کە زۆر لەوانەی رۆژگاری پێغەمبەران دەچێ، دەبێ رێگا ئالتەرناتیڤە جیاوازەکان بناسین تایەکێکیان بگرینە بەر، بۆ پەیبردن بەپەیوەندیی کتێبی پێغەمبەران بەئێمەوە نابێ تەنها سەرگەرمی رووداوەکانی ئێستای خۆمان بین، بەڵکو دەبێ ئەو کتێبە بخوێنینەوە کە کارێکی وروژێنەرو رۆشنگەر بووەو لەهەر هەواڵێکی تازە تازەترو رۆژانەتر بووەو ئێمە لەجیهانی ئێستا ئاگادار دەکاتەوە، هەواڵەکانی رۆژانە ئەو بارە دەخەنە روو کە هەیە بەلام رۆشناییەك ناخەنە سەری تارۆشن بێتەوە.

مرۆڤ کێیە ؟

مرۆڤ کێ یە؟ ئە م پرسیارە ئێمە دە خاتە دڵی مەسەلەیەکەوە ئەگەر مرۆڤ شت بوایە ،دەمانپرسی : ((مرۆڤ چییە؟)) ولە وەرام دا وەك و شتێکی نێو سروشت یا بەرهەمێکی پیشە سازی پێناسەمان دەکرد ، بەڵام مرۆڤ شت نییە و ناخرێتە ریزی پێناسەی بوونەوەرە بێ گیانە کانەوە، وێرای ئەم راستیەیەش هەندێ جار بەچاوی ((شت))ەوە، تەماشای مرۆڤ دەکەن، لەژێر ناونیشانی، کرێکار، فەرمانبەر، بەرێوەبەری کارگە، دکتۆر.... هتددا وەسفی دەکەن ، بەڵام کارو پلەو پایە تەنها رۆڵی کۆمەڵایەتلی مرۆڤ دیاری دەکەن . بەواتایەکی دی مرۆڤ بەپێ ی پلەو پایە لە ناو کۆمەڵ دا پێناسە دەکەن .

مرۆڤ جەستەیەکی بێ گیان نی یە ، بوونەوەرێکی زیندووە کە لە بزافی بەردەوا می گەشەسەندن و کامڵبووندایە، لەهەر ساتێكو هەر قۆناغێکی ژیانیدا هەمان کەس نییە .ئەگەر چی ناتوانین بەهەمان پێوەر کە بۆ نموونە مێز یا کاژێری پێ هە ڵدەسەنگێنین مرۆڤیش هە ڵبسەنگێنین ، بەڵام پێناسەکردنی مرۆڤیش لەو پێناسەکردنە زۆر دوورناکەوێتە، وەبەوەی کە دەتوانین لەرێی بەراوردکردنەوە لەنێوان شت و بوونەوە ری زیندوودا دەربارەی مرۆڤ بدوێین، گرنترین پێناسەی مرۆڤ ئەوە یەکە بیرکردنەوەی بەتەنها لەسنووری دابین کردنی پێداویستیەیە فیسیۆلۆژیەکاندا نەبووە ، بە ڵکو لەوە باڵاتر رۆیشتووە، فیکر لای مرۆڤ – بە پێچەوانەی گیانەوەر (ئاژە ڵ) –ەوە بەتەنها هۆیەك نییە بۆ بەدە ستهێنانی پێداویستییەکان ، بەڵکو هەروەها هۆیەکە بۆ دۆزینەوەو پەی بردن بەحەقیقەتی خۆی‌و بەجوانی و دزێوی یەکانی ئەو جیهانەی کەتیایدا دەژی ، یان دەکرێ بگوترێ کەمرۆڤ بەتەنها هۆشی نی‌یە ، کە گیانەوەرانیش هەیانە بەڵکو ئاوەز

(ئەقڵ)یشی هەیە ، كەبەهۆی ئەوەوە پەی بەحەقیقەت دەبات، ئەگەر مرۆڤ جڵەوی خۆی بدات دە ست ئاوەزی : لەرووی فیكری‌و جەستەییەوە باشترین كار لەبەرژەوەندیی خۆی دا ئەنجام دەدات .

بەڵام ئەزموون ئەوەی سەلماندووە كەچاوچنۆكی و خۆپەرستی بەرچاوی خەڵكانێكی زۆری گرتووەو، لەژیانی تایبەتییان دا پەیرەوی ئاوەزی خۆیان ناكەن، لە وەش خراپتر گەلانیش بەفەرمانی ئاوەزی خۆیان كار ناكەن، چونكە دیاگۆگەكان (فریودەرانی خەڵكانی عەوام) ناهێڵن، تاخەڵكی باوەر بە قسەو درۆكانیان بكەن و ،شارو گیانی خۆیان بەرەو وێرانی راپێچ دەكەن ، جا هەیدێ ئە وگەلانەی كە چوونكە نەیان توانیوە خۆیان لە هە ڵچوونی نائاوەزی (نائەقلانی) كە دیاری كەری رەفتاریان بووە ئازاد بكەن و، رێی پەیرەوكردنی ئەقڵ فێرنەبوون ، تیاچوون . رۆڵی سەرەكیی پەیامبەرانی (چاخی كۆن)، بەپێچەوانەی باوەری باوی خەڵكەوە پێشبینی ئایندە نەبووە، بە ڵكو حەقیقەتیان رادەگەیاندو ئاكامەكانی كاری ئێستاو ئایندەیان پیشانی خە ڵك دەدا.

لەبەرئەوەی مرۆڤ شت نی یە تابەپێی رواڵەتی پێناسەی بكەین، بۆیە ناچار بۆ وەسف كردنی یاپێناسەكردنی پەنا دەبەینە بەر ئەزموونی كەسیی خۆی وەكو مرۆڤ، پرسیاری ((مرۆڤ كێ یە؟)) ئێمە رادەكێشێت بپرسین ((من كێم؟)) ئەگەر مرۆڤ بەشت بژمێرسن ، وەڵامی من كێم ئەمە دەبێت :

((ئادەمیزادێك))

زۆرن ئەو خەڵكانەی كە ناسنامەی ئادە می بەخۆیان رەوا نابینن و، لە كەسی خۆیان و ماهیەتی خۆیان و گەوهەری خۆیان، وێنەی وەهمی دەخوڵقێنن. ئەو جۆرە كەسانە لەوەڵامی پرسسیارەكەی ئێمەدا دەڵێن: ((من مامۆستام)) ((من كرێكارم)) یا ((من دكتۆرم)) بەڵام ئەوزانیاریانەی تایبەتن بەكارو وەزیفە هیچ شتێك دەربارەی خودی ئەو كەسە بەدەستەوە نادەن و، وەڵامی ئەم پرسیارە نادەنەوە : ((ئەو كێیە؟)) یا ((من كێم؟))

لێرەدا ڕووبەڕووی مەسەلەیە کیدی دەبینەوە، هەریە کێك لەئێمە ئەدگاری کۆمەڵایەتی، ئاکاریو سایکۆلۆژیی خۆی هەیە. کەی و چۆن دەتوانین بزانین کە ئەدکاری فلانە کەس هەتا هەتایە وەکوخۆی دەمێنێتەوەو ئەزموونێکی بەهێزنایگۆڕێت؟ ئایا خەڵکی دەگەنە ئاستێك کەتیایدا وەها نەگۆڕ سەقامگیربن، کە بکرێ بوترێ ئەوەن کەهەن و هەرگیز ناگۆڕێن ؟ لەدیدێکی ئامارییەوە ئەم مەسەلەیە شتێکی ئەستەم نییە، بەڵام ئایا دەکرێ ئەمە سەبارەت بەتاکە کەسیش وابێت تائەو ڕۆژەی کەتیایدا دەمرێت؟ ئایا ناشێ ئەو مرۆڤە کەدەمرێت ، ئەگەر لەژیاندا بمێنێتەوە بگۆڕێت .

دەکرێ مرۆڤ لەرێ ی چەند ئەدگارێکی تریشەوە پێناسەبکرێ، لەملرۆڤ دا دوو جۆر مۆتیڤ هەن، یەکێکیان بایۆلۆژییەو کەلەهەموانــدا یەکسانەو ئەو پێداویستییانە دەگرێتەوە کەپێی دەڵێن پێداویستیەکانی مانەوە: پێداویستی بۆ لابردنی برسێتی و تینوێتی، پێداویستی بەئاسایش و پارێزگاری، پێداویستی بۆ جۆرە قە وارەیەکی کۆمەڵایەتیو، بەپلەی دووەمیش پێداویسی بەتێر کردنی مەیلی سێکسی، بەڵام ورو‌ژانەکانی جۆری دووەم ریشەیەکی بایۆلۆژیان نییە لە هەموان دا وەکو یەك ن‌یە. ئەو وروژانانە –وەکو خۆشەویستی، هاوپەیوەندی، ئێرەیی، رق لیّ بوونەوە، غیرەو چاوچنۆکی و هتد.... لە بونیادی کۆمەڵایەتیەوە سەرچاوە دەگرن. جێی وەبیرهێنانەوەیە کەرق لیّ بوونەوە دوو جۆرە: کاردانەوەیەکی ناوەوەیی، کەپێویستە لەیەکدی جیابکرێتەوە ، رقی کاردانەوەیی وەڵامە بۆ هێرشێك یان هەرەشەکردن لەخودی کەسێك یان گروپێك کە ئەو ئەندامە تیایداو، پاش نەمانی مەترسی یە کەئەویش لە ناو دەچێت، بەڵام رقی ناوەوەیی لە خەسڵەتەکانی سروشتی کەسانێکن . ئەو کەسەی کە ئەم جۆرە رقە لەناخیدا هەبێت، بەردەوام دەیەوێت لەرێگای جیاجیاوە ئەو رقەی خاڵی بکاتەوە .

وروژانە کۆمەڵایەتیەکان ، بەپێچەوانەی وروژانە بایۆلۆژیەکان، دەرئەنجامی بونیادێکی کۆمەڵایەتی تایبەتن. لە کۆمە ڵگایەکدا کە کەمینەیە کی زەوتکەر بەسەر زۆرینەیەکی زەوتلێکراو وهەژاردا حوکمران بن ، هەردوو لایەن پر رقو

بێزار دەبن، رقی کەمینەی حوکمران بەترس لەتۆڵە سەندنەوەی چینی هەژار بەهێز دەبێت ، جگە لەوە دەبێ کەمینە رقی لەعەوام بێتەوە تاهەست کردن بەگوناە لەناخی خۆیدا خەفە بکات وریَ بۆ زەوت کردنی خۆی خۆش بکات. تادادو یەکسانی بەرقەرار نەبێ، رك و کینە لەناو ناچێت. هەروەها تاخەڵك ناچاری درۆ کردن بن بۆ ئەوەی پاساوی نەزانینی خۆیان بۆ دادو یەکسانی بهێننەوە ، ئەوا راستی و دروستی لە گۆڕێ دا نابێت. هەندێك هەن دەڵێن گوایە مەسەلەی لەم جۆرانە: واتە دادویەکسانی بریتین لە کۆمەڵێك ئایدۆلۆژیا کە لەرەوتی مێژوودا دروست کراون وبەسەرەتایەکی بنچینەیی وسروشتی پەیوەندیەکانی ژیان ناژمێردرێن . من لێرەدا نامەوێ بکەومە وردو درشتی پووچەڵ کردنەوەی ئەو جۆرە بیروباوەرە، بەڵام تەنها لە سەر خاڵێکی هەڵوەستە دەکەم: ئەو کاردانەوەیەی کە خەڵکی بەرامبەر پێشێل کردنی دادوو یە کسانی پیشانی دەدەن ، خۆی لە خۆی دا ئەوە بەدەردەخات کە لەو کاردانەوەیەدا هەست بەکۆمەڵێك بەها دەکەن، هیچ هەستێکی ویژدانیی بەشەری لەهیچ بوارێکدا هێندەی کاردانەوەی بەرامبەر بەپێشێل کردنی مافی دادو یەکسانی روون و ئاشکرا نییە . هەڵبەتە بەو مەرجەی کەخودی ئەو کەسە خۆی بەوپێشێلکردنە تاوانبار نەبێت. ویژدانی نیشتمان و گەلیش بەرامبەر دوژمن هەمان کاردانەوەی هەیە، ئەگەر خەڵکی خۆیان هەستێکی ئەخلاقی سروشتیان نەبوایە چۆن دەکرا لەرێی روونکردنەوەی ستەم و کوشتارەکانی دوژمنەوە بوروژێنرایە.

لە پێناسەیەکی تردا دەوترێ کەمرۆڤ گیاندارێکە کەئاکارو رەفتاری غەریزیی لەکەمترین ئاستدایە. شتێکی بەڵگە نەویستە کە مرۆڤ توخمەکانی وروژاندنی غەریزی لەگەڵ خۆی هەڵگرتووە، وەکو تێرکردنی برسێتیو مەیلی سێکسی. بەڵام زۆربەی وروژانەکانی مرۆڤ –پلەو پایەخوازی ، غیرە. ئێرەییو تۆڵە سەندنەوە– لە بونیادی نێو کۆمەڵەوە سەرچاوە دەگرن. ئەوراستییەی کە ئەم مۆتیڤانە دەتوانن بەسەر غەریزەشدا زاڵ بن بەڵگە ی بەهێزیی ئەمانەیە. خەڵکی لەپێناوی ناکۆکیو

پلـەو پایەپەرسـتی‌و خۆشەویسـتی و ئەمەکداری‌ـدا دەسـت لـە گیـانی خۆشـیان دەشۆن .

درێـوترین مـۆتیڤ (دافع) لەبەشـەردا چەوسـاندنەوەو زەوت کردنـی خـەڵکانی تـرە لـە رێـی بـە کارهێنـانی هێـزەوە، کەهـەمان مرۆڤخۆرییەکـەی جارانـە، بـەڵام لـە بـەرگێکی ناسـکدا، ئـەم جـۆرە مـەیل وروژانـە لەچـاخی بـەردینی نوێـدا لـەئارادا نـەبووە، خـەڵکانی ئـەم رۆژگـارە نـاتوانن بـاوەر بکـەن بـەوەی کـەرۆژگارێك هـەبووە تیایدا نەچەوسێنەرو نەچەوساوە هەبووە. بەڵام مێژووی مرۆڤایەتی ئەم دەورانەی دیـوە. لەکۆمـەڵگا سـەرەتاییەکانی مرۆڤایەتیـدا. جوتیـارو راوچـی، هەرکەسـە هۆیـەکی وەهـای هـەبووە کـەپێی بژی‌و گـوزەرانی پـێ بکـاتو. داگیرکردنـی سـەرو سامانی خەڵکانی‌دی و کەڵـە کـەکردنی شمـەك و کەلوپـەل کارێکی بێهوودەبووە. هێشتا سەرمایە پێکەوەنان و بەکارهێنانی سەرمایە وەك وەسیلەو سەرچاوەیەکی هێز نەهاتبووە گۆرێ. ئـەو قۆناغـەی بیرو ژیـانی مرۆڤایـەتی بەشـێوەیەکی رەمـزی لەکتێبی چاخی کۆن دا رەنگی داوەتەوە :

(لەبیاباندا رۆلە کانی ئیسرائیل گەزۆیان دەدرایە) هەرکەسە چەندی بویستایە ئەیخوارد، بـەڵام خسـتنەلاوەو کۆکرنـەوەی شـتێکی سـتەم بـوو،. ئـەوەی نـەدەخورا هەمان رۆژ خراپ دەبوو لەناو دەچوو، نیگە رانـی لـە ئارادانـەبوو بـۆ ئـەوەی رۆژی دوایی چی بخۆن. بـەڵام شـتێکی وەك گـەنم یـاتۆو لـەناو نـابری‌و دەتـوانرێ کەڵەکـە بکرێ و وەکو وەسیلەیەك بۆ بەدەستهێنانی هێزو بەکارهێنانی دژ بەخەڵکانی دی سـوودی لـێ ببینـرێ. رۆژگارێـك کەبـەروبووم زیـاد لـە پێویسـت بەرهـەم هێنـرا، بەسـوودی چینـی فـەرمانرەوادا شـکایەوە. ئـەو کەسـانەی سـەر بـەو چـینە بـوون توانیـان ئـەوانی دی بخەنـە ژێـر دەسـەڵاتی خۆیانـەوەو ناچـاریان بکـەن کـە بـۆ فـەرمانرە وایـان کـار بکـەن و بـە ئاسـتێکی کـەمی گـوزەران قایـل بـن، کۆیلـە کـان، کرێکـاران و مێیینـە بوونـە قوربـانی سـەرەکی‌ی ئـەم چەوسـاندنەوەیە لـە رژێمـی باوکسالاریدا.

رۆژێـك دێ كۆتـایی بەســەردەمی مرۆڤخـۆریی بەرلـە مێـژووبێت و مێـژووی راسـتەقینەی مـرۆڤ دەسـت پـێ بكـات، كـە تیایـدا مـرۆڤ وەك شمـەكێك نەكەوێتـە ژێردەسـتی هێزدارانـەوە. ئاسـۆی ئـەو رۆژەوەختێـك بـەدەر دەكـەوێت كـە بـزانین مرۆڤخـۆری و خـوو و رەوشـتەكانمان چـەند تاوانیـان لەگـەڵ خۆیـان دا هـەڵگرتوە. بـــەڵام ئـــەو زانینـــەش ئەگـــەر لـــە ناخـــەوە پەشـــێمانیی لەگەڵـــدا نـــەبێت هـــیچ كاریگەریەكی‌نابێت .

پەشـیمانی هەسـتێكی بـەرزترە لەئەفسـوس و وروژانێكـی بـەهێزە. مرۆڤـی پەشـێمان هەسـت بەبێزاریـەكی راسـتەقینە دەكـات لـەخۆیو لـەكارەكانی خـۆی. پەشـیمانیی راسـتەقینەو شـەرمەزاری والـە مـرۆڤ دەكـەن ئـەو تـاوان و گوناهانـە دووپـات نەكاتـەوە كەلـەرابوردوودا كردوونـی. ئـە گـەر پەشـیمانی نـەبێت مـرۆڤ كـردەوەو رەفتـاری ناشایسـتەی خـۆی بـەتاوان و گونـاه نازانێـت. بـەڵام ئایـا مـرۆڤ چـۆن دەتوانێـت پەشـیمانیی راسـتەقینەو هـەڵقوڵاو لـە نـاخی دەروونـەوە بەدەسـت بهێنێت؟ ئایا ئیسرائیلیەكان لەكوشتنی كەنعانیـەكان هەسـتیان بەپەشـیمانی كـرد؟ ئایـا ئەمریكاییـەكان لەقـەتڵوعامی خـەڵكانی رەسـەنی ئـەو كیشـوەرە پەشـیمان بوونـەوە؟ هـەزاران سـاڵە سیسـتەمی ژیـانی مرۆڤایـەتی بەردەوامـە لـە دامـاڵینی كاریگـەریی پەشـیمانی، چـونكە هێـزو دەسـەڵات وەكـو هـەق تەماشـا دەكـرێ. پێویسـتە هـەموومان دان بـەگوناه و تاوانـەكانی پێشـینانمان و هاوچـەرخانمانو خۆمان دابنێین، ئیدی راستەوخۆ ئەو گوناهانەمان كردبێت یان لەئاستیدا بێدەنگ بـووبین پێویسـتە بەوپـەری راشـكاوییەوەو بەشـێوەیەكی ئاشـكرا، هـەروەكو رێو رەسمـە ئاییـنیـیـە كاسـۆلیكیەكان، دان بەگوناهەكانمانـدابنێین، تـادەنگی ویـژدانی خۆمان ببیستین، بەڵام بەتەنها دانپێدانان بەگوناهەكانی تاكەكـەس دا بـەس نییـە، چـونكە خـەتاكانی گـزوە و چـین و میللـەت وحكومـەت ناگرێتـەوە كەپەیوەنـدییان بەویـژدانی تاكـە كەسێكەوە نییـە، تـادان بـە((تـاوانی میللـی))مـان دا نـەنێین هـەر لەرۆیشـــتن بەســـەرهەمان رێـــی رابووردومـــان دا بـــەردەوام دەبـــین، چـــاومان لـــە تاوانـەكانی دوژمنانمـان دەبـێ، بـەڵام گوناهـەكانی خۆمـان نـابینین. چـۆن دەكـرێ

کەسانێك بەشێوەیە کی جیددی پەیرەوی دەنگی ویژدانیان بکەن لە کاتێك دا میللەتان، کەخۆ یان بەپاسەوانی ئەخلاقیان دەزانن، بێ گوێدانە ویژدانیان سەرگەرمی کاری خۆیانن، ئەمەش ئەنجامەکەی بەوە دەشکێتەوە کەدەنگی ویژدان لەهاوولاتیان دا خەفەدەبێت . چونکە ویژدانیش وەکو حەقیقەت شتێك نییە بەش بەش بکرێ، ئەگەر ئەقڵ بەسەر تەواوی کارەکانماندا فەرمانڕەوا بێ، کەواتە ناکەوێتەژێر دەسەڵاتی هەڵچوونە نامەنتیقیەکانەوەو هۆش هەر هۆشە تەنانەت گەر دەستەو یەخەی خراپەش بێ. بەڵام ئەقڵ کە ئاگابوونمانە لەحەقیقەت، نەك ئەوەی کەمەیلمان لێیەتی، تەنها وەختێك کاریگەر دەبێت کە هەڵچوونە نائەقڵانیەکان لەخۆمان دوور بخەینەوە، واتە بەمانای ڕاستەقینە ببینە مرۆڤ و ئەنگێزە نائەقڵانیەکان جڵەوی کارەکانمان نەگرنە دەست.

بەقبووڵکردنی ئەم مەرجە بزانین کام ئەنگێزانە بۆ مانەوەی مرۆڤایەتیی پێویستە، دەکرێ تیرۆرو وێرانکاری ببنە وەسیلەیەك لای گروهێك بۆ لەناوبردنی گروهێکی دی. بەڵام گەر هەمان ئەم ئەنگێزانە لەزەمینەیەکی گشتی مرۆڤانەدا تەماشا بکەین، ئەوا مانایەکی دی دەدات، گەر زەبرو زەنگ لەهەموو مرۆڤێکدا هەبێت" نەك بەتەنها گروهێك" بەڵکو تەواوی مرۆڤایەتی تیا دەچێت. لە ڕابوردوودا" ئەمە تەسەور نەدەکرا، بەڵام ئەمڕۆ خۆشەویستیی ژیان بێ ڕەنگ بووەو فەوتاندنی مرۆڤایەتی شتێکیدوور نییە. چونکەئەو وەسیلەی فەوتاندنە لە دەست خۆماندایەو، لە بیری خۆماندا بەکارهێنانی تاوتوێ دەکەین. ئێستا پێویستە ئەوە بزانین کە پرەنسیپی (مانەوە بۆ باشتر) کە ولاتانی زلهێز بەلای خۆیاندا دەیشکێننەوە" دەشێ بگاتە فەوتاندنی ئەسڵی مرۆڤ.

لە سەدەی نۆزدەهەم دا (ئیمرسۆن)ی شاعیر وتویەتی: ((شتەکان بەسەر مرۆڤ دا زاڵن و بۆ کوێیان بوێت دەیبەن)) ئیمرۆش دەکرێ بوترێ کە((مرۆڤ شتەکانی کردووە بەبتیخۆی و کۆمەڵێك بت دەپەرستێ کە لەتوانایاندایە لە ناوی بەرن)).

بەردەوام ئەوەمان بەر گوێ دەکەوێت کە خۆ گونجاندنی مرۆڤ بێ سنوورە. ئەم قسەیە لە سەرەتاوە خۆی ڕاست دەنوێنێت. بەدرێژایی سەدەو چاخەکان بە

دەردەکەویت کە هەر لە باشترین کارەوە تا خراپترینیان کاریک نەبووە مرۆڤ نەیتوانیبیت ئەنجامی بدات. بەلام تیژی خۆگونجاندنی مرۆڤ سنووری هەیە، هەر رەفتاریک لە خزمەتی گەشەسەندنی خودی یا بەرەو کاملبوونی دا نەبیت" زیانبەخش دەبیت.

چەوسینەر لەچەوساوە دەترسیت ، تاوانکار لەو گۆشەگیرییەی کە لەئەنجامی کارەکەیەوە دوچاری بووە دەترسیت " ویرانکەر لەویژدانی خۆی دەترسیت، فرۆشیاری کەل و پەلی بیهودەو بیتام لەنەزانینی نهیندی ژیان دەترسیت .

کەواتە خۆگونجانی بی سنووری مرۆڤ لەمانا فراوانەکەیدا ئەوە دەگەیەنیت کەمرۆڤ لە رووی جەستەییەوە زیندووەبەلام لەرووی مرۆڤایەتی یەوە ئیفلیجە. ئەم جۆرە مرۆڤە بەختەوەر نییەو لەزەت لە ژیانی نابینیت، بەدبەخت و بەلەنگازەو بەلەنگازی بەرەو ویرانکاری پەلکیشی دەکات. بەلام ئەگەر بتوانیت ئەوبەرگە لە خۆی دابمالیت دووبارە پەی بەلەزەت و شادی دەباتەوە. مرۆڤ کاتیک لەدایك دەبیت لە رووی روحییەوە ساغە. بەلام لەسەر دەستی خەلکانی دیکە دەیانەویت بەسەریدا زالبن. ئەو خەلکانەی کە لە ژیان بیزارن و رقیان لە ژیان دەبیتەوەو بەرگەناگرن گوییان لەدەنگی تریقەی پیکەنینی پر لە شادی بیت، تیکدەشیویت و ئیفلیج دەبیت. ئەوانە ئەنجامی دوژمنایەتی یەکانی خۆیان بەرامبەر بەمنال بۆ رەفتاری ناشایستەی منال دەگەرینەوە نەك بۆ هۆو سەرچاوەکانی ئەو دوژمنایەتییە.

بۆچی کەسیك حەز بەخراپەی کەسیکی دیکە دەکات و دەیەویت پەکی بخات؟ وەلامی ئەم پرسیارە لەخووی مرۆڤخۆریدا خۆی حەشارداوە. کەتا ئیستاش لە کۆمەلگای ئیمەدا (دونیای خۆرئاوا) هەرماوە، کەسیك کەپەکی بخریت و دوچاری ئیفلیجیی روحی بیت، ئاسان تر لە کەسیکی بەهیز دەچەوسینریتەوە. مرۆڤی بەهیز بەرەنگار دەبیتەوە، بەلام مرۆڤی لاواز ئەو توانایەی نییەو دەبیتە بەندەی دەسەلاتدارانی خراپەخواز. دەستەی دەسەلاتدار چەند بتوانن خەلکانی ژیر دەسەلاتی خۆیان لە رووی روحییەوە ئیفلیج بکەن ئەوەندە ئاسانتر دەتوانن

زەوتیـان بکـەن و بیانچەوسـێننەوەو پەیـژەی سـەرکەوتنی خۆیـان قـایمتر بکـەن. لەبەرئەوەی مرۆڤ خاوەنی ئاوەزە، دەتوانێت ئەزمونەکانی خۆی هەڵبوەشێنێتەوەو شـی بکاتـەوەو ببینێـت کامیـان هۆیەکـە بـۆ کـامڵبوون یـان دواکـەوتنی، مـرۆڤ تـا گەیشـتن بەئـەنجامی خـۆی کـە خۆشـگوزەرانی و ئاسـودەیییە هێـزە فیکری‌ـو جەسـتەییەکانی خـۆی پـەروەردە دەکـات. هـەروەکو سـپینۆزای فەیلەسـوفیش وتوویەتی" بەرامبەری خۆشگوزەرانیو ئاسودەیی" غەمگینی و مەلوولیە.

ئەمـەش بـەو مانایەیـە کەشـادی بەرئـەنجامی ئەقڵـەو غـەمگینی و مـەلوولیش بەرئـەنجامی گرتنـە بـەری رێگـای هەڵـەی ژیانـە. ئـەم مەسـەلەیە لـەکتێبی چـاخی کۆنـدا بـاس کـراوە" لـەو جێیـەدا کـەدەڵێت ئیسـرائیلیەکان ژیـانێکی خـاڵی لـە شادییان هەیە گەرچی نوقمی نازو نیعمەتێکی زۆرن. ئەمەش گوناهێکی گەورەیە بۆ ئەو نەتەوەیە.

ئەرکـە سـەرەکیەکانی کۆمـەڵگای پیشەسـازی لەگـەڵ خۆشـگوزەرانی مرۆڤدا کۆك نییە ، ئەو ئەرکانە چین ؟

یەکەمین ئەرکی سەرەکی ئەوەیە کەدەبێ سروشت کۆنترۆڵ بکرێ، بەڵام ئاخۆ کۆمـەڵگا پـێش – پیشەسـازیەکان سروشـتیان کـۆنترۆڵ نـەدەکرد ؟ هەڵبەتـە کەدەیانکرد، ئەگینا دەبووایە مرۆڤەکانی ئەو سەردەمە لەبرسانا بمردنایە. بەڵام شـێوازی کـۆنترۆڵکردنی سروشـت لەکۆمـەڵگای پیشەسـازیدا تـەواو جیایـە لـەو شـێوازە لەکۆمـەڵگا کشـتوکاڵیەکاندا. بەتایبـەتیش لـەو رۆژگـارەوە کـە بـۆ کۆنترۆڵکردنی سروشت سود لەتەکنەلۆژیا دەبینرێ. تەکنەلۆژیا چۆنێتیی فیکری مرۆڤ بۆ بەرهەمهێنانی شمەك رادەهێنێت.

ئـەم کـارەش وەکو ئـەوە وەهایـە پیـاو جێـی رەحـم (منالـدان)ی ژن بگرێتـەوە، لەئەفسانە بابلیەکاندا دەربارەی خوڵقاندنی مرۆڤ هاتووە کە ((دایە گەورە)) جیهان دەخاتەوە.

ئەرکی دووەم" یان پێداویستیی دووەم لە کۆمەڵگای پیشەسازیدا ئەوەیە کە دەڵێن" دەکرێ مرۆڤ لەرێی زەبرەوە یان پاداشتەوە. یان ئامێتەیەك لەو دووانە زەوت بکرێو بەکار بهێنرێت .

پێداویستیی سێیەم لەو باوەرەوە سەرچاوە دەگرێ کەدەبێ چالاکیی ئابووری قازانجبەخش بێت. لەکۆمەڵگای پیشەسازیدا هەڵپەکردن وراکردن بەدوای قازانج دا نیشانەی چاوچنۆکی نییە، بەڵکو پێوەرێکە بۆ هەڵسەنگاندنی راست و رێکیی چالاکیی ئابوری، شمەك (سلعە) بۆ سوود لێ وەرگرتن بەرهەم ناهێنرێ، گەرچی زۆربەی بەرهەمهێنراوەکان دەبێ بەهای بەکارهێنانیان هەبێ تابفرۆشرێن. ئامانجی بەرهەمهێنان قازانجە. دوائاکامی چالاکیی ئابوریی دەبێ ئەوەبێت کەبەرهەمهێنەر پتر لە بوودجەی ئەنجامدراو بەدەست بهێنێت. هەموو بەهەڵە ئەنگێزەی قازانج بەنیشانەی خەڵکانی چاوچنۆك لەقەلەم دەدەن, هەڵبەتە دەشێ کە قازانج کردن لەو ئەنگێزەیەوە سەرچاوە بگرێ. بەلام ئەمە سەلمێنەری رێکوپێکی کۆمەڵگای پیشەسازیی ئێستا نییە. قازانج بەتەنها بەڵگەی دروستیی جموجۆڵی ئابووریو پێوەری رکابەرایەتییە لە سەوداو مامەڵەدا.

پێداویستیی چوارەم " کە لە تایبەتمەندێتییە کلاسیکیەکانی کۆمەڵگای پیشەسازییە. رکابەرایەتی (منافسە)یە. مێژوو ئەوەمان پیشان دەدات کەلە ئەنجامی کۆبوونەوەو فراوانبوونی هەندێ دام و دەزگاو بە هۆی نرخ دانانی ناقانونی کە لە ئارادایە رکابەرایەتی لە نێوان دام و دەزگا ئابووریە گەورەکاندا رێی هاوکاریی لە نێوانیاندا خۆش کردووە. رکابەرایەتی زیاتر لە نێوان دوکاندارە بچوکەکاندا هەیە، نەك لەنێوان دوو رێکخراوی ئابووری یا پیشەسازیدا . لە سیستەمی ئابووریی نوێدا پەیوەندیی عاتیفی لەنێوان فرۆشیارو کریاردا نەماوە. لەرا بردوودا پەیوەندی یەکی تایبەتی لە نێوان فرۆشیارو کریاردا هە بووە. فرۆشیار یان بازرگان پەیوەندییەکی باش دەیبەستەوە بەکریارەکەی خۆیەوەو فرۆشتن شتێکی بەرزتربوو لەسەوداو مامەڵە. فرۆشیار بەفرۆشتنی شتی سوودمەندو باش بەکریارەکەی هەستی بەرەزامەندی دەکرد. هەڵبەتە دەکرێت

ئەمرۆش ئەو هەلومەرجە ببینرێتەوە" بەڵام دەگمەن بووەو پاوانە لەسەر موغازە بچووك و كۆنەكان. لەفرۆشگایەكی گەورەدا فرۆشیار زەردەخەنەیەكی بەئەدەبانەی لەسەر لێوە. بەڵام لەفرۆشگای شمەكە هەرزانەكاندا فرۆشیار لالوتانە رووی وەردەگێرێت. پێویست بەوەش ناكات كە بڵێین زەردەخەنەی فرۆشیاری فرۆشگا گەورەكە زەردەخەنەیەكی ساختەیەو نرخەكەی وا لەسەر شمەكەكە .

خاڵێكی تر ئەوەیە كەلەم چاخەی ئێمەدا هاوخەمی وبەشداری لەخەفەت و كەسەری خەڵكانی تردا كەم بووەتەوەو، لەگەڵ ئەمەشدا بەرگەی ئازارو دژوارییش كەم بووەتەوە. هەڵبەتە مەبەستم ئەوەنییە كەئەمرۆ خەڵك كەمتر لە جاران دوچاری ئازارو غەم دەبن، بەڵكو هێند لە خۆ بێگانەبوون كە ئاگایان لەئازاری خۆیان نەماوە، وەكو ئەو كەسانەیان لێ هاتووە كەدوچاری نەخۆشیەكی بەردەوام بوون و ئازاری خۆیان بەشتێكی ئاسایی لە قەڵەم دەدەن و وەختێك سەرنجیان رادەكێشێ كەئازارەكە لەو سنوورە ئاساییە تێپەرێت. هەڵبەتە هەستی ئازار هەستێكە لەتەواوی خەڵكدا هەیە. بۆیە ئەو مرۆڤەی دووچاری ئەم ئازارە بووە جۆرە ئاسوودەییەك لە بەشداربوونی خەمی مرۆڤانی تردا دەبینێتەوە. زۆرن ئەو كەسانەی كە هەرگیز تامی شادییان نەچەشتووە. بەڵام كەسێك نابینیتەوە كە دوچاری ئازارو ئەشكەنجە نەبووبێت، گەرچی هەمووان ئەوپەری تەقەللا دەكەن كەخۆیان لەئاگابوون لەو ئازارە بدزنەوە. هاوخەمی لە خۆشەویستیی مرۆڤایەتی جودا ناكرێتەوە. هەركوێیەك خۆشەویستیی لێ نەبوو هاوخەمیشی لێ نابێت. بەرامبەرەكەی هاوخەمیش بێ دەربەستییە. لەدیدێكی پزیشكیانەوە بێ دەربەستی جۆرێكە لە شیزۆفرینیا. خۆشەویستی بەرامبەر كەسێك مانای وابەستەییە بەو كەسەوە. هەركەسێكیش بەتەنها یەك كەسی خۆش بوێت" لەراستی دا كەسی خۆش ناوێت.

ناوی کتێبەکە لە چاپە ئینگلیزیەکەیدا:

For The Love of Life
Erich Fromm- 1983

ئەمە دەقی وەرگێڕراوی کتێبەکەیە بە فارسی:

((بنام زندگی)) ، اریك فروم ، ترجمه اکبر تبریزی

چاپ اول، ١٣٦٧ (١٩٨٨) ، انتشارات مروارید– تهران

کتێبە چاپکراوەکانی تری وەرگێڕ

بەکوردی:

- چاوەکانی (ڕۆمان)_بوزورگی عەلەوی
- نەورەس (کورتە ڕۆمان)_ڕیچارد باخ
- خەونێك لەوڵاتی پیاوە بچکۆلەکاندا (کورتە چیرۆکی جیهانی)
- بەناوی ژیانەوە(چاپی یەکەم ١٩٩٧) ئەریك فرۆم
- شۆڕش یا ڕیفۆرم (گفتوگۆ لەگەڵ مارکۆزو پۆپەردا)
- پیدرۆ پارامۆ (ڕۆمان)_خوان ڕۆڵفۆ_(بەهاوکاری لەگەڵ ڕێبوار سیوەیلیدا)
- چەند وێستگەیەکی فیکریو ئەدەبی(وتار و باسی فیکری و ئەدەبی)
- تریفەی تەنیایی (ژیانو شیعری سوهراب سپهری)
- تورکیا لەسەردەمی گۆڕاندا _محەمەد نورەدین
- لەگەڵ ئەقڵی خۆرئاوادا (چەند گفتوگۆیەکی فەلسەفیو ئەدەبی)
- نیچە _ پۆڵ ستراتێرن
- ژنێ لەبەردەم وەرزێکی سارددا (ژیان و شیعری فروغ فەروخزاد)
- سارتەر_پۆڵ ستراتێرن
- مۆدێرنەکان_رامین جەهانبەگلو

بەعەرەبی:

- مضیق الفراشات (قصیدة طویلة للشاعر الکردی شیرکو بیکه س) ترجمة أزاد البرزنجي, دار الرازی –بیروت- لبنان.
- عار تماماً کالماء (مختارات شعریة لدلاوةر قرةداغی)- ترجمةأزاد البرزنجي, دار الطلیعة الجدیدة – سوریا – دمشق.
- سِفرالروائح (قصیدة طویلة للشاعر شیرکو بیکه س) - ترجمةأزاد البرزنجي, دارنینوی -دمشق –سوریا.